[illegible]

L. ANNAEI

SENECAE PHILOSOPHI OPERA

AD OPTIMAS EDITIONES COLLATA

PRAEMITTITUR NOTITIA LITERARIA

STUDIIS SOCIETATIS BIPONTINAE

CLAUDIUS.

VOLUMEN QUARTUM

BIPONTI

Ex Typographia Societatis

CIƆIƆCCLXXXII

LIBRARY
JUN 27 1968
UNIVERSITY OF TORONTO

L. ANNAEI SENECAE

AD LUCILIUM

EPISTOLARUM

TOMUS II.

L. ANNAEI SENECAE AD LUCILIUM EPISTOLAE.

Epistola XCVII.

Et nunc, & olim, fuiſſe malos. Exemplum a iudicio Clodiano, quod ille nummis & adulteriis corrupit. De vi deinde Conſcientiae; damnari ab ea mala, atque etiam puniri interno flagello aut morſu.

Erras, mi Lucili, ſi exiſtimas noſtri ſeculi eſſe vitium, luxuriam et negligentiam boni moris, et alia, quae obiicit ſuis quiſque temporibus. Hominum ſunt iſta, non temporum : nulla aetas vacavit a culpa. Et ſi aeſtimare licentiam cuiuſque ſeculi incipias : pudet dicere nunquam apertius, quam coram Catone, peccatum eſt. Credat aliquis pecuniam eſſe verſatam in eo iudicio, in quo reus erat Clodius ob id adulterium, quod cum Caeſaris uxore in operto commiſerat, violatis religionibus eius ſacrificii, quod pro populo fieri dicitur, ſic ſubmotis extra conſpectum omnibus viris, ut picturae quoque maſculorum animalium contegantur. Atqui dati iudicibus nummi ſunt : et quod hac etiamnum pactione turpius eſt, ſtupra inſuper matronarum et adoleſcentulorum nobilium, ſalarii loco exacta ſunt. Mi-

nus crimine, quam absolutione, peccatum est. Adulterii reus, adulteria divisit : nec ante fuit de salute securus, quam similes sui iudices suos reddidit. Haec in eo iudicio facta sunt, in quo, si nihil aliud, Cato testimonium dixerat. Ipsa ponam verba Ciceronis, quia res fidem excedit : Arcessivit ad se, promisit, intercessit, dedit. Iam vero, o dii boni, rem perditam! etiam noctes certarum mulierum, atque adolescentulorum nobilium introductiones, nonnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt. Non vacat de pretio queri, plus in accessionibus fuit. Vis severi illius uxorem? dabô illam. Vis divitis? huius quoque tibi praestabo concubitum. Adulterium nisi feceris, damna. Illa formosa quam desideras, veniet : illius tibi noctem promitto, nec differo : intra comperendinationem, fides promissi mei stabit. Plus est distribuere adulteria, quam facere : illud est, matribus familiae denuntiare; hoc, illudere. Hi iudices Clodiani a senatu petierant praesidium, quod non erat nisi damnaturis necessarium : et impetraverant. Itaque eleganter illis Catulus, absoluto reo : Quid vos, inquit, praesidium a nobis petebatis? an, ne nummi vobis eriperentur? Inter hos tamen iocos, impune tulit ante iudicium adulter, in iudicio leno : qui damnationem peius effugit, quam meruit. Quidquam fuisse corruptius illis moribus credis, quibus libido non sacris inhiberi, non iudiciis poterat? quibus in ea ipsa quaestione, quae extra ordinem senatusconsulto exercebatur, plus quam quaerebatur admissum est? Quaerebatur, an post adulterium aliquis posset tutus es-

ſe: apparuit, ſine adulterio tutum eſſe non poſſe. Hoc inter Pompeium et Caeſarem, inter Ciceronem Catonemque commiſſum eſt: Catonem, inquam, illum, quo ſedente negatur populus permiſiſſe ſibi poſtulare Florales iocos nudandarum meretricum. Credis ſpectaſſe tunc ſeverius homines, quam iudicaſſe? Et fient, et facta ſunt iſta: et licentia urbium, aliquando diſciplina metuque, nunquam ſponte conſidet. Non eſt itaque quod credas, nunc plurimum libidini permiſſum eſſe, legibus minimum. Longe enim frugalior haec iuventus, quam illa, eſt, cum reus adulterium apud iudices negaret, iudices apud reum confiterentur: cum ſtuprum committeretur rei iudicandae cauſa: cum Clodius iiſdem vitiis gratioſus quibus nocens, conciliaturas exerceret in ipſa cauſae dictione. Credat hoc quiſquam? qui damnabatur uno adulterio, abſolutus eſt multis. Omne tempus Clodios, non omne Catones feret. Ad deteriora faciles ſumus: quia nec dux poteſt, nec comes deeſſe: et res etiam ipſa ſine duce, ſine comite procedit: non pronum eſt tantum ad vitia, ſed praeceps. Et, quod pleroſque inemendabiles facit, omnium aliarum artium peccata artificibus pudori ſunt, offenduntque deerrantem: vitae peccata delectant. Non gaudet navigio gubernator everſo, non gaudet aegro medicus elato, non gaudet orator, ſi patroni culpa reus cecidit: at contra, omnibus crimen ſuum voluptati eſt. Laetatur ille adulterio, in quod irritatus eſt ipſa difficultate: laetatur ille circumſcriptione furtoque: nec ante illi culpa, quam culpae fortuna diſplicuit. Id prava con-

ſuetudine evenit. Alioqui ut ſcias, ſubeſſe animis, etiam in peſſima abductis, boni ſenſum, nec ignorari turpe, ſed negligi; omnes peccata diſſimulant, et quamvis feliciter ceſſerint, fructu illorum utuntur, ipſa ſubducunt. At bona conſcientia prodire vult, et conſpici: ipſas nequitia tenebras timet. Eleganter itaque ab Epicuro dictum puto, Poteſt nocenti contingere ut lateat, latendi fides non poteſt. Aut ſi hoc modo melius hunc explicari poſſe iudicas ſenſum: Ideo non prodeſt latere peccantibus, quia latendi etiam ſi felicitatem habent, fiduciam non habent. Ita eſt. tuta ſcelera eſſe poſſunt: ſecura non poſſunt. Hoc ego repugnare ſectae noſtrae, ſi ſic expediatur, non iudico. quare? quia prima et maxima peccantium eſt poena, peccaſſe: nec ullum ſcelus, licet illud fortuna exornet muneribus ſuis, licet tueatur ac vindicet, impunitum eſt: quoniam ſceleris, in ſcelere, ſupplicium eſt. Sed nihilominus et haec, et illa, ſecundae poenae premunt ac ſequuntur: timere ſemper et expaveſcere, et ſecuritati diffidere. Quare ego hoc ſupplicio nequitiam liberem? quare non ſemper illam in ſuſpenſo relinquam? Illic diſſentiamus cum Epicuro, ubi dicit, nihil iuſtum eſſe natura, et crimina vitanda eſſe, quia vitari metus non poſſit. Hic conſentiamus, mala facinora conſcientia flagellari, et plurima illi tormentorum eſſe, eo quod perpetua illam ſolicitudo urget ac verberat, quod ſponſoribus ſecuritatis ſuae non poteſt credere. Hoc enim ipſum argumentum Epicuri eſt, natura nos a ſcelere abhorrere, quod nulli non etiam inter tuta timor eſt. Multos

fortuna liberat poena, metu neminem. quare? quia infixa nobis eius rei averſatio eſt, quam natura damnavit. Ideo nunquam fides latendi fit etiam latentibus: quia coarguit illos conſcientia, et ipſos ſibi oſtendit. Proprium autem eſt nocentium, trepidare. Male de nobis actum erat, quod multa ſcelera legem et iudicem effugiunt, et ſcripta ſupplicia: niſi illa naturalia et gravia de praeſentibus ſolverent, et in locum patientiae timor cederet.

EPISTOLA XCVIII.

Solis internis Bonis fidendum: alia venire, abire. Hoc meditandum, & omnia ut fugacia adſpicienda, atque habenda. Praeparandus itaque animus ad amiſſionem talium, & ad tolerandum obfirmandus. Quidni? alii tulerunt. Sequare exempla, immo ipſe eſto exemplum. Plane inter bonas utilesque Epiſtola.

NUNQUAM credideris felicem quenquam, ex felicitate ſuſpenſum. fragilibus innititur, qui adventitio laetus eſt: exibit gaudium, quod intravit. At illud ex ſe ortum, fidele, firmumque eſt, et creſcit, et ad extremum uſque proſequitur: cetera quorum admiratio eſt vulgo, in diem bona ſunt. Quid ergo? non uſui ac voluptati eſſe poſſunt? Quis negat? ſed ita, ſi illa ex nobis pendent, non ex illis nos. Omnia quae fortunam intuentur, ita fructifera ac iucunda fiunt, ſi quis habens illa, ſe quoque habet, nec in rerum ſuarum poteſtate eſt. Errant enim, mi Lucili, qui aut boni aliquid nobis, aut mali iudicant tribuere

A 4

fortunam : materiam dat bonorum ac malorum, et initia rerum apud nos in malum bonumve exiturarum. Valentior enim omni fortuna animus eſt : in utramque partem ipſe res ſuas ducit, beataeque ac miſerae vitae ſibi cauſa eſt. Malus omnia in malum vertit, etiam quae ſpecie optimi venerant : rectus atque integer, corrigit prava fortunae; et dura atque aſpera, ferendi ſcientia mollit : idemque et ſecunda grate excipit modeſteque, et adverſa conſtanter atque fortiter. Qui licet prudens ſit, licet exacto faciat cuncta iudicio, licet nihil ſupra vires ſuas tentet: non contingit illi bonum integrum illud, et extra minas fortunae poſitum, niſi certus adverſus incerta eſt. Sive alios obſervare volueris (liberius enim inter aliena iudicium eſt) ſive teipſum favore ſepoſito; et ſenties hoc, et confiteberis, nil ex his optabilibus et caris utile eſſe, niſi te contra levitatem caſus, rerumque caſum ſequentium, inſtruxeris : niſi illud frequenter et ſine querela, inter ſingula damna dixeris : Diis aliter viſum eſt. Immo mehercule, ut carmen fortius ac iuſtius petam, quo animum tuum magis fulcias, hoc dicito, quoties aliquid aliter quam cogitabas evenerit : Dii melius! Sic compoſito nihil accidet. ſic autem componetur, ſi, quid humanarum rerum varietas poſſit, cogitaverit, antequam ſenſerit. Si et liberos, et coniugem, atque patrimonium ſic habuerit, tanquam non utique ſemper habiturus : et tanquam non futurus ob hoc miſerior, ſi habere deſierit. Calamitoſus eſt animus futuri anxius, et ante miſerias miſer, qui ſolicitus eſt, ut ea quibus delectatur, ad extremum uſque permaneant. Nullo enim

tempore conquiescet; et exspectatione futuri, praesentia, quibus frui poterat, amittet. In aequo est autem amissio rei, et timor amittendae. Nec ideo praecipio tibi negligentiam. Quin vero metuenda declina; et quidquid consilio prospici potest, prospice: quodcunque laesurum est, multo antequam accidat, speculare et adverte. In hoc ipsum tibi plurimum conferet fiducia, et ad tolerandum omnino obfirmata mens. Potest fortunam cavere, qui potest ferre: certe in tranquillo non tumultuatur. Nil est nec miserius nec stultius, quam praetimere. quae ista dementia est, malum suum antecedere? Denique, ut breviter includam quod sentio, et istos satageos, ac sibi molestos describam tibi: tam intemperantes in ipsis miseriis sunt, quam ante illas. Plus dolet quam necesse est, qui ante dolet quam necesse sit. Eadem enim infirmitate dolorem non aestimat, qua non exspectat. Eadem intemperantia fingit sibi perpetuam felicitatem, fingit sibi crescere debere quaecunque contigerunt, non tantum durare: et oblitus huius petauri, quo humana iactantur, sibi uni fortuitorum constantiam spondet. Egregie itaque videtur mihi Metrodorus dixisse in ea Epistola, qua sororem, amisso optimae indolis filio, alloquitur: Mortale est omne mortalium bonum. de his loquitur bonis, ad quae concurritur. Nam illud verum bonum non moritur: certum est sempiternumque, sapientia et virtus: hoc unum contingit immortale mortalibus. Ceterum tam improbi sunt, tamque obliti quo eant, quo illos singuli dies trahant, ut mirentur aliquid se amittere, amissuri uno die omnia. Quidquid est, cui dominus

inſcriberis, apud te eſt, tuum non eſt: nihil firmum infirmo, nihil fragili aeternum et invictum eſt. Tam neceſſe eſt perire quam perdere. et hoc ipſum, ſi intelligimus, ſolatium eſt, aequo animo perdere, quod periturum eſt. Quid ergo adverſus has amiſſiones auxilii inveniemus? Hoc, ut memoria teneamus amiſſa, nec cum ipſis fructum excidere patiamur, quem ex illis percepimus. Habere, eripitur: habuiſſe, nunquam. Peringratus eſt, qui cum amiſerit, pro accepto nihil debet. Rem nobis eripit caſus, uſum fructumque apud nos relinquit: quem nos iniquitate deſiderii perdimus. Dic tibi, Ex iſtis quae terribilia videntur, nihil eſt invictum. Singula vicere iam multi: ignem Mucius, crucem Regulus, venenum Socrates, exſilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato: et nos vincamus aliquid. Rurſus iſta, quae ut ſpecioſa et felicia trahunt vulgum, a multis et ſaepe contemta ſunt. Fabricius divitias imperator reiecit, cenſor notavit: Tubero paupertatem et ſe dignam et Capitolio iudicavit, cum fictilibus in publica coena uſus, oſtendit, debere his hominem eſſe contentum, quibus dii etiamnum uterentur. Honores repulit pater Sextius, qui ita natus ut rempublicam deberet capeſſere, latum clavum divo Iulio dante, non recepit. Intelligebat enim, quod dari poſſet, et eripi poſſe. Nos quoque aliquid ipſi faciamus animoſe: ſimus inter exempla. Quare deficimus? quare deſperamus? quidquid fieri potuit, poteſt. Nos modo purgemus animum, ſequamurque naturam, a qua aberranti cupiendum timendumque eſt, et fortuitis ſerviendum. Licet reverti in viam,

licet in integrum reſtitui. Reſtituamur, ut poſſimus dolores, quocunque modo corpus invaſerint, perferre, et fortunae dicere: Cum viro tibi negotium eſt, quaere quem vincas. His ſermonibus, et his ſimilibus, lenitur illa vis ulceris: quam opto mehercules mitigari, et aut ſanari, aut ſtare, et cum ipſo ſeneſcere. Sed ſecurus de ipſo ſum. de noſtro damno agitur, quibus ſenex egregius eripitur. Nam ipſe vitae plenus eſt, cui adiici nihil deſiderat ſua cauſa, ſed eorum quibus utilis eſt. Liberaliter facit, quod vivit. Alius iam hos cruciatus finiſſet: hic tam turpe putat mortem fugere, quam ad mortem confugere. Quid ergo? non, ſi ſuadebit res, exibit? Quidni exeat? ſi nemo iam eo uti poterit? ſi nihil aliud, quam dolori operam dabit? Hoc eſt, mi Lucili, philoſophiam in opere diſcere, et ad verum exerceri: videre quid homo prudens animi habeat contra mortem, contra dolorem: cum illa accedat, hic premat. Quid faciendum ſit, a faciente diſcendum eſt. Adhuc argumentis actum eſt, an poſſit aliquis dolori reſiſtere, an mors magnos quoque animos admota ſubmittere. Quid opus eſt verbis? in rem praeſentem eamus. nec mors illum contra dolorem facit fortiorem, nec dolor contra mortem. contra utrumque ſibi fidit: nec ſpe mortis patienter dolet, nec taedio doloris libenter moritur. hunc fert, illam exſpectat.

EPISTOLA XCIX.

Consolatoria in morte filii. Sapiens, ita me Deus, & diserta.

EPISTOLAM, quam scripsi Marullo, cum filium parvulum amisisset, et diceretur molliter ferre, misi tibi. In qua non sum morem solitum secutus, nec putavi leniter illum debere tractari, cum obiurgatione esset quam consolatione dignior. Afflicto enim, et magnum vulnus male ferenti, paulisper cedendum est: exsatiet se, aut certe primum impetum effundat. Hi qui sibi lugere sumserunt, protinus castigentur, et discant, quasdam etiam lacrimarum ineptias esse. Solatia exspectas? convicia accipe. tam molliter tu fers mortem filii? quid faceres, si amicum perdidisses? Decessit filius incertae spei, parvulus: pusillum temporis periit. Causas doloris conquirimus, et de fortuna etiam iniqui queri volumus: quasi non sit iustas querendi causas praebitura. At mehercule satis mihi iam videbaris animi habere, etiam adversus solida mala, nedum ad istas umbras malorum, quibus ingemiscunt homines moris causa. Quod damnorum omnium maximum est, si amicum perdidisses, danda opera erat, ut magis gauderes quod habueras, quam moereres quod amiseras. Sed plerique non computant, quanta perceperint, quantumve gavisi sint. Hoc habet inter reliqua mala dolor, quod non supervacuus tantum, sed ingratus est. Ergo quod habuisti talem amicum, periit opera? tot annis, tanta con-

iunctione vitae, tam familiari studiorum societate, nihil actum est? Cum amico effers amicitiam: et quid doles amisisse, si habuisse non prodest? Mihi crede, magna pars ex illis quos amavimus, licet ipsos casus abstulerit, apud nos manet. Nostrum est quod praeteriit tempus: nec quidquam est loco tutiore, quam quod fuit. Ingrati adversus percepta, spe futuri, sumus: quasi non quod futurum est, si modo successerit nobis, cito in praeterita transiturum sit. Anguste fructus rerum determinat, qui tantum praesentibus laetus est. et futura et praeterita delectant: haec, exspectatione; illa, memoria. sed alterum pendet, et non fieri potest: alterum non potest non fuisse. Quis ergo furor est, certissimo excidere? Acquiescamus his quae iam hausimus: si modo non perforato animo hauriebamus, et transmittente quidquid acceperat. Innumerabilia sunt exempla eorum, qui liberos iuvenes sine lacrimis extulerint: qui in senatum, aut in aliquod publicum officium a rogo redierint, et statim aliud egerint: nec immerito. Nam primum, supervacuum est dolere, si nihil dolendo proficias: deinde iniquum est queri de eo, quod uni accidit, et omnibus restat. Deinde, desiderii stulta conquestio est, ubi minimum interest inter amissum et desiderantem. Eo itaque aequiore animo esse debemus, quod quos amisimus, sequimur. Respice celeritatem rapidissimi temporis: cogita brevitatem huius spatii, per quod citatissimi currimus: observa hunc comitatum generis humani, eodem tendentis, minimis intervallis distinctum, etiam ubi maxima videntur: quem putas periisse, praemissus est. Quid autem de-

mentius, quam cum idem tibi iter emetiendum ſit, flere eum qui anteceſſit? Flet aliquis factum, quod non ignoravit futurum? aut ſi mortem in homine non cogitavit, ſibi impoſuit. Flet aliquis factum, quod aiebat non poſſe non fieri? quiſquis aliquem queritur mortuum eſſe, queritur hominem fuiſſe. Omnes eadem conditio devinxit: cui naſci contingit, mori reſtat. Intervallis diſtinguimur, exitu aequamur. Hoc quod inter primum diem et ultimum iacet, varium, et incertum eſt. ſi moleſtias aeſtimas, etiam puero longum: ſi velocitatem, etiam ſeni anguſtum. Nil non lubricum et fallax, et omni tempeſtate mobilius. Iactantur cuncta, et in contrarium tranſeunt, iubente fortuna: et in tanta volutatione rerum humanarum, nil cuiquam, niſi mors, certum. Tamen de eo queruntur omnes, in quo uno nemo decipitur. Sed puer deceſſit. Nondum dico melius agi cum eo qui vita defungitur: ad eum tranſeamus qui conſenuit: quantulo vincit infantem? Propone profundi temporis vaſtitatem, et univerſum complectere: deinde hoc quod aetatem vocamus humanam, compara immenſo: videbis quam exiguum ſit, quod optamus, quod extendimus. Ex hoc quantum lacrimae, quantum ſolicitudines occupant, quantum mors, antequam veniat, optata: quantum valetudo, quantum timor, quantum teneri aut rudes aut inutiles anni? dimidium ex hoc edormitur. Adiice labores, luctus, pericula: et intelliges, etiam in longiſſima vita minimum eſſe quod vivitur. Sed quis tibi concedat, non melius ſe habere eum cui cito reverti licet, cui ante laſſitudinem peractum eſt iter?

Vita, nec bonum nec malum eſt: boni ac mali locus eſt. Ita nihil perdidit ille, niſi aleam in damnum certiorem. Potuit evadere modeſtus ac prudens, potuit ſub cura tua in meliora formari: ſed (quod iuſtius timetur) potuit fieri pluribus ſimilis. Adſpice illos iuvenes, quos ex nobiliſſimis domibus in arenam luxuria proiecit: adſpice illos, qui ſuam alienamque libidinem exercent, mutuo impudici; quorum nullus ſine ebrietate, nullus ſine aliquo inſigni flagitio dies exit: plus timeri quam ſperari potuiſſe, manifeſtum erit. Non debes itaque cauſas doloris arceſſere, nec levia incommoda indignando cumulare. Non hortor, ut nitaris et urgeas: non tam male de te iudico, ut tibi adverſus haec totam putem virtutem advocandam. Non eſt dolor iſte, ſed morſus: tu illum dolorem facis. Sine dubio multum philoſophia profecit, ſi puerum, nutrici adhuc quam patri notiorem, animo forti deſideras. Quid? nunc ergo duritiam ſuadeo, et in funere ipſo erigere vultum volo, et animum ne contrahi quidem patior? Minime. inhumanitas eſt iſta, non virtus, funera ſuorum iisdem oculis quibus ipſos videre, nec commoveri ad primam familiarium diviſionem. Puta autem me vetare: quaedam non ſunt ſui iuris. Excidunt etiam retinentibus lacrimae, et animum profuſae levant. Quid ergo eſt? permittamus illis cadere, non imperemus. fluant quantum affectus eiecerit, non quantum poſcet imitatio. Nihil vero moerori adiiciamus, nec illum ad alienum augeamus exemplum. Plus oſtentatio doloris exigit, quam dolor. quotuſquiſque ſibi triſtis eſt? Clarius,

cum audiuntur, gemunt: et taciti quietique, dum ſecretum eſt; cum aliquos viderint, in fletus novos excitantur. Tum capiti ſuo manus ingerunt, quod potuerant facere, nullo prohibente, liberius: tunc mortem comprecantur ſibi, tunc lectulo devolvuntur. Sine ſpectatore ceſſat dolor. Sequitur nos, ut in aliis rebus, ita in hac quoque hoc vitium, ad plurium exempla componi; nec quid oporteat, ſed quid ſoleat, adſpicere. A natura diſcedimus: populo nos damus, nullius rei bono auctori, et in hac re, ſicut in omnibus, inconſtantiſſimo. Videt aliquem fortem in luctu ſuo? impium vocat, et efferatum. Videt aliquem collabantem, et corpori affuſum: effeminatum ait, et enervem. Omnia itaque ad rationem revocanda ſunt. Stultius vero nihil eſt, quam famam captare triſtitiae, et lacrimas approbare: quas iudico ſapienti viro alias permiſſas cadere, alias vi ſua latas. Dicam quid interſit. Cum primum nos nuntius acerbi funeris perculit, cum tenemus corpus e complexu noſtro in ignem tranſiturum, lacrimas naturalis neceſſitas exprimit: et ſpiritus ictu doloris impulſus, quemadmodum totum corpus quatit, ita oculos, quibus adiacentem humorem perpremit et expellit. Hae lacrimae per eliſionem cadunt, nolentibus nobis. Aliae ſunt, quibus exitum damus, cum memoria eorum quos amiſimus retractatur: et ineſt quiddam dulce triſtitiae: cum occurrunt ſermones eorum iucundi, converſatio hilaris, officioſa pietas, tunc oculi velut in gaudio relaxantur. His indulgemus, illis vincimur. Non eſt itaque, quod lacrimas propter circumſtan-

tes aſſidenteſque aut contineas, aut exprimas: nec ceſſant, nec fluunt unquam tam turpiter, quam finguntur. Eant ſua ſponte: ire autem poſſunt placidis atque compoſitis. Saepe ſalva ſapientis auctoritate fluxerunt, tanto temperamento, ut illis nec humanitas, nec dignitas deeſſet. Licet, inquam, naturae obſequi, gravitate ſervata. Vidi ego in funere ſuorum verendos, in quorum ore amor eminebat, remota omni lugentium ſcena. Nihil erat, niſi quod veris dabatur affectibus. Eſt aliquis et dolendi decor. hic ſapienti ſervandus eſt: et quemadmodum in ceteris rebus, ita et in lacrimis aliquid ſat eſt. Imprudentium ut gaudia, ſic dolores exundavere. Aequo animo excipe neceſſaria. Quid incredibile, quid novum evenit? quam multis cum maxime funus locatur? quam multis vitalia eruuntur? quam multi poſt luctum tuum lugent? Quoties cogitaveris puerum fuiſſe, cogita et hominem, cui nihil certi promittatur, quem fortuna non utique perducit ad ſenectutem: unde viſum eſt, dimittit. Ceterum de illo frequenter loquere, et memoriam eius, quantum potes, celebra: quae ad te ſaepius revertetur, ſi erit ſine acerbitate ventura. Nemo enim libenter triſti converſatur, nedum triſtitiae. Si quos ſermones eius, ſi quos quamvis parvuli iocos cum voluptate audieras, ſaepius repete: potuiſſe illum implere ſpes tuas, quas paterna mente conceperas, audacter affirma. Oblivifci quidem ſuorum, ac memoriam cum corporibus efferre, et effuſiſſime flere, meminiſſe parciſſime, inhumani animi eſt. Sic aves, ſic ferae foetus ſuos diligunt: quarum concitatus eſt amor, et

paene rabidus, ſed cum amiſſis totus exſtinguitur. Hoc prudentem virum non decet: meminiſſe perſeveret, lugere deſinat. Illud nullo modo probo, quod ait Metrodorus, eſſe aliquam cognatam triſtitiae voluptatem: hanc ipſam captandam in eiusmodi tempore. Ipſa Metrodori verba ſubſcripſi: Μιχθεῖσα ἡδονὴ ἀηδεία τὶς γὰρ ἐστί, σοι μὲν ζητητέη κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν: de quibus non dubito, quid ſis ſenſurus. Quid enim turpius, quam captare in ipſo luctu voluptatem, immo per luctum: et inter lacrimas quoque, quod iuvet, quaerere? Hi ſunt qui nobis obiiciunt nimium rigorem, et infamant praecepta noſtra duritia, quod dicamus dolorem in animum aut admittendum non eſſe, aut cito expellendum. Utrum tandem eſt aut incredibilius, aut inhumanius, non ſentire amiſſo amico dolorem, an voluptatem in ipſo dolore aucupari? Nos quod praecipimus honeſtum eſt: cum aliquid lacrimarum affectus effuderit, et, ut ita dicam, deſpumaverit, non eſſe tradendum animum dolori. Quid tu dicis? miſcendam ipſi dolori voluptatem? Sic conſolamur cruſtulo pueros, ſic infantium fletum infuſo lacte compeſcimus. Ne illo quidem tempore quo filius ardet, aut amicus exſpirat, ceſſare pateris voluptatem, ſed ipſum vis titillare moerorem. Utrum honeſtius dolor ab animo ſubmovetur, an voluptas ad dolorem quoque admittitur? admittitur, dico? captatur, et quidem ex ipſo. Eſt aliqua, inquit, voluptas cognata triſtitiae. Illud nobis licet dicere: vobis quidem non licet. Unum bonum noſtis, voluptatem; unum malum, dolorem. Quae poteſt inter bonum, et ma-

lum, esse cognatio? Sed puta esse. nunc potissimum eruitur: et ipsum dolorem scrutamur, an aliquid habeat iucundum circa se, et voluptarium? Quaedam remedia aliis partibus corporis salutaria, velut foeda et indecora, adhiberi aliis nequeunt: et quod alibi prodesset sine damno verecundiae, id fit inhonestum loco vulneris. Non te pudet luctum voluptate sanare? severius ista plaga curanda est. illud potius admone, nullum mali sensum, ad eum qui perit, pervenire: nam si pervenit, non periit. Nulla, inquam, eum res laedit, qui nullus est: vivit, si laeditur. Utrum putas illi mala esse, quod nullus est, an quod est adhuc aliquis? Atqui nec ex eo potest ei tormentum esse, quod non est: quis enim nullius sensus est? nec ex eo quod est: effugit enim maximum mortis incommodum, non esse. Illud quoque dicamus ei, qui deflet, ac desiderat in aetate prima raptum: Omnes quantum ad brevitatem aevi, si universo compares, et iuvenes et senes in aequo sumus. Minus enim ad nos ex omni aetate venit, quam quod minimum esse quis dixerit: quoniam quidem minimum aliqua pars est; hoc quod vivimus, proximum nihilo est: et tamen (o dementiam nostram!) late disponitur. Haec tibi scripsi, non tanquam exspectaturus esses remedium a me tam serum: liquet enim mihi te locutum tecum, quidquid lecturus es: sed ut castigarem illam exiguam moram, qua a te recessisti: et in reliquum exhortarer, contra fortunam tolleres animos, et omnia eius tela, non tanquam possent venire, sed tanquam utique essent ventura, prospiceres.

EPISTOLA C.

De Papirio Fabiano philosopho iudicium, eiusque scriptis.

FABIANI Papirii libros, qui inscribuntur Civilium, legisse te cupidissime scribis: sed non respondisse exspectationi tuae. deinde, oblitus de philosopho agi, compositionem eius accusas. Puta esse quod dicis: et effundi verba, non fingi. Primum, habet ista res suam gratiam: et est decor proprius orationis leniter lapsae. Multum enim interesse existimo, utrum exciderit, an fluxerit. Nunc in hoc quoque, quod dicturus sum, ingens differentia est. Fabianus mihi non effundere videtur orationem, sed fundere; adeo larga est, et sine perturbatione, non sine cursu tamen, veniens. Illud plane fatetur et praefert, non esse se tractatam, nec diu tortam. Sed ita, ut vis, esse credamus: mores ille, non verba composuit; et animis scripsit ista, non auribus. Praeterea, ipso dicente non vacasset tibi partes intueri: adeo te summa rapuisset: et fere quae impetu placent, minus praestant ad manum relata. Sed illud quoque multum est, primo adspectu oculos occupasse: etiamsi contemplatio diligens inventura est, quod arguat. Si me interrogas, maior ille est qui iudicium abstulit, quam qui meruit. Et scio hunc tutiorem esse: scio audacius sibi de futuro promittere. Oratio solicita philosophum non decet. Ubi tandem erit fortis et constans, ubi periculum sui

faciet, qui timet verba? Fabianus non erat negligens in oratione, sed securus: itaque nihil invenies sordidum. Electa verba sunt, non captata: nec huius seculi more contra naturam suam posita et inversa; splendida tamen, quamvis sumantur e medio: sensus honestos et magnificos habent, non coactos in sententiam, sed altius ductos. Videbimus, quid parum recisum sit, quid parum structum, quid non huius recentis politurae: cum circumspexeris omnia, nullas videbis angustias inanes. Desit sane varietas marmorum, et concisura aquarum cubiculis interfluentium, et pauperis cella, et quidquid aliud luxuria, non contenta decore simplici, miscet: quod dici solet, domus recta est. Adiice nunc, quod de compositione non constat. Quidam illam volunt esse ex horrido comtam: quidam usque eo aspera gaudent, ut etiam quae mollius casus explicuit, ex industria dissipent, et clausulas abrumpant, ne ad exspectatum respondeant. Lege Ciceronem. compositio eius una est: pedem servat, curata, lenta, et sine infamia mollis. At contra, Pollionis Asinii salebrosa et exsiliens, et ubi minime exspectes, relictura. Denique apud Ciceronem omnia desinunt: apud Pollionem cadunt: exceptis paucissimis, quae ad certum modum, et ad unum exemplar, adstricta sunt. Humilia praeterea tibi videri dicis omnia, et parum erecta: quo vitio carere eum iudico. Non sunt humilia illa, sed placida, et ad animi tenorem quietum compositumque formata, nec depressa, sed plana. Deest illis oratorius vigor, stimulique quos quaeris, et subiti ictus sententiarum: sed totum cor-

pus videris; quamvis ſit incomtum, honeſtum eſt. Non habet oratio eius, ſed debet dignitatem. Affer quem Fabiano poſſis praeponere. Dic Ciceronem, cuius libri ad philoſophiam pertinentes, paene totidem ſunt, quot Fabiani. Cedam. ſed non ſtatim puſillum eſt, ſi quid maximo minus eſt. Dic Aſinium Pollionem. Cedam. et reſpondeamus: In re tanta eminere eſt, et poſt duos eſſe. Nomina adhuc Livium. Scripſit enim et dialogos, quos non magis philoſophiae annumerare poſſis, quam hiſtoriae: et ex profeſſo philoſophiam continentes libros. Huic quoque dabo locum: vide tamen, quam multos antecedat, qui a tribus vincitur, et tribus eloquentiſſimis. Sed non praeſtat omnia. non eſt fortis oratio eius, quamvis elata ſit: non eſt violenta, nec torrens, quamvis effuſa ſit: non eſt perſpicua, ſed pura. Deſideres, inquies, contra vitia aliquid aſpere dici, contra pericula animoſe, contra fortunam ſuperbe, contra ambitionem contumelioſe. Volo luxuriam obiurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi: ſit aliquid oratorie acre, tragice grande, comice exile. Vis illum aſſidere puſillae rei, verbis? Ille rerum ſe magnitudini addixit: eloquentiam, velut umbram, non hoc agens, contrahit. Non erunt ſine dubio ſingula circumſpecta, nec in ſe collecta, nec omne verbum excitabit ac punget: fateor: exibunt multa, nec ferient, et interdum otioſa praeterlabetur oratio: ſed multum erit in omnibus locis et ingens ſine taedio ſpatium. Denique illud praeſtabit, ut liqueat tibi, illum ſenſiſſe quae ſcripſit. Intelliges actum hoc, ut tu ſcires quid illi placeret;

non ut ille placeret tibi. Ad profectum omnia tendunt, et ad bonam mentem: non quaeritur plausus. Talia esse scripta eius, non dubito, etiamsi magis reminiscor quam teneo: haeretque mihi color eorum, non ex recenti conversatione familiariter, sed summatim, ut solet ex vetere notitia. Cum audirem certe illum, talia mihi videbantur: non solida, sed plena, quae adolescentem indolis bonae attollerent, et ad imitationem sui vocarent, sine desperatione vincendi. quae mihi adhortatio videtur efficacissima. Deterret enim, qui imitandi cupiditatem modo fecit, spem abstulit. Ceterum verbis abundabat, sine commendatione partium singularum, in universum magnificus.

EPISTOLA CI.

De subita morte cuiusdam noti: & ex occasione, nihil fidendum aut spondendum nobis. Omnia incerta; ideoque vita bona non differenda. longa autem non optanda: & exagitat Maecenatis turpissimum votum.

OMNIS dies, omnis hora, quam nihil simus ostendit, et aliquo argumento recenti admonet fragilitatis oblitos, cum aeterna meditantes respicere cogit ad mortem. Quid sibi istud principium velit, quaeris? Senecionem Cornelium, equitem Romanum splendidum et officiosum, noveras: ex tenui principio se ipse promoverat, et iam illi declivis erat cursus ad cetera. Facilius enim crescit dignitas, quam incipit. Pecunia quoque circa paupertatem

plurimam moram habet, dum ex illa ereptat. Hic etiam Senecio divitiis imminebat, ad quas illum duae res ducebant efficacissimae, et quaerendi, et custodiendi scientia: quarum vel altera locupletem facere potuisset. Hic homo summae frugalitatis, non minus patrimonii quam corporis diligens, cum me ex consuetudine mane vidisset, cum per totum diem amico graviter affecto, et sine spe iacenti, usque in noctem assedisset, cum hilaris coenasset, genere valetudinis praecipiti abreptus, angina, vix compressum arctatis faucibus spiritum traxit in lucem. Intra paucissimas ergo horas, postquam omnibus erat sani ac valentis officiis functus, decessit. Ille qui et mari et terra pecuniam agitabat, qui ad publica quoque, nullum relinquens inexpertum genus quaestus, accesserat; in ipso actu bene cedentium rerum, in ipso procurrentis pecuniae impetu, raptus est.

Insere nunc, Meliboee, piros, pone ordine vites.

Quam stultum est aetatem disponere? ne crastino quidem dominamur. O quanta dementia est, spes longas inchoantium! Emam, aedificabo, credam, exigam, honores geram, tum demum lassam et plenam senectutem in otium referam. Omnia, mihi crede, etiam felicibus dubia sunt. Nihil sibi quisquam de futuro debet promittere: id quoque quod tenetur, per manus exit, et ipsam quam premimus horam, casus incidit. Volvitur tempus, rata quidem lege, sed per obscurum: quid autem ad me, an naturae certum sit, quod mihi incertum est? Navigationes longas, et pererratis litoribus alienis, seros in

patriam reditus proponimus; militiam, et castrensium laborum tarda manupretia; procurationes, officiorumque per officia processus: cum interim ad latus mors est. quae quoniam nunquam cogitatur, nisi aliena; nobis subinde ingeruntur mortalitatis exempla, non diutius, quam dum miramur, haesura. Quid autem est stultius, quam mirari id ullo die factum, quod omni potest fieri? Stat quidem terminus nobis, ubi illum inexorabilis fatorum necessitas fixit: sed nemo scit nostrum, quam prope versetur. Sic itaque formemus animum, tanquam ad extrema ventum sit: nihil differamus, quotidie cum vita paria faciamus. Maximum vitae vitium est, quod imperfecta semper est, quod etiam aliquid ex illa differtur. qui quotidie vitae suae summam manum imposuit, non indiget tempore. Ex hac autem indigentia timor nascitur, et cupiditas futuri, exedens animum. Nihil est miserius dubitatione venientium, quorsum evadant. Quantum sit illud quod restat, aut quale, collecta mens inexplicabili formidine agitatur. Quomodo effugiemus hanc volutationem? uno, si vita nostra non prominebit, si in se colligetur. Ille enim ex futuro suspenditur, cui irritum est praesens. Ubi vero quidquid mihi debui, redditum est, ubi stabilita mens scit, nihil interesse inter diem et seculum: quidquid deinceps dierum rerumque venturum est, ex alto prospicit, et cum multo risu seriem temporum cogitat. Quid enim varietas mobilitasque casuum perturbabit, si certus sit adversus incerta? Ideo, mi Lucili, propera vivere: et singulos dies, singulas vitas puta. Qui hoc modo se aptabit, cui

vita ſua quotidie fuit tota, ſecurus eſt. In ſpe viventibus, proximum quodque tempus elabitur: ſubitque aviditas, et miſerrimum atque miſerrima omnia efficiens, metus mortis. Inde illud Maecenatis turpiſſimum votum: quo et debilitatem non recuſat, et deformitatem, et noviſſime acutam crucem, dummodo inter haec mala ſpiritus prorogetur.

Debilem facito manu,
Debilem pede, coxa:
Tuber adſtrue gibberum,
Lubricos quate dentes.
Vita dum ſupereſt, bene eſt.
Hanc mihi, vel acuta
Si ſedeam cruce, ſuſtine.

Quod miſerrimum erat, ſi incidiſſet, optatur: et tanquam vita petitur, ſupplicii mora. Contemtiſſimum putarem, ſi vivere vellet uſque ad crucem. Tu vero, inquit, me debilites licet, dum ſpiritus in corpore fracto et inutili maneat: depraves licet, dum monſtroſo et diſtorto temporis aliquid accedat: ſuffigas licet, et acutam ſeſſuro crucem ſubdas: eſt tanti, vulnus ſuum premere, et patibulo pendere deſtrictum, dum differat id quod eſt in malis optimum, ſupplicii finem. Eſt tanti, habere animam, ut agam. Quid huic optes, niſi deos faciles? quid ſibi vult iſta carminis effeminati turpitudo? quid timoris dementiſſimi pactio? quid tam foeda vitae mendicatio? Huic putas unquam recitaſſe Virgilium,

Uſque adeone mori miſerum eſt?

Optat ultima malorum: et quae pati gravissimum est, extendi ac sustineri cupit. qua mercede? scilicet vitae longioris. Quid autem huius vivere est? diu mori. Invenitur aliquis, qui malit inter supplicia tabescere, et perire membratim, et toties per stillicidia amittere animam, quam semel exhalare? Invenitur qui velit adactus ad illud infelix lignum, iam debilis, iam pravus, et in foedum scapularum ac pectoris tuber elisus, cui multae moriendi causae etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam? Nega nunc magnum beneficium esse naturae, quod necesse est mori. Multi peiora pacisci adhuc parati sunt: etiam amicum prodere, ut diutius vivant: et liberos ad stuprum manu sua tradere, ut contingat lucem videre, tot consciam scelerum. Excutienda vitae cupido est: discendumque, nihil interesse quando patiaris quod quandoque patiendum est: quam bene vivas referre, non quamdiu: saepe autem in hoc esse bene, ne diu.

EPISTOLA CII.

Aliquid de immortalitate animae. tum quaestiunculae, An claritas post mortem ad nos faciat? Disputat tenuiter primo & scholastice: tum in extremo adsurgit, & ad Deum ac coelestia animum ducit. Corpus hoc, sarcinam aut velamentum esse: sperni debere & exui, cum Deus & dies ille vocant.

QUOMODO molestus est iucundum somnium videnti, qui excitat: aufert enim voluptatem, etiam-

ſi falſam, eff ctum tamen verae habentem: ſic epiſtola tua mihi fecit iniuriam. revocavit enim me cogitationi aptae traditum, et iturum, ſi licuiſſet, ulterius. Iuvabat de aeternitate animarum quaerere, immo mehercule credere. credebam enim facile opinionibus magnorum virorum, rem gratiſſimam promittentium magis, quam probantium. Dabam me ſpei tantae. iam eram faſtidio mihi, iam reliquias aetatis infractae contemnebam, in immenſum illud tempus, et in poſſeſſionem omnis aevi tranſiturus: cum ſubito experrectus ſum, epiſtola tua accepta, et tam bellum ſomnium perdidi. quod repetam, ſi te dimiſero, et redimam. Negas me epiſtola prima totam quaeſtionem explicuiſſe, in qua probare conabar id quod noſtris placet, claritatem quae poſt mortem contingit, bonum eſſe. Id enim me non ſolviſſe, quod opponitur nobis: Nullum, inquiunt, bonum ex diſtantibus: hoc autem ex diſtantibus conſtat. Quod interrogas, mi Lucili, eiuſdem quaeſtionis eſt, loci alterius: et ideo non hoc tantum, ſed alia quoque eodem pertinentia, diſtuleram. Quaedam enim, ut ſcis, moralibus rationalia immixta ſunt. Itaque illam partem recta ad mores pertinentem tractavi, Numquid ſtultum ſit ac ſupervacuum, ultra extremum diem curas tranſmittere. An cadant bona noſtra nobiſcum, nihilque ſit eius qui nullus eſt. An ex eo, quod cum erit, ſenſuri non ſimus, antequam aliquis fructus percipi aut peti poſſit. Haec autem omnia ad mores ſpectant: itaque ſuo loco poſita ſunt. At quae a dialecticis contra hanc opinionem dicuntur, ſegreganda fuerunt: et ideo ſepoſita ſunt. Nunc

quia omnia exigis, omnia quae dicunt persequar, deinde singulis occurram. At nisi aliquid praedixero, intelligi non poterunt quae refellentur. Quid est, quod praedicere velim? Quaedam continua esse corpora, ut hominem: quaedam composita, ut navem, domum, omnia denique quorum diversae partes iunctura in unum sunt coactae: quaedam ex distantibus, quorum adhuc membra separata sunt, tanquam exercitus, populus, senatus. Illi enim, per quos ista corpora efficiuntur, iure aut officio cohaerent, natura diducti et singuli sunt. Quid est, quod etiam nunc praedicere velim? Nullum bonum putamus esse, quod ex distantibus constat. uno enim spiritu unum bonum contineri ac regi debet, unum esse unius boni principale. Hoc si quando desideraveris, per se probatur: interim ponendum fuit, quo nostra tela nitatur. Dicitis, inquit, nullum bonum ex distantibus esse: Claritas autem ista, bonorum virorum secunda opinio est. Nam quomodo fama non est unius sermo, nec infamia unius mala existimatio: sic nec claritas, uni bono placuisse. Consentire in hoc plures insignes et praestantes viri debent, ut claritas sit. Haec autem ex iudiciis plurium efficitur, id est, distantium. ergo non est bonum. Claritas, inquit, laus est a bonis bono reddita: laus oratio: oratio vox est, aliquid significans: vox autem, licet virorum sit bonorum, bonum non est. Neque enim quidquid vir bonus facit, bonum est. nam et plaudit, et sibilat: sed nec plausum quisquam, nec sibilum, licet omnia eius admiretur et laudet, bonum dicit, non magis quam sternutamentum aut

tuiffem. Ergo claritas bonum non eſt. Ad ſummam, dicite nobis, utrum laudantis, an laudati bonum ſit? Si laudantis bonum eſſe dicitis, tam ridiculam rem facitis, quam ſi affirmetis meum eſſe, quod alius bene valeat. Sed laudare dignos, honeſta actio eſt: ita laudantis bonum eſt, cuius actio eſt, non noſtrum qui laudamur. atqui hoc quaerebatur. Reſpondebo nunc ſingulis curſim. Primum, an ſit aliquid ex diſtantibus bonum, etiam nunc quaeritur, et pars utraque ſententias habet. Deinde, claritas deſiderat multa ſuffragia: poteſt et unius boni viri iudicio eſſe contenta. Nam omnes bonos bonus unus iudicat. Quid ergo? inquit; et fama erit unius hominis exiſtimatio, et infamia unius, malignus ſermo? Gloriam quoque, inquit, latius fuſam intelligo: conſenſum enim multorum exigit. Diverſa horum conditio eſt, et illius. Quare? quia ſi de me bene vir bonus ſentit, eodem loco ſum, quo, ſi omnes boni idem ſentirent. omnes enim ſi me cognoverint, idem ſentient. Par illis idemque iudicium eſt: aeque vero inſiſtitur ab his, qui diſſidere non poſſunt. Ita pro eo eſt, ac ſi omnes idem ſentiant: quia aliud ſentire non poſſunt. Ad gloriam et famam, non eſt ſatis unius opinio. Illic idem poteſt unius ſententia, quod omnium: quia omnium ſi perrogetur, una erit: hic diverſa diſſimilium iudicia ſunt, diſſimiles affectus. Dubia omnia invenias, levia, ſuſpecta. Putas tu poſſe ſententiam unam omnium eſſe? non eſt unius una. Illis placet verum: veritatis una vis, una facies eſt: apud hos falſa ſunt, quibus aſſentiuntur. Nunquam autem falſis conſtantia eſt: variantur et diſſident.

Sed laus, inquit, nihil aliud quam vox est: vox autem bonum non est. Cum dicunt claritatem laudem esse bonorum, a bonis redditam: iam non ad vocem referunt, sed ad sententiam. Licet enim vir bonus taceat, sed aliquem iudicet dignum laude, laudatus est. Praeterea, aliud est laus, aliud laudatio. Haec et vocem exigit. Itaque nemo dicit laudem funebrem, sed laudationem, cuius officium oratione constat. Cum dicimus aliquem laude dignum, non verba illi benigna hominum, sed iudicia promittimus. Ergo laus etiam taciti est bene sentientis, ac bonum virum apud se laudantis. Deinde, ut dixi, ad animum refertur laus, non ad verba; quae conceptam laudem egerunt, et in notitiam plurium emittunt. Laudat, qui laudandum esse iudicat. Cum Tragicus ille apud nos ait, Magnificum esse laudari a laudato viro: laude digno, ait. Et cum aeque antiquus poëta ait, Laus alit artes: non laudationem dicit, quae corrumpit artes. nihil enim aeque et eloquentiam, et omne aliud studium auribus deditum vitiavit, quam popularis assensio. Fama utique vocem desiderat, claritas non. potest enim citra vocem contingere, contenta iudicio: plena est, non tantum inter tacentes, sed etiam inter reclamantes. Quid intersit inter claritatem et gloriam, dicam. Gloria multorum iudiciis constat, claritas bonorum. Cuius, inquit, bonum est claritas, id est, laus bono a bonis reddita? utrum laudati, an laudantis? Utriusque: meum qui laudor, quia natura me amantem omnium genuit; et bene fecisse gaudeo, et gratos me invenisse virtutum interpretes laetor. Hoc

plurium bonum eſt, quod grati ſunt, ſed et meum. Ita enim animo compoſitus ſum, ut aliorum bonum meum iudicem: utique eorum, quibus ipſe ſum boni cauſa. Eſt illud laudantium bonum: virtute enim geritur: omnis autem virtutis actio bonum eſt. Hoc contingere illis non potuiſſet, niſi ego talis eſſem. Itaque utriuſque bonum eſt, merito laudari; tam mehercule, quam bene iudicaſſe, iudicantis bonum eſt, et eius, ſecundum quem iudicatum eſt. Numquid dubitas, quin iuſtitia et habentis bonum ſit, et eius cui debitum ſolvit? Merentem laudare, iuſtitia eſt: igitur utriuſque bonum eſt. Cavillatoribus iſtis abunde reſponderimus. Sed non debuit hoc nobis eſſe propoſitum, arguta diſſerere, et philoſophiam in has anguſtias ex ſua maieſtate detrahere. Quanto ſatius eſt, ire aperta via et recta, quam ſibi ipſi flexus diſponere, quos cum magna moleſtia debeas relegere? neque enim quidquam aliud iſtae diſputationes ſunt, quam inter ſe perite captantium luſus. Dic potius, quam naturale ſit, in immenſum mentem ſuam extendere. Magna et generoſa res eſt humanus animus: nullos ſibi poni niſi communes et cum Deo terminos patitur. Primum, humilem non accipit patriam: Epheſum aut Alexandriam, aut ſi quod eſt etiamnum frequentius incolis, latius tectis ſolum. Illi patria eſt, quodcunque ſuprema et univerſa circuitu ſuo cingit: hoc omne convexum, intra quod iacent maria cum terris, intra quod aër humanis divina ſecernens etiam coniungit, intra quod diſpoſita tot numina in actus ſuos excubant. Deinde, arctam aetatem ſibi dari non ſinit. Omnes, in-

quit, anni mei ſunt. nullum ſeculum magnis ingeniis clufum eſt, nullum non cogitationi pervium tempus. Cum venerit dies ille qui mixtum hoc divini humanique ſecernat corpus, hoc, ubi inveni, relinquam: ipſe me diis reddam. nec nunc ſine illis ſum, ſed gravi terrenoque detineor. Per has mortalis aevi moras, illi meliori vitae longiorique proluditur. Quemadmodum novem menſibus nos tenet maternus uterus, et praeparat non ſibi, ſed illi loco in quem videmur emitti, iam idonei ſpiritum trahere, et in aperto durare: ſic per hoc ſpatium, quod ab infantia patet in ſenectutem, in alium naturae ſumimur partum. Alia origo nos exſpectat, alius rerum ſtatus. Nondum coelum, niſi ex intervallo, pati poſſumus. Proinde intrepidus horam illam decretoriam proſpice: non eſt animo ſuprema, ſed corpori. Quidquid circa te iacet rerum, tanquam hoſpitalis loci ſarcinas ſpecta: tranſeundum eſt. Excutit redeuntem natura, ſicut intrantem. Non licet plus efferre, quam intuleris: immo etiam ex eo, quod in vitam attuliſti, pars magna ponenda eſt. Detrahetur tibi haec circumiecta, noviſſimum velamentum tui, cutis: detrahetur caro et ſuffuſus ſanguis, diſcurrensque per totum: detrahentur oſſa nervique, firmamenta fluidorum ac labentium. Dies iſte, quem tanquam extremum reformidas, aeterni natalis eſt. Depone onus. quid cunctaris; tanquam non prius quoque, relicto, in quo latebas, corpore, exieris? Haeres et reluctaris: tum quoque magno niſu matris expulſus es. Gemis, ploras: et hoc ipſum flere, naſcentis eſt. Sed tunc debebat ignoſci. rudis et impe-

ritus omnium veneras: ex maternorum viſcerum calido mollique fomento emiſſum, afflavit aura liberior. Deinde offendit durae manus tactus: tenerque adhuc, et nullius rei gnarus obſtupuiſti inter ignota. Nunc tibi non eſt novum, ſeparari ab eo, cuius ante pars fueris: aequo animo membra iam ſupervacua dimitte, et iſtud corpus inhabitatum diu, pone. Scindetur, obruetur, abolebitur. Quid contriſtaris? ita ſolet fieri. Pereunt ſemper velamenta naſcentium. Quid iſta ſic diligis, quaſi tua? iſtis opertus es. Veniet qui te revelet dies, et ex contubernio foedi atque olidi ventris educat. Hinc nunc quoque tu quantum potes, ſubvola: utique etiam neceſſariis, quae cohaerebunt, alienus. Iam hinc, altius aliquid ſublimiusque meditare. Aliquando naturae tibi arcana retegentur, diſcutietur iſta caligo, et lux undique clara percutiet. Imaginare tecum, quantus ille ſit fulgor, tot ſideribus inter ſe lumen miſcentibus. Nulla ſerenum umbra turbabit: aequaliter ſplendebit omne coeli latus: dies et nox, aëris infimi vices ſunt. Tunc in tenebris vixiſſe dices, cum totam lucem totus adſpexeris: quam nunc, per anguſtiſſimas oculorum vias, obſcure intueris, et tamen admiraris tam procul. Quid tibi videbitur divina lux, cum illam ſuo loco videris? Haec cogitatio nihil ſordidum animo ſubſidere ſinit, nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum eſſe teſtes ait, illis nos approbari, illis in futurum parari iubet, et aeternitatem proponere; quam qui mente concepit, nullos horret exercitus, non terretur tuba, nullis ad timorem minis agitur. Quidni non timeat, qui mori ſpe-

rat? si is quoque, qui tamdiu animum iudicat manere, quamdiu retinetur corporis vinculo; exsolutum, statim spargi; id agit, ut etiam post mortem utilis esse possit. Quamvis enim ipse ereptus sit oculis, tamen

Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos.

Cogita, quantum nobis exempla bona prosint: scies magnorum virorum, non minus praesentia, esse utilem memoriam.

EPISTOLA CIII.

Malitia & insidiae inter se hominum. Tu tamen non eadem facito, aut repone: sed mitis in omnes & volens esto.

Quid ista circumspicis, quae tibi possunt fortasse evenire, sed possunt et non evenire? incendium dico, ruinam, aliaque, quae nobis incidunt, non insidiantur: illa potius vide, illa devita, quae nos observant, quae captant. Rari sunt casus, etiamsi graves, naufragium facere, vehiculo everti: ab homine homini quotidianum periculum. Adversus hoc te expedi, hoc intentis oculis intuere. Nullum enim malum frequentius, nullum pertinacius, nullum blandius. Tempestas minatur, antequam surgat: crepant aedificia, antequam corruant: praenuntiat fumus incendium: subita est ex homine pernicies, et

eo diligentius tegitur, quo propius accedit. Erras; ſi iſtorum tibi qui occurrunt vultibus credis, hominum effigies habent, animos ferarum: niſi quod illarum perniciosior eſt primus incurſus, quos tranſire non queunt. Nunquam enim illas ad nocendum niſi neceſſitas inigit: aut fame, aut timore coguntur ad pugnam: homini perdere hominem libet. Tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum ſit, ut cogites, quod ſit hominis officium. Alterum intuere, ne laedaris; alterum, ne laedas. Commodis omnium laeteris, movearis incommodis: et memineris quae praeſtare debeas, quae cavere. Sic vivendo quid conſequeris? non, ut ne noceant; ſed ne fallant. Quantum autem potes, in philoſophiam ſecede. illa te ſinu ſuo proteget: in huius ſacrario eris aut tutus, aut tutior. Non arietant inter ſe, niſi in eodem ambulantes. Quin etiam ipſam philoſophiam non debebis iactare. multis fuit periculi cauſa, inſolenter tractata, et contumaciter. Vitia tibi detrahat, non alii exprobret: non abhorreat a publicis moribus: nec hoc agat, ut quidquid non facit, damnare videatur. Licet ſapere ſine pompa, ſine invidia.

EPISTOLA CIV.

De invaletudine sua, de cura & caritate in se uxoris. Locum se mutasse, ut recrearetur: & hinc de Peregrinatione pulcherrima dissertatio. Non esse eam a se utilem, nisi animo talis efficitur. Ille emendetur, affectus recidantur: omnia tunc loca & status iucunda. Peregrinatio etiam alia pulcherrima, ad priscos & magnos viros ire, illos cogitatione intueri atque imitari. Hoc vitia tollit, virtutes inserit: atque istuc Lucilium vocat.

IN Nomentanum meum fugi, quid putas? urbem? immo febrem, et quidem surrepentem. Iam manum mihi iniecerat: protinus itaque parari vehiculum iussi, Paullina mea retinente. Medicus initia esse dicebat, motis venis, sed incertis, et naturalem turbantibus modum. Exire perseveravi. Illud mihi in ore erat domini mei Gallionis: qui cum in Achaia febrem habere coepisset, protinus navem adscendit, clamitans non corporis esse, sed loci morbum. Hoc ego Paullinae meae dixi, quae mihi valetudinem meam commendat. Nam cum sciam spiritum illius in meo verti: incipio, ut illi consulam, mihi consulere: et cum me fortiorem senectus ad multa reddiderit, hoc beneficium aetatis amitto. Venit enim mihi in mentem, in hoc sene et adolescentem esse, cui parcitur. Itaque quoniam ego ab illa non impetro, ut me fortius amet: impetrat illa a me, ut me diligentius amem. Indulgendum est enim honestis affec-

tibus: et interdum etiam ſi premunt cauſae, ſpiritus in honorem ſuorum vel cum tormento revocandus, et in ipſo ore retinendus eſt; cum bono viro vivendum ſit, non quamdiu iuvat, ſed quamdiu oportet. Ille qui non uxorem, non amicum tanti putat, ut diutius in vita commoretur, qui perſeverat mori, delicatus eſt. Hoc quoque imperet ſibi animus, ubi utilitas ſuorum exigit: nec tantum ſi vult mori, ſed ſi coepit, intermittat, et ſuis ſe commodet. Ingentis animi eſt, aliena cauſa ad vitam reverti: quod magni viri ſaepe fecerunt. Sed hoc quoque ſummae humanitatis exiſtimo, ſenectutem ſuam, cuius maximus fructus eſt, ſecurior ſui tutela, et vitae uſus animoſior, attentius conſervare, ſi ſcias alicui tuorum eſſe dulce, utile, optabile. Habet praeterea in ſe non mediocre iſta res gaudium, et mercedem. quid enim iucundius, quam uxori tam carum eſſe, ut propter hoc tibi carior fias? Poteſt itaque Paullina mea non tantum ſuum mihi timorem imputare, ſed etiam meum. Quaeris ergo, quomodo mihi conſilium profectionis ceſſerit? Ut primum gravitatem urbis exceſſi, et illum odorem culinarum fumantium, quae motae quidquid peſtiferi vaporis obruerant, cum pulvere effundunt, protinus mutatam valetudinem ſenſi. Quantum deinde adiectum putas viribus, poſtquam vineas attigi? In paſcuum emiſſus, cibum meum invaſi. Repetivi ergo iam me. non permanſit marcor ille corporis dubii, et male cogitantis: incipio toto animo ſtudere. Non multum ad hoc locus confert, niſi ſe ſibi praeſtet animus, qui ſecretum et in occupationibus mediis, ſi volet, habebit.

At ille qui regiones eligit, et otium captat, ubique quo distringatur inveniet. Nam Socratem quaerenti cuidam, quod nihil sibi peregrinationes profuissent, respondisse ferunt: Non immerito hoc tibi evenit: tecum enim peregrinabaris. O quam bene cum quibusdam ageretur, si a se aberrarent! Nunc primi seipsos sollicitant, corrumpunt, territant. Quid prodest mare traiicere, et urbes mutare? si vis ista, quibus urgeris, effugere, non alibi sis oportet, sed alius. Puta venisse te Athenas, puta Rhodon: elige arbitrio tuo civitatem: quid ad rem pertinet, quos illa mores habeat? tuos afferes. Divitias iudicabis bonum? torquebit te paupertas, et (quod est miserrimum) falsa. Quamvis enim multum possideas, tamen quia aliquis plus habet, tanto tibi videberis deficit, quanto vinceris. Honores iudicas bonum? male te habebit ille consul factus, ille etiam refectus: ringeris, quoties aliquem in fastis saepius legeris. Tantus erit ambitionis furor, ut nemo tibi post te videatur, si aliquis ante te fuerit. Maximum malum iudicabis mortem: cum in illa nihil sit mali, nisi, quod ante ipsam est, timeri. Exterrebunt te non tantum pericula, sed suspiciones: vanis semper agitaberis. Quid enim proderit,

——— evasisse tot urbes
Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostes?

Ipsa pax timores subministrabit. ne tutis quidem habebitur fides, consternata semel mente: quae ubi consuetudinem pavoris improvidi fecit, etiam ad tutelam salutis suae inhabilis est. Non enim vitat, sed

fugit : magis autem periculis patemus aversi. Gravissimum iudicabis malum, aliquem ex his quos amabis amittere : cum interim hoc tam ineptum erit, quam flere, quod arboribus amoenis et domum tuam ornantibus decidant folia. Quidquid te delectat, aeque viget, ut videras dum vireret. utique aliud alio die casus excutiet. sed quemadmodum frondium iactura facilis est, quia renascuntur : sic istorum quos amas, quosque oblectamenta vitae putas esse, damnum; quia reparantur, etiamsi non renascantur. Sed non erunt iidem. Ne tu quidem idem eris. omnis dies, omnis hora te mutat : sed in aliis rapina facilius apparet : hic latet, quia non ex aperto fit. Alii auferuntur : at ipsi nobis furto subducimur. Horum nihil cogitabis, nec remedia vulneribus appones, sed ipse tibi seres solicitudinum causas, alia sperando, alia desperando? Si sapis, alterum alteri misceas : nec speraveris sine desperatione, nec desperaveris sine spe. Quid per se prodesse peregrinatio cuiquam potuit? Non voluptates illa temperavit, non cupiditates refraenavit, non iras repressit, non indomitos amoris impetus fregit, nulla denique animo mala eduxit, non iudicium dedit, non excussit errorem : sed ut puerum ignota mirantem, ad breve tempus rerum aliqua novitate detinuit. Ceterum inconstantiam mentis, quae cum maxime aegra est, lacessit, mobiliorem levioremque reddit ipsa iactatio. Itaque quae petierant cupidissime loca, cupidius deserunt, et avium modo transvolant, citiusque quam venerant, abeunt. Peregrinatio notitiam dabit gentium, novas tibi montium formas ostendet, inu-

ſitata ſpatia camporum, et irriguas perennibus aquis valles, et alicuius fluminis ſub obſervatione naturam: ſive, ut Nilus, aeſtivo incremento tumet; ſive, ut Tigris, eripitur ex oculis, et acto per occulta curſu, integrae magnitudini redditur; ſive, ut Maeander, poëtarum omnium exercitatio et ludus, implicatur crebris anfractibus, et ſaepe in vicinum alveo ſuo admotus, antequam ſibi influat, flectitur; ceterum neque meliorem faciet, neque ſaniorem. Inter ſtudia verſandum eſt, et inter auctores ſapientiae, ut quaeſita diſcamus, nondum inventa quaeramus. Sic eximendus animus ex miſerrima ſervitute, in libertatem aſſeritur. Quamdiu quidem neſcieris, quid fugiendum, quid petendum, quid neceſſarium, quid ſupervacuum, quid iuſtum, quid honeſtum ſit: non erit hoc peregrinari, ſed errare. Nullam tibi opem feret iſte diſcurſus: peregrinaris enim cum affectibus tuis, et mala te tua ſequuntur. Utinam quidem ſequerentur! longius abeſſent: nunc fers illa, non ducis. Itaque ubique te premunt, et paribus incommodis urunt. Medicina aegro, non regio, quaerenda eſt. Fregit aliquis crus, aut extorſit articulum? non vehiculum navemque conſcendit, ſed advocat medicum, ut fracta pars iungatur, ut luxata in locum reponatur. Quid ergo? animum, tot locis fractum et extortum, credis locorum mutatione poſſe ſanari? maius eſt iſtud malum, quam ut geſtatione curetur. Peregrinatio non facit medicum, non oratorem: nulla ars loco diſcitur. Quid ergo? Sapientia rerum omnium maxima in itinere colligetur? Nullum, mihi crede, iter eſt, quod te extra cupiditates, extra

iras, extra metus ſiſtat : aut ſi quod eſſet, agmine facto, gens illuc humana pergeret. Tamdiu iſta urgebunt mala, macerabuntque per terras ac maria vagum, quamdiu malorum geſtaris cauſas. Fugam tibi non prodeſſe miraris? tecum ſunt quae fugis. Te igitur emenda, onera tibi detrahe et deſideria : ſaltem intra modum contine. Omnem ex animo erade nequitiam. ſi vis peregrinationes habere iucundas, tuum comitem ſana. Haerebit tibi avaritia, quamdiu avaro ſordidoque convixeris : haerebit tumor, quamdiu cum ſuperbo converſaberis : nunquam ſaevitiam in tortoris contubernio pones : incendent libidines tuas adulterorum ſodalitia. Si velis vitiis exui, longe a vitiorum exemplis recedendum eſt. Avarus, corruptor, ſaevus, fraudulentus, multum nocituri ſi prope a te fuiſſent, intra te ſunt. Ad meliores tranſi. cum Catonibus vive, cum Laelio, cum Tuberone : quod ſi convivere etiam Graecis iuvat, cum Socrate, cum Zenone verſare. Alter te docebit mori, ſi neceſſe erit : alter antequam neceſſe erit. Vive cum Chryſippo, cum Poſidonio. Hi tibi tradent divinorum humanorumque notitiam. hi iubebunt in opere eſſe : nec tantum ſcite loqui, et in oblectationem audientium verba iactare, ſed animum indurare, et adverſus minas erigere. Unus eſt enim huius vitae fluctuantis et turbidae portus, eventura comtemnere, ſtare fidenter, aperte tela fortunae adverſo pectore excipere, non latitantem, nec tergiverſantem. Magnanimos nos natura produxit : et ut quibuſdam animalibus ferum dedit, quibuſdam ſubdolum, quibuſdam pavidum, ita nobis glorioſum ex excelſum ſpiritum, quaeren-

tem ubi honeſtiſſime, non ubi tutiſſime vivat; ſimillimum mundo: quem quantum mortalibus paſſibus licet, ſequitur aemulaturque. Profert ſe, laudari et adſpici credit. Dominus omnium eſt, ſupra omnia eſt. itaque nulli ſe rei ſubmittit: nihil illi videtur grave, nihil aſperum, quod virum incurvet.

Terribiles viſu formae, letumque laboſque:

minime quidem, ſi quis rectis oculis intueri illa poſſit, et tenebras perrumpere. Multa per noctem habita terrori, dies vertit ad riſum.

Terribiles viſu formae, letumque laboſque,

egregie Virgilius noſter. Non re dixit terribiles eſſe, ſed viſu: id eſt, videri, non eſſe. Quid, inquam, in iſtis eſt tam formidabile, quam fama vulgavit? Quid eſt, obſecro te, Lucili, cur timeat laborem vir, mortem homo? Totiens mihi occurrunt iſti, qui non putant fieri poſſe quidquid facere non poſſunt, et aiunt nos loqui maiora, quam quae natura humana ſuſtineat. At quanto ego de illis melius exiſtimo? ipſi quoque haec poſſunt facere, ſed nolunt. Denique quem unquam iſta deſtituere tentantem? cui non faciliora apparuere in actu? Non quia difficilia ſunt, non audemus: ſed quia non audemus, difficilia ſunt. Si tamen exemplum deſideratis, accipite Socratem perpeſſitium ſenem, per omnia aſpera iactatum, invictum tamen et paupertate, quam graviorem illi domeſtica onera faciebant; et laboribus, quos militares quoque pertulit, et quibus ille

domi exercitus. ſive uxorem eius ſpectes moribus feram, lingua petulantem; ſive liberos indociles, et matri quam patri ſimiliores. Sic fere aut in bello fuit, aut in tyrannide, aut in libertate, bellis ac tyrannis ſaeviore. Viginti et ſeptem annis pugnatum eſt: poſt finita arma, triginta tyrannis noxae dedita eſt civitas, ex quibus plerique inimici erant. Noviſſima damnatio eſt ſub graviſſimis hominibus impleta. obiecta eſt et religionum violatio, et iuventutis corruptela, quam immittere in deos, in patres, in rempublicam dictus eſt: poſt haec carcer, et venenum. Haec uſque eo animum Socratis non moverunt, ut ne vultum quidem moverint. Illam mirabilem laudem, et ſingularem, uſque ad extremum ſervavit: non hilariorem quiſquam, non triſtiorem Socratem vidit: aequalis fuit in tanta inaequalitate fortunae. Vis alterum exemplum? accipe hunc M. Catonem recentiorem, cum quo et infeſtius fortuna egit, et pertinacius. Cui cum omnibus locis obſtitiſſet, noviſſime et in morte: oſtendit tamen virum fortem poſſe invita fortuna vivere, invita mori. Tota illi aetas aut in armis eſt exacta civilibus, aut in aetate concipiente iam civile bellum. Et hunc licet dicas non minus, quam Socratem, in ſervitute vixiſſe: niſi forte Cn. Pompeium, et Caeſarem, et Craſſum putas libertatis ſocios fuiſſe. Nemo mutatum Catonem, toties mutata republica, vidit: eundem ſe in omni ſtatu praeſtitit. In praetura, in repulſa, in accuſatione, in provincia, in concione, in exercitu, in morte, denique in illa reipublicae trepidatione, cum illinc Caeſar eſſet decem legionibus

pugnacissimis subnixus, tot externarum gentium praesidiis; hinc Cn. Pompeius, satis unus adversus omnia. Cum alii ad Caesarem inclinarent, alii ad Pompeium, solus Cato fecit aliquas et reipublicae partes. Si animo complecti volueris illius imaginem temporis, videbis illinc plebem et omnem erectum ad res novas vulgum: hinc optimates et equestrem ordinem, quidquid erat in civitate sancti et lecti: duos in medio relictos, Rempublicam et Catonem. Miraberis, inquam, cum animadverteris

Atridem, Priamumque, & saevum ambobus Achillem.

Utrumque enim improbat, utrumque exarmat. Hanc fert de utroque sententiam. Ait se, si Caesar vicerit, moriturum: si Pompeius, exsulaturum. Quid habebat quod timeret, qui ea sibi et victo et victori constituerat, quae constituta esse ab hostibus iratissimis poterant? Periit itaque ex decreto suo. Vides posse homines labores pati? per medias Africae solitudines pedes duxit exercitum. Vides posse tolerare sitim? et in collibus arentibus, sine ullis impedimentis victi exercitus reliquias trahens, inopiam humoris loricatus tulit: et quoties aquae fuerat occasio, novissimus bibit. Vides honorem et notam posse contemni? eodem quo repulsus est die, in comitio pila lusit. Vides posse non timeri potentiam superiorum? et Pompeium et Caesarem, quorum nemo alterum offendere audebat, nisi ut alterum demereretur, simul provocavit. Vides tam mortem posse contemni quam exsilium? et exsilium sibi indixit et mortem, et interim bellum. Possumus ita-

que adverſus iſta tantum habere animi : libeat modo ſubducere iugo collum. In primis autem deſpuendae ſunt voluptates : enervant, et effeminant, et multum petunt. multum autem a fortuna petendum eſt. Deinde ſpernendae opes : auctoramenta ſunt ſervitutum. Aurum et argentum, et quiquid aliud felices domos onerat, relinquatur. non poteſt gratis conſtare libertas. Hanc ſi magno aeſtimas, omnia parvo aeſtimanda ſunt.

Epistola CV.

Brevia, ſed utilia, praecepta ad Securitatem. Lege, & uſurpa.

Quae obſervanda tibi ſint, ut tutior vivas, dicam. Tu tamen ſic audias cenſeo iſta praecepta, quomodo ſi tibi praeciperem, qua ratione bonam valetudinem in Ardeatino tuereris. Conſidera, quae ſint quae hominem in perniciem hominis inſtigent: invenies ſpem, invidiam, odium, metum, contemtum. Ex omnibus iſtis, adeo leviſſimum eſt contemtus, ut multi in illo remedii cauſa delituerint. Quem quis contemnit, calcat ſine dubio, ſed tranſit. Nemo homini contemto pertinaciter, nemo diligenter nocet. Etiam in acie iacens praeteritur : cum ſtante pugnatur. Spem improborum vitabis, ſi nihil habueris quod cupiditatem alienam et improbam irritet, ſi nihil inſigne poſſederis. Concupiſcuntur enim inſignia, etiamſi parum nota ſunt. Sic vero invidiam effugies, ſi te non ingeſſeris oculis,

ſi bona tua non iactaveris, ſi ſcieris in ſinu gaudere. Odium autem ex offenſa ſic vitabis, neminem laceſſendo gratuito: a quo te ſenſus communis tuebitur. fuit enim hoc multis periculoſum. Quidam odium habuerunt, nec inimicum. Illud, ne timearis, praeſtabit tibi et fortunae mediocritas, et ingenii lenitas: cum te eſſe homines ſcient, quem offendere ſine periculo poſſint. Reconciliatio tua et facilis ſit, et certa. Timeri autem tam domi moleſtum eſt, quam foris: tam a ſervis, quam a liberis. Nulli non ad nocendum ſatis virium eſt. Adiice nunc, quod, qui timetur, timet. nemo potuit terribilis eſſe ſecure. Contemtus ſupereſt: cuius modum in ſua poteſtate habet, qui illum ſibi adiunxit: qui contemnitur, quia voluit, non quia debuit. Huius incommodum et artes bonae diſcutiunt, et amicitiae eorum, qui apud aliquem potentem potentes ſunt. quibus applicari expediet, non implicari: ne pluris remedium, quam periculum conſtet. Nihil tamen aeque proderit, quam quieſcere, et minimum cum aliis loqui, plurimum ſecum. Eſt quaedam dulcedo ſermonis, quae irrepit, et blanditur, et non aliter quam ebrietas aut amor ſecreta producit. Nemo quod audierit, tacebit: nemo quantum audierit, loquetur. Qui rem non tacuerit, non tacebit auctorem. Habet unuſquiſque aliquem cui tantum credit, quantum ipſi creditum eſt: ut garrulitatem ſuam cuſtodiat, et contentus ſit unius auribus, populum faciet. Sic quod modo ſecretum erat, rumor eſt. Securitatis magna portio eſt, nihil iniqui facere. Confuſam vitam et perturbatam impotentes agunt:

tantum metuunt, quantum nocent: nec ullo tempore vacant. Trepidant enim cum fecerunt, haerent, conſcientia aliud agere non patitur, ac ſubinde reſpicere ad ſe cogit. Dat poenas, quiſquis exſpectat: quiſquis autem meruit, exſpectat. Tutum aliqua res in mala conſcientia praeſtat, nulla ſecurum. putat enim ſe, etiamſi non deprehenditur, poſſe deprehendi: et inter ſomnos movetur, et quoties alicuius ſcelus loquitur, de ſuo cogitat. Non ſatis illi obliteratum videtur, non ſatis tectum. Nocens habuit aliquando latendi fortunam: nunquam fiduciam.

EPISTOLA CVI.

Tenuis & Chryſippaea quaeſtio, An Bonum ſit corpus? In extremo aliquid contra argutias.

TARDIUS reſcribo ad epiſtolas tuas. non quia diſtrictus occupationibus ſum: hanc excuſationem cave audias: vaco, et omnes qui volunt, vacant. Neminem res ſequuntur: ipſi illas amplexantur, et argumentum eſſe felicitatis occupationem putant. Quid ergo fuit, quare non protinus reſcriberem tibi, de quo quaerebas? Veniebat in contextum operis mei: ſcis enim me mortalem philoſophiam velle complecti, et omnes ad eam pertinentes quaeſtiones explicare. Itaque dubitavi utrum differrem te, an, donec ſuus iſti rei veniret locus, ius tibi extra ordinem dicerem: humanius viſum eſt, tam longe venientem non detinere. Itaque et hoc ex illa ſerie rerum cohaerentium excerpam, et ſi qua erunt hu-

iusmodi, non quaerenti tibi ultro mittam. Quae sint haec, interrogas? Quae scire magis iuvat, quam prodest: sicut hoc de quo quaeris, an bonum corpus sit. Bonum prodest: facit enim: quod facit, corpus est: bonum, agitat animum, et quodammodo format et continet: quae ergo propria sunt corporis, ea corporis bona sunt: corpora ergo sunt, et quae animi sunt. nam et hic corpus est. bonum hominis necesse est corpus sit, cum ipse corporalis. Mentior, nisi et quae alunt illud, et quae valetudinem eius vel custodiunt vel restituunt, corpora sunt: ergo et bonum eius corpus est. Non puto te dubitaturum, an affectus corpora sint, ut aliud quoque de quo non quaeris, infulciam: tanquam ira, amor, tristitia. si dubitas, vide an vultum nobis mutent, an frontem adstringant, an faciem diffundant, an ruborem evocent, an fugent sanguinem. Quid ergo? tam manifestas corpori notas credis imprimi, nisi a corpore? Si affectus corpora sunt, et morbi animorum, et avaritia, crudelitas, indurata vitia, et in statum inemendabilem adducta: ergo et malitia, et species eius omnes, malignitas, invidia, superbia. Ergo et bona. primum quia contraria istis sunt: deinde, quia eadem tibi indicia praestabunt. An non vides, quantum oculis det vigorem fortitudo? quantam intentionem prudentia? quantam modestiam et quietem reverentia? quantam serenitatem laetitia? quantum rigorem severitas? quantam remissionem veritas? Corpora ergo sunt, quae colorem habitumque corporum mutant, quae in illis regnum suum exercent. Omnes autem quas retuli virtutes, bona

ſunt, et quidquid ex illis eſt. Numquid eſt dubium, an id quo quid tangi poteſt, corpus ſit?

Tangere enim & tangi, niſi corpus, nulla poteſt res.

ut ait Lucretius.

Omnia autem iſta quae dixi, non mutarent corpus, niſi tangerent: ergo corpora ſunt. Etiamnum, cui tanta vis eſt, ut impellat et cogat et retineat et iubeat, corpus eſt. Quid ergo? Non timor retinet? non audacia impellit? non fortitudo immittit, et impetum dat? non moderatio refraenat et revocat? non gaudium extollit? non triſtitia adducit? Denique quidquid facimus, aut malitiae aut virtutis gerimus imperio: quod imperat corpori, corpus eſt: quod vim corpori affert, corpus. Bonum corporis corporale eſt: bonum hominis, et corporis bonum eſt: itaque corporale eſt. Quoniam, ut voluiſti, morem geſſi tibi, nunc ipſe dicam mihi, quod dicturum eſſe te video. Latrunculis ludimus: in ſupervacuis ſubtilitas teritur. non faciunt bonos iſta, ſed doctos. Apertior res eſt, ſapere: immo ſimplicior. paucis opus eſt ad mentem bonam literis. Sed nos ut cetera in ſupervacuum diffundimus, ita philoſophiam ipſam. Quemadmodum omnium rerum, ſic literarum quoque intemperantia laboramus: non vitae, ſed ſcholae diſcimus.

EPISTOLA CVII.

Solatur Lucilium & erigit, in fuga servorum. Ista & alia in vitam incidere : ideoque non inopinata esse debere. Patere igitur, quod non emendas. Bona & sapiens Epistola.

Ubi illa prudentia tua? ubi in dispiciendis rebus subtilitas? ubi magnitudo? Tam pusilla te angunt? servi occupationes tuas, occasionem fugae putaverunt. Si amici deciperent, (habeant enim sane nomen, quod illis Epicurus noster imposuit, et ita vocentur) quo turpius non sint omnibus rebus tuis, desint illi, qui et operam tuam conterebant, et te aliis molestum esse credebant. Nihil horum insolitum, nihil inexspectatum est. Offendi rebus istis tam ridiculum est, quam queri, quod spargaris in publico, aut inquineris in luto. Eadem vitae conditio est, quae balnei, turbae, itineris : quaedam intermittentur, quaedam incident. Non est delicata res, vivere. Longam viam ingressus es : et labaris oportet, et arietes, et cadas, et lasseris, et exclames, O mors; id est, mentiaris. Alio loco comitem relinques, alio efferes, alio timebis. Per eiusmodi offensas emetiendum est confragosum hoc iter. Mori me vult? praeparetur animus contra omnia. Sciat se venisse, ubi patiatur fulmen; sciat se venisse, ubi

Luctus & ultrices posuere cubilia curae,
Pallentesque habitant morbi, tristisque senectus.

In hoc contubernio vita degenda est. Effugere ista non potes, contemnere potes: contemnes autem, si saepe cogitaveris, et futura praesumseris. Nemo non fortius ad id cui se diu composuerat, accessit, et duris quoque, si praemeditata erant, obstitit. At contra imparatus, etiam levissima expavit. Id agendum est, ne quid nobis inopinatum sit: et quia omnia novitate graviora sunt, haec cogitatio assidua praestabit, ut nulli sis malo tiro. Servi te reliquerunt. Alium compilaverunt, alium accusaverunt, alium occiderunt, alium prodiderunt, alium calcaverunt, alium veneno, alium criminatione petierunt. Quidquid dixeris, multis accidit. Deinceps quae multa et varia sunt, in nos diriguntur. Quaedam in nos fixa sunt, quaedam vibrant, et cum maxime veniunt, quaedam ad alios perventura nos stringunt. Nihil miremur eorum ad quae nati sumus: quae ideo nulli quaerenda, quia paria sunt omnibus. Ita dico, paria sunt. nam etiam quod effugit aliquis, pati potuit. Aequum autem ius est, non quo omnes usi sunt, sed quod omnibus latum est. Imperetur aequitas animo, et sine querela mortalitatis tributa pendamus. Hiems frigora adducit: algendum est. aestas calores refert: aestuandum est. intemperies coeli valetudinem tentat: aegrotandum est. Et fera nobis loco occurret, et homo perniciosior feris omnibus. Aliud aqua, aliud ignis eripiet. Hanc rerum conditionem mutare non possumus: id possumus, magnum sumere animum, et viro bono dignum, quo fortiter fortuita patiamur, et naturae consentiamus. Natura autem hoc, quod vides, reg-

num mutationibus temperat. Nubilo ſerena ſuccedunt: turbantur maria, cum quieverunt: flant invicem venti: noctem dies ſequitur: pars coeli conſurgit, pars mergitur: contrariis rerum aeternitas conſtat. Ad hanc legem animus noſter aptandus eſt: hanc ſequatur, huic pareat; et quaecunque fiunt, debuiſſe fieri putet: nec velit obiurgare naturam. Optimum eſt pati, quod emendare non poſſis: et Deum, quo auctore cuncta proveniunt, ſine murmuratione comitari. Malus miles eſt, qui imperatorem gemens ſequitur. Quare impigri atque alacres excipiamus imperia, nec deſeramus hunc operis pulcherrimi curſum, cui quidquid patimur, intextum eſt: et ſic alloquamur Iovem, cuius gubernaculo moles iſta dirigitur, quemadmodum Cleanthes noſter verſibus diſertiſſimis alloquitur. quos mihi in noſtrum ſermonem mutare permittitur, Ciceronis viri diſertiſſimi exemplo. Si placuerint, boni conſules: ſi diſplicuerint, ſcies me in hoc ſecutum Ciceronis exemplum.

Duc me parens, celſique dominator poli,
Quocunque placuit. nulla parendi mora eſt.
Aſſum impiger. fac nolle. comitabor gemens:
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.
Maluſque patiar, quod pati licuit bono.

Sic vivamus, ſic loquamur. paratos nos inveniat atque impigros fatum. Hic eſt magnus animus, qui ſe Deo tradidit: at contra ille puſillus ac degener, qui obluctatur, et de ordine mundi male exiſtimat, et emendare mavult deos, quam ſe.

EPISTOLA CVIII.

Quomodo Philosophi legendi, vel audiendi sint? Cum dilectu, & ea maxime excerpenda & imbibenda, quae faciunt vitae. Oblectamenta qui quaerunt, frustra sunt: tu emendationem. Nec id difficile. Natura enim ipsa vocat ad Honestum. Semina eius & fomites in animo nostro sunt: surgunt & excitantur, cum doctor & irritator accessit. A suo exemplo, cum apud Attalum disceret. Ostendit deinde, vario fine atque animo ad auctores legendos veniri: nos autem debere illo Philosophi. Pareamus: & legite atque audite vos o Philologi.

ID de quo quaeris, ex his est, quae scire, tantum eo, ut scias, pertinet. Sed nihilominus quia pertinet, pertinaciter properas, nec vis exspectare libros, quos cum maxime ordino continentes totam moralem philosophiae partem, statim expediam. Illud tamen prius scribam, quemadmodum tibi ista cupiditas discendi, qua flagrare te video, dirigenda sit, ne ipsa se impediat. Nec passim carpenda sunt, nec avide invadenda universa: per partes pervenitur ad totum. Aptari onus viribus debet: nec plus occupari, quam cui sufficere possumus. Non quantum vis, sed quantum capis, hauriendum est. bonum tantum habe animum: capies, quantum voles. Quo plus recipit animus, hoc se magis laxat. Haec nobis praecipere Attalum memini, cum scholam eius obsideremus, et primi veniremus, et novissimi exire-

mus: ambulantem quoque illum ad aliquas diſputationes evocaremus, non tantum paratum diſcentibus, ſed obvium. Idem, inquit, et docenti, et diſcenti debet eſſe propoſitum: ut ille prodeſſe velit, hic proficere. Qui ad philoſophorum ſcholas venit, quotidie ſecum aliquid boni ferat: aut ſanior domum redeat, aut ſanabilior. Redibit autem. ea enim philoſophiae vis eſt, ut non ſolum ſtudentes, ſed etiam converſantes iuvet. Qui in ſolem venit, licet non in hoc venerit, colorabitur: qui in unguentaria taberna reſederunt, et paulo diutius commorati ſunt, odorem ſecum loci ferunt: et qui apud philoſophum fuerunt, traxerint aliquid neceſſe eſt, quod prodeſſet etiam negligentibus. Attende quid dicam: negligentibus, non repugnantibus. Quid ergo? non novimus quoſdam, qui multis apud philoſophum annis perſederint, et ne colorem quidem duxerint? Quidni noverim? pertinaciſſimos quidem, et aſſiduos: quos ego non diſcipulos philoſophorum, ſed inquilinos voco. Quidam veniunt ut audiant, non ut diſcant: ſicut in theatrum voluptatis cauſa ad delectandas aures, oratione, vel voce, vel fabulis ducimur. Magnam hanc auditorum partem videbis, cui philoſophi ſchola diverſorium otii ſit. Non id agunt ut aliqua illic vitia deponant, ut aliquam legem vitae accipiant, ad quam mores ſuos exigant, ſed ut oblectamento aurium perfruantur. Aliqui tamen et cum pugillaribus veniunt, non ut res excipiant, ſed verba: quae tam ſine profectu alieno diſcant, quam ſine ſuo audiant. Quidam ad magnificas voces excitantur, et tranſeunt in affectum dicentium, alacres vultu et

animo: nec aliter concitantur, quam solent Phrygii tibicinis sono semiviri, et ex imperio furentes. Rapit illos instigatque rerum pulchritudo, non verborum inanium sonitus. Si quid acriter contra mortem dictum est, si quid contra fortunam contumaciter, iuvat protinus quae audias facere. Afficiuntur illi: et sint quales iubentur, si illa animo forma permaneat, si non impetum insignem protinus populus honesti dissuasor excipiat. Pauci illam, quam conceperant, mentem domum perferre potuerunt. Facile est auditorem concitare ad cupiditatem recti. Omnibus enim natura fundamenta dedit, semenque virtutum: omnes ad omnia ista nati sumus: cum irritator accessit, tunc illa animi bona velut sopita excitantur. Non vides quemadmodum theatra consonent, quoties aliqua dicta sunt, quae publice agnoscimus, et consensu vera esse testamur?

Desunt inopiae multa, avaritiae omnia.
In nullum avarus bonus est, in se pessimus.

Ad hos versus ille sordidissimus plaudit, et vitiis suis fieri convitium gaudet. Quanto magis hoc iudicas evenire, cum a philosopho ista dicuntur: cum salutaribus praeceptis versus inseruntur, efficacius eadem illa demissuri in animum imperitorum? Nam (ut dicebat Cleanthes) quemadmodum spiritus noster clariorem sonum reddit, cum illum tuba per longi canalis angustias tractum, patentiore novissime exitu effudit: sic sensus nostros clariores carminis arcta necessitas efficit. Eadem negligentius audiuntur, minusque percutiunt, quamdiu soluta oratione di-

cuntur: ubi acceſſere numeri, et egregium ſenſum adſtrinxere certi pedes, eadem illa ſententia velut lacerto excuſſa torquetur. De contemtu pecuniae multa dicuntur, et longiſſimis orationibus hoc praecipitur, ut homines in animo, non in patrimonio putent eſſe divitias: eum eſſe locupletem, qui paupertati ſuae aptus eſt, et parvo ſe divitem fecit: magis tamen feriuntur animi, cum carmine eiuſmodi dicta ſunt:

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.
Quod vult habet, qui velle quod ſatis eſt poteſt.

Cum haec atque eiuſmodi audimus, ad confeſſionem veritatis adducimur. Illi enim quibus nihil ſatis eſt, admirantur, acclamant, odium pecuniae indicunt. Hunc illorum affectum ubi videris, urge, hoc preme, hoc onera, relictis ambiguitatibus, et ſyllogiſmis, et cavillationibus, et ceteris acuminis irriti ludicris. Dic in avaritiam, dic in luxuriam. cum profeciſſe te videris, et animos audientium affeceris, inſta vehementius. Veriſimile non eſt, quantum proficiat talis oratio remedio intenta, et tota in bonum audientium verſa. Facillime enim tenera conciliantur ingenia ad honeſti rectique amorem. Adhuc docilibus leviterque corruptis iniicit manum veritas, ſi advocatum idoneum nacta eſt. Ego certe, cum Attalum audirem, in vitia, in errores, in mala vitae perorantem, ſaepe miſertus ſum generis humani, et illum ſublimem altioremque humano faſtigio credidi. Ipſe regem ſe eſſe dicebat: ſed plus quam regnare mihi videbatur, cui liceret cenſuram agere regnantium.

Cum vero commendare paupertatem coeperat, et ostendere, quam quidquid usum excederet, pondus esset supervacuum et grave ferenti: saepe exire e schola pauperi libuit. Cum coeperat voluptates nostras traducere, laudare castum corpus, sobriam mensam, puram mentem, non tantum ab illicitis voluptatibus, sed etiam supervacuis: libebat circumscribere gulam et ventrem. Inde mihi quaedam permansere, Lucili. Magno enim in omnia impetu veneram: deinde ad civitatis vitam reductus, ex bene coeptis pauca servavi. Inde ostreis boletisque in omnem vitam renuntiatum est. Haec enim non cibi, sed oblectamenta sunt, ad edendum saturos cogentia: quod gratissimum est edacibus, et se ultra quam capiunt farcientibus, facile descensura, facile reditura. Inde in omnem vitam unguento abstinemus: quoniam optimus odor in corpore est nullus. Inde vino caret stomachus: inde in omnem vitam balneum fugimus. Decoquere corpus, atque exinanire sudoribus, inutile simul delicatumque credimus. Cetera proiecta redierunt: ita tamen, ut, quorum abstinentiam interrupi, modum servem, et quidem abstinentiae proximiorem. nescio an difficiliorem: quoniam quaedam abscinduntur facilius animo, quam temperantur. Quoniam coepi tibi exponere, quantum maiori impetu ad philosophiam iuvenis accesserim, quam senex pergam, non pudebit fateri, quem mihi amorem Pythagorae iniecerit Sotion. Docebat, quare ille animalibus abstinuisset, quare postea Sextius. Dissimilis utrique causa erat, sed utrique magnifica. Hic homini satis alimentorum citra sanguinem esse credebat, et crudeli-

tatis consuetudinem fieri, ubi in voluptatem esset adducta laceratio. Adiiciebat, contrahendam materiam esse luxuriae: colligebat, bonae valetudini contraria esse alimenta varia, et nostris aliena corporibus. At Pythagoras omnium inter omnia cognationem esse dicebat, et aliorum commercium in alias atque alias formas transeuntium. Nulla (si illi credas) anima interit, nec cessat quidem, nisi tempore exiguo, dum in aliud corpus transfunditur. Viderimus per quas temporum vices, et quando pererratis pluribus domiciliis, in hominem revertatur: interim sceleris hominibus ac parricidii metum fecit, cum possint in parentis animam inscii incurrere, et ferro morsuve violare, in quo cognatus aliquis spiritus hospitaretur. Haec cum exposuisset Sotion, et implesset argumentis suis, Non credis, inquit, animas in alia corpora atque alia describi? et migrationem esse, quam dicimus esse mortem? Non credis in his pecudibus ferisve, aut aqua mersis, illum quondam hominis animum morari? Non credis nihil perire in hoc mundo, sed mutare regionem? nec tantum coelestia per certos circuitus verti, sed animalia quoque per vices ire, et animos per orbem agi? Magni ista crediderunt viri. itaque iudicium quidem tuum sustine: ceterum omnia tibi integra serva. Si vera sunt ista, abstinuisse animalibus innocentia est: si falsa, frugalitas est. Quod istic crudelitatis tuae damnum est? Alimenta tibi leonum et vulturum eripio. His instinctus, abstinere animalibus coepi: et anno peracto non tantum facilis erat mihi consuetudo, sed dulcis. Agiliorem mihi animum esse cre-

debam : nec tibi hodie affirmaverim an fuerit. Quaeris, quomodo desierim? In Tiberii Caesaris principatum iuventae tempus inciderat : alienigenarum sacra movebantur : sed inter argumenta superstitionis ponebatur quorundam animalium abstinentia. Patre itaque meo rogante, qui non calumniam timebat, sed philosophiam oderat, ad pristinam consuetudinem redii : nec difficulter mihi, ut inciperem melius coenare, persuasit. Laudare solebat Attalus culcitram, quae resisteret corpori : tali utor etiam senex, in qua vestigium apparere non possit. Haec retuli, ut probarem tibi, quam vehementes haberent tirunculi impetus primos ad optima quaeque, si quis exhortaretur illos, si quis impelleret. Sed aliquid praecipientium vitio peccatur, qui nos docent disputare, non vivere; aliquid discentium, qui propositum afferunt ad praeceptores suos, non animum excolendi, sed ingenium. Itaque quae philosophia fuit, facta philologia est. Multum autem ad rem pertinet, quo proposito ad quam rem accedas. Qui grammaticus futurus, Virgilium scrutatur, non hoc animo legit illud egregium,

——— *Fugit irreparabile tempus.*

Vigilandum est : nisi properamus, relinquimur. agit nos, agiturque velox dies : inscii rapimur. Omnia in futurum disponimus, et inter praecipitia lenti sumus. Sed ut observet, quoties Virgilius de celeritate temporum dicit, hoc uti verbo illum, Fugit.

Optima quaeque dies miseris mortalibus aevi

Prima fugit. ſubeunt morbi, triſtisque ſenectus,
Et labor, & durae rapit inclementia mortis.

Ille qui ad philoſophiam ſpectat, haec eadem quo debet, abducit. Nunquam Virgilius, inquit, dies dicit ire, ſed fugere; quod currendi genus concitatiſſimum eſt: et optimos quosque primos rapi. Quid ergo ceſſamus nos ipſi concitare, ut velocitatem rapidiſſimae rei poſſimus aequare? Meliora praetervolant, deteriora ſuccedunt. Quemadmodum ex amphora primum quod eſt ſinceriſſimum effluit, graviſſimum quodque turbidumque ſubſidit: ſic in aetate noſtra, quod optimum, in primo eſt. Id exhauriri in aliis potius patimur, ut nobis faecem reſervemus. Inhaereat iſtud animo, et tanquam miſſum oraculo placeat:

Optima quaeque dies miſeris mortalibus aevi
Prima fugit. ———

Quare optima? quia reſtat quod incertum eſt. Quare optima? quia iuvenes poſſumus diſcere, poſſumus facilem animum, et adhuc tractabilem, ad meliora convertere: quia hoc tempus idoneum eſt laboribus, idoneum agitandi per ſtudia ingeniis, et exercendis per opera corporibus. Quod ſupereſt, ſegnius et languidius eſt, et propius a fine. Itaque toto hoc agamus animo, et omiſſis ad quae divertimus, in rem unam laboremus: ne hanc temporis perniciſſimi celeritatem, quam retinere non poſſumus, relicti demum intelligamus. Primus quisque tanquam optimus dies placeat, et redigatur in no-

ſtrum. quod fugit, occupandum eſt. Hoc non cogitat ille, qui grammatici oculis carmen iſtud legit, ideo optimum quemque primum eſſe diem, quia ſubeunt morbi, quia ſenectus premit, et adhuc adoleſcentiam cogitantibus ſupra caput eſt: ſed ait, Virgilium ſemper una ponere morbos et ſenectutem. non mehercule immerito: ſenectus enim inſanabilis morbus eſt. Praeterea, inquit, hoc ſenectuti cognomen impoſuit, triſtem illam vocat:

——— *ſubeunt morbi, triſtisque ſenectus.*

Non eſt quod mireris, ex eadem materia ſuis quemque ſtudiis apta colligere. In eodem prato bos herbam quaerit, canis leporem, ciconia lacertum. Cum Ciceronis libros de Republica prehendit hinc philologus aliquis, hinc grammaticus, hinc philoſophiae deditus: alius alio curam ſuam mittit. Philoſophus admiratur, contra iuſtitiam dici tam multa potuiſſe. Cum ad hanc eandem lectionem philologus acceſſit, hoc ſubnotat, duos Romanos reges eſſe, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Servii matre dubitatur: Anci pater nullus; Numae nepos dicitur. Praeterea notat, eum quem nos dictatorem dicimus, et in hiſtoriis ita nominari legimus, apud antiquos magiſtrum populi vocatum. Hodieque id exſtat in Auguralibus libris: et teſtimonium eſt, quod qui ab illo nominatur, magiſter equitum eſt. Aeque notat, Romulum periſſe ſolis defectione. Provocationem ad populum etiam a regibus fuiſſe. id ita in Pontificalibus libris aliqui putant, et Feneſtella. Eoſdem libros cum

grammaticus explicuit, primum *reapse* dici ab Cicerone, id est, reipsa, in commentarium refert; nec minus *sepse*, id est, seipse. Deinde transit ad ea, quae consuetudo seculi mutavit: tanquam non quod ait Cicero, Quoniam sumus ab ipsa calce, eius interpellatione revocati: hanc quam nunc in circo cretam vocamus, calcem antiqui dicebant. Deinde Ennianos colligit versus, et in primis illos de Africano scriptos:

——— Cui nemo civis neque hostis
Quivit pro factis reddere opraepretium.

Ex eo se ait intelligere, apud antiquos non tantum auxilium significasse operam, sed opera. ait enim neminem potuisse Scipioni neque civem, neque hostem reddere operae pretium. Felicem deinde se putat, quod inveniret, unde visum sit Virgilio dicere:

——— Quem super ingens
Porta tonat coeli. ———

Ennium hoc ait Homero surripuisse; Ennio Virgilium. Est enim apud Ciceronem in his ipsis de Republica hoc Epigramma:

Si fas endo plagas coelestum ascendere cuiquam:
Mi soli coeli maxima porta patet.

Sed ne et ipse, dum aliud ago, in philologum aut grammaticum dilabar, illud admoneo, auditionem

philosophorum, lectionemque, ad propositum beatae vitae trahendam : non ut verba prisca aut ficta captemus, et translationes improbas figurasque dicendi, sed ut profutura praecepta, et magnificas voces, et animosas, quae mox in rem transferantur. Sic ista discamus : ut quae fuerunt verba, sint opera. Nullos autem peius mereri de omnibus mortalibus iudico, quam qui philosophiam velut aliquod artificium venale didicerunt : qui aliter vivunt, quam vivendum esse praecipiunt. Exempla enim seipsos inutilis disciplinae circumferunt, nulli non vitio quod insequuntur, obnoxii. Non magis mihi potest quisquam prodesse praeceptor, quam gubernator in tempestate nauseabundus. Tenendum est, rapiente fluctu, gubernaculum, luctandum cum ipso mari, eripienda sunt vento vela : quid me potest adiuvare rector navigii attonitus et vomitans ? Quanto maiore putas vitam tempestate iactari, quam ullam ratem ? non est loquendum, sed gubernandum. Omnia quae dicunt, quae turba audiente iactant, aliena sunt. dixit illa Plato, dixit Zeno, dixit Chrysippus, et Posidonius, et ingens agmen tot ac talium. Quomodo probare possint sua esse, monstrabo : faciant quae dixerint. Quoniam quae volueram ad te perferri, iam dixi, nunc desiderio tuo satisfaciam, et in alteram epistolam integrum quod exegeras transferam : ne ad rem spinosam, et auribus erectis curiosisque audiendam, lassus accedas.

EPISTOLA CIX.

Quaestiuncula, An sapiens sapienti, & quomodo prosit? Causa dubitandi, quia omnia summa in sapiente, nec adiectioni locus. Respondet tamen prodesse, & distincte exsequitur. In fine detestatur argutias inutiles.

An sapiens sapienti prosit, scire desideras. Dicimus plenum omni bono esse sapientem, et summa adeptum: quomodo prodesse aliquis possit summum bonum habenti, quaeritur. Prosunt inter se boni: exercent enim virtutes, et sapientiam in suo statu continent. desiderat uterque aliquem, cum quo conferat, cum quo quaerat. Peritos luctandi, usus exercet: musicum, qui paria didicit, monet. Opus est et sapienti, agitatione virtutum. Ita quemadmodum ipse se movet, sic movetur ab alio sapiente. Quid sapiens sapienti proderit? impetum illi dabit, occasiones actionum honestarum commonstrabit. Praeter haec, aliquas suas cogitationes exprimet, docebit quae invenerit. Semper enim sapienti restabit quod inveniat, et quo animus eius excurrat. Malus malo nocet; facit peiorem, iram, metum incitando, tristitiae assentiendo, voluptates laudando: et tunc maxime laborant mali, ubi plurium vitia miscuere, et in unum collata nequitia est: ergo ex contrario, bonus bono proderit. Quomodo? inquis. Gaudium illi afferet, fiduciam confirmabit, ex conspectu mutuae tranquillitatis crescet utriusque laeti-

tia. Praeterea, quarundam illi rerum notitiam tradet. non enim omnia ſapiens ſcit : etiamſi ſciret, breviores vias rerum aliquis excogitare poſſit, et has indicare, per quas facilius totum opus circumfertur. Proderit ſapienti ſapiens : non ſcilicet tantum ſuis viribus, ſed ipſius quem adiuvat. Poteſt quidem ille etiam relictus ſibi, explicare partes ſuas. Utetur propria velocitate : ſed nihilominus adiuvat etiam, qui currentem hortatur. Non prodeſt tantum ſapiens ſapienti, ſed ſibi ipſi. Obiicies. Detrahe illi vim propriam, et ille nihil agit. Iſto modo dicas licet, non eſſe in melle dulcedinem. Nam ipſe ille qui eſt, eſſe debet ita aptatus lingua palatoque ad huiuſmodi guſtum, ut ille tali ſapore capiatur, non offendatur. Sunt enim quidam, quibus morbi vitio mel amarum videatur. Oportet utrumque talem eſſe, ut et ille prodeſſe poſſit, et huic profecturo idonea materia ſit. In ſummum, inquit, producto calorem calefieri ſupervacuum eſt : et in ſummum producto bonum ſupervacuum eſt, quod proſit. Numquid inſtructus omnibus rebus agricola, ab alio inſtrui quaerit ? Numquid armatus miles, quantum in aciem exituro ſatis eſt, amplius arma deſiderat ? Ergo nec ſapiens. ſatis enim vitae inſtructus, ſatis armatus eſt. Qui in ſummo eſt calore, ei non opus eſt adiecto, ut ſummum teneat. Ipſe ſe, inquit, calor continet. Ad haec reſpondeo. Primum multum intereſt inter iſta, quae comparas. Calor enim unus eſt : prodeſſe varium eſt. Deinde calor non adiuvatur adiectione caloris, ut caleat : ſapiens non poteſt in habitu ſuae mentis ſtare, niſi

amicos aliquos ſimiles ſui admiſit, cum quibus virtutes ſuas communicet. Adiice nunc, quod omnibus inter ſe virtutibus amicitia eſt. Itaque prodeſt, qui virtutes alicuius pares ſuis amat, amandaſque invicem praeſtat. Similia delectant: utique ubi honeſta ſunt, et probare ac probari ſciunt. Etiamnum. Sapientis animum perite movere nemo alius poteſt, niſi ſapiens: ſicut hominem movere rationaliter non poteſt, niſi homo. Quomodo ergo ad rationem movendam ratione opus eſt: ſic, ut moveatur ratio perfecta, opus eſt ratione perfecta. Prodeſſe dicuntur, et qui media nobis largiuntur, pecuniam, gratiam, incolumitatem, alia in uſus vitae cara aut neceſſaria: in his dicetur etiam ſtultus ſapienti prodeſſe. Prodeſſe autem eſt, animum ſecundum naturam movere virtute ſua, aut eius qui movebitur. Hoc non ſine ipſius quoque, qui proderit, bono fiet. neceſſe eſt enim, alienam virtutem exercendo, exerceat et ſuam. Sed ut removeas iſta, quae aut ſumma bona ſunt, aut ſummorum efficientia, nihilominus prodeſſe inter ſe ſapientes poſſunt. Invenire enim ſapientem, ſapienti per ſe res petenda eſt: quia natura bonum omne carum eſt bono: et ſic quisque conciliatur bono, quemadmodum ſibi. Neceſſe eſt, ex hac quaeſtione, argumenti cauſa, in alteram tranſeam. Quaeritur enim, an deliberaturus ſit ſapiens: an in conſilium aliquem advocaturus: quod facere illi neceſſarium eſt, cum ad haec civilia et domeſtica venitur, et (ut ita dicam) mortalia. In his ſic illi opus eſt alieno conſilio, quomodo medico, quomodo gubernatori, quomodo advocato, et litis

ordinatori. Proderit ergo ſapiens aliquando ſapienti: ſuadebit enim: ſed in illis quoque magnis ac divinis, ut diximus, communiter honeſta tractando, et animos cogitationesque miſcendo, utilis erit. Praeterea ſecundum naturam eſt et amicos complecti, et amicorum actu, ut ſuo proprioque laetari. Nam ſi hoc non fecerimus, ne virtus quidem nobis permanebit, quae in exercendo ſe, uſu valet. Virtus autem ſuadet praeſentia bene collocare, in futurum conſulere, deliberare, et intendere animum: facilius intendet explicabitque qui aliquem ſibi aſſumſerit. Quaerit itaque aut perfectum virum, aut proficientem, vicinumque perfecto. Proderit autem ille perfectus, ſi conſilium communi prudentia iuverit. Aiunt homines plus in alieno negotio videre, quam in ſuo: hoc illis evenit, quos amor ſui excaecat, quibusque diſpectum utilitatis, timor in periculis excutit. Incipiet ſapere ſecurior, et extra metum poſitus. Sed nihilominus quaedam ſunt, quae etiam ſapientes in alio, quam in ſe, diligentius vident. Praeterea illud quod dulciſſimum honeſtiſſimumque eſt, idem velle atque idem nolle, ſapiens ſapienti praeſtabit. Egregium opus pari iugo ducet. perſolvi quod exegeras, quanquam in ordine rerum erat, quas moralis philoſophiae voluminibus complectimur. Cogita, quod ſoleo frequenter tibi dicere: In iſtis nos nihil aliud quam acumen exercere. Toties enim illo revertor: Quid iſta me res iuvat? fortiorem faciet, iuſtiorem, temperatiorem? Nondum exerceri vacat: adhuc medico mihi opus eſt. Quid me doces ſcientiam inutilem? magna promiſiſti: exi-

gua video. Dicebas intrepidum fore, etiamſi circa me gladii micarent, etiamſi mucro tangeret iugulum: dicebas ſecurum fore, etiamſi circa me flagrarent incendia, etiamſi ſubitus turbo toto navem meam mari raperet. Haec mihi praeſta tu, ut voluptatem, ut gloriam contemnam: poſtea docebis implicita ſolvere, ambigua diſtinguere, obſcura perſpicere: nunc doce, quod neceſſe eſt.

EPISTOLA CX.

Genios ſingulis datos: quos faventes habet, qui Bonam mentem habet. Vota noſtra & iudicia improba eſſe, res non ex vero aeſtimantium. Vana optari, vana timeri. Remedium utriuſque a Philoſophia: quo nos vocat, ſpretis ſupervacuis. Luxum denique producit, & caſtigat, Attali egregia oratione.

EX Nomentano meo te ſaluto, et iubeo te habere mentem bonam, hoc eſt, propitios deos omnes: quos habet placatos et faventes, quiſquis ſibi ſe propitiavit. Sepone in praeſentia, quae quibuſdam placent: Unicuique noſtrum paedagogum dari Deum, non quidem ordinarium, ſed hunc inferioris notae, ex eorum numero quos Ovidius ait, de plebe deos. Ita tamen hoc ſeponas volo, ut memineris maiores noſtros, qui crediderunt hoc, Stoicos fuiſſe: ſingulis enim et Genium et Iunonem dederunt. Poſtea videbimus, an tantum diis vacet, ut privatorum negotia procurent: interim illud ſcito, ſive aſſignati ſumus, ſive neglecti, et fortunae dati, nulli te poſſe impre-

cari quidquam gravius, quam ſi imprecatus fueris; ut ſe habeat iratum. Sed non eſt, quare cuiquam, quem dignum poena putaveris, optes, ut infeſtos deos habeat: habet, inquam, etiamſi videtur eorum cura et favore produci. Adhibe diligentiam tuam, et intuere, quid ſint res noſtrae, non quid vocentur: et ſcies plura mala contingere nobis, quam accidere. Quoties enim felicitatis cauſa et initium fuit, quod calamitas vocabatur? Quoties magna gratulatione excepta res gradum ſibi ſtruxit in praeceps, et aliquem iam eminentem allevavit etiamnum, tanquam ibi adhuc ſtaret, unde tuto caderet? ſed ipſum illud cadere non habet in ſe mali quidquam, ſi exitum ſpectes, ultra quem natura neminem deiicit. Prope eſt rerum omnium terminus, prope eſt, inquam, et illud unde felix eiicitur, et illud unde infelix emittitur. Nos utraque extendimus, et longa, ſpe ac metu facimus. Sed ſi ſapis, omnia humana conditione metire: ſimul et quod gaudes, et quod times contrahe. Eſt tanti, diu nihil gaudere, ne quid diu timeas. Sed quare iſtuc malum adſtringo? non eſt quod quidquam timendum putes. Vana ſunt iſta quae nos movent, quae attonitos habent. Nemo noſtrum quid veri eſſet, excuſſit, ſed metum alter alteri tradidit. Nemo auſus eſt ad id quo perturbatur accedere, et naturam ac bonum timoris ſui noſſe. Itaque res falſa et inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. Tanti putemus oculos intendere: iam apparebit quam brevia, quam incerta, quam tuta timeantur. Talis eſt animorum noſtrorum confuſio, qualis Lucretio viſa eſt:

Nam veluti pueri trepidant, atque omnia caecis
In tenebris metuunt: ita nos in luce timemus.

Quid ergo? Non omni puero ſtultiores ſumus, qui in luce timemus? Sed falſum eſt, Lucreti: non timemus in luce. omnia nobis fecimus tenebras: nihil videmus, nec quid noceat, nec quid expediat. tota vita incurſitamus, nec ob hoc reſiſtimus, aut circumſpectius pedem ponimus. Vides autem quam ſit furioſa res, in tenebris impetus. At mehercule id agimus, ut longius revocandi ſimus: et cum ignoremus quo feramur, velociter tamen illo quo intendimus, ire perſeveramus. Sed luceſcere, ſi velimus, poteſt. Uno autem modo poteſt, ſi quis hanc humanorum divinorumque notitiam acceperit: ſi illa ſe non perfuderit, ſed infecerit: ſi eadem, quamvis ſciat, retractaverit, et ad ſe ſaepe retulerit: ſi quaeſierit quae ſint bona, quae ſint mala; quibus hoc ſit falſo nomen adſcriptum: ſi quaeſierit de honeſtis, de turpibus, de providentia. Nec intra haec humani ingenii ſagacitas ſiſtitur. proſpicere et ultra mundum libet, quo feratur, unde ſurrexerit, in quem exitum tanta rerum velocitas properet. Ab hac divina contemplatione abductum animum in ſordida et humilia pertraximus, ut avaritiae ſerviret, ut relicto mundo terminiſque eius, et dominis cuncta verſantibus, terram rimaretur, et quaereret quid ex illa mali effoderet, non contentus oblatis. Quidquid nobis bono futurum erat, Deus et parens noſter in proximo poſuit. Non exſpectavit inquiſitionem noſtram: ultro dedit: nocitura altiſſime preſſit. Nihil niſi de

nobis queri poſſumus. ea quibus periremus, nolente rerum natura et abſcondente, protulimus. Addiximus animum voluptati: cui indulgere, initium omnium malorum eſt. Tradidimus ambitioni et famae, ceteris aeque vanis et inanibus. Quid ergo nunc te hortor ut facias? nihil novi: nec enim novis malis remedia quaeruntur: ſed hoc primum, ut tecum ipſe diſpicias, quid ſit neceſſarium, quid ſupervacuum. Neceſſaria tibi ubique occurrent: ſupervacua et ſemper, et toto animo quaerenda ſunt. Non eſt autem quod te nimis laudes, ſi contemſeris aureos lectos, et gemmeam ſupellectilem: quae eſt enim virtus, ſupervacua contemnere? tunc te admirare, cum contemſeris neceſſaria. Non magnam rem facis, quod vivere ſine regio apparatu potes: quod non deſideras milliarios apros, nec linguas phoenicopterorum, et alia portenta luxuriae, iam tota animalia faſtidientis, et certa membra ex ſingulis eligentis. Tunc te admirabor, ſi non contemſeris etiam ſordidum panem: ſi tibi perſuaſeris, herbas, ubi neceſſe eſt, non pecori tantum, ſed homini naſci: ſi ſcieris cacumina arborum explementum eſſe ventris, in quem ſic pretioſa congerimus, tanquam recepta ſervantem. ſine faſtidio implendus eſt. Quid enim ad rem pertinet, quid accipiat, perditurus quidquid acceperit? Delectant te diſpoſita, quae terra marique capiuntur. alia eo gratiora, ſi recentia perferuntur ad menſam: alia, ſi diu paſta et coacta pingueſcere, fluunt, ac vix ſaginam continent ſuam. Delectat te nitor horum, arte quaeſitus. At mehercule iſta ſolicite ſcrutata, varieque condita, cum ſubierint ventrem, una atque

eadem foeditas occupabit. Vis ciborum voluptatem contemnere? exitum ſpecta. Attalum memini cum magna admiratione omnium haec dicere: Diu mihi, inquit, impoſuere divitiae. ſtupebam, ubi aliquid ex illis alio atque alio loco fulſerat: exiſtimabam ſimilia eſſe quae laterent, his quae oſtenderentur. Sed in quodam apparatu vidi totas opes urbis, caelatas ex auro et argento, et his quae pretium auri argentique vicerunt, exquiſitos colores, et veſtes ultra non tantum noſtrum, ſed ultra finem hoſtium advectas. Hinc puerorum perſpicuos cultu atque forma greges, hinc feminarum, et alia quae res ſuas recognoſcens ſummi imperii fortuna protulerat. Quid hoc eſt, inquam, aliud quam irritare cupiditates hominum per ſe incitatas? Quid ſibi vult iſta pecuniae pompa? ad diſcendam avaritiam convenimus. At mehercules minus cupiditatis iſtinc effero, quam attuleram. Contemſi divitias, non quia ſupervacuae, ſed quia puſillae ſunt. Vidiſtine, quam intra paucas horas ille ordo, quamvis lentus diſpoſituſque, tranſierit? hoc totam vitam noſtram occupabit, quod totum diem occupare non potuit? Acceſſit illud quoque. tam ſupervacuae mihi viſae ſunt habentibus, quam fuerant ſpectantibus. Hoc itaque ipſi mihi dico, quoties tale aliquid praeſtrinxerit oculos meos, quoties occurrit domus ſplendida, cohors culta ſervorum, lectica formoſis impoſita calonibus: Quid miraris? quid ſtupes? Pompa eſt. Oſtenduntur iſtae res, non poſſidentur: et dum placent, tranſeunt. Ad veras potius te converte divitias: diſce parvo eſſe contentus: et illam vocem magnus atque animoſus exclama: Habeamus

aquam, habeamus polentam, Iovi ipſi de felicitate controverſiam faciamus. Faciamus, oro te, etiamſi iſta defuerint. Turpe eſt, beatam vitam in auro et argento reponere: aeque turpe eſt in aqua et polenta. Quid ergo faciam, ſi iſta non fuerint? Quaeris, quod ſit remedium inopiae? famem fames finit. Alioqui quid intereſt, magna ſint, an exigua, quae ſervire te cogunt? quid refert quantum ſit, quod tibi poſſit negare fortuna? Haec ipſa aqua et polenta in alienum arbitrium cadit: liber eſt autem, non in quem parum licet fortunae, ſed in quem nihil. Ita eſt: nihil deſideres oportet, ſi vis Iovem provocare, nihil deſiderantem. Haec nobis Attalus dixit: natura omnibus edixit. Quae ſi voles frequenter cogitare, id ages, ſi ſis felix, non ut videaris: et ut tibi videaris, non aliis.

EPISTOLA CXI.

Cavillos, vanam & humilem philoſophiam eſſe: veram illam de moribus, firmam, altam. Huc eundum.

QUID vocentur Latine ſophiſmata, quaeſiſti a me. Multi tentaverunt illis nomen imponere, nullum haeſit: videlicet quia res ipſa non recipiebatur a nobis, nec in uſu erat, nomini quoque repugnatum eſt. Aptiſſimum tamen videtur mihi, quo Cicero uſus eſt: Cavillationes vocat. quibus quiſquis ſe tradidit, quaeſtiunculas quidem vafras nectit: ceterum ad vitam nihil proficit, neque fortior fit, neque temperantior, neque elatior. At ille qui philoſophiam in

remedium ſuum exercuit, ingens fit animo, plenus fiduciae, inexſuperabilis, et maior adeunti. Quod in magnis evenit montibus, quorum proceritas minus apparet longe intuentibus; cum acceſſeris, tunc manifeſtum fit, quam in arduo ſumma ſint: talis eſt, mi Lucili, verus, et rebus, non artificiis, philoſophus. In edito ſtat admirabilis, celſus, magnitudinis verae. Non exſurgit in plantas, nec ſummis ambulat digitis, eorum more qui mendacio ſtaturam adiuvant, longioreſque quam ſunt, videri volunt: contentus eſt magnitudine ſua. Quidni contentus ſit eo uſque creviſſe, quo manum fortuna non porrigit? ergo et ſupra humana eſt. Par ſibi in omni ſtatu rerum, ſive ſecundo curſu vita procedit, ſive fluctuatur per adverſa ac difficilia. Hanc conſtantiam cavillationes iſtae, de quibus paulo ante loquebar, praeſtare non poſſunt. Ludit iſtis animus, non proficit: et philoſophiam a faſtigio deducit in planum. Nec te prohibuerim aliquando iſta agere, ſed tunc cum voles nihil agere. Hoc tamen habent in ſe peſſimum, dulcedinem quandam ſui faciunt, et animum ſpecie ſubtilitatis inductum tenent, ac remorantur: cum tanta rerum moles vacet, cum vix tota vita ſufficiat, ut hoc unum diſcas, vitam contemnere. Quid regere? inquis. ſecundum opus eſt. Nam nemo illam bene rexit, niſi qui contemſerat.

EPISTOLA CXII.

Desperat de amico reformando, vetere annorum & vitiorum.

Cupio mehercule amicum tuum formari, ut desideras, et institui: sed valde durus capitur, immo potius, quod est molestius, valde mollis capitur, et consuetudine mala ac diutina fractus. Volo tibi ex nostro artificio exemplum referre. Non quaelibet insitionem vitis patitur. si vetus et exesa est, si infirma gracilisque: aut non recipiet surculum, aut non alet, nec applicabit sibi, nec in qualitatem eius naturamque transibit. Itaque solemus supra terram praecidere: ut, si non responderit, tentari possit secunda fortuna, et iterum repetita infra terram inseratur. Hic de quo scribis et mandas, non habet vires. indulsit vitiis: simul et emarcuit, et induruit. Non potest recipere rationem, non potest nutrire. At cupit ipse. Noli credere. non dico illum mentiri tibi: putat se cupere. Stomachum illi fecit luxuria: cito tamen cum illa redibit in gratiam. Sed dicit se offendi vita sua. Non negaverim. quis enim non offenditur? homines vitam suam et amant simul, et oderunt. Tunc itaque de illo feremus sententiam, cum fidem nobis fecerit, invisam iam sibi esse luxuriam. nunc illis male convenit.

EPISTOLA CXIII.

Quaestio, An Virtutes sint Animalia? Stoice asserit esse; itemque Vitia, & Affectus. Post ridendam nobis hodie disputatiunculam, a talibus avocat, ad utilia vitae vocat.

DESIDERAS tibi scribi a me, quid sentiam de hac quaestione iactata apud nostros: An iustitia, an fortitudo, prudentia, ceteraeque virtutes, animalia sint. Hac subtilitate efficimus, Lucili carissime, ut exercere ingenium inter irrita videamur, et disputationibus nihil profuturis otium terere. Faciam quod desideras, et quid nostris videatur, exponam. Sed me in alia sententia profiteor esse. Puto quaedam esse, quae decent phaecasiatum palliatumque. Quae sint ergo, quae antiquos moverint, dicam. Animum constat animal esse: tum ipse efficiat, ut simus animalia, et cum ab illo animalia nomen hoc traxerint. Virtus autem nihil aliud est, quam animus quodammodo se habens: ergo animal est. Deinde: Virtus agit aliquid: agi autem nihil sine impetu potest: si impetum habet, qui nulli est, nisi animali, animal est. Si animal est, inquit, virtus, habet ipsam virtutem. Quidni? habet seipsam. Quomodo sapiens omnia per virtutem gerit, sic virtus per se. Ergo, inquit, et omnes artes animalia sunt, et omnia quae cogitamus, quaeque mente complectimur. Sequitur ut multa animalium millia habitent in his angustiis pectoris, et singuli multa simus animalia, aut mul-

ta habeamus animalia. Quaeris, quid adverſus iſta reſpondeatur? Unaquaeque res ex iſtis animal erit, multa animalia non erunt. Quare? dicam, ſi mihi accommodaveris ſubtilitatem et intentionem tuam. Singula animalia ſingulas debent habere ſubſtantias: iſta omnia unum animum habent. Itaque ſingula eſſe poſſunt, multa eſſe non poſſunt. Ego et animal ſum et homo, non tamen duos eſſe dices. Quare? quia ſeparati eſſe debent. Ita dico, alter ab altero debet eſſe diductus, ut duo ſint. Quidquid unum multiplex eſt, ſub unam cadet naturam: itaque unum eſt. Et animus meus animal eſt, et ego animal ſum, duo tamen non ſumus. quare? quia animus mei pars eſt. Tunc aliquid per ſe numerabitur, cum per ſe ſtabit: ubi vero alterius membrum erit, non poterit videri aliud. Quare? dicam, quia quod aliud eſt, ſuum oportet eſſe, et proprium, et totum, et intra ſe abſolutum. Ego in alia eſſe me ſententia profeſſus ſum. Non enim tantum virtutes animalia erunt, ſi hoc recipitur: ſed oppoſita quoque illis vitia et affectus, tanquam ira, timor, luctus, ſuſpicio. Ultra res iſta procedet. omnes ſententiae, omnes cogitationes animalia erunt: quod nullo modo recipiendum eſt. Non enim quidquid ab homine fit, homo eſt. Iuſtitia quid eſt? inquit. Animus quodammodo ſe habens. Itaque ſi animus animal eſt, et iuſtitia. Minime. haec enim habitus animi eſt, et quaedam vis. Idem animus in varias figuras convertitur, et non toties animal aliud eſt, quoties aliud facit: nec illud quod fit ab animo, animal eſt. Si iuſtitia animal eſt, ſi fortitudo, ſi ceterae virtutes: utrum de-

ſinunt animalia eſſe ſubinde, ac rurſus incipiunt, an ſemper ſunt? Deſinere virtutes non poſſunt: ergo multa animalia, immo innumerabilia in hoc animo verſantur. Non ſunt, inquit, multa: quia ex uno religata ſunt, et partes unius ac membra ſunt. Talem ergo faciem animi nobis proponimus, qualis eſt Hydrae, multa habentis capita, quorum unumquodque per ſe pugnet, per ſe noceat. Atqui nullum ex illis capitibus animal eſt, ſed animalis caput: ceterum ipſa unum animal eſt. Nemo in Chimaera leonem eſſe animal dixit, aut draconem: hae partes erant eius: partes non ſunt animalia. Quid eſt, quo colligas iuſtitiam animal eſſe? agit, inquit, aliquid, et prodeſt: quod autem agit aliquid, et prodeſt, impetum habet: quod autem impetum habet, animal eſt. Verum eſt, ſi ſuum impetum habet: ſuum autem non habet, ſed animi. Omne animal donec moriatur, id eſt quod coepit: homo donec moriatur, homo eſt: equus item, et canis: tranſire enim in aliud non poſſunt. Iuſtitia, id eſt, animus quodammodo ſe habens, animal eſt. Credamus. Deinde animal eſt fortitudo, id eſt, animus quodammodo ſe habens. Quis animus? Ille qui modo iuſtitia erat? tenetur in priore animali: in aliud animal ei tranſire non licet. In eo illi, in quo primum eſſe coepit, perſeverandum eſt. Praeterea unus animus duorum animalium eſſe non poteſt, multo minus plurium. Si iuſtitia, fortitudo, temperantia, ceteraeque virtutes animalia ſunt: quomodo unum animum habebunt? Singulos habeant oportet, aut non ſunt animalia. Non poteſt unum corpus plu-

rium animalium esse: hoc et ipsi fatentur. Iustitiae quod est corpus? animus. Fortitudinis quod est corpus? idem animus. Atqui unum corpus esse duorum animalium non potest. Sed idem animus, inquit, iustitiae habitum induit, et fortitudinis, et temperantiae. Hoc fieri posset, si quo tempore iustitia esset, fortitudo non esset: quo tempore fortitudo esset, temperantia non esset. Nunc vero omnes virtutes simul sunt. Ita quomodo erunt singula animalia, cum unus animus sit, qui plus quam unum animal non potest facere? Denique nullum animal pars est alterius animalis: iustitia autem pars est animi: non est ergo animal. Videor mihi in re confessa perdere operam. Magis enim indignandum de isto, quam disputandum est. Nullum animal alterius pars est. Circumspice omnium corpora: nulli non et color proprius est, et figura sua, et magnitudo. Inter cetera, propter quae mirabile divini artificis ingenium est, hoc quoque existimo, quod in tanta copia rerum nunquam in idem incidit: etiam quae similia videntur, cum contuleris, diversa sunt. Tot fecit genera foliorum, nullum non sua proprietate signatum, tot animalia: nulli similitudo cum altero convenit. Utique aliquid interest. Exegit a se, ut quae alia erant, et dissimilia essent, et imparia. Virtutes, ut dicitis, omnes pares sunt: ergo non sunt animalia. Nullum non animal per se aliquid agit. Virtus autem per se nihil agit, sed cum homine. Omnia animalia aut rationalia sunt, ut homines, ut dii; aut irrationalia, ut pecora. Virtutes utique rationales sunt: atqui nec homines sunt, nec

dii: ergo non ſunt animalia. Omne rationale animal nihil agit, niſi primum ſpecie alicuius rei irritatum eſt, deinde impetum cepit, deinde aſſenſio confirmavit hunc impetum. Quid ſit aſſenſio, dicam. Oportet me ambulare: tunc demum ambulo, cum hoc mihi dixi, et approbavi hanc opinionem meam. oportet me ſedere: tunc demum ſedeo. haec aſſenſio in virtute non eſt. Puta enim prudentiam animal eſſe: quomodo aſſentietur? Oportet me ambulare. hoc natura non recipit: prudentia enim ei cuius eſt proſpicit, non ſibi. Nam nec ambulare poteſt, nec ſedere: ergo aſſenſionem non habet: quod aſſenſionem non habet, rationale animal non eſt. Virtus ſi animal eſt, rationale eſt: rationale autem non eſt, ergo nec animal. Si virtus animal eſt: virtus autem bonum eſt: omne bonum animal eſt. Hoc noſtri fatentur. Patrem ſervare, bonum eſt: et ſententiam prudenter in ſenatu dicere, bonum eſt: et iuſte decernere, bonum eſt. Ergo et patrem ſervare, animal eſt: et prudenter dicere, animal eſt. eouſque res excedet, ut riſum tenere non poſſis. prudenter tacere, et coenare bene, bonum eſt: ita et tacere et coenare, animal eſt. Ego mehercule titillare non deſinam, et ludos mihi ex iſtis ſubtilibus ineptiis facere. Iuſtitia et fortitudo ſi animalia ſunt, certe terreſtria ſunt. Omne animal terreſtre alget, eſurit, ſitit: ergo iuſtitia alget, fortitudo eſurit, clementia ſitit. Quid porro non interrogabo illos, quam figuram habeant iſta animalia, hominis, an equi, an ferae? Si rotundam illis, qualem Deo, dederint formam: quaeram, an et avaritia, et luxuria, et de-

mentia aeque rotundae ſint? ſunt enim et ipſae animalia. Si has quoque corrotundaverint: etiamnum interrogabo, an prudens ambulatio animal ſit, nec ne? confiteantur neceſſe eſt. Deinde dicant, ambulationem eſſe animal, et quidem rotundum. Ne putes autem me primum ex noſtris, non ex praeſcripto loqui, ſed meae ſententiae eſſe: inter Cleanthem, et diſcipulum eius Chryſippum, non convenit quid ſit ambulatio. Cleanthes ait, ſpiritum eſſe a principali uſque in pedes permiſſum: Chryſippus, ipſum principale. Quid eſt ergo, cur non ipſius Chryſippi exemplo ſibi quiſque ſe vindicet, et iſta tot animalia, quot mundus ipſe non poteſt capere, derideat? Non ſunt, inquit, virtutes multa animalia, et tamen animalia ſunt. Nam quemadmodum aliquis et poëta eſt et orator, et tamen unus: ſic virtutes iſtae animalia ſunt, ſed multa non ſunt. Idem eſt animus et iuſtus, et prudens, et fortis, ad ſingulas virtutes quodammodo ſe habens. Sublata eſt quaeſtio: convenit nobis. Nam et ego interim fateor, animum animal eſſe: poſtea viſurus, quam de iſta re ſententiam feram. Actiones eius animalia eſſe nego. Alioquin et omnia verba erunt animalia, et omnes verſus. Nam ſi ſermo prudens bonum eſt: bonum autem omne animal eſt: ſermo ergo animal eſt. Prudens verſus, bonum eſt: bonum autem omne animal eſt: verſus ergo animal eſt. Itaque,

Arma virumque cano,

animal eſt: quod non poſſunt rotundum dicere, cum ſex pedes habeat. Textorium, inquis, totum meher-

cule iſtud eſt, quod cummaxime agitur. diſſilio riſu, cum mihi propono ſoloeciſmum animal eſſe, et barbariſmum, et ſyllogiſmum, et aptas illis facies, tanquam pictor, aſſigno. Haec diſputamus, attractis ſuperciliis, fronte rugoſa. Non poſſum hoc loco dicere illud Caecilianum: O triſtes ineptias! ridiculae ſunt. Quin itaque potius aliquid utile nobis ac ſalutare tractamus, et quaerimus quomodo ad virtutes venire poſſimus, quae nos ad illas via adducat. Doce me, non an fortitudo animal ſit: ſed nullum animal felix eſſe ſine fortitudine, niſi contra fortuita convaluit, et omnes caſus antequam exciperet, meditando praedomuit. Quid eſt fortitudo? munimentum humanae imbecillitatis inexpugnabile: quod qui circumdedit ſibi, ſecurus in hac vitae obſidione perdurat. Utitur enim ſuis viribus, ſuis telis. Hoc loco tibi Poſidonii noſtri ſententiam referre volo: Non eſt quod unquam fortunae armis putes eſſe te tutum: tuis pugna contra ipſam. fortuita non armant. Itaque contra hoſtes inſtructi, contra ipſam inermes ſunt. Alexander quidem Perſas, et Hyrcanos, et Indos, et quidquid gentium uſque in Oceanum extendit Oriens, vaſtabat, fugabatque: ſed ipſe modo occiſo amico, modo amiſſo, iacebat in tenebris, alias ſcelus, alias deſiderium ſuum moerens; victor tot regum atque populorum, irae triſtitiaeque ſuccubuit. Id enim egerat, ut omnia potius haberet in poteſtate, quam affectus. O quam magnis homines erroribus tenentur, qui ius dominandi trans maria cupiunt permittere: feliciſſimoſque ſe iudicant, ſi multas per milites provincias obtinent, et novas veteribus ad-

F 2

iungunt, ignari quod sit illud ingens parque diis regnum! Imperare sibi maximum imperium est. Doceat me, quam sacra res sit iustitia, alienum bonum spectans, nihil ex se petens, nisi usum sui. Nihil sit illi cum ambitione famaque: sibi placeat. Hoc ante omnia sibi quisque persuadeat, Me iustum esse gratis oportet. Parum est. adhuc illud persuadeat sibi, Me in hanc pulcherrimam virtutem ultro etiam impendere iuvet: ut tota cogitatio a privatis commodis quam longissime aversa sit. Non est quod spectes, quod sit iustae rei praemium maius, quam iustum esse. Illud adhuc tibi affige, quod paulo ante dicebam: nihil ad rem pertinet, quam multi aequitatem tuam noverint. Qui virtutem suam publicari vult, non virtuti laborat, sed gloriae. Non vis esse iustus sine gloria? at mehercules saepe iustus esse debebis cum infamia. Et tunc, si sapis, mala opinio bene parta delectat.

EPISTOLA CXIV.

Eloquentiam alias aliam esse, & placere: uti mores publici sunt, severi, soluti, fracti. Ab animo colorem illam sumere: idque exemplo Maecenatis docet. Illum igitur curandum & formandum esse: a quo sensus & verba deinde recta. Obiter contra luxuriam.

QUARE quibusdam temporibus provenerit corrupti generis oratio, quaeris: et quomodo in quaedam vitia inclinatio ingeniorum facta sit, at aliquando inflata explicatio vigeret, aliquando infracta, et

in morem cantici ducta. Quare alias ſenſus audaces, et fidem egreſſi placuerint, alias abruptae ſententiae et ſuſpicioſae, in quibus plus intelligendum eſt, quam audiendum: quare aliqua aetas fuerit, quae translationis iure uteretur inverecunde. Hoc, quod audire vulgo ſoles, quod apud Graecos in proverbium ceſſit; talis hominibus fuit oratio, qualis vita. Quemadmodum autem uniuscuiuſque actio dicenti ſimilis eſt, ſic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores. Si diſciplina civitatis laboravit, et ſe in delicias dedit, argumentum eſt luxuriae publicae, orationis laſcivia: ſi modo non in uno aut in altero fuit, ſed approbata eſt, et recepta. Non poteſt alius eſſe ingenio, alius animo color. Si ille ſanus eſt, ſi compoſitus, gravis, temperans, ingenium quoque ſiccum ac ſobrium eſt: illo vitiato, hoc quoque afflatur. Non vides, ſi animus elanguit, trahi membra, et pigre moveri pedes? ſi ille effeminatus eſt, in ipſo inceſſu apparere mollitiem? ſi ille acer eſt et velox, concitari gradum? ſi furit, aut (quod furori ſimile eſt) iraſcitur, turbatum eſſe corporis motum, nec ire, ſed ferri? Quanto hoc magis accidere ingenio putas, quod totum animo permixtum eſt? ab illo fingitur, illi paret, inde legem petit. Quomodo Maecenas vixerit, notius eſt, quam ut narrari nunc debeat: quomodo ambulaverit, quam delicatus fuerit, quam cupierit videri, quam vitia ſua latere noluerit. Quid ergo? non oratio eius aeque ſoluta eſt, quam ipſe diſcinctus? non tam inſignita illius verba ſunt, quam cultus, quam comitatus, quam domus, quam uxor? Magni ingenii vir fuerat, ſi illud egiſſet

via rectiore, si non vitasset intelligi, si non etiam in oratione difflueret. Videbis itaque eloquentiam ebrii hominis involutam, et errantem, et licentiae plenam. Maecenas in cultu suo. Quid turpius amne, silvisque ripa comantibus? Vide ut alveum lintribus arent, versoque vado remittant hortos. Quid si quis feminae cirro crispatae, et labris columbatur? Incipitque suspirans, ut cervice laxa feratur, nemo tyranni. irremediabilis factio rimantur, epulis, lagenaque tentant domos, et saepe mortem exigunt. Genium festo vix suo testem, tenuis cerei fila et crepacem molam, focum mater aut uxor investiunt. Non statim haec cum legeris, hoc tibi occurret, hunc esse qui solutis tunicis in urbe semper incesserit? Nam etiam cum absentis partibus Caesaris fungeretur, signum a discincto petebatur. Hunc esse qui in tribunali, in rostris, in omni publico coetu sic apparuerit, ut pallio velaretur caput, exclusis utrimque auribus, non aliter quam in Mimo divites fugitivi solent? Hunc esse cui, cummaxime civilibus bellis strepentibus, et solicita urbe et armata, comitatus hic fuerit in publico: spadones duo, magis tamen viri quam ipse? Hunc esse, qui uxorem millies duxit: cum unam habuerit? Haec verba tam improbe structa, tam negligenter abiecta, tam contra consuetudinem omnium posita, ostendunt, mores quoque non minus novos et pravos, et singulares fuisse. Maxima laus illi tribuitur mansuetudinis: pepercit gladio, sanguine abstinuit: nec ulla alia re, quid posset, quam licentia ostendit. Hanc ipsam laudem suam corrupit istis orationis portentosissimae deliciis. Apparet enim

mollem fuisse, non mitem. Hoc istae ambages compositionis, hoc verba transversa, hoc sensus magni quidem saepe, sed enervati dum exeunt, cuivis manifestum facient. motum illi felicitate nimia caput: quod vitium hominis esse interdum, interdum temporis solet. Ubi luxuriam late felicitas fudit, cultus primum corporum esse diligentior incipit; deinde supellectili laboratur; deinde in ipsas domos impenditur cura, ut in laxitatem ruris excurrant, ut parietes advectis trans maria marmoribus fulgeant, ut tecta varientur auro, ut lacunaribus pavimentorum respondeat nitor; deinde ad coenas lautitia transfertur, et illic commendatio ex novitate et soliti ordinis commutatione captatur. ut ea quae claudere coenam solent, prima ponantur; ut quae advenientibus dabantur, exeuntibus dentur. Cum assuevit animus fastidire quae ex more sunt, et illi pro sordidis solita sunt; etiam in oratione quod novum est, quaerit: et modo antiqua verba atque exoleta revocat et profert: modo fingit, et ignota deflectit: modo id quod nuper increbuit, pro cultu habetur, audax translatio, ac frequens. Sunt qui sensus praecidant, et hinc gratiam sperent, si sententia pependerit, et audienti suspicionem sui fecerit: sunt qui illos detineant, et porrigant: sunt qui non usque ad vitium accedant (necesse est enim hoc facere, aliquid grande tentanti) sed qui ipsum vitium ament. Itaque ubicunque videris orationem corruptam placere, ibi mores quoque a recto descivisse, non erit dubium. Quomodo conviviorum luxuria, quomodo vestium, aegrae civitatis indicia sunt: sic orationis licentia (si modo

frequens eſt) oſtendit animos quoque, a quibus verba exeunt, procidiſſe. Mirari quidem non debes corrupta excipi, non tantum a corona ſordidiore, ſed ab hac turba quoque cultiore. Togis enim inter ſe iſti, non iudiciis diſtant. Hoc magis mirari potes, quod non tantum vitioſa, ſed et vitia laudantur. Nam illud ſemper factum eſt: nullum ſine venia placuit ingenium. Da mihi quemcunque vis magni nominis virum. dicam, quid illi aetas ſua ignoverit, quid in illo ſciens diſſimulaverit. Multos dabo, quibus vitia non nocuerint: quoſdam, quibus profuerint. Dabo, inquam, maximae famae et inter miranda propoſitos: quos ſi quis corrigit, delet. Sic enim vitia virtutibus immixta ſunt, ut illas ſecum tractura ſint. Adiice nunc, quod oratio certam regulam non habet. Conſuetudo illam civitatis, quae nunquam in eodem diu ſtetit, verſat. Multi ex alieno ſeculo petunt verba: duodecim tabulas loquuntur: Gracchus illis, et Craſſus, et Curio, nimis culti et recentes ſunt: ad Appium uſque, et ad Coruncanum redeunt. Quidam contra, dum nihil niſi tritum et uſitatum volunt, in ſordes incidunt. Utrumque diverſo genere corruptum eſt, tam mehercules, quam ſi vellent ſplendidis uti, ac ſonantibus, et poëticis; neceſſaria, et in uſu poſita vitare: tam hunc dicam peccare, quam illum. Alter ſe iuſto plus colit, alter ſe iuſto plus negligit: ille et crura, hic nec alas quidem vellit. Ad compoſitionem tranſeamus. quot genera tibi dabo in hac, quibus peccetur? Quidam praefractam et aſperam probant; diſturbant de induſtria, ſi quid placidius effluxit; nolunt ſine ſalebra

esse iuncturam; virilem putant et fortem, quae aurem inaequalitate percutiat. Quorundam non est compositio: modulatio est: adeo blanditur, et molliter labitur. Quid de illa loquar, in qua verba differuntur, et diu exspectata vix ad clausulas redduntur? Quid de illa in exitu lenta, qualis Ciceronis est, devexa, et molliter desinens, nec aliter quam solet, ad morem suum pedemque respondens? Non tantum in genere sententiarum vitium est, si aut pusillae sunt et pueriles, aut improbae, et plus ausae quam pudore salvo licet: sed si floridae sunt, et nimis dulces, si in vanum exeunt, et sine effectu, nihil amplius quam sonant. Haec vitia unus aliquis inducit, sub quo tunc eloquentia est: ceteri imitantur, et alter alteri tradunt. Sic Sallustio vigente, amputatae sententiae, et verba ante exspectatum cadentia, et obscura brevitas, fuere pro cultu. Arruntius vir rarae frugalitatis, qui historias belli Punici scripsit, fuit Sallustianus, et in illud genus nitens. Est apud Sallustium: Exercitum argento fecit: id est, pecunia paravit. Hoc Arruntius amare coepit: posuit illud omnibus paginis. Dicit quodam loco: Fugam nostris fecere. Alio loco: Hiero Rex Syracusanorum, bellum facit. Et alio loco: Quae audita Panormitanos dedere Romanis fecere. Gustum tibi dare volui. Totus his contexitur liber. Quae apud Sallustium rara fuerunt, apud hunc crebra sunt, et paene continua, nec sine causa. ille enim in haec incidebat: at hic illa quaerebat. Vides autem quid sequatur, ubi alicui vitium pro exemplo est. Dixit Sallustius: Aquis hiemantibus. Arruntius in primo

libro belli Punici ait; Repente hiemavit tempeſtas. Et alio loco, cum dicere vellet frigidum annum fuiſſe, ait: Totus hiemavit annus. Et alio loco: Inde ſexaginta onerarias, leves, praeter militem et neceſſarios nautarum, hiemante Aquilone miſit. Non deſinit omnibus locis hoc verbum infulcire. Quodam loco Salluſtius dicit: Inter arma civilia aequi boni famas petit. Arruntius non temperavit, quo minus primo ſtatim libro poneret: ingentes eſſe famas de Regulo. Haec ergo et huiuſmodi vitia, quae alicui impreſſit imitatio, non ſunt indicia luxuriae, nec animi corrupti. Propria enim eſſe debent, et ex ipſo nata, ex quibus tu aeſtimes alicuius affectus. Iracundi hominis iracunda oratio eſt: commoti nimis incitata, delicati tenera et fluxa. Quod vides iſtos ſequi, qui aut vellunt barbam, aut intervellunt: qui labra preſſius tondent et abradunt, ſervata et ſubmiſſa cetera parte: qui lacernas coloris improbi ſumunt, qui perlucentem togam: qui nolunt facere quidquam quod hominum oculis tranſire liceat. Irritant illos, et in ſe advertunt: volunt vel reprehendi, dum conſpiciantur. Talis eſt oratio Maecenatis, omniumque aliorum, qui non caſu errant, ſed ſcientes volenteſque. Hoc a magno animi malo oritur. Quomodo in vino non ante lingua titubat, quam mens ceſſit oneri, et inclinata vel perdita eſt: ita iſta oratio (quid aliud quam ebrietas?) nulli moleſta eſt, niſi animus labat. Ideo ille curetur: ab illo ſenſus, ab illo verba exeunt, ab illo nobis eſt habitus, vultus, inceſſus. Illo ſano ac valente, oratio quoque robuſta, fortis, virilis

eſt: ſi ille procubuit, et cetera ſequuntur ruinam.

—— Rege incolumi, mens omnibus una eſt.
Amiſſo, rupere fidem.

Rex noſter eſt animus. hoc incolumi, cetera manent in officio, parent et obtemperant: cum ille paulum vacillavit, ſimul nutant. Cum vero ceſſit voluptati, artes quoque eius, actuſque marcent, et omnis ex languido fluxoque conatus eſt. Quoniam hac ſimilitudine uſus ſum, perſeverabo. Animus noſter modo rex eſt, modo tyrannus. rex, cum honeſta intuetur, ſalutem ſibi commiſſi corporis curat, et nihil imperat turpe, nihil ſordidum: ubi vero impotens, cupidus, delicatus eſt, tranſit in nomen deteſtabile ac dirum, et fit tyrannus. Tunc illum excipiunt affectus impotentes, inſtantque: qui initio quidem gaudet, ut ſolet populus largitione nocitura fruſtra plenus, et quae non poteſt haurire, contrectat. Cum vero magis ac magis vires morbus exedit, et in medullas nervoſque deſcendere deliciae: conſpectu eorum, quibus ſe nimia aviditate inutilem reddidit, laetus, pro ſuis voluptatibus habet ſpectaculum alienarum, ſubminiſtrator libidinum teſtiſque, quarum ſibi uſum ingerendo abſtulit; nec illi tam gratum eſt abundare iucundis, quam acerbum, quod non omnem illum apparatum per gulam ventremque tranſmittit: non cum omni exoletorum feminarumque turba convolutatur: moeretque, quod magna pars ſuae felicitatis excluſa corporis anguſtiis, ceſſat. Numquid enim, mi Lucili, hic furor eſt, quod nemo noſtrum mortalem ſe cogitat? quod ne-

mo imbecillum? immo quod nemo noſtrum unum eſſe ſe cogitat? Adſpice culinas noſtras, et concurſantes inter tot ignes coquos noſtros: unum videri putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus? Adſpice veteraria noſtra, et plena multorum ſeculorum vindemiis horrea: unum putas videri ventrem, cui tot conſulum regionumque vina conduntur? Adſpice quot locis vertatur terra, quot millia colonorum arent, fodiant: unum putas videri ventrem, cui et in Sicilia, et in Africa ſeritur? Sani erimus, et modica concupiſcemus, ſi unuſquiſque ſe numeret: metiatur ſimul corpus, ſciatque, nec multum capere, nec diu poſſe. Nihil tamen aeque tibi profuerit ad temperantiam omnium rerum, quam frequens cogitatio brevis aevi, et huius incerti. Quidquid facies, reſpice ad mortem.

EPISTOLA CXV.

Contra nimis ſermonis aut ſtili anxios: & minuti hoc animi eſſe. Cum fiducia ſcribendum loquendumque, ſine quaeſito ornatu. Quem in animo potius ſpecta. O qualis ille, ubi Virtutes eum excoluerunt! omnes in amorem rapiat, ſi conſpici poſſit. At externus iſte ſplendor falſus, aut nihili eſt: item aurum omne & pecunia, quae miramur. Non faciunt haec felices, aut ſecuros: immo & miſeros, & miſerandos.

NIMIS anxium eſſe te circa verba et compoſitionem, mi Lucili, nolo: habeo maiora quae cures.

Quaere quid ſcribas, non quemadmodum : et hoc ipſum, non ut ſcribas, ſed ut ſentias : ut illa quae ſenſeris, magis applices tibi, et veluti ſignes. Cuiuſcunque orationem videris ſolicitam et politam, ſcito animum quoque non minus eſſe puſillis occupatum. Magnus ille remiſſius loquitur, et ſecurius: quaecunque dicit, plus habent fiduciae, quam curae. Noſti complures iuvenes, barba et coma nitidos, de capſula totos: nihil ab illis ſperaveris forte, nihil ſolidum. Oratio vultus animi eſt: ſi circumtonſa eſt, et fucata, et manufacta, oſtendit illum quoque non eſſe ſincerum, et habere aliquid fracti. Non eſt ornamentum virile, concinnitas. Si nobis animum boni viri liceret inſpicere, o quam pulchram faciem, quam ſanctam, quam ex magnifico placidoque fulgentem videremus? hinc iuſtitia, illinc fortitudine, hinc temperantia prudentiaque lucentibus. Praeter has frugalitas, et continentia, et tolerantia, et libertas, comitaſque, et (quis credat?) in homine rarum humanitas bonum, ſplendorem illi ſuum affunderent. Tum providentia, tum elegantia, et ex iſtis magnanimitas eminentiſſima, quantum, dii boni! decoris illi, quantum ponderis, gravitatiſque adderent : quanta eſſet cum gratia auctoritas! Nemo illum amabilem, qui non ſimul venerabilem diceret. Si quis viderit hanc faciem altiorem fulgentioremque, quam cerni inter humana conſuevit, nonne velut numinis occurſu obſtupefactus reſiſtat, et ut fas ſit vidiſſe, tacitus precetur? Tum advocante ipſum vultus benignitate productus, adoret ac ſupplicet: et diu contemplatus multum ex-

ſtantem, ſupraque menſuram ſolitorum inter nos adſpici, elatam, oculis miti quidem, ſed nihilominus vivido igni flagrantibus, tunc demum illam Virgilii noſtri vocem verens atque attonitus emittat:

O quam te memorem virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem ſonat. ———
Sis felix, noſtrumque leves quaecunque laborem.

Aderit, levabitque, ſi colere eam voluerimus. Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nec auro argentoque ſuſpenſo, nec in theſauros ſtipe infuſa, ſed pia et recta voluntate. Nemo, inquam, non amore eius arderet, ſi nobis illam videre contingeret. Nunc enim multa obſtrigillant, et aciem noſtram aut ſplendore nimio repercutiunt, aut obſcuro retinent. Sed quemadmodum viſus oculorum quibuſdam medicamentis acui ſolet, et repurgari: ſic et nos, ſi aciem animi liberare impedimentis voluerimus, poterimus perſpicere virtutem, etiam obrutam corpore, etiam paupertate oppoſita, et humilitate et infamia obiacentibus. Cernemus, inquam, pulchritudinem illam, quamvis ſordido obtectam. Rurſus aeque malitiam, et aerumnoſi animi veternum perſpiciemus: quamvis multus circa divitiarum radiantium ſplendor impediat, et intuentem hinc bonorum, illinc magnarum poteſtatum falſa lux verberet. Tunc intelligere nobis licebit, quam contemnenda miremur, ſimillimi pueris, quibus omne ludicrum in pretio

eſt. Parentibus quippe, nec minus fratribus, praeferunt parvo aere emta monilia. Quid ergo inter nos et illos intereſt, ut Ariſto ait, niſi quod nos circa tabulas et ſtatuas inſanimus, carius inepti? Illos reperti in litore calculi leves, et aliquid habentes varietatis, delectant; nos ingentium maculae columnarum: ſive ex Aegyptiis arenis, ſive ex Africae ſolitudinibus advectae, porticum aliquam vel capacem populi coenationem ferunt. Miramur parietes tenui marmore inductos: cum ſciamus quale ſit, quod abſconditur, oculis noſtris imponimus. Et cum auro tecta perfundimus, quid aliud quam mendacio gaudemus? ſcimus enim ſub illo auro foeda ligna latitare. Nec tantum parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue praetenditur: omnium iſtorum quos incedere altos vides, bracteata felicitas eſt. Inſpice, et diſces ſub iſta tenui membrana dignitatis, quantum mali lateat. Haec ipſa res tot magiſtratus, tot iudices detinet, quae magiſtratus et iudices facit, pecunia; quae ex quo in honore eſſe coepit, verus rerum honor cecidit: mercatoresque et venales invicem facti, quaerimus, non quale ſit quidque, ſed quanti. Ad mercedem pii ſumus, ad mercedem impii. Honeſta, quamdiu aliqua illis ſpes ineſt, ſequimur: in contrarium tranſituri, ſi plus ſcelera promittant. Admirationem nobis parentes auri argentique fecerunt: et teneris infuſa cupiditas altius ſedit, crevitque nobiſcum. Deinde totus populus in alia diſcors, in hoc convenit: hoc ſuſpiciunt, hoc ſuis optant, hoc diis velut rerum humanarum maximum, cum grati videri volunt, con-

fecrant. Denique eo mores redacti funt, ut paupertas maledicto probroque fit, contemta divitibus, invifa pauperibus. Accedunt deinde carmina poëtarum, quae affectibus noftris facem fubdant, quibus divitiae velut unicum vitae decus ornamentumque laudantur. Nihil illis melius nec dare videntur dii immortales poffe, nec habere.

Regia folis erat fublimibus alta columnis,
Clara micante auro.

Eiufdem currum adfpice.

Aureus axis erat, temo aureus, aurea fummae
Curvatura rotae, radiorum argenteus ordo.

Denique quod optimum videri volunt feculum, aureum appellant. Nec apud tragicos defunt, qui lucro innocentiam, falutem, opinionem bonam mutant.

Sine me vocari peffimum, ut dives vocer.
An dives, omnes quaerimus: nemo, an bonus.
Non quare, & unde: quid habeas, tantum rogant.
Ubique tanti quifque, quantum habuit, fuit.
Quid habere nobis turpe fit, quaeris? nihil.
Aut dives opto vivere, aut pauper mori.
Bene moritur, qui, dum moritur, lucrum facit.
Pecunia ingens generis humani bonum,
Cui non voluptas matris, aut blanda poteft
Par effe prolis, non facer meritis parens.
Tam dulce fi quid Veneris in vultu micat,
Merito illa amores coelitum atque hominum movet.

Cum hi novissimi versus in tragoedia Euripidis pronuntiati essent, totus populus ad eiiciendum et actorem et carmen consurrexit uno impetu: donec Euripides in medium ipse prosiluit, petens, ut exspectarent, viderentque quem admirator auri exitum faceret. Dabat in illa fabula poenas Bellerophontes, quas in sua quisque dat. Nulla enim avaritia sine poena est, quamvis satis sit ipsa poenarum. O quantum lacrimarum, o quantum laborum exigit! quam misera desideratis, quam misera partis est! Adiice quotidianas solicitudines, quae pro modo habendi quemque discruciant. Maiore tormento pecunia possidetur, quam quaeritur. Quantum damnis ingemiscunt, quae et magna incidunt, et maiora videntur! denique ut nihil illis fortuna detrahat, quidquid non acquiritur, damnum est. At felicem illum homines, et divitem vocant, et consequi optant, quantum ille possidet. Fateor. Quid ergo? tu ullos esse conditionis peioris existimas, quam qui habent et miseriam, et invidiam? Utinam qui divitias appetituri essent, cum divitibus deliberarent! utinam honores petituri, cum ambitiosis, et summum adeptis dignitatis statum! profecto vota mutassent: cum interim illi nova suscipiunt, qui priora damnaverant. Nemo enim est cui felicitas sua, etiamsi cursu venit, satisfaciat. Queruntur et de consiliis, et de processibus suis: maluntque semper, quae reliquerunt. Itaque hoc tibi philosophia praestabit, quo equidem nihil maius existimo: nunquam te poenitebit tui. Ad hanc tam solidam felicitatem, quam tempestas nulla concutiat, non perducent te apte verba contexta, et oratio fluens le-

niter. Eant ut volent, dum animo compositio sua constet, dum sit magnus, et opinionum securus, et ob ipsa quae aliis displicent, sibi placens: qui profectum suum vita aestimet, et tantum scire se iudicet, quantum non cupit, quantum non timet.

EPISTOLA CXVI.

Contra Peripateticos, exscindendos Affectus, non temperandos esse: neque a Natura induci. A mollitie sententiam adversam nasci.

UTRUM satius sit, modicos habere affectus, an nullos, saepe quaesitum est. Nostri illos expellunt: Peripatetici temperant. Ego non video, quomodo salubris esse aut utilis possit ulla mediocritas morbi. Noli timere. nihil eorum, quae tibi non vis negari, eripio: facilem me, indulgentemque praebebo rebus, ad quas tendis, et quas aut vitae necessarias, aut utiles, aut iucundas putes: detraham vitium. Nam cum tibi cupere interdixero, velle permittam: ut eadem illa intrepidus facias, ut certiore consilio, ut voluptates illas magis sentias. Quidni? ad te magis perventurae sunt, si illis imperabis, quam si servies. Sed naturale est, inquis, ut desiderio amici torquear: da ius lacrimis tam iuste cadentibus. Naturale est opinionibus hominum tangi, et adversis contristari: quare non permittas mihi hunc tam honestum malae opinionis metum? Nullum vitium est sine patrocinio: nulli non initium est verecundum et exorabile, sed ob hoc latius funditur. Non obtinebis ut

desinat, si incipere permiseris. Imbecillis est primo omnis affectus, deinde ipse se concitat, et vires, dum procedit, parat: excluditur facilius, quam expellitur. Quis negat omnes affectus a quodam quasi naturali fluere principio? curam nobis nostri natura mandavit: sed huic ubi nimium indulseris, vitium est. Voluptatem natura necessariis rebus admiscuit, non ut illam peteremus, sed ut ea, sine quibus non possumus vivere, gratiora nobis illius faceret accessio: si suo veniat iure, luxuria est. Ergo intrantibus resistamus: quia facilius, ut dixi, non recipiuntur quam exeunt. Aliquatenus, inquis, dolere, aliquatenus timere permitte. sed illud aliquatenus longe producitur, nec ubi vis, accipit finem. Sapienti non solicite custodire se tutum est: et lacrimas suas et voluptates, ubi volet, sistet. Nobis quia non est regredi facile, optimum est omnino non progredi. Eleganter mihi videtur Panaetius respondisse adolescentulo cuidam quaerenti, An sapiens amaturus esset? De sapiente, inquit, videbimus: mihi et tibi, qui adhuc a sapiente longe absumus, non est committendum, ut incidamus in rem commotam, impotentem, alteri emancipatam, vilem sibi. Sive enim nos respexit, humanitate eius irritamur; sive contemsit, superbia accendimur. Aeque facilitas amoris, quam difficultas nocet: facilitate capimur, cum difficultate certamus. Itaque conscii nobis imbecillitatis nostrae, quiescamus. Nec vino infirmum animum committamus, nec formae, nec adulationi, nec ullis rebus blande trahentibus. Quod Panaetius de amore quaerenti respondit, hoc ego de omnibus

dico. Quantum poſſumus nos, a lubrico recedamus: in ſicco quoque parum fortiter ſtamus. Occurres hoc loco mihi illa publica contra Stoicos voce: Nimis magna promittitis, nimis dura praecipitis. nos homunciones ſumus, omnia nobis negare non poſſumus. Dolebimus, ſed parum: concupiſcemus, ſed temperate: iraſcemur, ſed placabimur. Scis quare non poſſumus iſta? quia nos poſſe non credimus. Immo mehercules, aliud eſt in re. Vitia noſtra, quia amamus, defendimus, et malumus excuſare illa, quam excutere. Satis natura homini dedit roboris, ſi illo utamur, ſi vires noſtras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos concitemus. Nolle in cauſa eſt: non poſſe praetenditur.

EPISTOLA CXVII.

Quaeſtiuncula, An, cum Sapientia bonum ſit, etiam ſapere? Stoici iſtud vulgo negant: alii aſſerunt, & ipſe iſtis pronior. Denique amolitur haec ſupervacua, & ad formationem morum ſerio vocat.

MULTUM mihi tibique negotii concinnabis, et, dum neſcis, in magnam me litem ac moleſtiam impinges, qui mihi tales quaeſtiunculas ponis, in quibus ego nec diſſentire a noſtris ſalva gratia, nec conſentire ſalva conſcientia poſſum. Quaeris, an verum ſit, quod Stoicis placet, Sapientiam bonum eſſe, ſapere bonum non eſſe? Primum exponam, quid Stoicis videatur: tum dicere ſententiam audebo. Placet noſtris, quod bonum eſt, eſſe corpus: quia

quod bonum eſt, facit: quidquid facit, corpus eſt. Quod bonum eſt, prodeſt: faciat autem aliquid oportet, ut profit: ſi facit, corpus eſt. Sapientiam bonum eſſe dicunt: ſequitur, ut neceſſe ſit illam corporalem quoque dicere. At ſapere non putant eiusdem conditionis eſſe. Incorporale eſt et accidens alteri, id eſt, ſapientiae: itaque nec facit quidquam, nec prodeſt. Quid ergo, inquiunt, non dicimus, Bonum eſt ſapere? dicimus, referentes ad id ex quo pendet, id eſt, ad ipſam ſapientiam. Adverſus hos quid ab aliis reſpondeatur, audi, antequam ego incipio ſecedere, et in alia parte conſidere. Iſto modo, inquiunt, nec beate vivere bonum eſt. Velint nolint, reſpondendum eſt, beatam vitam bonum eſſe, et beate vivere bonum non eſſe. Etiamnum quoque noſtris illud opponitur. Vultis ſapere? ergo expetenda res eſt, ſapere: ſi expetenda res eſt, bonum eſt. Coguntur noſtri verba torquere, et unam ſyllabam expetendo interponere, quam ſermo noſter inſeri non ſinit. Ego illam, ſi pateris, adiungam. Expetendum eſt, inquiunt, quod bonum eſt: adexpetendum, quod bono contingit: quod, cum bonum conſecuti ſumus, non petitur tanquam bonum, ſed petito bono accedit. Ego non idem ſentio, et noſtros iudico in hoc deſcendere: quia iam primo vinculo tenentur, et mutare illis formulam non licet. Multum dare ſolemus praeſumtioni omnium hominum. Apud nos veritatis argumentum eſt, aliquid omnibus videri: tanquam deos eſſe, inter alia ſic colligimus, quod omnibus de diis opinio inſita eſt: nec ulla gens uſquam eſt adeo extra leges mo-

resque proiecta, ut non aliquos deos credat. Cum de animarum aeternitate disserimus, non leve momentum apud nos habet consensus hominum, aut timentium inferos, aut colentium. Utor hac publica persuasione: neminem invenies, qui non putet et sapientiam bonum, et sapere. Non faciam quod victi solent, ut provocem ad populum: nostris incipiemus armis confligere. Quod accidit alicui, utrum extra id cui accidit est, an in eo cui accidit? Si in eo est cui accidit, tam corpus est, quam illud cui accidit. Nihil enim accidere sine tactu potest: quod tangit, corpus est. Si extra est, postquam acciderat, recessit: quod recessit, motum habet: quod motum habet, corpus est. Speres me dicturum, non esse aliud cursum, aliud currere: nec aliud calorem, aliud calere: nec aliud lucem, aliud lucere. Concedo ista alia esse, sed non sortis alterius. Si valetudo indifferens est: et valere indifferens est. Si forma indifferens est: et formosum esse indifferens est. Si iustitia bonum est: et iustum esse bonum est. Si turpitudo malum est: et turpem esse malum est. tam mehercules quam si lippitudo malum est, et lippire malum est. Hoc ut scias, neutrum esse sine altero potest. Quod sapit, sapiens est: quod sapiens est, sapit. Adeo non potest dubitari, an quale illud sit, tale hoc sit, ut quibusdam utrumque unum videatur atque idem. Sed illud libenter quaesierim: Cum omnia aut bona sint, aut mala, aut indifferentia, sapere in quo numero sit? Bonum negant esse. malum utique non est: sequitur, ut medium sit. Id autem medium atque indifferens vocamus, quod tam malo contin-

gere quam bono poteſt: tanquam pecunia, forma, nobilitas. Hoc, ut ſapiat, contingere niſi bono non poteſt: ergo indifferens non eſt. Atqui ne malum quidem eſt, quod contingere malo non poteſt: ergo bonum eſt. Quod niſi bonus non habet, bonum eſt: ſapere non niſi bonus habet: ergo bonum eſt. Accidens eſt, inquit, ſapientiae. Hoc ergo quod vocas ſapere, utrum facit ſapientiam, an patitur? ſive facit illud, ſive patitur, utroque modo corpus eſt. Nam et quod fit, et quod facit, corpus eſt. ſi corpus eſt, bonum eſt: unum enim deerat illi, quo minus bonum eſſet, quod incorporale erat. Peripateticis placet, nihil intereſſe inter ſapientiam et ſapere, cum in utrolibet eorum et alterum ſit. Numquid enim quenquam exiſtimas ſapere, niſi qui ſapientiam habet? Numquid quenquam qui ſapiat, non putas habere ſapientiam? Dialectici veteres iſta diſtinguunt: ab illis diviſio uſque ad Stoicos venit. Qualis ſit haec, dicam. Aliud eſt ager, aliud agrum habere. Quidni? cum habere agrum ad habentem, non ad agrum pertineat. Sic aliud eſt ſapientia, aliud ſapere. Puto concedes duo eſſe haec, id quod habetur, et eum qui habet: habetur ſapientia: habet, qui ſapit. Sapientia eſt mens perfecta, vel ad ſummum optimumque perducta: ars enim vitae eſt. Sapere quid eſt? non poſſum dicere, mens perfecta, ſed id quod contingit perfectam mentem habenti. Ita alterum eſt, mens bona: alterum, quaſi habere mentem bonam. Sunt, inquit, naturae corporum: tanquam, hic homo eſt, hic equus: has deinde ſequuntur motus animorum enuntiativi corporum. Hi ha-

bent proprium quiddam, et a corporibus seductum: tanquam, video Catonem ambulantem: hoc sensus ostendit, animus credit. Corpus est quod video, cui et oculos, et animum intendi. Dico deinde, Cato ambulat: non corpus quidem est quòd nunc loquor, sed enuntiativum quiddam de corpore: quod alii effatum vocant, alii enuntiatum, alii edictum. Sic cum dicimus sapientiam, incorporale quiddam intelligimus: cum dicimus, Sapit: de corpore loquimur. Plurimum autem interest, utrum illud dicas, an de illo. Putemus in praesentia ista duo esse: nondum enim quid mihi videatur, pronuntio: quid prohibet, quo minus aliud quidem sit, sed nihilominus bonum? Dicebas paulo ante, aliud esse agrum, aliud habere agrum. Quidni? in alia enim natura est qui habet, in alia quod habetur. illa terra est, hic homo est. At in hoc de quo agitur, eiusdem naturae sunt utraque, et qui habet sapientiam, et ipsa quae habetur. Praeterea illic aliud est quod habetur, alius qui habet: hic in eodem est, et quod habetur, et qui habet. Ager iure possidetur: sapientia natura. ille abalienari potest, et alteri tradi: haec non discedit a domino. Non est itaque quod compares inter se dissimilia. Coeperam dicere, posse ista duo esse, et tamen utraque bona. Sapientia, et sapiens duo sunt: et utrumque bonum esse concedis. Quómodo nihil obstat, quo minus et sapientia bonum sit, et habens sapientiam: sic nihil obstat, quo minus et sapientia bonum sit, et habere sapientiam, id est, sapere. Ego in hoc volo sapiens esse, ut sapiam. Quid ergo? non est id bonum, sine quo nec

illud bonum eſt? Vos certe dicitis, ſapientiam, ſi ſine uſu detur, accipiendam non eſſe. Quis eſt uſus ſapientiae? Sapere: hoc eſt in illa pretioſiſſimum: quo detracto, ſupervacua fit. Si tormenta mala ſunt, torqueri malum eſt: adeo quidem, ut illa non ſint mala, ſi quod ſequitur, detraxeris. Sapientia habitus perfectae mentis eſt: ſapere, uſus perfectae mentis. Quomodo poteſt uſus eius bonum non eſſe, quae ſine uſu bonum non eſt? Interrogo te, an ſapientia ſit expetenda. fateris. Interrogo, an uſus ſapientiae ſit expetendus. fateris. negas enim te illam recepturum, ſi uti ea prohibearis. quod expetendum eſt, bonum eſt. Sapere, ſapientiae uſus eſt: quomodo eloquentiae, loqui: quomodo oculorum, videre: ergo ſapere ſapientiae uſus eſt. uſus autem ſapientiae expetendus eſt: ſapere ergo expetendum eſt: ſi expetendum eſt, bonum eſt. Olim ipſe me damno, qui illos imitor dum accuſo, et verba apertae rei impendo. Cui enim dubium poteſt eſſe, quin ſi aeſtus malum eſt, et aeſtuare malum ſit? ſi algor malum eſt, malum ſit algere? ſi vita bonum eſt, et vivere bonum eſt? Omnia iſta circa ſapientiam, non in ipſa ſunt: at nobis in ipſa commorandum eſt, etiamſi quid evagari libet, amplos habet illa ſpatioſoſque ſeceſſus. De deorum natura quaeramus. de ſiderum alimento, de his tam variis ſtellarum diſcurſibus: an ad illarum motus noſtra moveantur corpora, an corporibus omnium, animiſque illinc impetus veniat. An et haec quae fortuita dicuntur, certa lege conſtricta ſint, nihilque in hoc mundo repentinum, aut expers ordinis volutetur. Iſta iam a formatione mo-

rum recesserunt : sed levant animum, et ad ipsarum quas tractant rerum magnitudinem attollunt. Haec vero de quibus paulo ante dicebam, minuunt, et deprimunt, nec ut putas exacuunt, sed extenuant. Obsecro vos, cur tam necessariam curam maioribus melioribusque debitam, in re nescio an falsa, certe inutili, terimus? Quid mihi profuturum est scire, an aliud sit sapientia, aliud sapere? quid mihi profuturum est scire, illud bonum esse, hoc non esse? Temere me geram, subibo huius voti aleam. tibi sapientia, mihi sapere contingat : pares erimus. Potius id age, ut mihi viam monstres, qua ad ista perveniam. Dic mihi quid vitare debeam, quid appetere : quibus animum labantem studiis firmem : quemadmodum quae me ex transverso ferunt aguntque, procul a me repellam. Quomodo par esse tot malis possim : quomodo istas calamitates removeam, quae ad me irruperunt : quomodo illas, ad quas ego irrupi. Doce, quomodo feram aerumnam sine gemitu meo, felicitatem sine alieno : quomodo ultimum necessarium vitae terminum non exspectem, sed ipsemet, cum visum erit, profugiam. Nihil mihi videtur turpius, quam optare mortem. Nam si vis vivere, quid optas mori? si non vis, quid deos rogas, quod tibi nascenti dederunt? Nam ut quandoque moriaris, etiam invito positum est : ut cum voles, in tua manu est. Alterum tibi necesse est, alterum licet. Turpissimum his diebus principium diserti mehercules viri legi : Ita, inquit, quamprimum moriar. Homo demens, optas rem tuam. Ita quamprimum moriar. Fortasse inter has voces se-

nex factus es. Alioqui quid in mora est? nemo te tenet, evade qua visum est. Elige quamlibet rerum naturae partem, qua tibi praeberi exitum iubeas. Haec nempe sunt elementa, quibus hic mundus administratur, aqua, terra, spiritus. Omnia ista tam causa vivendi sunt, quam viae mortis. Ita quamprimum moriar. Quamprimum istud, quod esse vis? quem illi diem ponis? citius fieri quam optas, potest. Imbecillae mentis ista sunt verba, et hac detestatione misericordiam captantis. Non vult mori, qui optat. Deos vitam roga, et salutem: si mori placuit, hic mortis est fructus, optare desinere. Haec, mi Lucili, tractemus, his formemus animum. Haec est sapientia, hoc est sapere, non disputatiunculis inanibus subtilitatem vanissimam agitare. Tot quaestiones tibi fortuna posuit. nondum illas solvisti: iam cavillaris. Quam stultum est, cum signum pugnae acceperis, ventilare? remove ista lusoria arma, decretoriis opus est. Dic qua ratione nulla animum tristitia, nulla formido perturbet: qua ratione hoc secretarum cupiditatum pondus effundam. Agatur aliquid. Sapientia bonum est, sapere non est bonum. Sic fit. negemus, sapere bonum esse: ut hoc totum studium derideatur, tanquam operatum supervacuis. Quid si scires etiam illud quaeri, an bonum sit futura sapientia? Quid enim dubii est, oro te, an nec messem futuram iam sentiant horrea, nec futuram adolescentiam pueritia viribus aut ullo robore intelligat? Aegro interim nihil ventura sanitas prodest, non magis, quam currentem luctantemque post multos secuturum sensus otium reficit.

Quis nescit hoc ipso non esse bonum id quod futurum est, quia futurum est? nam quod bonum est, utique prodest: nisi praesentia, prodesse non possunt. Si non prodest, bonum non est utique: si prodest, iam est. Futurus sum sapiens: hoc bonum erit, cum fuero: interim non est. Prius aliquid esse debet, deinde quale esse. Quomodo, oro te, quod adhuc nihil est, iam bonum est? Quomodo autem tibi magis vis probari, non esse aliquid, quam si dixero, futurum est? nondum enim venisse apparet, quod venit. Ver secuturum est: scio nunc hiemem esse. aestas secutura est: scio aestatem non esse. Maximum argumentum habeo nondum praesentis, futurum esse. Sapiam, spero: sed interim non sapio. si illud bonum haberem, iam hoc carerem malo. Futurum est, ut sapiam. ex hoc licet nondum me sapere intelligas. non possum simul et in illo bono, et in hoc malo esse. Duo ista non coëunt, nec apud eundem sunt una, bonum et malum. Transcurramus solertissimas nugas, et ad illa quae nobis aliquam opem sunt latura, properemus. Nemo qui obstetricem parturienti filiae solicitus arcessit, edictum et ludorum ordinem perlegit. nemo qui ad incendium domus suae currit, tabulam latruncularìam perspicit, ut sciat quomodo alligatus exeat calculus. At mehercules omnia tibi undique nuntiantur, et incendium domus, et periculum liberorum, et obsidium patriae, et bonorum direptio: adiice istis naufragium, motusque terrarum, et quidquid aliud timeri potest. Inter ista districtus, rebus, nihil aliud quam animum oblectantibus, vacas? Quid inter sapientiam, et sa-

pere interſit, inquiris? nodos nectis ac ſolvis, tanta mole impendente capiti tuo? Non tam benignum ac liberale tempus natura nobis dedit, ut aliquid ex illo vacet perdere: et vide, quam multa etiam diligentiſſimis pereant. Aliud valetudo ſua cuique abſtulit, aliud ſuorum: aliud neceſſaria negotia, aliud publica occupaverunt: vitam nobiſcum dividit ſomnus. Ex hoc tempore tam anguſto, et rapido, et nos auferente, quid iuvat maiorem partem mittere in vanum? Adiice nunc, quod aſſueſcit animus delectare ſe potius, quam ſanare: et philoſophiam oblectamentum facere, cum remedium ſit. Inter ſapientiam, et ſapere quid interſit, neſcio: ſcio mea non intereſſe, ſciam iſta, an neſciam. Dic mihi, cum, quid inter ſapientiam et ſapere interſit, didicero, ſapiam? Cur ergo potius inter vocabula me ſapientiae detines, quam inter opera? Fac me fortiorem, fac me ſecuriorem, fac fortunae parem, fac ſuperiorem. poſſum autem ſuperior eſſe, ſi fecero omne quod diſco.

EPISTOLA CXVIII.

Inanes epiſtolas nolle ſe ſcribere: potius monitorum utilium uberes: et iam facit. Suadet ſua, non aliena tractare: a Fortuna nihil petere, nec ab ea pendere. Verum bonum quaerendum: et quid illud ſit, definitum. Itemque quid ab honeſto differat. Omne Bonum, ſecundum Naturam eſſe: nec tamen quidquid ſecundum Naturam, Bonum.

EXIGIS a me frequentiores epiſtolas. Rationes conferamus: ſolvendo non eris. Convenerat quidem, ut tua priora eſſent; tu ſcriberes, ego reſcriberem: ſed non ero difficilis. bene credi tibi ſcio: itaque in anteceſſum dabo. Nec faciam, quod Cicero vir diſertiſſimus facere Atticum iubet, ut etiamſi rem nullam habebit, quod in buccam venerit, ſcribat. Nunquam poteſt deeſſe quod ſcribam, ut omnia illa quae Ciceronis implent epiſtolas, transeam: quis candidatus laboret, quis alienis, quis ſuis viribus pugnet, quis conſulatum fiducia Caeſaris, quis Pompeii, quis ab ſe petat: quam durus ſit foenerator Caecilius, a quo minoris centeſimis propinqui nummum movere non poſſunt. Sua ſatius eſt mala, quam aliena tractare: ſe excutere, et videre, quam multarum rerum candidatus ſit, et non ſuffragari. Hoc eſt, mi Lucili, egregium, hoc ſecurum ac liberum, nihil petere, et tota fortunae comitia transire. Quam putas eſſe iucundum, tribubus vocatis; cum candidati in templis ſuis pendeant,

et alius nummos pronuntiet, alius per sequestrum agat, alius eorum manus osculis conterat, quibus designatus contingendam manum negaturus est, omnes attoniti, vocem praeconis exspectant; stare otiosum, et spectare illas nundinas, nec ementem quidquam, nec vendentem? Quanto hic maiore gaudio fruitur, qui non praetoria, aut consularia comitia securus intuetur, sed magna illa, in quibus alii honores anniversarios petunt, alii perpetuas potestates, alii bellorum eventus prosperos triumphosque, alii divitias, alii matrimonia ac liberos, alii salutem suam suorumque! Quanti animi res est, solum nihil petere, nulli supplicare, et dicere: Nihil mihi tecum, fortuna: non facio mei tibi copiam. scio apud te Catones repelli, Vatinios fieri: nihil rogo. Hoc est privatam facere fortunam. Libet ergo haec invicem scribere, et hanc integram semper egerere materiam, circumspicientibus tot millia hominum inquieta: qui ut aliquid pestiferi consequantur, per mala nituntur in malum, petuntque mox fugienda, aut etiam fastidienda. Cui enim affecuto satis fuit, quod optanti nimium videbatur? Non est, ut existimant homines, avida felicitas, sed pusilla. itaque neminem satiat. Tu ista credis excelsa, quia longe ab illis iaces: ei vero qui ad illa pervenit, humilia sunt. Mentior, nisi adhuc quaerit adscendere. Istud quod tu summum putas, gradus est. Omnes autem male habet ignorantia veri. tanquam ad bona feruntur, decepti rumoribus. Deinde mala esse, aut inania, aut minora quam speraverint, adepti ac multa passi vident: maiorque pars miratur ex inter-

vallo fallentia, et vulgo magna pro bonis sunt. Hoc ne nobis quoque eveniat, quaeramus quid sit bonum. Varia eius interpretatio fuit. Finivit hoc alius alio modo, alius illud aliter expressit. Quidam ita finiunt: Bonum est, quod invitat animos, quod ad se vocat. Huic statim opponitur: Quid si invitat quidem, sed in perniciem? scis quam multa mala, blanda sint. Verum, et verisimile, inter se differunt ita: Quod bonum est, vero iungitur: non est enim bonum, nisi verum est. At quod invitat ad se, et allicit facie, verisimile est: subrepit, sollicitat, attrahit. Quidam ita finierunt: Bonum est, quod appetitionem sui movet, vel quod impetum animi tendentis ad se movet. Et huic idem opponitur: multa enim impetum animi movent, quae petuntur petentium malo. Melius illi qui sic finierunt: Bonum est, quod ad se impetum animi secundum naturam movet: et ita demum petendum est, cum coepit esse expetendum. Iam et honestum est: hoc enim perfecte est petendum. Locus ipse me admonet, ut, quid intersit inter bonum honestumque, dicam. Aliquid inter se habent mixtum, et inseparabile: nec potest bonum esse, nisi cui aliquid honesti inest: et honestum utique bonum est. Quid ergo inter duo interest? Honestum est perfectum bonum, quo beata vita completur, cuius contactu alia quoque bona fiunt. Quod dico, tale est. Sunt quaedam neque bona, neque mala: tanquam militia, legatio, iurisdictio. Haec cum honeste administrata sunt, bona esse incipiunt, et ex dubio in bonum transeunt. Bonum societate honesti fit, honestum per se bonum

eſt. Bonum ex honeſto fluit, honeſtum ex ſe eſt. Quod bonum eſt, malum eſſe potuit: quod honeſtum eſt, niſi bonum eſſe non potuit. Hanc quidam finitionem reddiderunt: Bonum eſt, quod ſecundum naturam eſt. Attende quid dicam. Quod bonum eſt, et ſecundum naturam eſt: non protinus quod ſecundum naturam eſt, et bonum eſt. Multa quidem naturae conſentiunt: ſed tam puſilla ſunt, ut non conveniat illis boni nomen. Levia enim ſunt, et contemnenda: nullum nec minimum contemnendum bonum. Nam quamdiu exiguum eſt, bonum non eſt: cum bonum eſſe coepit, non exiguum eſt. Unde aliquid cognoſcitur bonum? ſi perfecte ſecundum naturam eſt. Fateris, inquis, quod bonum eſt, ſecundum naturam eſſe: haec eius proprietas eſt. Fateris et alia ſecundum naturam quidem eſſe; ſed bona non eſſe. Quomodo ergo illud bonum eſt, cum haec non ſint? quomodo ad aliam proprietatem pervenit, cum utrique praecipuum illud commune ſit, ſecundum naturam eſſe? ipſa ſcilicet magnitudine. Nec hoc novum eſt, quaedam creſcendo mutari. Infans fuit, factus eſt pubes: alia eius proprietas fit: ille irrationalis eſt, hic rationalis. Quaedam incremento non tantum in maius exeunt, ſed in aliud. Non fit, inquit, aliud quod maius fit. Utrum lagenam an dolium impleas vino, nihil refert: in utroque proprietas vini eſt. Exiguum mellis pondus, et magnum, ſapore non differt. Diverſa ponis exempla. in iſtis enim eadem qualitas eſt: quamvis augeantur, manent. Quaedam amplificata in ſuo genere, in ſua proprietate perdurant: quaedam poſt

multa incrementa, ultima demum vertit adiectio, et novam illis, aliamque, quam in qua fuerant, conditionem imprimit. Unus lapis fecit fornicem, ille qui latera inclinata cuneavit, et interventu suo vinxit. Summa adiectio quare plurimum facit, vel exigua? quia non auget, sed implet. Quaedam processu priorem exuunt formam, et in novam transeunt. Ubi animus aliquid diu protulit, et magnitudinem eius sequendo lassatus est, infinitum coepit vocari; quod longe aliud factum est quam fuit, cum magnum videretur, sed finitum. Eodem modo aliquid difficulter secari cogitavimus: novissime crescente difficultate, insecabile inventum est. Sic ab eo quod vix et aegre movebatur, processimus ad immobile. Eadem ratione aliquid secundum naturam fuit: hoc in aliam proprietatem magnitudo sua transtulit, et bonum fecit.

Epistola CXIX.

Divitias a nobis peti posse, et accipi, nil supervacuum petendo. Finem omnium rerum spectandum, qui Naturam non excedit. Satis ea habere, non multum, quaerit. Ostendit deinde divites vulgo, omnes pauperes esse. Pulchra, et (Deus bone!) vera sunt.

Quoties aliquid inveni, non exspecto donec dicas, In commune: ipse mihi dico. Quid sit quod invenerim, quaeris? sinum laxa, merum lucrum est. Docebo quomodo fieri dives celerrime possis, quod valde cupis audire. Nec immerito: ad maximas te

divitias compendiaria ducam. Opus erit tamen tibi creditore. ut negotiari possis, aes alienum facias oportet: sed nolo per intercessorem mutueris, nolo proxenetae nomen tuum iactent. Paratum tibi creditorem dabo, Catonianum illum: a te mutuum sumes. Quantulumcunque est, satis erit, si quidquid deerit, id a nobis petierimus. Nihil enim, mi Lucili, interest, utrum non desideres, an habeas. Summa rei in utroque est eadem: non torqueberis. Nec illud praecipio, ut aliquid naturae neges: contumax est, non potest vinci, suum poscit: sed ut quidquid naturam excedit, scias precarium esse, non necessarium. Esurio: edendum est. utrum hic panis sit plebeius, an siligineus, ad naturam nihil pertinet. Illa ventrem non delectari vult, sed impleri. Sitio. utrum haec aqua sit quam ex lacu proximo excepero, an ea quam multa nive clusero, ut rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet. Illa hoc unum iubet, sitim exstingui. Utrum sit aureum poculum, an crystallinum, an myrrhinum, an Tiburtinus calix, an manus concava, nihil refert. Finem omnium rerum specta, et supervacua dimittes. Fames me appellat: ad proxima quaeque tendatur manus: ipsa mihi commendabit, quodcunque comprehendero. Nihil contemnit esuriens. Quid sit ergo, quod me delectaverit, quaeris? Videtur mihi egregie dictum: Sapiens, divitiarum naturalium est quaesitor acerrimus. Inani me, inquis, lance muneras. Quid est illud in commune? iam ego paraveram fiscos: circumspiciebam in quod me mare negotiaturus immitterem, quod publicum agi-

tarem, quas arcesserem merces. Decipere est istud, docere paupertatem, cum divitias promiseris. Ita tu pauperem iudicas, cui nihil deest? Suo, inquis, et patientiae suae beneficio, non fortunae. Ideo ergo illum non iudicas divitem, quia divitiae eius desinere non possunt? Utrum malis habere multum, an satis? qui multum habet, plus cupit; quod est argumentum, nondum illum satis habere: qui satis habet, consecutus est, quod nunquam diviti contingit, finem. An has ideo non putas esse divitias, quia propter illas nemo proscriptus est? quia propter illas nulli venenum filius, nulli uxor impegit? quia in bello tutae sunt? quia in pace otiosae? quia nec habere illas periculosum est, nec operosum disponere? An parum habet, qui tantum non alget, non esurit, non sitit? plus Iupiter non habet. Nunquam parum est, quod satis est: nunquam multum est, quod satis non est. Post Darium et Indos pauper est Alexander Macedo: quaerit quod suum faciat, scrutatur maria ignota, in Oceanum classes mittit novas, et, ut ita dicam, mundi claustra perrumpit. Quod naturae satis est, homini non est. Inventus est qui concupisceret aliquid post omnia. tanta est caecitas mentium, et tanta initiorum suorum unicuique, cum processit, oblivio. Ille modo ignobilis anguli non sine controversia dominus, de tanto fine terrarum per suum rediturus orbem tristis est. Neminem pecunia divitem fecit: immo contra, nulli non maiorem sui cupiditatem incussit. Quaeris, quae sit huius rei causa? plus incipit habere posse, qui plus habet. Ad summam, quem voles

mihi ex his quorum nomina cum Crasso Licinoque numerantur, in medium licet protrahas: afferat censum, et quidquid habet, et quidquid sperat, simul computet: iste, si mihi credis, pauper est; si tibi, potest esse. At hic qui se ad id quod natura exigit, composuit, non tantum extra sensum est paupertatis, sed extra metum. Sed ut scias, quam difficile sit res suas ad naturalem modum coarctare, hic ipse quem circa naturam diximus, quem tu vocas pauperem, habet aliquid et supervacui. At excaecant populum, et in se convertunt opes, si numerati multum ex aliqua domo effertur, si multum auri tecto quoque eius illinitur, si familia aut corporibus electa, aut spectabilis cultu est. Omnium istorum felicitas in publicum spectat: ille quem nos et populo et fortunae subduximus, beatus introrsum est. Nam quod ad illos pertinet, apud quos falso divitiarum nomen invasit occupata paupertas: sic divitias habent, quomodo habere dicimur febrem, cum illa nos habeat. E contrario dicere debemus: Febris illum tenet. eodem modo dicendum est, Divitiae illum tenent. Nihil ergo monuisse te malim, quam hoc, quod nemo monetur satis: ut omnia naturalibus desideriis metiaris, quibus aut gratis satis fiat, aut parvo. Tantum miscere vitia desideriis noli. Quaeris, quali mensa, quali argento, quam paribus ministeriis, et levibus, afferatur cibus? nihil praeter cibum natura desiderat.

Num tibi, cum fauces urit sitis, aurea quaeris
Pocula? num esuriens fastidis omnia praeter
Pavonem rhombumque?

Ambitiosa non est fames: contenta desinere est: quo desinat, non nimis curat. Infelicis luxuriae ista tormenta sunt. quaerit quemadmodum post saturitatem quoque esuriat; quemadmodum non impleat ventrem, sed farciat; quemadmodum sitim prima potione sedatam revocet. Egregie itaque Horatius negat ad sitim pertinere, quo poculo aqua, aut quam eleganti manu ministretur. Nam si pertinere ad te iudicas, quam crinitus puer, et quam perlucidum tibi poculum porrigat, non sitis. Inter reliqua, hoc nobis natura praestitit praecipuum, quod necessitati fastidium excussit. Recipiunt supervacua delectum. Hoc parum decens, illud parum lautum, oculos hoc meos laedit. Id actum est ab illo mundi conditore, qui nobis vivendi iura descripsit, ut salvi essemus, non delicati. Ad salutem omnia parata sunt, et in promtu: deliciis omnia misere ac solicite comparantur. Utamur ergo hoc naturae beneficio inter magna numerando: et cogitemus, nullo nomine melius illam meruisse de nobis, quam quia quidquid ex necessitate desideratur, sine fastidio sumitur.

EPISTOLA CXX.

Boni notitia quomodo ad nos venerit? obſervatione, & collatione: natura etiam ducente. Venit & ex contrario: id eſt, vitii deteſtatione. Deſcribit Sapientem, & vulgo petenda aut timenda calcantem, etiam ipſam mortem. Denique unum ſemper, & ſibi conſtantem.

EPISTOLA tua per plures quaeſtiunculas vagata eſt, ſed in una conſtitit, et hanc expediri deſiderat: Quomodo ad nos boni honeſtique notitia pervenerit. Haec duo apud alios diverſa ſunt, apud nos tantum diviſa. Quid ſit hoc, dicam. Bonum putant eſſe aliqui, quod utile eſt. itaque hoc et divitiis, et equo, et vino, et calceo nomen imponunt: tanta eſt apud illos boni vilitas, et adeo uſque ad ſordida deſcendit. Honeſtum putant, cui ratio recti officii conſtat: tanquam pie curatam patris ſenectutem, adiutam amici paupertatem, fortem expeditionem, prudentem moderatamque ſententiam. Iſta duo quidem facimus, ſed ex uno. Nihil eſt bonum, niſi quod honeſtum eſt: quod honeſtum eſt, utique bonum. Supervacuum iudico adiicere, quid inter iſta diſcriminis ſit, cum ſaepe dixerim. Hoc unum dicam: Nihil nobis bonum videri, quo quis et male uti poteſt. Vides autem, divitiis, nobilitate, viribus, quam multi male utantur. Nunc ergo ad id revertor, de quo deſideras dici: Quomodo ad nos prima boni honeſtique notitia pervenerit. Hoc nos doce-

re natura non potuit: semina nobis scientiae dedit, scientiam non dedit. Quidam aiunt nos in notitiam incidisse: quod est incredibile, virtutis alicui speciem casu occurrisse. Nobis videtur observatio collegisse, et rerum saepe factarum inter se collatio, per analogiam nostro intellectu et honestum et bonum iudicante. Hoc verbum cum latini grammatici civitate donaverint, ego damnandum non puto, nec in civitatem suam redigendum. Utar ergo illo non tanquam recepto, sed tanquam usitato. Quae sit haec analogia, dicam. Noveramus corporis sanitatem: ex hac collegimus esse aliquam et animi. noveramus corporis vires: ex his collegimus esse et animi robur. Aliqua benigna facta, aliqua humana, aliqua fortia, nos obstupefecerant: haec coepimus tanquam perfecta mirari. Suberant illis multa vitia, quae species alicuius conspicui facti fulgorque celabat: haec dissimulavimus. Natura iubet augere laudanda: nemo non gloriam ultra verum tulit. Ex his ergo speciem ingentis boni traximus. Fabricius Pyrrhi regis aurum repulit, maiusque regno iudicavit, regias opes posse contemnere. Idem, medico Pyrrhi promittente venenum se regi daturum, monuit Pyrrhum, caveret insidias. Eiusdem animi fuit, auro non vinci, veneno non vincere. Admirati sumus ingentem virum, quem non regis, non contra regem promissa flexissent, boni exempli tenacem: quod difficillimum est, in bello innocentem: qui aliquod esse crederet etiam in hoste nefas: qui in summa paupertate, qua sibi decus fecerat, non aliter refugit divitias quam venenum. Vive, inquit, beneficio

meo, Pyrrhe, et gaude, quod adhuc dolebas, Fabricium non posse corrumpi. Horatius Cocles solus implevit pontis angustias, adimique a tergo sibi reditum, dummodo iter hosti auferretur, iussit: et tam diu restitit prementibus, donec revulsa ingenti ruina tigna sonuerunt. Postquam respexit, et extra periculum esse patriam periculo suo sensit: Veniat, si quis vult, inquit, sic euntem sequi: deditque se in praeceps: et non minus solicitus in illo rapido alveo fluminis, ut armatus, quam ut salvus exiret, retento armorum victricium decore, tam tutus rediit, quam si ponte venisset. Haec et huiusmodi facta imaginem nobis ostendere virtutis. Adiiciam quod mirum fortasse videatur: mala interdum speciem honesti obtulerunt, et optimum ex contrario nituit. Sunt enim, ut scis, virtutibus vitia confinia, et perditis quoque ac turpibus recti similitudo est. Sic mentitur prodigus liberalem: cum plurimum intersit, utrum quis dare sciat, an servare nesciat. Multi, inquam, sunt, Lucili, qui non donant, sed proiiciunt. non voco ego liberalem, pecuniae suae iratum. Imitatur negligentia facilitatem, temeritas fortitudinem. Haec nos similitudo coëgit attendere, et distinguere specie quidem vicina, re autem plurimum inter se dissidentia. Dum observamus eos, quos insignes egregium opus fecerat, coepimus annotare, quis rem aliquam generoso animo fecisset et magno impetu, sed semel. Hunc vidimus in bello fortem, in foro timidum; animose paupertatem ferentem, humiliter infamiam: factum laudavimus, contemsimus virum. Alium vidimus adversus amicos

benignum, adverſus inimicos temperatum, et publica et privata ſancte ac religioſe adminiſtrantem: non deeſſe ei, et in his quae toleranda erant, patientiam, et in his quae agenda, prudentiam. Vidimus ubi tribuendum eſſet, plena manu dantem: ubi laborandum, pertinacem et obnoxium, et laſſitudinem corporis animo ſublevantem. Praeterea idem erat ſemper, et in omni actu par ſibi, iam non conſilio bonus, ſed more eo perductus, ut non tantum recte facere poſſet, ſed niſi recte facere non poſſet. Intelleximus in illo perfectam eſſe virtutem: hanc in partes diviſimus. Oportebat cupiditates refraenari, metus comprimi, facienda provideri, reddenda diſtribui: comprehendimus temperantiam, fortitudinem, prudentiam, iuſtitiam, et ſuum cuique dedimus officium. Ex quo ergo virtutem intelleximus? Oſtendit illam nobis ordo eius, et decor, et conſtantia, et omnium inter ſe actionum concordia, et magnitudo ſuper omnia efferens ſeſe. Hinc intellecta eſt illa beata vita, ſecundo defluens curſu, arbitrii ſui tota. Quomodo ergo hoc ipſum nobis apparuit? dicam. Nunquam vir ille perfectus adeptuſque virtutem, fortunae maledixit: nunquam accidentia triſtis excepit; civem eſſe ſe univerſi et militem credens, labores velut imperatos ſubiit. Quidquid inciderat, non tanquam malum aſpernatus eſt, et in ſe caſu delatum, ſed quaſi delegatum ſibi. Hoc qualecunque eſt, inquit, meum eſt: aſperum eſt, durum eſt: in ipſo navemus operam. Neceſſario itaque magnus apparuit, qui nunquam malis ingemuit, nunquam de fato ſuo queſtus eſt, fecit multis intellectum ſui, et

non aliter quam in tenebris lumen effulsit: advertitque in se omnium animos, cum esset placidus et lenis, et humanis divinisque rebus pariter aequus. Habebat perfectum animum, ad summam sui adductus, supra quam nihil est nisi mens Dei, ex qua pars et in hoc pectus mortale defluxit: quod nunquam magis divinum est, quam ubi mortalitatem suam cogitat, et scit in hoc natum hominem, ut vita defungeretur: nec domum esse hoc corpus, sed hospitium, et quidem breve hospitium: quod relinquendum est, ubi te gravem esse hospiti videas. Maximum, inquam, mi Lucili, argumentum est animi ab altiori venientis sede, si haec in quibus versatur, humilia iudicat, et angusta, si exire non metuit. Scit enim quo exiturus sit, qui unde venerit, meminit. Non videmus, quam multa nos incommoda exagitant, quam male nobis conveniat hoc corpus? Nunc de ventre, nunc de capite, nunc de pectore ac faucibus querimur: alias nervi nos, alias pedes vexant: nunc deiectio, nunc destillatio: aliquando superest sanguis, aliquando deest: hinc atque illinc tentamur, et expellimur. Hoc evenire solet in alieno habitantibus. At nos corpus tam putre sortiti, nihilominus aeterna proponimus, et in quantum potest aetas humana protendi, tantum spe occupamus, nulla contenti pecunia, nulla potentia. Quid hac re fieri impudentius, quid stultius potest? Nihil satis est morituris, immo morientibus. quotidie enim propius ab ultimo stamus, et illo unde nobis cadendum est, hora nos omnis impellit. Vide in quanta caecitate mens nostra sit! Hoc quod futurum dico, cummaxime fit, et

pars eius magna iam facta eſt. nam quod viximus tempus, eo loco eſt, quo erat antequam viximus. Erramus autem, qui ultimum timemus diem: cum tantundem in mortem ſinguli conferant. Non ille gradus laſſitudinem facit, in quo defecimus, ſed ille profitetur. Ad mortem dies extremus pervenit, accedit omnis. Carpit nos illa, non corripit. Ideo magnus animus, conſcius ſibi melioris naturae, dat quidem operam, ut in hac ſtatione, qua poſitus eſt, honeſte ſe atque induſtrie gerat: ceterum nihil horum quae circa ipſum ſunt, ſuum iudicat, ſed ut commodatis utitur, peregrinus et properans. Cum aliquem huius viderimus conſtantiae, quidni ſubiret nos ſpecies non uſitatae indolis? utique ſi hanc, ut dixi, magnitudinem veram eſſe oſtendebat. Qualitatis verae tenor permanet, falſa non durant. Quidam alternis Vatinii, alternis Catones ſunt: et modo parum illis ſeverus eſt Curius, parum pauper Fabricius, parum frugi et contentus vili Tubero: modo Licinum divitiis, Apicium coenis, Maecenatem deliciis provocant. Maximum iudicium eſt malae mentis, fluctuatio, et inter ſimulationem virtutum, amoremque vitiorum, aſſidua iactatio.

——— habebat ſaepe ducentos,
Saepe decem ſervos: modo reges atque tetrarchas,
Omnia magna loquens: modo, ſit mihi menſa tripes, &
Concha ſalis puri, & toga quae defendere frigus,
Quamvis craſſa, queat. decies centena dediſſes
Huic parco paucis contento: quinque diebus
Nil erat in loculis.

Omnes isti tales sunt, qualem hunc describit Horatius: nunquam eundem, nec similem quidem sibi. adeo in diversum aberrat. Multos dixi: prope est ut omnes sint. Nemo non quotidie et consilium mutat, et votum. modo uxorem vult habere, modo amicam: modo regnare vult: modo id agit, ne quis sit officiosior servus: modo dilatat se usque ad invidiam; modo subsidit, et contrahitur infra humilitatem vere iacentium: nunc pecuniam spargit, nunc rapit. Sic maxime coarguitur animus imprudens: alius prodit atque alius, et (quo turpius nihil iudico) impar sibi est. Magnam rem puta, unum hominem agere. Praeter sapientem autem nemo unum agit: ceteri multiformes sumus. Modo frugi tibi videbimur et graves, modo prodigi et vani. Mutamus subinde personam, et contrariam ei sumimus, quam exuimus. Hoc ergo a te exige, ut qualem institueris praestare te, talem usque ad exitum serves. Effice ut possis laudari: si minus, ut agnosci. De aliquo, quem vidisti heri, merito dici potest: Hic quis est? tanta mutatio est.

EPISTOLA CXXI.

Aliquid pro argutiis praetendit: tum proponit, An omnibus animalibus constitutionis suae sensus? id est, sponte & natura eant, quo debent & sunt facta. Dicit esse, & exemplis rationibusque varie docet.

LITIGABIS, ego video: cum tibi hodiernam quaestiunculam, in qua satis diu haesimus, expo-

ſuero. Iterum enim clamabis, Hoc quid ad mores? Sed exclama, dum tibi primum alios opponam, cum quibus litiges, Poſidonium et Archidemum. Hi iudicium accipient, deinde dicam. Non quidquid morale eſt, bonos mores facit. Aliud ad hominem alendum pertinet, aliud ad exercendum, aliud ad veſtiendum, aliud ad docendum, aliud ad delectandum. Omnia tamen ad hominem pertinent, etiamſi non omnia meliorem eum faciunt. Mores alia aliter attingunt. Quaedam illos corrigunt et ordinant, quaedam naturam eorum et originem ſcrutantur. Cum quaeritur, quare hominem natura produxerit, quare praetulerit animalibus ceteris, longe me iudicas mores reliquiſſe? falſum eſt. Quomodo enim ſcies, qui habendi ſint, niſi quid homini ſit optimum, inveneris? niſi naturam eius inſpexeris? Tunc demum intelliges, quid faciendum tibi, quid vitandum ſit, cum didiceris quid naturae tuae debeas. Ego, inquis, volo diſcere, quomodo minus cupiam, minus timeam. Superſtitionem mihi excute: doce leve eſſe vanumque hoc, quod felicitas dicitur: unam illi ſyllabam facillime accedere. Deſiderio tuo ſatisfaciam, et ad virtutes exhortabor, et vitia converberabo, licet aliquis nimium immoderatumque in hac parte me iudicet, non deſiſtam perſequi nequitiam, et affectus efferatiſſimos inhibere, et voluptates ituras in dolorem compeſcere, et votis obſtrepere. Quidni? cum maxima malorum optaverimus, et ex gratulatione natum ſit quidquid obloquimur. Interim permitte mihi, ea quae paulo remotiora videntur, excutere. Quaerebamus, an eſſet omnibus ani-

malibus constitutionis suae sensus? Sensum autem esse, ex eo maxime apparet, quod membra apte et expedite movent, non aliter quam in hoc erudita. Nulli non partium suarum agilitas est. Artifex instrumenta sua tractat ex facili: rector navis scit gubernaculum flectere: pictor colores quos ad reddendam similitudinem multos variosque ante se posuit, celerrime denotat, et inter ceram opusque facili vultu ac manu commeat. Sic animal in omnem usum sui mobile. Mirari solemus scenae peritos, quod in omnem significationem rerum et effectuum parata illorum est manus, et verborum velocitatem gestus assequitur. Quod illis ars praestat, his natura. Nemo aegre molitur artus suos, nemo in usu sui haesit: ad hoc edita, protinus faciunt. Cum hac scientia prodeunt, instituta nascuntur. Ideo, inquit, partes suas animalia apte movebunt: quia si aliter moverint, dolorem sensura sunt. Ita, ut vos dicitis, coguntur, metusque illa in rectum, non voluntas movet; quod est falsum. Tarda enim sunt, quae necessitate impelluntur. Agilitas, spontaneus motus est. Adeo autem non adigit illa ad hoc doloris timor, ut in naturalem motum etiam dolore prohibente nitantur. Sic infans qui stare meditatur, et ferre se assuescit, simul tentare vires suas coepit, cadit: et cum fletu toties resurgit, donec se per dolorem ad id quod natura poscit, exercuit. Animalia quaedam tergi durioris inversa tamdiu se torquent, ac pedes exserunt, et obliquant, donec ad locum reponantur. Nullum tormentum sentit supinata testudo. inquieta est tamen desiderio natura-

lis ſtatus: nec ante deſinit niti, quatere ſe, quam in pedes conſtitit. Ergo omnibus conſtitutionis ſuae ſenſus eſt, et inde membrorum tam expedita tractatio: nec ullum maius indicium habemus, cum hac illa ad vivendum venire notitia, quam quod nullum animal ad uſum ſui rude eſt. Conſtitutio eſt, inquit, ut vos dicitis, principale animi quodam modo ſe habens erga corpus. Hoc tam perplexum et ſubtile, et vobis quoque vix enarrabile, quomodo infans intelligit? Omnia animalia dialectica naſci oporteret, ut iſtam finitionem magnae parti hominum togatorum obſcuram intelligant. Verum erat quod opponis, ſi ego ab animalibus conſtitutionis finitionem intelligi dicerem. Nam ipſa conſtitutio facilius natura intelligitur, quam enarratur. Itaque infans ille, quid ſit conſtitutio, non novit: conſtitutionem ſuam novit: et quid ſit animal neſcit, animal eſſe ſe ſentit. Praeterea ipſam conſtitutionem ſuam craſſe intelligit, et ſummatim, et obſcure. Nos quoque animum habere nos ſcimus: quid ſit animus, ubi ſit, qualis ſit, et unde, neſcimus. Qualis ad nos pervenit animi noſtri ſenſus, quamvis naturam eius ignoremus, ac ſedem, talis ad omnia animalia conſtitutionis ſuae ſenſus. Neceſſe eſt enim id ſentiant, per quod alia quoque ſentiunt: neceſſe eſt ſenſum eius habeant, cui parent, a quo reguntur. Nemo non ex nobis intelligit, eſſe aliquid, quod impetus ſuos moveat: quid ſit illud, ignorat. et conatum ſibi eſſe ſcit: quid ſit, aut unde ſit, neſcit. Sicut infantibus, ſic quoque animalibus, principalis partis ſuae ſenſus eſt non ſatis dilucidus, non ex-

pressus. Dicitis, inquit, omne animal primum constitutioni suae conciliari: hominis autem constitutionem rationalem esse: et ideo conciliari hominem sibi, non tanquam animali, sed tanquam rationali. Ea enim parte sibi carus est homo, qua homo est. Quomodo ergo infans conciliari constitutioni rationali potest, cum rationalis nondum sit? Unicuique aetati sua constitutio est: alia infanti, alia puero, alia seni. Omnes enim constitutioni conciliantur, in qua sunt. Infans sine dentibus est: huic constitutioni suae conciliatur. enati sunt dentes: huic constitutioni conciliatur. Nam et illa herba, quae in segetem frugemque ventura est, alienam constitutionem habet tenera, et vix eminens sulco: aliam cum convaluit, et molli quidem culmo, sed qui ferat onus suum, constitit: aliam cum flavescit, et ad aream spectat, et spica eius induruit: in quamcunque constitutionem venit, eam tuetur, in eam componitur. Alia est aetas infantis, pueri, adolescentis, senis: ego tamen idem sum, qui et infans fui, et puer, et adolescens. Sic quamvis alia atque alia cuique constitutio sit, conciliatio constitutionis suae eadem est. Non enim puerum mihi aut iuvenem, aut senem, sed me natura commendat. Ergo infans ei constitutioni suae conciliatur, quae tunc infanti est, non quae futura iuveni est. Neque enim, si aliquid illi maius, in quo transeat, restat; non hoc quoque in quo nascitur, secundum naturam est. Primum sibi ipsi conciliatur animal: debet enim aliquid esse, ad quod alia referantur. Voluptatem peto. cui? mihi. ergo mei curam ago. Dolorem refugio. pro quo? pro me.

ergo mei curam ago. Si omnia propter curam mei facio, ante omnia eſt mei cura. Haec animalibus ineſt cunctis : nec inſeritur, ſed innaſcitur. Producit foetus ſuos natura, non abiicit : et quia tutela certiſſima ex proximo eſt, ſibi quiſque commiſſus eſt. Itaque ut in prioribus dixi, tenera quoque animalia e materno utero vel quoquo modo effuſa, quid ſit infeſtum ipſis, protinus norunt, et mortifera devitant : umbram quoque tranſvolantium reformidant, obnoxia avibus rapto viventibus. Nullum animal ad vitam prodit ſine metu mortis. Quemadmodum, inquit, editum animal intellectum habere, aut ſalutaris aut mortiferae rei, poteſt? Primum quaeritur, an intelligat, non quemadmodum intelligat. Eſſe autem illis intellectum, ex eo apparet, quod nihil amplius, ſi intellexerint, faciant. Quid eſt quare pavonem, quare anſerem gallina non refugiat, cum tanto minorem, et ne notum quidem ſibi, accipitrem fugiat? quare pulli felem timent, canem non timent? Apparet illis ineſſe ſcientiam nocituri, non exprimento collectam. nam antequam poſſint experiri, cavent. Deinde, ne hoc caſu exiſtimes fieri, nec metuunt alia quam debent, nec unquam obliviſcuntur huius tutelae et diligentiae. aequalis eſt illis a pernicioſo fuga. Praeterea, non fiunt timidiora vivendo. Ex quo quidem apparet, non uſu illa ad hoc pervenire, ſed naturali amore ſalutis ſuae. Et tardum eſt et varium, quod uſus docet : quidquid natura tradit, et aequale eſt omnibus, et ſtatim. Si tamen exigis, dicam quomodo omne animal pernicioſa intelligere conetur. Sentit ſe carne con-

ſtare: itaque ſentit, quid ſit, quo ſecari caro, quo uri, quo obteri poſſit. Quae ſunt animalia armata ad nocendum, horum ſpeciem trahit inimicam et hoſtilem. Inter ſe iſta coniuncta ſunt. Simul enim conciliatur ſaluti ſuae quidque: et quae iuvant, illa petit; laeſura formidat. Naturales a contrariis aſpernationes ſunt. ſine ulla cogitatione, ſine conſilio fit, quidquid natura praecipit. Non vides, quanta ſubtilitas ſit apibus ad fingenda domicilia? quanta dividui laboris obeundi concordia? Non vides quam nulli mortalium imitabilis ſit illa araneae textura? quanti operis ſit, fila diſponere? alia in rectum immiſſa firmamenti loco, alia in orbem currentia ex denſo rara, quae minora animalia, in quorum perniciem illa tenduntur, velut retibus implicata teneant. Naſcitur ars iſta, non diſcitur. Itaque nullum eſt animal altero doctius. videbis aranearum pares telas, par in favis angulorum omnium foramen. Incertum eſt et inaequale, quidquid ars tradit: ex aequo venit, quod natura diſtribuit. Haec nihil magis, quam tutelam ſui, et eius peritiam tradidit: ideoque etiam ſimul incipiunt, et diſcere et vivere. Nec eſt mirum, cum eo naſci illa, ſine quo fruſtra naſcerentur. Primum hoc inſtrumentum illis natura contulit ad permanendum in conciliatione et caritate ſui. Non poterant ſalva eſſe, ni vellent. Nec hoc per ſe profuturum erat: ſed ſine hoc nulla res profuiſſet. Sed in nullo deprehendes utilitatem ſui, ne negligentiam quidem. Tacitis quoque et brutis, quamvis in cetera torpeant, ad vivendum ſolertia eſt. Videbis quae aliis inutilia ſunt, ſibi ipſa non deeſſe.

Epistola CXXII.

Ingenium luxuriae, adverſa moribus facere. Aliter coenare, bibere, dormire, ſurgere: & tales aliquot Antipodas facete deſcribit.

Detrimentum iam dies ſenſit: reſilivit aliquantulum: ita tamen, ut liberale adhuc ſpatium ſit, ſi quis cum ipſo, ut ita dicam, die ſurgat, officioſior, meliorque, quam ſi quis illum exſpectet, ut luce prima exeat. Turpis, qui alto ſole ſemiſomnis iacet, cuius vigilia medio die incipit: et adhuc multis hoc antelucanum eſt. Sunt qui officia lucis noctiſque pervertunt: nec ante diducunt oculos heſterna graves crapula, quam appetere nox coepit. Qualis illorum conditio dicitur, quos natura (ut ait Virgilius) ſedibus noſtris ſubditos e contrario poſuit,

Noſque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illis ſera rubens accendit lumina veſper:

talis horum contraria omnibus non regio, ſed vita eſt. Sunt quidam in eadem urbe antipodes, qui, ut M. Cato ait, nec orientem unquam ſolem viderunt, nec occidentem. Hos tu exiſtimas ſcire, quemadmodum vivendum ſit, qui neſciunt quando? et hi mortem timent, in quam ſe vivi condiderunt: tam infauſti ominis, quam nocturnae aves ſunt? Licet in vino unguentoque tenebras ſuas exigant, licet epu-

lis, et in multa quidem fercula diſtinctis, totum perverſae vigiliae tempus diducant: non convivantur, ſed iuſta ſibi faciunt. Mortuis certe interdiu parentatur. At mehercules nullus agenti dies longus eſt. Extendamus vitam: huius et officium, et argumentum, actus eſt. circumſcribatur nox, et aliquid ex illa in diem transferatur. Aves, quae conviviis comparantur, ut immotae facile pingueſcant, in obſcuro continentur: ita ſine ulla exercitatione iacentibus, tumor pigrum corpus invadit, et ſuper membra iners ſagina ſuccreſcit. Ita iſtorum corpora, qui ſe tenebris dicaverunt, foeda viſuntur. Quippe ſuſpectior illis, quam morbo pallentibus, color eſt: languidi, et evanidi albent, et in vivis caro morticina eſt. Hoc tamen minimum in illis malorum dixerim: quanto plus tenebrarum in animo eſt? ille in ſe ſtupet, ille caligat, invidet caecis. Quis unquam oculos tenebrarum cauſa habuit? Interrogas, quomodo haec animo pravitas fiat, averſandi diem, et totam vitam in noctem transferendi? Omnia vitia contra naturam pugnant: omnia debitum ordinem deſerunt. hoc eſt luxuriae propoſitum, gaudere perverſis: nec tantum diſcedere a recto, ſed quam longiſſime abire, deinde etiam e contrario ſtare. Iſti non videntur tibi contra naturam vivere, qui ieiuni bibunt, qui vinum recipiunt inanibus venis, et ad cibum ebrii tranſeunt? Atqui frequens hoc adoleſcentium vitium eſt, qui vires excolunt. in ipſo paene balnei limine, inter nudos bibunt, immo potant: ut ſudorem, quem moverunt potionibus crebris ac ferventibus, ſubinde diſtringant. Poſt prandium aut

coenam bibere, vulgare eſt: hoc patresfamiliae ruſtici faciunt, et verae voluptatis ignari. Merum illud delectat, quod non innatat cibo, quod libere penetrat ad nervos: illa ebrietas iuvat, quae in vacuum venit. Non videntur tibi contra naturam vivere, qui commutant cum feminis veſtem? Non vivunt contra naturam, qui exſpectant, ut pueritia ſplendeat tempore alieno? Quid fieri vel crudelius, vel miſerius poteſt? nunquam vir erit, ut diu virum pati poſſit? et cum illum contumeliae ſexus eripuiſſe debuerat, ne aetas quidem eripiet? Non vivunt contra naturam, qui hieme concupiſcunt roſam? fomentoque aquarum calentium, et, calorum apta mutatione, bruma lilium, florem vernum, exprimunt? Non vivunt contra naturam, qui pomaria in ſummis turribus ſerunt? quorum ſilvae in tectis domorum ac faſtigiis nutant, inde ortis radicibus, quo improbe cacumina egiſſent? Non vivunt contra naturam, qui fundamenta thermarum in mare iaciunt: nec delicate natare ipſi ſibi videntur, niſi calentia ſtagna fluctu ac tempeſtate feriantur? Cum inſtituerunt omnia contra naturae conſuetudinem velle, noviſſime in totum ab illa deſciſcunt. Lucet: ſomni tempus eſt, quies eſt: nunc exerceamur, nunc geſtemur, nunc prandeamus. Iam lux propius accedit: tempus eſt coenae. Non oportet id facere, quod populus: res ſordida eſt, trita ac vulgari via vivere. Dies publicus relinquatur: proprium nobis ac peculiare mane fiat. Iſti vero mihi defunctorum loco ſunt. quantulum enim a funere abſunt, et quidem acerbo, qui ad faces et cereos vivunt? Hanc

vitam agere eodem tempore multos meminimus: inter quos et Atilium Butam praetorium, cui poſt patrimonium ingens conſumtum, Tiberius paupertatem confitenti, Sero, inquit, experrectus es. Recitabat Montanus Iulius carmen, tolerabilis poëta, et amicitia Tiberii notus, et frigore. Ortus et occaſus libentiſſime inſerebat. itaque cum indignaretur quidam illum tota die recitaſſe, et negaret accedendum ad recitationes eius, Natta Pinarius ait: Numquid liberalius poſſum agere? Paratus ſum illum audire ab ortu ad occaſum. Cum hos verſus recitaſſet:

Incipit ardentes Phoebus producere flammas,
Spargere ſe rubicunda dies, iam triſtis hirundo
Argutis reditura cibos immittere nidis
Incipit, et molli partitos ore miniſtrat:

Varus eques Romanus L. Vinicii comes, coenarum bonarum affectator, quas improbitate linguae merebatur, exclamavit: Incipit Buta dormire. Deinde cum ſubinde recitaſſet:

Iam ſua paſtores ſtabulis armenta locarunt,
Iam dare ſopitis nox nigra ſilentia terris
Incipit:

Idem Varus inquit: Quid dicit? iam nox eſt: ibo, et Butam ſalutabo. Nihil erat notius hac eius vita in contrarium circumacta: quam, ut dixi, multi eodem tempore egerunt. Cauſa autem eſt ita vivendi quibuſdam, non quia aliquid exiſtiment noctem ipſam habere iucundius, ſed quia nihil iuvat obvium,

et gravis malae conſcientiae lux eſt: et omnia concupiſcenti aut contemnenti, prout magno aut parvo emta ſunt, faſtidio eſt lumen gratuitum. Praeterea, luxurioſi vitam ſuam eſſe in ſermonibus, dum vivunt, volunt. nam ſi tacetur, perdere ſe putant operam. Itaque male habent, quoties non faciunt, quod excitet famam. Multi bona comedunt, multi amicas habent: ut inter iſtos nomen invenias, opus eſt non tantum luxurioſam rem, ſed notabilem facere. In tam occupata civitate, fabulas vulgaris nequitia non invenit. Pedonem Albinovanum narrantem audieramus (erat autem fabulator elegantiſſimus) habitaſſe ſe ſupra domum Sp. Papinii. is erat ex hac turba lucifugarum. Audio, inquit, circa horam tertiam noctis, flagellorum ſonos: quaero, quid faciat? Dicitur rationes accipere. Audio, circa horam ſextam noctis, clamorem concitatum: quaero, quid ſit? Dicitur vocem exercere. Quaero circa octavam horam noctis, quis ſit ille ſonus rotarum? velle geſtari dicitur. Circa lucem diſcurritur, pueri vocantur, cellarii, coqui tumultuantur. Quaero quid ſit? Dicitur mulſum et alicam popoſciſſe, a balneo exiſſe. Excedebat, inquit, coena eius diem? minime. valde enim frugaliter vivebat, nihil conſumebat niſi noctem. Itaque crebro dicentibus illum quibuſdam avarum et ſordidum: Vos, inquit, illum et lychnobium dicetis. Non debes admirari, ſi tantas invenis vitiorum proprietates: varia ſunt, et innumerabiles habent facies: comprehendi eorum genera non poſſunt. Simplex recti cura eſt; multiplex pravi, et quantumvis novas declina-

tiones capit. Idem moribus evenit. naturam ſequentium, faciles ſunt, ſoluti ſunt, exiguas differentias habent: ab his diſtorti plurimum, et omnibus et inter ſe diſſident. Cauſa tamen praecipua mihi videtur huius morbi, vitae communis faſtidium. Quomodo cultu ſe a ceteris diſtinguunt, quomodo elegantia coenarum, munditiis vehiculorum, ſic volunt ſeparare etiam temporum diſpoſitione. nolunt ſolita peccare, quibus peccandi praemium infamia eſt. Hanc petunt omnes iſti, qui, ut ita dicam, retro vivunt. Ideo, Lucili, tenenda nobis via eſt, quam natura praeſcripſit, nec ab illa declinandum. illam ſequentibus, omnia facilia et expedita ſunt: contra illam nitentibus, non alia vita eſt, quam contra aquam remigantibus.

EPISTOLA CXXIII.

Tenuem aut vilem victum decreto animi, & fame, bonum optandumque fieri. Hoc uſurpandum etiam divitibus: quis ſcit an non opus habituris? Conſuetudo, et alieni mores, ne abducant. Sperne et iudicia aut voces alienas.

ITINERE confectus incommodo magis quam longo, in Albanum meum nocte multa perveni. Nihil habeo paratum, niſi me. Itaque in lecto laſſitudinem pono: hanc coqui, hanc piſtoris moram boni conſulo. Mecum enim de hoc ipſo loquor, quam nihil ſit grave, quod leviter excipias: quam indignan-

dum nihil, nisi ipse indignando adstruas. Non habet panem meus pistor: sed habet villicus, sed habet atriensis, sed habet colonus. Malum panem, inquis. Exspecta, bonus fiet: etiam illum tenerum tibi et siligineum fames reddet. Ideo non est ante edendum, quam illa imperet. Exspectabo ergo: nec ante edam, quam aut bonum panem habere coepero, aut malum fastidire desiero. Necessarium est, parvo assuescere. Multae difficultates locorum, multae temporum, etiam locupletibus et instructis. a diis optantem prohibent et occurrunt. Quidquid vult, habere nemo potest: illud potest, nolle quod non habet: rebus oblatis hilaris uti. Magna pars libertatis est, bene moratus venter et contumeliae patiens. Aestimari non potest, quantam voluptatem capiam ex eo, quod lassitudo mea sibi ipsi acquiescit. Non unctiones, non balneum, non ullum aliud remedium quam temporis quaero. Nam quod labor contraxit, quies tollit: haec qualiscunque coena adiiciali iucundior erit. Aliquando enim experimentum animi sumsi subitum: hoc est, simplicius et verius. nam ubi se praeparavit, et indixit sibi patientiam, non aeque apparet, quantum habeat verae firmitatis. Illa sunt certissima argumenta, quae ex tempore dedit, si non tantum aequus molesta, sed placidus adspexit: si non excanduit, non litigavit, si quod dari deberet, ipse sibi non desiderando supplevit, et cogitavit, aliquid consuetudini suae, sibi nihil deesse. Multa quam supervacua essent, non intelleximus, nisi cum deesse coeperunt. Utebamur enim illis, non quia debebamus, sed quia habeba-

mus. Quam multa autem paramus, quia alii paraverunt? quia apud plerosque sunt? Inter causas malorum nostrorum est, quod vivimus ad exempla: nec ratione componimur, sed consuetudine abducimur. Quod si pauci facerent, nollemus imitari: cum plures facere coeperunt, quasi honestius sit, quia frequentius, sequimur: et recti apud nos locum tenet error, ubi publicus factus est. Omnes iam sic peregrinantur, ut illos Numidarum praecurrat equitatus, ut agmen cursorum antecedat. turpe est, nullos esse, qui occurrentes via deiiciant, qui honestum hominem venire magno pulvere ostendant. Omnes iam mulos habent, qui crystallina et murrhina, et caelata magnorum artificum manu, portent. turpe est, videri, eas te habere sarcinas, quae tuto concuti possint. Omnium paedagogia oblita facie vehuntur, ne sol, ne frigus teneram cutem laedat. turpe est, neminem esse in comitatu puerorum, cuius sana facies medicamentum desideret. Horum omnium sermo vitandus est. hi sunt, qui vitia tradunt, et alio aliunde transferunt. Pessimum genus hominum videbatur, qui verba gestarent: sunt quidam qui vitia gestant. Horum sermo multum nocet. nam etiamsi non statim officit: semina in animo relinquit, sequiturque nos etiam cum ab illis discesserimus, resurrecturum postea malum. Quemadmodum qui audierunt symphoniam, ferunt secum in auribus modulationem illam ac dulcedinem cantus, quae cogitationes impedit, nec ad seria patitur intendi: sic adulatorum, et prava laudantium sermo, diutius haeret quam auditur: nec facile est, animo dulcem sonum

excutere. prosequitur et durat, et ex intervallo recurrit. Ideo claudendae sunt aures malis vocibus, et quidem primis. Nam cum initium fecerunt, admissaeque sunt, plus audent. Inde ad haec pervenitur verba: Virtus et philosophia, et iustitia, verborum inanium crepitus est. Una felicitas est, bona vita: facere omnia libere, frui patrimonio. hoc est vivere, hoc est se mortalem esse meminisse. Fluunt dies, et irreparabilis vita decurrit. Dubitamus quod iuvat sapere, et aetati non semper voluptates decerpturae, interim dum potest, dum poscit, ingerere? Quid iuvat frugalitate ultro mortem praecurrere, et quidquid illa ablatura est, iam sibi interdicere? Non amicam habes, non puerum, qui amicae moveat invidiam. quotidie sobrius prodis: sic coenas, tanquam ephemeridem patri approbaturus. Non est istud vivere, sed alienae vitae interesse. Quanta dementia est, heredi suo procurare, et sibi negare omnia, ut tibi ex amico inimicum magna faciat hereditas? Plus enim gaudebit tua morte, quo plus acceperit. Istos tristes et superciliosos alienae vitae censores, suae hostes, publicos paedagogos, assis ne feceris: nec dubitaveris, bonam vitam, quam opinionem bonam, malle. Hae voces non aliter fugiendae sunt, quam illae, quas Ulysses nisi alligatus, praetervehi noluit. Idem possunt: abducunt a patria, a parentibus, ab amicis, a virtutibus, et in turpem vitam miseros turpius illidunt. Quanto satius est, rectum sequi limitem, et eo se perducere, ut ea demum sint tibi iucunda, quae honesta? Quod assequi poterimus, si fecerimus duo esse genera re-

rum, quae nos aut invitent, aut fugent. Invitent; ut divitiae, voluptates, forma, ambitio, cetera blanda et arridentia. Fugent; labor, mors, dolor, ignominia, victus adstrictior. Debemus itaque exerceri, ne haec timeamus, ne illa cupiamus. In contrarium pugnemus, et ab invitantibus recedamus, adversus petentia concitemur. Non vides, quam diversus sit ascendentium habitus, et descendentium? qui per pronum eunt, resupinant corpora: qui in arduum, incumbunt. Nam si descendas, pondus suum in priorem partem dare: si ascendas, retro abducere, cum vitio, Lucili, consentire est. In voluptates descenditur: in res asperas et duras subeundum est. hic impellamus corpora, illic refraenemus. Hoc nunc me existimas dicere, eos tantum perniciosos esse auribus nostris, qui voluptatem laudant, qui doloris metum, per se formidabilis rei, incutiunt? Illos quoque nocere nobis existimo, qui nos sub specie Stoicae sectae hortantur ad vitia. Hoc enim iactant: solum sapientem et doctum, esse amatorem. solus apte ad hanc artem, aeque combibendi et convivandi, sapiens est peritissimus. Quaeramus, ad quam usque aetatem iuvenes amandi sint. Haec Graecae consuetudini data sint: nos ad illa potius aures dirigamus: Nemo est casu bonus: discenda virtus est. Voluptas humilis res et pusilla est, et in medio habenda pretio, communis cum mutis animalibus, ad quam minima et contemtissima advolant. Gloria vanum et volatile quiddam est, auraque mobilius. Paupertas nulli malum est, nisi repugnanti. Mors malum non est: quid quereris? sola ius aequum est ge-

neris humani. Superſtitio error inſanus eſt: amandos timet; quos colit, violat. Quid enim intereſt, utrum deos neges, an infames? Haec diſcenda, immo ediſcenda ſunt. non debet excuſationes vitio philoſophia ſuggerere. Nullam habet ſpem ſalutis aeger, quem ad intemperantiam medicus hortatur.

EPISTOLA CXXIV.

Contra Epicureos, in Ratione, non Senſu, Bonum eſſe. Itaque infantes nondum eius capaces: neque plenum eſt, niſi ubi plena Ratio. Quomodo intelligam in me eſſe? ſi extra me nihil quaeram.

Possum multa tibi veterum praecepta referre,
Ni refugis, tenuiſque piget cognoſcere curas.

Non refugis autem, nec ulla te ſubtilitas abigit. Non eſt elegantiae tuae, tantum magna ſectari. Sicut illud probo, quod omnia ad aliquem profectum redigis, et tunc tantum offenderis, ubi ſumma ſubtilitate nihil agitur: quod ne nunc quidem fieri laborabo. Quaeritur, utrum ſenſu an intellectu comprehendatur bonum. Huic adiunctum eſt, in mutis animalibus et infantibus non eſſe. Quicunque voluptatem in ſummo ponunt; ſenſibile iudicant bonum: nos contra intelligibile, qui illud animo damus. Si de bono ſenſus iudicarent, nullam voluptatem reiiceremus: nulla enim non invitat, nulla non delectat. Et e contrario nullum dolorem volentes ſubiremus: nullus enim non offendit ſenſum. Praeterea,

non essent digni reprehensione, quibus nimium voluptas placet, quibusque summus est doloris timor. Atqui improbamus gulae ac libidini addictos: et contemnimus illos qui nihil viriliter ausuri sunt doloris metu. Quid autem peccant, si sensibus, id est, iudicibus boni ac mali, parent? his enim tradidistis appetitionis et fugae arbitrium. Sed videlicet ratio isti rei praeposita est, quemadmodum debeat de vita, quemadmodum de virtute, de honesto, sic et de bono maloque constitui. Nam apud istos vilissimae parti datur de meliore sententia, ut de bono pronuntiet sensus, obtusa res et hebes, et in homine quam in aliis animalibus tardior. Quid si quis velit non oculis, sed tactu minuta discernere? subtilior ad hoc nulla acies, quam oculorum, et intentior daretur, bonum malumque dignoscere. Vides in quanta ignorantia veritatis versetur, et quam humi sublimia ac divina proiecerit, apud quem de summo bono maloque iudicat tactus. Quemadmodum, inquit, omnis scientia atque ars aliquid debet habere manifestum, sensu comprehensum, ex quo oriatur et crescat: sic beata vita fundamentum et initium a manifestis ducit, et eo quod sub sensum cadit. Nempe vos a manifestis beatam vitam sui initium capere dicitis. Dicimus beata esse, quae secundum naturam sunt: quid autem secundum naturam sit, palam et protinus apparet, sicut quid sit integrum. Quid est secundum naturam? quod contingit et protinus nato, non dico bonum, sed initium boni. Tu summum bonum voluptatem infantiae donas, ut inde incipiat nascens, quo consummatus ho-

mo pervenit. Cacumen radicis loco ponis. Si quis diceret illum in materno utero latentem sexus quoque incerti, tenerum, et imperfectum et informem, iam in aliquo bono esse, aperte videretur errare. Atqui quantulum interest inter eum, qui cummaxime vitam accipit, et illum qui maternorum viscerum latens onus est? Uterque, quantum ad intellectum boni ac mali, aeque maturus est: et non magis infans adhuc boni capax est, quam arbor, aut mutum aliquod animal. Quare autem bonum in arbore animalique muto non est? quia nec ratio. ob hoc in infante quoque non est: nam et huic deest. Tunc ad bonum perveniet, cum ad rationem pervenerit. Est aliquod irrationale animal: est aliquod nondum rationale: est rationale, sed imperfectum. In nullo horum bonum: ratio illud secum affert. Quid ergo inter ista, quae retuli, distat? Nunquam erit bonum in eo quod irrationale est: in eo quod nondum rationale est, tunc esse bonum non potest: in imperfecto iam potest esse bonum, sed non est. Ita dico, Lucili, bonum non in quolibet corpore, non in qualibet aetate invenitur: et tantum abest ab infantia, quantum a primo ultimum; quantum ab initio perfectum. ergo nec in tenero modo coalescente corpusculo est. Quidni non sit? non magis quam in semine. Ut si dicas, aliquod arboris, aut sati, bonum: hoc non est in prima fronde, quae emissa cummaxime solum rumpit. Est aliquod bonum tritici: hoc nondum est in herba lactente: nec cum folliculo se exserit spica mollis, sed cum frumentum aestas et debita maturitas coxit. Quemadmodum omnis natura bo-

num ſuum niſi conſummata non profert: ita hominis bonum non eſt in homine, niſi cum in illo ratio perfecta eſt. Quod autem hoc ſit bonum, dicam. Liber animus eſt ac rectus, alia ſubiiciens ſibi, ſe nulli. Hoc bonum adeo non recipit infantia, ut pueritia non ſperet, adoleſcentia improbe ſperet. Bene agitur cum ſenectute, ſi illuc longo ſtudio intentoque pervenit: ubi hoc et bonum, et intelligibile eſt. Dixiſti, inquit, aliquod bonum eſſe arboris, aliquod herbae: poteſt ergo eſſe aliquod et infantis. Verum bonum nec in arboribus, nec in mutis animalibus eſt: hoc quod in illis bonum eſt, precario bonum dicitur. Quod eſt? inquis. hoc quod ſecundum naturam cuiuſque eſt. Bonum quidem cadere in mutum animal nullo modo poteſt: felicioris meliorisque naturae eſt. Niſi ubi rationi locus eſt, bonum non eſt. Quatuor hae naturae ſunt, arboris, animalis, hominis, et Dei. Haec duo quae irrationalia ſunt, eandem naturam habent: illa diverſa ſunt, quod alterum immortale, alterum mortale eſt. Ex his ergo unius bonum natura perficit, Dei ſcilicet: alterius cura, hominis. Cetera in ſua natura perfecta ſunt, non vere perfecta, a quibus abeſt ratio. Hoc enim demum perfectum eſt, quod ſecundum univerſam naturam perfectum eſt: univerſa autem natura rationalis eſt: cetera poſſunt in ſuo genere perfecta eſſe. In quo non poteſt beata vita eſſe, nec id poteſt quo beata vita efficitur: beata autem vita bonis efficitur: in muto animali non eſt quo beata vita efficitur: ergo in muto animali bonum non eſt. Mutum animal ſenſu compre-

hendit praesentia : praeteritorum reminiscitur, cum id incidit, quo sensus admonetur : tanquam equus reminiscitur viae, cum ad initium eius admotus est. In stabulo quidem nulla viae, quamvis saepe calcatae, memoria est. tertium vero tempus, id est, futurum, ad muta non pertinet. Quomodo ergo potest eorum videri perfecta natura, quibus usus perfecti temporis non est? Tempus enim tribus partibus constat : praeterito, praesente, et futuro. Animalibus tantum quod brevissimum est in transcursu datum, praesens : praeteriti rara memoria est, nec unquam revocatur, nisi praesentium occursu. Non potest ergo perfectae naturae bonum in imperfecta esse natura. Aut si natura habet, hoc habet, quod habent et sata. Nec illud nego, ad ea quae videntur secundum naturam, magnos esse mutis animalibus impetus et concitatos, sed inordinatos ac turbidos. Nunquam autem aut inordinatum est bonum, aut turbidum. Quid ergo, inquis, muta animalia perturbate et indisposite moventur? Dicerem illa perturbate et indisposite moveri, si natura illorum ordinem caperet : nunc moventur secundum naturam suam. Perturbatum enim id est, quod esse aliquando et non perturbatum potest. Sollicitum est, quod potest esse securum. Nulli vitium est, nisi cui virtus potest esse. Mutis animalibus talis ex sua natura motus est. Sed ne te diu teneam, aliquod erit bonum in muto animali, erit aliqua virtus, erit aliquid perfectum : sed quale? nec bonum absolute, nec virtus, nec perfectum. Haec enim rationalibus solis contingunt, quibus datum est scire, quare, quatenus, quemad-

modum. Ita bonum in nullo eſt, niſi in quo ratio. Quo nunc pertineat iſta diſputatio, quaeris, et quid animo tuo profutura ſit? Dico. et exercet illum, et acuit, et utique aliquid acturum occupatione honeſta tenet. Prodeſt autem et quod moratur ad prava properantem. Sed illud dico, nullo modo prodeſſe tibi poſſum magis, quam ſi tibi bonum tuum oſtendo, ſi te a mutis animalibus ſeparo, ſi cum Deo pono. Quid, inquam, vires corporis alis et exerces? pecudibus iſtas maiores feriſque natura conceſſit. Quid excolis formam? cum omnia feceris, a multis animalibus decore vinceris. Quid capillum ingenti diligentia comis? cum illum vel effuderis more Parthorum, vel ut Germanorum nodo vinxeris, vel ut Scythae ſolent, ſparſeris: in quolibet equo denſior iactabitur iuba, horrebit in leonum cervice formoſior. Cum te ad velocitatem paraveris, par lepuſculo non eris. Vis tu, relictis in quibus vinci te neceſſe eſt, dum in aliena niteris, ad bonum reverti tuum? Quod hoc eſt? animus ſcilicet emendatus ac purus, aemulator Dei, ſuper humana ſe extollens, nihil extra ſe ſui ponens. Rationale animal es. quod ergo in te bonum eſt? perfecta ratio. Hanc tu ad ſummum finem evoca, in quantum poteſt plurimum creſcere. Tunc beatum eſſe te iudica, cum tibi ex te gaudium omne naſcetur. cum in his quae homines eripiunt, optant, cuſtodiunt nihil inveneris, non dico quod malis, ſed quod velis. Brevem tibi formulam dabo, qua te metiaris, qua perfectum eſſe iam ſentias: Bonum tunc habebis tuum, cum intelliges infeliciſſimos eſſe felices,

L. ANNAEI SENECAE

AD LUCILIUM

NATURALIUM QUAESTIONUM

LIBRI VII.

L. ANNAEI SENECAE

AD LUCILIUM

NATURALIUM QUAESTIONUM

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Praefatur, altissimam & animosissimam philosophiae partem esse, quae coelestia & Deum contemplatur, ac scientia morali potiorem. Eam a meteoris ignitis orditur, deinde ad Coronam, Iridem, & alia apparentia transgreditur. Coronam undique in orbem aperiri, quemadmodum circuli solent, cum lapis in lacum aut piscinam deiicitur. Iridem a sole colorari, & fieri nube formata in modum concavi speculi & rotundi, cui forma sit partis e pila sectae, quod etiam censuerat Posidonius olim. Hic multa de speculis cumulat, & iis quae radiorum reflexione aut refractione videntur. Ab Arcu ad Virgas & Parelia transit, deinde ad nocturnos fulgores, chasmata, stellas discurrentes, & leviter aliquid de Cometis delibatum. Specula ei memoriam Hostii obscoenissimi nebulonis excitaverunt. Inde legitimum usum speculorum docet & abusum.

PRAEFATIO.

QUANTUM inter philoſophiam intereſt, Lucili virorum optime, et ceteras artes: tantum intereſſe exiſtimo in ipſa philoſophia, inter illam partem quae ad homines, et hanc quae ad deos ſpectat. Altior eſt haec, et animoſior: multum permiſit ſibi: non fuit oculis contenta. maius eſſe quiddam ſuſpicata eſt, ac pulchrius, quod extra conſpectum natura poſuiſſet. Denique tantum inter duas intereſt, quantum inter Deum et hominem. Altera docet, quid in terris agendum ſit: altera, quid agatur in coelo. Altera errores noſtros diſcutit, et lumen admovet, quo diſcernantur ambigua vitae: altera multo hanc ſupra caliginem in qua volutamur excedit; et e tenebris ereptos, illo perducit, unde lucet. Equidem tunc naturae rerum gratias ago, cum illam non ab hac parte video, quae publica eſt, ſed cum ſecretiora eius intravi: cum diſco, quae univerſi materia ſit, quis auctor, aut cuſtos: quid ſit Deus, totus in ſe intendat, an ad nos aliquando reſpiciat: faciat quotidie aliquid, an ſemel fecerit: pars mundi ſit, an mundus: liceat illi hodieque decernere, et ex lege fatorum aliquid derogare; an maieſtatis deminutio ſit, et confeſſio erroris, mutanda feciſſe. Neceſſe eſt enim ei eadem placere, cui niſi optima placere non poſſunt: nec ob hoc minus liber et potens eſt. ipſe enim eſt neceſſitas ſua. Niſi ad haec admitterer, non fuerat operae pretium naſci. Quid enim erat, cur in numero viventium me poſitum eſſe gauderem? An ut cibos et potiones percolarem? ut hoc corpus cauſarium ac

fluidum, periturumque nisi subinde impleatur, farcirem, et viverem aegri minister? ut mortem timerem, cui omnes nascimur? Detrahe hoc inaestimabile bonum, non est vita tanti, ut sudem, ut aestuem. O quam contemta res est homo, nisi supra humana surrexerit! Quamdiu cum affectibus colluctamur, quid magnifici facimus? etiamsi superiores sumus, portenta vincimus. Quid est, cur suspiciamus nosmetipsos, quia dissimiles deterrimis sumus? non video quare sibi placeat, qui robustior est invaletudinario. Multum interest inter vires et bonam valetudinem. Effugisti vitia animi: non est tibi frons ficta, nec in alienam voluntatem sermo compositus, nec cor involutum, nec avaritia, quae quidquid omnibus abstulit, sibi ipsa negat: nec luxuria pecuniam turpiter amittens, quam turpius reparet: nec ambitio, quae te ad dignitatem nisi per indigna non ducet. Nihil adhuc consecutus es. multa effugisti: te nondum. Virtus enim quam affectamus, magnifica est. non quia per se beatum est, malo caruisse, sed quia animum laxat, ac praeparat ad cognitionem coelestium, dignumque efficit, qui in consortium Dei veniat. Tunc consummatum habet plenumque bonum sortis humanae, cum, calcato omni malo, petit altum, et in interiorem naturae sinum venit. Tunc iuvat inter sidera ipsa vagantem, divitum pavimenta ridere, et totam cum auro suo terram: non illud tantum, dico, quod egessit, et signandum monetae dedit, sed et illud quod in occulto servat posterorum avaritiae. Nec potest ante contemnere porticus, et lacunaria ebore fulgentia, et tonsiles silvas, et de-

rivata in domos flumina, quam totum circumeat mundum, et terrarum orbem ſuperne deſpiciens, anguſtum, et magna ex parte opertum mari, etiam qua exſtat, late ſqualidum, et aut uſtum aut rigentem. ſibi ipſe ait: Hoc eſt illud punctum, quod inter tot gentes ferro et igni dividitur? O quam ridiculi ſunt mortalium termini! Ultra Iſtrum Dacus non exeat: Strymo Thracas includat: Parthis obſtet Euphrates: Danubius Sarmatica ac Romana diſterminet: Rhenus Germaniae modum faciat: Pyrenaeus medium inter Gallias et Hiſpanias iugum extollat: inter Aegyptum et Aethiopias harenarum inculta vaſtitas iaceat. Si quis formicis det intellectum hominis, nonne et illae unam aream in multas provincias divident? Cum te in illa vere magna ſuſtuleris; quotiens videbis exercitus ſubrectis ire vexillis, et quaſi magnum aliquid agatur, equitem modo ulteriora explorantem, modo a lateribus affuſum, libebit dicere:

It nigrum campis agmen. ———

Formicarum iſte diſcurſus eſt, in anguſto laborantium. Quid illis et nobis intereſt, niſi exigui menſura corpuſculi? Punctum eſt iſtud in quo navigatis, in quo bellatis, in quo regna diſponitis: minima, etiam cum illis utrimque Oceanus occurrit. Surſum ingentia ſpatia ſunt, in quorum poſſeſſionem animus admittitur: at ita minimum ſecum ex corpore tulit, ſi ſordidum omne deterſit, et expeditus leviſque ac contentus modico emicuit. Cum illa tetigit, alitur, creſcit: ac velut vinculis liberatus, in originem redit. Et hoc habet argumentum divinitatis ſuae, quod

illum divina delectant: nec ut alienis interest, sed ut suis. Secure spectat occasus siderum atque ortus, et tam diversas concordantium vias. Observat ubi quaeque stella primum terris lumen ostendat, ubi culmen eius summum, qua cursus sit, quousque descendat. Curiosus spectator excutit singula, et quaerit. Quidni quaerat? Scit illa ad se pertinere. Tunc contemnit domicilii prioris angustias. Quantum enim est, quod ab ultimis litoribus Hispaniae usque ad Indos iacet? Paucissimorum dierum spatium, si navem suus ventus implevit. At illa regio coelestis per triginta annos, velocissimo sideri viam praestat, nusquam resistenti, sed aequaliter cito. Illic demum discit, quod diu quaesivit: illic incipit Deum nosse. Quid est Deus? Mens universi. Quid est Deus? Quod vides totum, et quod non vides totum. Sic demum magnitudo sua illi redditur, qua nihil maius excogitari potest, si solus est omnia, opus suum et extra et intra tenet. Quid ergo interest inter naturam Dei, et nostram? Nostri melior pars, animus est: in illo, nulla pars extra animum. totus ratio est. Cum interim tantus error mortalia teneat, ut hoc, quo neque formosius est quidquam, nec dispositius, nec in proposito constantius, existiment homines fortuitum et casu volubile, ideoque tumultuosum inter fulmina, nubes, tempestates, et cetera quibus terrae ac terris vicina pulsantur. Nec haec intra vulgum dementia est, sapientiam quoque professos contigit. Sunt qui putent, sibi ipsis animum esse, et quidem providum ac dispensantem singula, et sua, et aliena: hoc autem universum, in quo nos quoque sumus, expers

esse consilii, et aut ferri temeritate quadam, aut natura nesciente quid faciat. Quam utile existimas ista cognoscere, et rebus terminos ponere? quantum Deus possit: materiam ipse sibi formet, an data utatur? utrum idea materiae prius superveniat, an materia ideae? Deus quidquid vult efficiat, an in multis rebus illum tractanda destituant: et a magno artifice prave formentur multa, non quia cessat ars, sed quia id in quo exercetur, saepe inobsequens arti est? Haec inspicere, haec discere, his incubare, nonne transilire est mortalitatem suam, et in meliorem transscribi sortem? Quid tibi, inquis, ista proderunt? Si nihil aliud, hoc certe sciam, omnia angusta esse, mensus Deum. Sed haec deinde.

CAPUT I.

NUNC ad propositum veniam opus. Audi quid de ignibus philosophia velit, quos aër transversos agit. Magna vi illos excuti argumentum est, quod obliqui feruntur, et praerapida celeritate. Apparet illos non ire, sed proiici. Ignium multae variaeque facies sunt. Aristoteles quoddam genus illorum Capram vocat. Si me interrogaveris, quare? prior mihi rationem reddas oportet, quare Hoedi vocentur. Si autem, quod commodissimum est, convenerit inter nos, ne alter alterum interroget, Quid dicit ille? satius erit de re ipsa quaerere, quam mirari, quid ita Aristoteles globum ignis appellaverit Capram. Talis fuit forma eius, qui, bellum adversus Perseum Paullo gerente, lunari magnitudine, apparuit. Nos

quoque vidimus non femel flammam ingentis pilae fpecie, quae tamen in ipfo curfu fuo diffipata eft. Vidimus circa divi Augufti exceffum fimile prodigium: vidimus cum de Seiano actum eft: nec Germanici mors fine denuntiatione tali fuit. Dices mihi: Ergo tu in tantis erroribus es, ut exiftimes Deos mortium figna praemittere, et quidquam effe in terris tam magnum, quod perire mundus fciat? Erit aliud ifti rei tempus. Videbimus, an certus omnium rerum ordo ducatur, et alia aliis ita complexa fint, ut quod antecedit, aut caufa fit fequentium, aut fignum. Videbimus, an diis humana fint curae; an feries ipfa, quid factura fit, certis rerum notis nuntiet. Interim illud exiftimo, huiufmodi ignes exfiftere, aëre vehementius trito, cum inclinatio eius in alteram partem facta eft, et non ceffit, fed intra fe pugnavit. Ex hac vexatione nafcuntur trabes, et globi, et faces, et ardores. At cum levius collifus, et (ut ita dicam) ftrictus eft, minora lumina excutiuntur, crinemque volantia fidera ducunt. Tunc ignes tenuiffimi iter exile defignant, et coelo producunt. Ideo nulla fine huiufmodi fpectaculis nox eft. non enim opus eft ad efficienda ifta magno aëris motu. Denique, ut breviter dicam, eadem ratione fiunt ifta, qua fulmina, fed vi minore. Quemadmodum nubes mediocriter collifae, fulgurationes efficiunt; maiore impetu pulfae, fulmina. Ariftoteles eiufmodi rationem reddit: Varia et multa terrarum orbis exfpirat, quaedam humida, quaedam ficca, quaedam algentia, quaedam concipiendis ignibus idonea. Nec mirum eft, fi terrae omnis gene-

ris et varia evaporatio eſt : cum in coelo quoque non unus appareat color rerum, ſed acrior ſit caniculae rubor, Martis remiſſior, Iovis nullus, in lucem puram nitore perducto. Neceſſe eſt ergo in magna copia corpuſculorum, quae terrae eiectant, et in ſuperiorem agunt partem, aliqua in nubes pervenire alimenta ignium, quae non tantum colliſa poſſint ardere, ſed etiam afflata radiis ſolis. Nam apud nos quoque, ſtramenta ſulphure aſperſa, ignem ex intervallo trahunt. Veri ergo ſimile eſt, talem materiam intra nubes congregatam facile ſuccendi, et maiores minoreſve ignes exſiſtere, prout illis fuit plus aut minus virium. Illud enim ſtultiſſimum eſt exiſtimare, aut ſtellas decidere, aut tranſilire, aut aliquid illis auferri et abradi : nam ſi hoc fuiſſet, iam defuiſſent. Nulla enim nox eſt, qua non plurimae ire, et in diverſum videantur abduci. Atqui, quo ſolent, quaeque inveniuntur loco : magnitudo ſua ſingulis conſtat. Sequitur ergo, ut infra illas iſta naſcantur : et cito intercidant, quia ſine fundamento ſunt et ſede certa. Quare ergo etiam non interdiu transferuntur? Quid ſi dicam ſtellas interdiu non eſſe, quia non apparent? Quemadmodum illae latent, et ſolis fulgore obumbrantur : ſic faces quoque tranſcurrunt etiam interdiu, ſed abſcondit eas diurni luminis claritas. Si quando tamen tanta vis emicuit, ut etiam adverſus diem vindicare ſibi ſuum fulgorem poſſint, apparent. Noſtra certe aetas non ſemel vidit diurnas faces, alias ab oriente in occidentem verſas, alias ab occaſu in ortum. Argumentum tempeſtatis nautae putant, cum multae trans-

volant ſtellae. quod ſi ſignum ventorum eſt, ibi eſt, ubi venti ſunt, id eſt, in aëre, qui medius inter lunam et terram eſt. In magna tempeſtate apparent quaſi ſtellae velo inſidentes. Adiuvari ſe tunc periclitantes exiſtimant Pollucis et Caſtoris numine. Cauſa autem melioris ſpei eſt, quod iam apparet frangi tempeſtatem, et deſinere ventos. Aliquando feruntur ignes, non ſedent. Gylippo Syracuſas petenti, viſa eſt ſtella ſuper ipſam lanceam conſtitiſſe. In Romanorum caſtris, viſa ſunt ardere pila, ignibus ſcilicet in illa delapſis: qui ſaepe, fulminum more, animalia ferire ſolent et arbuſta. Sed ſi minore vi mittuntur, defluunt tantum et inſident, non feriunt, nec vulnerant. Alii inter nubes eliduntur, alii ſereno, ſi aër ad exprimendum ignem aptus fuit. Nam ſereno quoque coelo aliquando tonat, ex eadem cauſa, qua nubilo, aëre inter ſe colliſo. Qui etiamſi eſt lucidior ac ſiccior, coire tamen et facere corpora quaedam ſimilia nubibus poteſt, quae percuſſa reddant ſonum. Quandoque igitur fiunt trabes, quandoque clypei, et vaſtorum imagines ignium, ubi in talem materiam incidit ſimilis cauſa, ſed maior.

II. Videamus nunc, quemadmodum fiat is fulgor, qui ſidera circumnectit. Memoriae proditum eſt, quo die divus Auguſtus urbem, ex Apollonia reverſus, intravit, circa ſolem viſum coloris varii circulum, qualis eſſe in arcu ſolet: hunc Graeci Halo vocant; nos dicere Coronam aptiſſime poſſumus. Quemadmodum fieri dicatur, exponam. Cum in piſcinam lapis miſſus eſt, videmus in multos orbes aquam diſcedere, et fieri primum anguſtiſſimum orbem, de-

inde latiorem, ac deinde alios maiores, donec evanescat impetus, et in planitiem immotarum aquarum solvatur. Tale quiddam cogitemus fieri etiam in aëre. cum spissior factus, plagam sentire potest, lux solis aut lunae vel cuiuslibet sideris incurrens, recedere illum in circulos cogit. Nam humor, et aër, et omne quod ex ictu formam accipit, in talem habitum impellitur, qualis est eius quod impellit. Omne autem lumen rotundum est: ergo et aër in hunc modum percussus lumine, exibit. Ob hoc tales splendores Graeci Areas vocavere: quia fere terendis frugibus loca destinata sunt rotunda. Non est autem quod existimemus, istas, sive areae, sive coronae sint, in vicinia siderum fieri. Plurimum enim absunt, quamvis cingere ea et coronare videantur. Non longe a terra fit talis effigies: quam visus noster solita imbecillitate deceptus, circa ipsum sidus putat positam. In vicinia autem solis et stellarum nihil tale potest fieri: quia illic aether tenuis est. Nam formae crassis demum spissisque corporibus imprimi solent: in subtilibus non habent ubi consistant, aut haereant. In balneis quoque circa lucernam tale quiddam adspici solet, ob aëris densi obscuritatem: frequentissime autem austro, cum coelum maxime grave et spissum est. Nonnunquam paulatim diluuntur et desinunt, nonnunquam ab aliqua parte rumpuntur: et inde ventum nautici exspectant, unde contextus coronae perit. Si enim a septemtrione discesserit, Aquilo erit: si ab occidente, Favonius. Quod argumentum est, intra eam partem coeli has fieri coronas, intra quam venti quo-

que ſolent. Superiora autem non habent coronas: quia ne ventos quidem. His argumentis et illud adiice, nunquam coronam colligi, niſi ſtabili aëre et pigro. Aliter non ſolet adſpici. Nam qui ſtat aër, impelli et deduci, et in aliquam faciem fingi poteſt. Is autem qui fluit, ne feritur quidem lumine. Non enim formatur, nec reſiſtit: quia prima quaeque pars eius diſſipatur. Nunquam ergo ullum ſidus talem ſibi effigiem circumdabit, niſi cum aër erit denſus atque immotus, et ob hoc cuſtodiens incidentem in ſe rotundi lineam luminis: nec ſine cauſa. Repete enim exemplum, quod paulo ante propoſui. Lapillus in piſcinam aut lacum et aliquam alligatam aquam miſſus, circulos facit innumerabiles: et hoc idem non facit in flumine. Quare? quia omnem figuram fugiens aqua diſturbat. Idem ergo in aëre evenit, ut ille qui manet, poſſit figurari: at ille qui rapitur et currit, non det ſui poteſtatem, et omnem ictum venientemque formam exturbet. Hae, de quibus dixi, coronae, cum dilapſae ſunt aequaliter, et in ſemetipſis evanuerint, ſignificatur aëris quies et otium et tranquillitas. Cum ab una parte ceſſerunt, illinc ventus eſt unde finduntur. Si ruptae pluribus locis ſunt, tempeſtas fit. Quare id accidat, ex his quae iam expoſui, intelligi poteſt. Nam ſi facies univerſa ſubſedit, apparet temperatum eſſe aëra, et ſic placidum. Si ab una parte interciſa eſt, apparet inde, aëra incumbere, et ideo illa regio ventum dabit. At cum undique et concerpta et lacerata eſt, manifeſtum eſt a pluribus partibus in illam impetum fieri, et inquietum aëra hinc atque illinc aſſilire. Itaque ex hac in-

conſtantia coeli tam multa tentantis, et undique laborantis, futura tempeſtas et ventorum proelium apparet. Hae coronae noctibus fere circa lunam et alias ſtellas notantur, interdiu raro: adeo ut quidam ex Graecis negaverint eas omnino fieri, cum illos hiſtoriae coarguant. Cauſa autem raritatis haec eſt, quod ſolis fortius lumen eſt, et aër ipſe agitatus ab illo, calefactuſque, ſolutior eſt: lunae autem inertior vis eſt, et ideo a circumpoſito aëre facilius ſuſtinetur: aeque ſidera cetera infirma ſunt, nec perrumpere aëra vi ſua poſſunt. Excipitur itaque illorum imago, et in materia ſolidiore ac minus cedente verſatur. Debet enim aër nec tam ſpiſſus eſſe, ut excludat ac ſubmoveat a ſe lumen immiſſum, nec tam tenuis et ſolutus, ut nullam venientibus radiis moram praebeat. Haec noctibus temperatura contingit, cum ſidera collectum aëra luce levi non pugnaciter nec aſpere feriunt, ſpiſſioremque, quam ſolet eſſe interdiu, inficiunt.

III. At contra arcus in nocte non fit, niſi admodum raro: quia luna non habet tantum virium, ut nubes tranſeat, et illis colorem ſuffundat, qualem accipiunt ſole perſtrictae. Sic enim formam arcus diſcoloris efficiunt: quia aliae partes in nubibus tumidiores ſunt, aliae ſubmiſſiores: quaedam craſſiores, quam ut ſolem tranſmittant; aliae imbecilliores, quam ut excludant. Haec inaequalitas alternis lucem umbramque permiſcet, et exprimit illam mirabilem arcus varietatem. Altera cauſa eiuſcemodi arcus redditur. Videmus, cum fiſtula aliquo loco rupta eſt, aquam per tenue foramen elidi: quae ſparſa

contra ſolem oblique poſitum, faciem arcus repraeſentat. Idem videbis accidere, ſi quando volueris obſervare fullonem: cum os aqua implevit, et veſtimenta rediculis diducta leviter aſpergit, apparet varios edi colores in illo aëre aſperſo, quales in arcu fulgere ſolent. Huius rei cauſam in humore eſſe ne dubitaveris. Non fit enim unquam arcus, niſi nubilo. Sed quaeramus quomodo fiat. Quidam aiunt eſſe aliqua ſtillicidia, quae ſolem tranſmittant, quaedam magis coacta, quam ut tranſluceant: itaque ab illis fulgorem reddi, ab his umbram, et ſic utriuſque intercurſu effici arcum, in quo pars fulgeat, quae ſolem recipit, pars obſcurior ſit, quae excluſit, et ex ſe umbram proximis fecit. Hoc ita eſſe quidam negant. Poterat enim umbra et lux cauſa videri, ſi arcus duos tantum haberet colores, et ſi ex lumine umbraque conſtaret.

Sed nunc diverſi niteant cum mille colores,
Tranſitus ipſe tamen ſpectantia lumina fallit.
Uſque adeo quod tangit idem eſt, tamen ultima diſtant.

Videmus in eo aliquid flammei, aliquid lutei, aliquid caerulei, et alia in picturae modum ſubtilibus lineis ducta, at ait Poëta, ut an diſſimiles colores ſint, ſcire non poſſis, niſi cum primis extrema contuleris. Nam commiſſura decipit: uſque adeo mira arte naturae, quod a ſimillimis coepit, in diſſimilia deſinit. Quid ergo iſtic duo colores faciunt luminis atque umbrae, cum innumerabilium ratio reddenda ſit? Quidam ita exiſtimant arcum fieri. dicunt in ea

parte in qua pluit, ſingula ſtillicidia pluviae cadentis, ſingula ſpecula eſſe: a ſingulis ergo imaginem reddi ſolis. deinde multas imagines, immo innumerabiles, et devexas, et in praeceps tranſeuntes confundi: itaque et arcum eſſe multarum imaginum ſolis confuſionem. Hoc ſic colligunt. Pelves, inquiunt, mille die ſereno pone, et omnes habebunt imaginem ſolis. in ſingulis foliis diſpone ſingulas guttas: ſingulae habebunt imaginem ſolis. At contra ingens ſtagnum non habebit niſi imaginem unam. Quare? quia omnis circumſcripta laevitas et circumdata ſuis finibus, ſpeculum eſt. Itaque piſcinam ingentis magnitudinis, inſertis parietibus in plures divide: totidem illa habet imagines ſolis, quot lacus habuerit. Relinque illam ſicut eſt diffuſa: ſemel tibi imaginem reddet. Nihil refert, quam exiguus ſit humor aut lacus. Si circumſeptus eſt, ſpeculum eſt. Ergo ſtillicidia illa infinita, quae imber cadens defert, totidem ſpecula ſunt, totidem ſolis facies habent. Hae contra intuenti perturbatae apparent: nec diſpiciuntur intervalla, quibus ſingula diſtant, ſpatio prohibente diſcerni. Deinde pro ſingulis apparet una facies turbida ex omnibus. Ariſtoteles idem iudicat. Ab omni, inquit, laevitate acies radios ſuos replicat. Nihil autem laevius aqua et aëre. Ergo etiam ab aëre ſpiſſo viſus noſter in nos redit. Ubi vero hebes et infirma eſt acies, quolibet aëris ictu deficit. Quidam hoc genere valetudinis laborant, ut ipſi ſibi videantur occurrere, ut ubique imaginem ſuam cernant. Quare? quia infirma vis oculorum non poteſt ne proximum quidem ſibi aërem perrumpere, ſed reſiſtit.

Itaque quod in aliis efficit denſus aër, in his facit omnis. Satis enim valet qualiſcunque ad imbecillem aciem repellendam: longe autem magis viſum noſtrum nobis remittit, qui craſſior eſt, et pervinci non poteſt, ſed radios luminum noſtrorum moratur, et eo unde exierint, reflectit. Ergo cum multa ſtillicidia ſint, totidem ſpecula ſunt. Sed quia parva ſunt, ſolis colorem ſine figura exprimunt. Deinde cum in ſtillicidiis innumerabilibus, et ſine intervallo cadentibus, reddatur idem color, incipit facies eſſe non multarum imaginum intermiſſarum, ſed unius longae atque continuae. Quomodo, inquis, tu mihi multa millia iſtic imaginum eſſe dicis, ubi nullam video? Et quare cum ſolis color unus ſit, imaginum diverſus eſt? Ut et hac quae propoſuiſti, refellam et alia quae non minus refellenda ſunt, illud dicam oportet: nihil acie noſtra fallacius, non tantum in his a quibus ſubtiliter pervidendis illam colorum diverſitas ſummovet, ſed et in his quoque, quae ad manum cernit. Remus integer in tenui aqua fracti ſpeciem reddit. Poma per vitrum adſpicientibus multo maiora ſunt. Columnarum intervalla porticus longiores iungunt. Ad ipſum ſolem revertere: hunc quem toto orbe terrarum maiorem probat ratio, acies noſtra ſic contraxit, ut ſapientes viri pedalem eſſe contenderint. Quem velociſſimum omnium eſſe ſcimus, nemo noſtrum videt moveri: nec ire crederemus, niſi appareret iſſe. Mundum ipſum praecipiti velocitate labentem, et ortus occaſuſque intra momentum temporis revolventem, nemo noſtrum ſentit procedere. Quid ergo miraris, ſi oculi noſtri

imbrium ſtillicidia non ſeparant, et ingenti ſpatio intuentibus minutarum imaginum diſcrimen interit? Illud eſſe dubium nulli poteſt, quin arcus imago ſolis ſit, roſcida et cava nube concepta. Quod ex hoc tibi apparet. Nunquam non adverſa ſoli eſt, ſublimis aut humilis, prout ille ſe ſubmiſit, aut ſuſtulit, contrario motu. Illo enim deſcendente altior eſt, alto depreſſior. Saepe talis nubes a latere ſolis eſt, nec arcum efficit; quia non ex recto imaginem trahit. Varietas autem non ob aliam cauſam fit, quam quia pars coloris a ſole eſt, pars a nube illa: humor autem modo caeruleas lineas, modo virides, modo purpurae ſimiles, et luteas aut igneas ducit, duobus coloribus hanc varietatem efficientibus, remiſſo et intento. Sic enim et purpura eodem conchylio non in unum modum exit. Intereſt, quamdiu macerata ſit, craſſius medicamentum, an aquatius traxerit; ſaepius merſa ſit et excocta, an ſemel tincta. Non eſt ergo mirum, cum duae res ſint, ſol et nubes, id eſt, corpus et ſpeculum, ſi tam multa genera colorum exprimuntur: quae in multis generibus poſſunt aut incitari, aut relangueſcere. Alius enim eſt color ex igneo lumine, alius ex obtuſo et leniore. In aliis rebus vaga inquiſitio eſt, ubi non habemus quod manu tenere poſſimus, et late conjectura mittenda eſt: hic apparet duas cauſas eſſe arcus, ſolem, nubemque, quia nec ſereno unquam fit, nec ita nubilo, ut ſol lateat. Ergo utique ex his eſt, quorum ſine altero non eſt.

IV. Iam illud accedit, quod aeque manifeſtum eſt, ſpeculi ratione imaginem reddi, quia nunquam

nisi e contrario redditur: id est, nisi ex altera parte steterit quod apparet, ex altera quod ostendit. Rationes quae non persuadent, sed cogunt, a Geometris afferuntur. Nec dubium cuiquam relinquitur, quin arcus imago solis sit male expressi, ob vitium figuramque speculi. Nos interim tentemus alias probationes, quae de plano legi possint. Inter argumenta sic nascentis arcus pono, quod celerrime nascitur: ingens enim variumque corpus coelo intra momentum subtexitur, et aeque celeriter aboletur. nihil autem tam cito redditur, quam a speculo imago. Non enim facit quidquam, sed ostendit. Parianus Artemidorus adiicit, et quale genus nubis esse debeat, quod talem solis imaginem reddit. Si speculum, inquit, concavum feceris, quod sit sectae pilae pars, si extra medium consliteris, quicunque iuxta te steterint, universi a te videbuntur, propiores tibi quam speculo. Idem, inquit, evenit, cum rotundam et cavam nubem intuemur a latere, ut solis imago a nube discedat, propiorque nobis sit, et in nos magis conversa. Color igitur igneus a sole est, caeruleus a nube: ceteri utriusque mixturae.

V. Contra haec illa dicuntur. De speculis duae opiniones sunt: alii enim in his simulacra cerni putant, id est, corporum nostrorum figuras, a nostris corporibus emissas ac separatas: alii imagines aiunt non esse in speculo, sed ipsa adspici corpora, retorta oculorum acie, et in se rursus reflexa. Nunc nihil ad rem pertinet, quomodo videamus quodcunque videmus: sed quomodo imago similis debet e speculo reddi. Quidnam est tam dissimile, quam sol, et ar-

cus, in quo neque color, neque figura ſolis, neque magnitudo apparet? Arcus enim longior ampliorque eſt, longeque ea parte, qua fulget, rubicundior quam ſol: ceteris vero coloribus diverſus. Deinde cum velis ſpeculum aëri comparare, des oportet mihi eandem laevitatem corporis, eandem aequalitatem, eundem nitorem. Atqui nullae nubes habent ſimilitudinem ſpeculi. per medias ſaepe tranſimus, nec in illis nos cernimus. Qui montium ſumma conſcendunt, ſpectant nubem: nec tamen imaginem ſuam in illa cernunt. Singula ſtillicidia ſingula ſpecula ſunt. Concedo: ſed illud nego, ex ſtillicidiis conſtare nubem. Habet enim quaedam ex quibus fieri ſtillicidia poſſunt, non ipſa. Nec aquam quidem habet nubes, ſed materiam futurae aquae. Concedam etiam tibi et guttas innumerabiles in nubibus eſſe, et illas faciem reddere: non tamen omnes unam reddunt, ſed ſingulae ſingulas. Deinde inter ſe ſpecula coniunge: in unam imaginem non coibunt: ſed quaeque particula in ſe rei ſimilitudinem claudet. Sunt quaedam ſpecula ex multis minutiſque compoſita: quibus ſi unum oſtenderis hominem, populus apparet, unaquaque parte faciem ſuam exprimente. Haec cum ſint coniuncta et ſimul collocata, nihilominus ſeducunt imagines ſuas, et ex uno turbam efficiunt. Ceterum catervam illam non confundunt, ſed diremtam in facies ſingulas diſtrahunt. arcus uno circumſcriptus eſt ductu; una totius eſt facies. Quid ergo? non et aqua, rupta fiſtula, ſparſa, et ore excuſſa, habere quiddam ſimile his quos videmus in arcu, coloribus ſolet? Verum eſt: ſed non ex hac

causa, ex qua tu videri vis: quia unaquaeque stilla recipit imaginem solis. Citius enim cadunt stillae, quam ut concipere imaginem possint. Standum est, ut id quod imitantur, excipiant. Quid ergo sit? Colorem, non imaginem ducunt: alioquin, ut ait Nero Caesar disertissime,

Colla Cytheriacae splendent agitata columbae:

et variis coloribus pavonum cervix, quoties aliquo deflectitur, nitet. Numquid ergo dicemus specula eiusmodi plumas, quarum omnis inclinatio in colores novos transit? Non minus nubes diversam speculis naturam habent, quam aves quas retuli, et chamaeleontes, et reliqua animalia, quorum color aut ex ipsis mutatur, cum ira vel cupidine accensa, cutem suam variant humore suffuso, aut positione lucis, quam prout rectam vel obliquam receperint, ita colorantur. Quid enim simile speculis habent nubes: cum illa non perluceant, hae transmittant lucem? Illa densa et coacta, hae rarae sint? illa eiusdem materiae tota, hae e diversis temere compositae, et ob hoc discordes, nec diu cohaesurae? Praeterea videmus, ortu solis partem quandam coeli rubere: videmus nubes aliquando ignei coloris. Quid ergo prohibet, quomodo hunc colorem unum accipiunt solis occursu, sic multos ab illis trahi, quamvis non habeant speculi potentiam? Modo, inquit, inter argumenta ponebas, semper arcum contra solem excitari, quia nec a speculo quidem imago redderetur, nisi adverso. Hoc, inquit, commune nobis est. Nam quemadmodum opponendum est spe-

culo id, cuius imaginem in se transferat: sic ut nubes infici possint; ita solis ad hoc opus est radiorum idoneus ictus. Haec dicuntur ab iis qui videri volunt nubem colorari. Posidonius, et hi qui speculari ratione effici iudicant visum, hoc respondent: Si ullus esset in arcu color, permaneret, et viseretur eo manifestius, quo propius. Nunc imago arcus ex longinquo clara est: interit, cum in vicino est. Huic contradictioni non consentio, cum ipsam sententiam probem. Quare? dicam. Quia coloratur quidem nubes: sed ita, ut color eius non undique appareat. Nam ne ipsa quidem undique apparet. Nubem enim nemo qui in ipsa est, videt. Quid ergo mirum, si color eius non videtur ab eo, a quo ipsa non visitur? Atqui, quamvis ipsa non videatur, est: ergo et color. Ita non est argumentum falsi coloris: quia idem apparere accedentibus desinit. Idem enim in ipsis evenit nubibus: nec ideo falsae sunt, quia non videntur. Praeterea cum dicitur tibi, nubem sole esse suffectam, non dicitur tibi, colorem illum immixtum esse velut duro corpori ac stabili et manenti, sed ut fluido et vago, et nihil amplius quam perbrevem speciem recipienti. Sunt etiam quidam colores, qui ex intervallo vim suam ostendunt. Purpuram Tyriam, quo melior saturiorque est, eo oportet altius teneas, ut fulgorem suum ostendat. Non tamen ideo non habet illa colorem: quia quem optimum habet, non quomodocunque explicetur, ostendit. In eadem sententia sum, qua Posidonius, ut arcum iudicem fieri nube formata in modum concavi speculi et rotundi, cui forma sit partis e pila sectae.

Hoc probari, nisi Geometrae adiuverint, non potest: qui argumentis nihil dubii relinquentibus docent, solis illam esse effigiem, non similem. Neque enim omnia ad verum specula respondent. Sunt, quae videre extimescas; tanta deformitate corruptam faciem visentium reddunt, servata similitudine in peius. Sunt, quae cum videris, placere tibi vires tuae possint: in tantum lacerti crescunt, et totius corporis supra humanam magnitudinem habitus augetur. Sunt, quae dextras facies ostendant, sunt quae sinistras, sunt quae torqueant vel evertant. Quid ergo mirum est, eiusmodi speculum quo solis species vitiosa reddatur, in nube quoque fieri?

VI. Inter cetera argumenta et hoc erit, quod nunquam maior arcus dimidio circulo apparet: et quod eo minor est, quo altior est sol.

——— *Et bibit ingens*
Arcus ———

ut ait Virgilius noster, cum adventat imber: sed non easdem, undecunque apparuit, minas affert. A meridie ortus magnam vim aquarum vehet. Vinci enim non potuerunt valentissimo sole; tantum est illis virium. Si circa occasum refulsit, rorabit, et leviter impluet. Si ab ortu circave surrexit, serena promittit. Quare tamen, si imago solis est arcus, longe ipso sole maior apparet? Quia est alicuius speculi natura talis, ut maiora multo quam videat, ostendat, et in portentosam magnitudinem augeat formas: alicuius invicem talis est, ut minuat. Illud mihi dic, quare in orbem eat facies, nisi orbi reddi-

tur? Dices fortaſſe, unde ſit ille color varius: unde talis figura ſit, non dices, niſi aliquod exemplar, ad quod formetur, oſtenderis. Nullum autem aliud, quam ſolis eſt, a quo fatearis illi colorem dari. ſequitur ut detur et forma. Denique inter me et te convenit, colores illos quibus regio çoeli depingitur, a ſole eſſe. Illud unum inter nos non convenit: tu dicis illum colorem eſſe, ego videri. Qui ſive eſt, ſive videtur, a ſole, tu non expedies, quare ſubito deſinat, cum omnes fulgores paulatim diſcutiantur. Pro me eſt et repentina eius facies, et repentinus interitus. Proprium enim eſt ſpeculi hoc, quod non per partes ſtruitur, quod apparet, ſed ſtatim totum fit. Aeque cito omnis imago in illo aboletur, quam componitur. Nihil enim aliud ad iſta efficienda vel removenda opus eſt, quam oſtendi et abduci. Non eſt propria in iſta nube ſubſtantia, nec corpus; ſed mendacium, et ſine re ſimilitudo. Vis ſcire hoc ita eſſe? Deſinet arcus, ſi obtexeris ſolem. Oppone, inquam, ſoli alteram nubem: huius varietas peribit. At maior eſt aliquanto arcus, quam ſol. Dixi modo, fieri ſpecula, quae multiplicent omne corpus quod imitantur. Illud adiiciam, omnia per aquam videntibus longe eſſe maiora. Literae quamvis minutae et obſcurae, per vitream pilam aqua plenam maiores clarioreſque cernuntur. Poma formoſiora quam ſint videntur, ſi innatant vitro. Sidera ampliora per nubem adſpicienti videntur: quia acies noſtra in humido labitur, nec apprehendere, quod vult, fideliter poteſt. Quod manifeſtum fiet, ſi poculum impleveris aqua, et in id conieceris annu-

lum. Nam cum in ipſo fundo iaceat annulus, facies eius in ſummo aquae redditur. Quidquid videtur per humorem, longe amplius vero eſt. Quid mirum, maiorem reddi imaginem ſolis, quae in nube humida viſitur, cum de cauſis duabus hoc accidat? quia in nube eſt aliquid vitro ſimile, quod poteſt perlucere, eſt aliquid et aquae: quam ſi nondum habet, tamen iam apparet eius natura, in quam ex ſua vertatur.

VII. Quoniam, inquis, vitri feciſti mentionem, ex hoc ipſo contra te argumentum ſumam. Virgula ſolet fieri vitrea, ſtricta, vel pluribus angulis in modum clavae toroſa: haec ſi ex tranſverſo ſolem accipit, colorem talem qualis in arcu videri ſolet, reddit: ut ſcias hic non imaginem ſolis eſſe, ſed coloris imitationem ex repercuſſu. In hoc argumento multa ſunt pro me. Primum, quod apparet quiddam laeve eſſe debere, ſimile ſpeculo, quod ſolem repercutiat: deinde, quod apparet non fieri ullum colorem, ſed ſpeciem falſi coloris, qualem (ut dixi) columbarum cervix et ſumit et ponit, utcunque deflectitur. hoc autem et in ſpeculo eſt, cuius nullus videtur color, ſed ſimulatio quaedam coloris alieni. Unum tamen hoc ſolvendum eſt, quod non viſitur in illa virgula ſolis imago, cuius bene exprimendae capax non eſt. Ita conatur quidem reddere imaginem, quia laevis eſt materia, et ad hoc habilis: ſed non poteſt, quia enormiter facta eſt. Si apte fabricata foret, totidem redderet ſoles, quot habuiſſet inſecturas. Quae quia non diſcernuntur inter ſe, non ſatis in vicem ſpeculi nitent: inchoant tan-

tum imagines, nec exprimunt: et ob ipſam viciniam turbant, et in ſpeciem coloris unius adducunt.

VIII. At quare arcus non implet orbem, ſed dimidia pars eius videtur, cum plurimum porrigitur, incurvaturque? Quidam ita opinantur. Sol cum ſit multo altior nubibus, a ſuperiore tantum illas percutit parte: ſequitur ut inferior pars earum non tangatur lumine. Ergo cum ab una parte ſolem accipiant, unam partem eius tantum imitantur, quae nunquam dimidia maior eſt. Hoc argumentum parum potens eſt. Quare? quia quamvis ſol a ſuperiori parte ſit, totam tamen percutit nubem. Ergo et tingit. Quidni? cum radios tranſmittere ſoleat, et omnem denſitatem perrumpere. Deinde contrariam rem propoſito ſuo dicunt. Nam ſi ſuperior eſt ſol, et ideo tantum ſuperiori parte nubium affunditur, nunquam terra tenus deſcendit arcus. Atqui uſque in humum demittitur. Praeterea nunquam non contra ſolem eſt arcus. Nihil ad rem pertinet, ſupra infrave ſit: quia totum, quod contra eſt, latus verberatur. Deinde aliquando arcum et occidens facit, cum certe ex inferiore parte nubes ferit, terris propinquus. Atqui et tunc dimidia pars eſt, quamvis ſolem nubes ex humili et ſordido accipiant. Noſtri qui ſic in nube, quomodo in ſpeculo, lumen reddi volunt, nubem cavam faciunt, et ſectae pilae partem: quae non poteſt totum orbem reddere, quia ipſa eſt pars orbis. Propoſito accedo, argumento non conſentio. Nam ſi in concavo ſpeculo tota facies oppoſiti orbis exprimitur, et in ſemiorbe nihil prohibet adſpici totam pilam. Etiamnum dixi-

mus circulos apparere soli lunaeque in similitudinem arcus circumdatos: quare in illis circulus iungitur, in arcu nunquam? Deinde quare semper concavae nubes solem accipiunt, nec aliquando planae et tumentes? Aristoteles ait, post autumnale aequinoctium, qualibet hora diei arcum fieri, aestate non fieri, nisi aut incipiente aut inclinato iam die. Cuius rei causa manifesta est. Primum, quia medio die sol calidissimas nubes evincit: nec potest ab his imaginem suam recipere, quas scindit. At matutino tempore, et vergens ad occasum, minus virium habet: et ideo a nubibus et sustineri et repercuti potest. Deinde cum arcum facere non soleat, nisi adversus his, in quibus facit, nubibus: cum breviores dies sunt, semper obliquus est. Itaque qualibet diei parte, etiam cum altissimus est, habet aliquas nubes, quas ex adverso ferire potest. At temporibus aestivis supra nostrum verticem fertur. Itaque medio die excelsissimus terras rectiore adspicit linea, quam ut ullis nubibus possit occurri. Omnes enim tunc sub se habet.

IX. Nunc dicendum est de virgis, quas non minus pictas variasque, et aeque pluviarum signa solemus accipere. In quibus non multum operae consumendum est: quia virgae nihil aliud quam imperfecti arcus sunt. Nam facies quidem illis est picta, sed nihil curvati habent. In rectum iacent. Fiunt autem iuxta solem fere in nube humida, et iam se spargente. Itaque idem est in illis qui in arcu color, tantum figura mutatur: quia nubium quoque, in quibus extenduntur, alia est.

X. Similis varietas in coronis est: sed hoc dif-

ferunt, quod coronae ubique fiunt, ubicunque sidus est : arcus non nisi contra solem : virgae non nisi in vicinia solis. Possum et hoc modo differentiam omnium reddere. Coronam si diviseris, arcus erit : si direxeris, virga. In omnibus color multiplex est, ex caeruleo fulvoque varius. Virgae soli tantum adiacent. Arcus solares lunaresque omnes sunt. Coronae omnium siderum.

XI. Aliud quoque virgarum genus apparet, cum radii per angusta foramina nubium tenues, intenti distantesque inter se diriguntur : et ipsi signa imbrium sunt. Quomodo nunc me hoc loco geram? Quid eas vocem? imagines solis? Historici soles vocant, et binos ternosque apparuisse memoriae tradunt. Graeci parelia appellant : quia in propinquo fere a sole visuntur, aut quia accedunt ad aliquam similitudinem solis. Non enim totum imitantur, sed imaginem eius, figuramque. Ceterum nihil habent ardoris, hebetes ac languidi. His quod nomen imponimus? An facio quod Virgilius, qui dubitavit de nomine, deinde id de quo dubitaverat, posuit?

——— *& quo te nomine dicam,*
Rhetica? nec cellis ideo contende Falernis.

Nihil ergo prohibet illas parelia vocari. Sunt autem imagines solis in nube spissa et vicina, in modum speculi. Quidam parelion ita definiunt, Nubes rotunda, et splendida, similisque soli. Sequitur enim illum, nec unquam longius relinquitur, quam fuit cum apparuerit. Numquis nostrum miratur, si solis effigiem in aliquo fonte aut placido lacu vidit? Non,

ut puto. Atqui tam in ſublimi facies eius poteſt, quam inter nos, reddi: ſi modo idonea eſt materia, quae reddat.

XII. Quoties defectionem ſolis volumus deprehendere, ponimus pelves, quas aut oleo aut pice implemus: quia pinguis humor minus facile turbatur, et ideo quas recipit imagines, ſervat. Apparere autem imagines non poſſunt, niſi in liquido et immoto. Tunc ſolemus notare, quemadmodum ſe luna ſoli opponat, ut illum tanto maiorem, ſubiecto corpore abſcondat, modo ex parte, ſi ita contigit, ut latus occurrerit, modo totum. Haec dicitur perfecta defectio, quae ſtellas quoque oſtendit, et intercipit lucem, tunc ſcilicet, cum uterque orbis ſub eodem libramento ſtetit. Quemadmodum ergo utriuſque imago in terris adſpici poteſt: ita in aëre, cum ſit coactus aër et limpidus, conſtitit, ut faciem ſolis acciperet, quam et aliae nubes accipiunt, ſed tranſmittunt, ſi aut mobiles ſunt, aut rarae, aut ſordidae. Mobiles enim ſpargunt illam, rarae emittunt, ſordidae turpeſque non ſentiunt, ſicut apud nos imaginem maculoſa non reddunt.

XIII. Solent et bina fieri parelia, eadem ratione. Quid enim impedit quo minus tot ſint, quot nubes fuerunt aptae ad exhibendam effigiem ſolis? Quidam in illa ſententia ſunt, quotiens duo ſimulacra talia exſiſtunt, ut iudicent, unum eſſe ſolis, alterum imaginis. Nam apud nos quoque cum plura ſpecula diſpoſita ſunt ita, ut alteri ſit conſpectus alterius, omnia implentur, et una imago à vero eſt, ceterae imaginum effigies ſunt. Nihil enim refert quid ſit, quod

ſpeculo oſtendatur. Quidquid enim videt, reddit. Ita illic quoque in ſublimi, ſi nubes fors aliqua diſpoſuit, ut inter ſe adſpiciant, altera nubes ſolis imaginem, altera imaginis reddit. Debent autem hae nubes, quae hoc praeſtant, denſae eſſe, laeves, ſplendidae, plane naturae ſolis. Ob hoc omnia quae huiuſmodi ſunt ſimulacra, candida ſunt, et ſimilia lunaribus circulis: quia ex percuſſu oblique accepto ſole reſplendent. Nam ſi infra ſolem nubes fuerit, et propior, ab eo diſſipatur: longe autem poſita radios non remittit, nec imaginem efficit. Quia apud nos quoque ſpecula cum a nobis procul abducta ſunt, faciem non reddunt, quia acies noſtra non habet uſque ad nos recurſum. Pluviarum autem et hi ſoles (utar enim hiſtorica lingua) indicia ſunt: utique ſi a parte Auſtri conſtiterunt, unde maximae nubes ingraveſcunt: cum utrinque ſolem cinxit talis effigies, (ſi Arato credimus) tempeſtas ſurgit.

XIV. Tempus eſt, alios quoque ignes percurrere, quorum diverſae figurae ſunt. Aliquando emicat ſtella, aliquando ardores ſunt, aliquando fixi et haerentes, nonnunquam volubiles. Horum plura genera conſpiciuntur. Sunt Bothynoe, cum velut corona cingente introrſus ingens coeli receſſus eſt ſimilis effoſſae in orbem ſpeluncae. Sunt Pithyae, cum magnitudo vaſti rotundique ignis dolio ſimilis, vel fertur, vel in uno loco flagrat. Sunt Chaſmata, cum aliquod coeli ſpatium diſcedit, et flammam dehiſcens velut in abdito oſtentat. Colores quoque horum omnium plurimi ſunt. Quidam ruboris acerrimi, quidam evanidae ac levis flammae, quidam candidae

lucis, quidam micantes, quidam aequaliter et ſine eruptionibus aut radiis ſulvi. Videmus ergo,

Stellarum longos a tergo albeſcere tractus.

Hae velut ſtellae exſiliunt et tranſvolant, videnturque longum ignem porrigere, propter immenſam celeritatem: cum acies noſtra non diſcernat tranſitum earum, ſed quacunque cucurrerunt, id totum igneum credat. Tanta enim eſt velocitas motus, ut partes eius non diſpiciantur, ſed tantum ſumma prendatur. Intelligimus magis, qua appareat ſtella, quam qua eat. Itaque velut igne continuo totum iter ſignat: quia viſus noſtri tarditas non ſubſequitur momenta currentis, ſed videt ſimul et unde exſilierit, et quo pervenerit. Quod fit in fulmine, longus nobis videtur ignis eius: quia cito ſpatium ſuum tranſilit, et oculis noſtris occurrit univerſum per quod deiectus eſt. At ille non eſt extenti corporis, per omne qua venit. Neque tam longa et extenuata in impetum valent. Quomodo ergo proſiliunt? Attritu aëris ignis incenſus, vento praeceps impellitur: non ſemper tamen vento attrituve fit. Nonnunquam ex aliqua opportunitate aëris naſcitur. Multa enim ſunt in ſublimi ſicca, calida, terrena, inter quae oritur, et pabulum ſuum ſubſequens defluit, ideoque velociter rapitur. At quare color diverſus eſt? Quia refert, quale ſit id quod incenditur, et quam vehemens quo incenditur. Ventum autem ſignificat eiuſmodi lapſus, et quidem ab ea parte qua erumpit.

XV. Fulgores, inquit, quomodo fiunt, quos Graeci Sela appellant? Multis, ut aiunt, modis. Poteſt illos ventorum vis edere, poteſt ſuperioris coe-

li fervor. Nam cum late fusus sit ignis, inferiora aliquando, si sunt idonea accendi, corripit. Potest stellarum motus cursu suo excitare ignem, et in subiecta transmittere. Quid porro? non potest fieri ut aër vim igneam usque in aethera elidat, ex qua fulgor ardorve fit stellae, vel similis excursus? Ex his fulgoribus quaedam in praeceps eunt, similia prosilientibus stellis: quaedam certo loco permanent, et tantum lucis emittunt, ut fugent tenebras, et diem repraesentent, donec consumto alimento, primum obscuriora sint, deinde flammae modo, quae in se cadit, per assiduam diminutionem redigantur in nihilum. Ex his quaedam in nubibus apparent, quaedam supra nubes, cum aër spissus ignem, quem propior terris diu paverat, usque in sidera expressit. Horum aliqua non patiuntur moram, sed transcurrunt aut exstinguuntur subinde qua reluxerant. Hi fulgores dicuntur: quia brevis facies illorum et caduca est, nec sine iniuria decidens: saepe enim fulminum noxas ediderunt. Ab his tecta videmus icta sine fulmine, quae Astrapoplecta Graeci vocant. At quibus longior mora et fortior ignis est, motumque coeli sequens, aut qui proprios cursus agunt, Cometas nostri putant: de quibus dicendum est. Horum genera sunt pogoniae, lampades, et cyparissiae, et alia omnia: quorum ignis in exitu sparsus est. Dubium, an inter hos ponantur trabes, et pithiae, quae raro sunt visae. Multa enim conglobatione ignium indigent, cum ingens illorum orbis aliquando matutini amplitudinem solis exsuperet. Inter haec ponas licet, et quod frequenter in historiis legimus, coelum ardere visum:

cuius nonnunquam tam ſublimis ardor eſt, ut inter ipſa ſidera videatur: nonnunquam tam humilis, ut ſpeciem longinqui incendii praebeat. Sub Tiberio Caeſare cohortes in auxilium Oſtienſis coloniae cucurrerunt, tanquam conflagrantis: cum coeli ardor fuiſſet per magnam partem noctis, parum lucidus, craſſi fumidique ignis. De his nemo dubitat quin habeant flammam quam oſtendunt: certa illis ſubſtantia eſt. De prioribus quaeritur, de arcu dico et coronis, an decipiant aciem, et mendacio conſtent: an illis quoque verum ſit quod apparet. Nobis non placet, in arcu aut coronis ſubeſſe aliquid corporis certi. nihil enim iudicamus in ſpeculis, niſi fallaciam eſſe, nihil aliud quam alienum corpus mentientibus. Non enim eſt in ſpeculo, quod oſtenditur. Alioquin non exiret, nec alia protinus imagine obduceretur: nec innumerabiles modo interirent, modo exciperentur formae. Quid ergo? Simulacra iſta ſunt, et inanis verorum corporum imitatio: ſuntque iſta a quibuſdam ita compoſita, ut poſſint detorquere in pravum. Nam (ut dixi) ſunt ſpecula, quae faciem proſpicientium obliquent: ſunt, quae in infinitum augeant, et humanum habitum excedant, modumque noſtrorum corporum.

XVI. Hoc loco volo tibi narrare fabellam, ut intelligas, quam nullum inſtrumentum irritandae voluptatis libido contemnat, et ingenioſa ſit ad incitandum furorem ſuum. Hoſtius quidam fuit obſcoenitatis uſque in ſcenam productae. Hunc divitem avarum, ſeſtertii millies ſervum, divus Auguſtus indignum vindicta judicavit, cum a ſervis occiſus eſſet:

et tamen non pronuntiavit iure caesum videri. Non erat ille tantummodo ab uno sexu impurus, sed tam virorum quam feminarum avidus fuit. Fecitque specula eius notae, cuius modo retuli, imagines longe maiores reddentia, in quibus digitus brachii mensuram et longitudine et crassitudine excederet. Haec autem ita disponebat, ut cum virum ipse pateretur, aversus omnes admissarii sui motus in speculo videret, ac deinde falsa magnitudine ipsius membri tanquam vera gauderet. In omnibus quidem balneis agebat ille dilectum, et aperta mensura legebat viros: sed nihilominus mendaciis quoque insatiabile malum delectabat. I nunc, et dic, speculum munditiarum causa repertum. Foeda dictu sunt, quae portentum illud lacerandum ore suo dixerit, feceritque, cum illi specula ab omni parte opponerentur, ut ipse flagitiorum suorum spectator esset: et quae secreta quoque conscientia premuntur, et quae accusatus quisque fecisse se negat, non in os tantum, sed in oculos suos ingereret. At hercules scelera conspectum suum reformidant. In perditis quoque, et ad omne dedecus expositis, tenerrima est oculorum verecundia. Ille autem, quasi parum esset, inaudita et incognita pati, oculos suos ad illa advocavit: nec quantum peccabat videre contentus, specula sibi per quae flagitia sua divideret, disponeretque, circumdedit: et quia non tam diligenter intueri poterat, cum compressus erat, et caput merserat, inguinibusque alienis obhaeserat, opus sibi suum per imagines offerebat. Speculabatur illam libidinem oris sui, spectabat sibi admissos pariter in omnia viros. Nonnunquam inter marem et fe-

minam diſtributus, et toto corpore patientiae expoſitus, ſpectabat neſanda. Quidnam homo impurus reliquit, quod in tenebris faceret? Non pertimuit diem, ſed ipſos concubitus portentoſos ſibi ipſe oſtendit, ſibi ipſe approbavit. Quid? non putas, eo ipſo habitu voluiſſe pingi? Eſt aliqua etiam proſtitutis modeſtia: et illa corpora, publico obiecta ludibrio, aliquid, quo infelix patientia lateat, obtendunt: adeo quodammodo lupanar quoque verecundum eſt. At illud monſtrum obſcoenitatem ſuam, ſpectaculum fecerat, et ea ſibi oſtentabat, quibus abſcondendis nulla ſatis alta nox eſt. Simul, inquit, et virum et feminam patior: nihilominus illa quoque ſupervacua mihi parte, alicuius contumelia marem exerceo. Omnia membra ſtupris occupata ſunt. Oculi quoque in partem libidinis veniant, et teſtes eius exactoreſque ſint. Etiam ea quae ab adſpectu corporis noſtri poſitio ſubmovit, arte viſantur, ne quis me putet neſcire, quid faciam. Nihil egit natura, quod humanae libidini miniſteria tam maligna dedit, quod aliorum animalium concubitus melius inſtruxit. Inveniam, quemadmodum morbo meo imponam et ſatisfaciam. Quo nequitiam meam, ſi ad naturae modum pecco? Id genus ſpeculorum circumponam mihi, quod incredibilem imaginum magnitudinem reddat. Si liceret mihi, ad verum iſta perducerem: quia non licet, mendacio paſcar. Obſcoenitas mea, plus quam capit, videat, et patientiam ſuam ipſa miretur. Facinus indignum. Hic fortaſſe cito, et antequam videret, occiſus eſt. Ad ſpeculum ſuum immolandus fuit.

XVII. Derideantur nunc philoſophi, quod de ſpe-

culi natura differant, quod inquirant, quid ita facies noſtra nobis, et quidem in nos obverſa, reddatur. Quid ſibi rerum natura voluit, quod cum vera corpora dediſſet, etiam ſimulacra eorum adſpici voluit. Quorſus pertinuerit, hanc comparare materiam, excipiendarum imaginum potentem. Non in hoc ſcilicet, ut ad ſpeculum barbam faciemque velleremus, aut ut faciem viri poliremus. In nulla re illa negotium luxuriae conceſſit: ſed primum omnium, quia imbecilli oculi ad ſuſtinendum cominus ſolem, ignoraturi erant formam eius, hebetato illum lumine oſtendit. Quamvis enim eum orientem occidentemque contemplari liceat: tamen habitum eius, ipſum qui verus eſt, non rubentis, ſed candida luce fulgentis, neſciremus, niſi in aliquo nobis humore laevior et adſpici facilior occurreret. Praeterea duorum ſiderum occurſum, quo interpolari dies ſolet, non videremus, nec ſcire poſſemus, quid eſſet, niſi liberius humi ſolis lunaeque imagines videremus. Inventa ſunt ſpecula, ut homo ipſe ſe noſceret. Multa ex hoc conſecuta: primo ſui notitia, deinde et ad quaedam conſilium. Formoſus, ut vitaret infamiam: deformis, ut ſciret redimendum eſſe virtutibus, quidquid corpori deeſſet: iuvenis, ut flore aetatis admoneretur, illud tempus eſſe diſcendi, et fortia audendi: ſenex, ut indecora canis deponeret, et de morte aliquid cogitaret. Ad hoc rerum natura facultatem nobis dedit, noſmetipſos videndi. Fons cuique perlucidus aut laeve ſaxum imaginem reddit.

——— *Nuper me in litore vidi,*
Cum placidum ventis ſtaret mare. ———

Qualem fuisse cultum putas ad hoc speculum se comentium? Aetas illa simplicior, et fortuitis contenta, nondum in vitium beneficium detorquebat, nec inventum naturae in libidinem luxumque rapiebat. Primo faciem suam cuique casus ostendit: deinde cum insitus sui mortalibus amor, dulcem adspectum formae suae faceret, saepius ea despexere, in quibus prius effigies suas viderant. Postquam deterior populus ipsas subiit terras, effossurus obruenda, ferrum primo in usu fuit, et id homines impune eruerant, si solum eruissent. Tunc demum alia terrae mala, quorum laevitas aliud agentibus speciem suam obtulit, quam hic in poculo, ille in aere ad alios usus comparato vidit. et mox proprius huic ministerio praeparatus est orbis: nondum argenti nitor, sed fragilis vilisque materia. Tunc quoque cum antiqui illi viri incondite viverent, satis nitidi, si squalorem opere collectum adverso flumine eluerent, cura comere capillum fuit, ac prominentem barbam depectere: et in hac re quisque sibi, alterique operam dabat invicem. Coniugum quidem manu crinis ille, quem effundere olim mos viris fuit, attrectabatur: sed illum sibi sine ullo artifice formosi quatiebant, non aliter quam iubam generosa animalia. Postea rerum iam potiente luxuria, specula totis paria corporibus auro argentoque caelata sunt, denique gemmis adornata: et pluris unum ex his feminae constitit, quam antiquarum dos fuit illa, quae publice dabatur imperatorum pauperum filiabus. An tu existimas, ex auro nitidum habuisse Scipionis filias speculum, cum illis dos fuisset aes grave? O paupertas felix, quae

tanto titulo locum fecit! Non feciſſet illis Senatus dotem, ſi habuiſſent. At quiſquis ille fuit, cui ſoceri loco ſenatus fuit, intellexit, ſe accepiſſe dotem, quam fas non eſſet reddere. Iam libertinorum virgunculis in unum ſpeculum non ſufficit illa dos, quam dedit ſenatus pro Scipione. Proceſſit enim immodeſtius, paulatim opibus ipſis invitata luxuria: et incrementum ingens vitia acceperunt. Adeoque omnia indiſcreta ſunt perverſiſſimis artibus, ut quidquid mundus muliebris vocabatur, ſarcinae viriles ſint: minus dico, etiam militares. Iam ſpeculum ornatus tantum cauſa adhibitum, nulli non vitio neceſſarium factum eſt.

L. ANNAEI SENECAE

AD LUCILIUM

NATURALIUM QUAESTIONUM

LIBER II.

ARGUMENTUM.

Doctrinam rei naturalis, in eam quae coelestia, meteora, & terrena pertractat, partitur. De aëre aliquid praemittit, quia meteororum & omnium sublimium locus communis est. Eum ex distantibus corpusculis, ut pulverem, constructum non esse. Divisio eius in tres regiones. In aëre fulgura, fulmina, tonitrua concipi. Anaxagoras refutatus, qui fulmina credit siderum emunctiones & distillationes esse. Aristotele etiam, Anaximene, Anaximandro, Diogene Apolloniate reiectis, sustinet nubium collisione fieri & elidi: maximam tamen eorum vim penes sidera esse, quorum ingens, ait, & confessa potentia est. Vi subterranei ignis, insulam maiorum aevo in mari Aegeo, & alteram sua memoria enatam esse. Tonitruorum & fulminum divisiones, tam ex physica ratione, quam vana disciplina Thuscorum. Fulminum & auguriorum significationes non averti sacrificiis, sed haec aegre mentis solatia esse. fata enim nulla prece aut

misericordia commoveri : quaedam tamen a Diis immortalibus ita suspensa relicta esse, ut in bonum vertant, si admotae Diis preces fuerint, si vota suscepta. Quia vero melius fulmina non timere, quam nosse, ad contemtum fulminum & mortis digreditur. Hanc qui non timet, nec fulmina, nec naufragia, nec bella, nec feras metuet. Mortem autem cur tantopere metuamus? Omnes ad eam proditi sumus, & melius est ultroneum ire, quam invitum trahi.

CAPUT I.

OMNIS de universo quaestio in coelestia, sublimia, et terrena dividitur. Prima pars naturam siderum scrutatur, et magnitudinem, et formam ignium quibus mundus includitur : solidum ne sit coelum, ac firmae concretaeque materiae, an ex subtili tenuique nexum : agatur, an agat : et infra se sidera habeat, an in contextu sui fixa : quemadmodum sol anni vices servet : an retro flectat : cetera deinceps his similia. Secunda pars tractat inter coelum terramque versantia. Haec sunt nubila, imbres, nives, et humanas motura tonitrua mentes : quaecunque aër facit patiturve. Haec sublimia dicimus, quia editiora imis sunt. Tertia illa pars de agris, terris, arbustis, satis quaerit, et (ut Iurisconsultorum verbo utar) de omnibus quae solo continentur. Quomodo, inquis, de terrarum motu quaestionem eo posuisti loco, quo de tonitruis fulgoribusque dicturus? Quia cum motus terrae fiat spiritu, spiritus autem sit aër

agitatus, et si subeat terras, non ibi spectandus est: cogitetur in ea sede, in qua illum natura disposuit. Dicam, quod magis videbitur mirum: inter coelestia et de terra dicendum erit. Quare? inquis. quia cum propria terrae excutimus suo loco, utrum lata sit, et inaequalis, et enormiter proiecta, an tota in formam pilae spectet, et in orbem partes suas cogat, alliget aquas, an aquis alligetur ipsa: animal sit an iners corpus, et sine sensu, plenum quidem spiritus, sed alieni; et cetera huiusmodi quotiens in manus venerint, terram sequentur, et in imis collocabuntur. At ubi quaeretur, quis terrae sit situs, qua parte mundi subsederit, quomodo adversus sidera coelumque posita sit, haec quaestio cedit superioribus, et (ut ita dicam) meliorem conditionem sequitur.

II. Quoniam dixi de partibus, in quas omnis rerum naturae materia dividitur, quaedam in commune sunt dicenda, et hoc primum praesumendum, inter ea corpora, a quibus unitas est, aëra esse. Quid sit hoc et quare praecipiendum fuerit, scies, si paulo altius repetiero, et dixero aliquid esse continuum, aliquid commissum. Continuatio est partium inter se non intermissa coniunctio. Unitas est sine commissura continuatio, et duorum inter se coniunctorum corporum tactus. Numquid dubium est, quin ex his corporibus quae videmus tractamusque, quae aut sentiuntur aut sentiunt, quaedam sint composita? Illa constant aut nexu, aut acervatione: ut puta funis, frumentum, navis. Rursus non composita: ut arbor, lapis. Ergo concedas oportet, ex his quoque quae sensum quidem effugiunt, ce-

terum ratione prenduntur; esse in quibusdam unitatem corporum. Vide, quomodo auribus tuis parcam. Expedire me poteram, si philosophorum lingua uti voluissem, ut dicerem unita corpora: hoc cum tibi remittam, tu invicem mihi refer gratiam. Quare istud? si quando dixero unum, memineris me non ad numerum referre, sed ad naturam corporis, nulla ope externa, sed unitate sua cohaerentis. Ex hac nota corporum aër est.

III. Omnia quae in notitiam nostram cadere possunt, mundus complectitur. Ex his quaedam sunt partes, quaedam materiae loco relicta. Desiderat omnis natura materiam, sicut ars omnis quae manu constat. Quid si hoc apertius faciam? Pars est nostri, manus, ossa, nervi, oculi: materia, succus retenti cibi iturus in partes. Rursus, quasi pars nostri est sanguis: qui tamen et materia est. Praeparat enim et alia: et nihilominus in numero est eorum, quibus totum corpus efficitur.

IV. Sic mundi pars est aër, et quidem necessaria. hic est enim qui coelum terramque connectit, qui ima ac summa sic separat, ut tamen iungat. Separat, quia medius intervenit: iungit, quia utrique per hoc inter se consensus est. Supra se dat, quidquid accipit a terris. Rursus vim siderum in terrena transfundit. Quam sic partem mundi voco, ut animalia et arbusta. Nam genus animalium arbustorumque, pars est universi: quia in consummationem totius assumtum: et quia non est sine hoc universum. Unum autem animal, et una arbor, quasi pars est: quia quamvis perierit, tamen id ex quo

perit, totum eſt. Aër autem, ut dicebam, et coelo et terris cohaeret. Utrique innatus eſt. Habet autem unitatem, quidquid alicuius rei nativa pars eſt. Nihil enim naſcitur ſine unitate.

V. Terra et pars eſt mundi, et materia. Pars quare ſit, non puto te interrogaturum, aut aeque interroges, quare coelum pars ſit: quia ſcilicet non magis ſine hoc, quam ſine illa univerſum eſſe poteſt, quod cum his univerſum eſt, ex quibus, id eſt, tam ex illo, quam ex iſta, alimenta omnibus animalibus, omnibus ſatis, omnibus ſtellis dividuntur. Hinc quidquid eſt virium ſingulis, hinc ipſi mundo tam multa poſcenti ſubminiſtratur: hinc profertur quo ſuſtineantur tot ſidera, tam exercitata, tam avida, per diem noctemque, ut in opere, ita et in paſtu. Et omnium quidem rerum natura, quantum in nutrimentum ſui ſatis ſit, apprehendit. Mundus autem, quantum in aeternum deſiderabat, invaſit. Puſillum tibi exemplum magnae rei ponam. Ova tantum complectuntur humoris, quantum ad effectum animalis exituri ſatis eſt.

VI. Aër continuus terrae eſt, et ſic appoſitus, ut ſtatim ibi futurus ſit, unde illa diſceſſit. Pars eſt totius mundi: ſed idem tamen, quidquid terra in alimentum miſit, recipit: ut ſcilicet materia, non pars intelligi debeat. Ex hoc omnis inconſtantia tumultusque eſt. Hunc quidam ex diſtantibus corpuſculis, ut pulverem ſtruunt, plurimumque a vero recedunt. Nunquam enim contexti niſi per unitatem corporis niſus eſt, cum partes conſentire ad intenſionem debeant, et conferre vires. Aër autem,

si in atomos dividitur, sparsus est. Teneri vero disiecta non possunt. Intensionem aëris ostendent tibi inflata, nec ad ictum cedentia. Ostendent pondera, per magnum spatium ablata, gestante vento. Ostendent voces, quae remissae elataeque sunt, prout aër se concitavit. Quid enim est vox, nisi intensio aëris, ut audiatur, linguae formata percussu? Quid cursus et motus omnis, nonne intenti spiritus opera sunt? Hic facit vim nervis, et velocitatem currentibus. Hic cum vehementer concitatus ipse se torsit, arbusta silvasque convellit, et aedificia tota corripiens in altum frangit. Hic mare per se languidum et iacens incitat. Ad minora veniamus. Quis enim sine intensione spiritus cantus est? cornua et tubae, et ea quae aliqua pressura maiorem sonitum reddunt, quam qui ore reddi potest, nonne aëris intensione partes suas explicant? Consideremus quam ingentem vim per occultum agant parvula àdmodum semina: et quorum exilitas in commissura lapidum vix locum inveniat, in tantum convalescunt, ut ingentia saxa distrahant, et in momenta dissolvant; scopulos rupesque, radices minutissimae, ac tenuissimae. Hoc quid est aliud, quam intensio spiritus, sine qua nil validum, et contra quam nil validius est? Esse autem unitatem in aëre, vel ex hoc intelligi potest, quod corpora nostra inter se cohaerent. Quid enim aliud est quod tenet ea, quam spiritus? Quid est aliud quo animus noster agitetur? Quis est ille motus, nisi intensio? Quae intensio, nisi ex unitate? Quae unitas, nisi haec esset in aëre? quid autem aliud producit fruges et segetem imbecillam, ac

virentes erigit arbores, ac diſtendit in ramos, aut in altum erigit, quam ſpiritus intenſio et unitas?

VII. Quidam aëra diſcerpunt, et in particulas diducunt, ita ut illi inane permiſceant. Argumentum autem exiſtimant non pleni corporis, ſed multum vacui habentis, quod avibus in illo tam facilis motus, quod maximis minimiſque per illum tranſcurſus eſt. Sed falluntur. Nam aquarum quoque ſimilis facilitas eſt: nec de unitate illarum dubium eſt, quae ſic corpora accipiunt, ut ſemper in contrarium acceptis refluant. Hanc noſtri circumſtantiam, Graeci autem περίςασιν appellant, quae in aëre quoque ſicut in aqua fit. Circumſtat enim omne corpus a quo impellitur. Nihil autem opus erit inani admixto. Sed hoc alias.

VIII. Nunc autem eſſe quandam in rerum natura vehementiam, magni impetus, eſt colligendum. Nihil enim non intenſione vehementius eſt: et tam mehercule quam nihil intendi ab alio poterit, niſi per ſemetipſum fuerit intentum. Dicimus enim, eodem modo non poſſe quidquam ab alio moveri, niſi aliquid fuerit mobile ex ſemetipſo. Quid autem eſt, quod magis credatur ex ſemetipſo habere intenſionem, quam ſpiritus? Hunc intendi quis negabit, cum viderit iactari terram cum montibus, tecta, muroſque plures, et magnas cum populis urbes, cum totis maria litoribus? Oſtendit intenſionem ſpiritus, velocitas eius et diductio. Oculus ſtatim per multa millia aciem ſuam intendit: vox una totas urbes ſimul percutit: lumen non paulatim prorepit, ſed ſemel univerſis infunditur rebus.

IX. Aqua autem ſine ſpiritu quemadmodum poſ-

ſet intendi? Numquid dubitas, quin ſparſio illa quae ex fundamentis mediae arenae creſcens in ſummam altitudinem amphitheatri pervenit, cum intenſione aquae fiat? Atqui nec tolleno magis, nec ullum aliud tormentum aquam poterit mittere, aut agere, quam ſpiritus. Huic ſe commodat: hoc inſerto et cogente attollitur, et contra naturam ſuam multa conatur, et aſcendit, nata defluere. Quid navigia ſarcina depreſſa, parum oſtendunt, non aquam ſibi reſiſtere quo minus mergantur, ſed ſpiritum? Aqua enim cederet: nec poſſet pondera ſuſtinere, niſi ipſa ſuſtineretur. Diſcus ex loco ſuperiore in piſcinam miſſus, non deſcendit, ſed reſilit. quemadmodum, niſi ſpiritu referente? Vox autem qua ratione per parietum munimenta tranſmittitur, niſi quod ſolido quoque aër ineſt, qui ſonum extrinſecus miſſum et accipit et remittit? ſcilicet ſpiritu non aperta tantum intendens, ſed etiam abdita et incluſa. Quod illi facere expeditum eſt, quia nuſquam diviſus, ſed per ipſa quibus ſeparari videtur, coit ſecum. Interponas licet muros et mediam altitudinem montium, per omnia iſta prohibetur nobis eſſe pervius, non ſibi. id enim intercluditur tantum, per quod illum nos ſequi poſſumus.

X. Ipſe quidem tranſit per ipſum quod ſcinditur, et media non circumfundit tantum, et utrimque cingit, ſed permeat, ab aethere lucidiſſimo aër, in terram uſque diffuſus: agilior quidem, tenuiorque et altior terris, nec minus aquis: ceterum aethere ſpiſſior graviorque, frigidus per ſe et obſcurus. lumen illi calorque aliunde ſunt; ſed per omne ſpa-

tium ſui ſimilis non eſt: mutatur enim a proximis. Summa pars eius eſt ſicciſſima calidiſſimaque, et ob hoc etiam tenuiſſima, propter viciniam aeternorum ignium, et illos tot motus ſiderum, aſſiduumque coeli circumactum. Illa pars ima et vicina terris, denſa et caliginoſa eſt: quia terrenas exhalationes receptat. Media pars temperatior, ſi ſummis imiſque conferas, quantum ad ſiccitatem tenuitatemque pertinet: ceterum utraque parte frigidior. Nam ſuperiora eius calorem vicinorum ſiderum ſentiunt: inferiora quoque tepent, primum terrarum halitu, qui multum ſecum calidi affert, deinde quia radii ſolis replicantur, et quouſque redire potuerunt, duplicato calore benignius fovent. Deinde etiam illo ſpiritu, qui omnibus animalibus, arbuſtiſque ac ſatis calidus eſt. Nihil enim viveret ſine calore. Adiice nunc ignes, non tantum manu factos et certos, ſed opertos terris: quorum aliqui eruperunt, innumerabiles in abſcondito flagrant et obſcuro ſemper. Etiamnum tot partes eius fertiles rerum, habent aliquid teporis: quoniam ſterile eſt frigidum, calor autem gignit. Media ergo pars aëris ab his ſubmota in frigore ſuo manet. Natura enim aëris gelida eſt.

XI. Qui cum ſic diviſus ſit, ima ſui parte maxime varius et inconſtans et mutabilis eſt. Circa terram plurimum audet, plurimum patitur, exagitat et exagitatur: nec tamen eodem modo totus afficitur, ſed aliter alibi: ac partibus inquietus eſt ac turbidus. Cauſas autem illius mutationis et inconſtantiae alias terra praebet, cuius poſitiones huc aut illo verſae, magna ad aëris temperiem momenta ſunt: alias ſi-

derum curſus. Ex quibus ſoli plurimum imputes. Illum ſequitur annus : ad illius flexum hiemes aeſtateſque vertuntur. Lunae proximum ius eſt. Sed et ceterae quoque ſtéllae non minus terrena quam incumbentem ſpiritum terris afficiunt, et ortu ſuo occaſuve contrario, modo frigora, modo imbres, aliaſque terrarum iniurias turbidae movent. Hoc neceſſarium fuit praeloqui, dicturo de tonitruo ac fulminibus et fulgurationibus. Nam quia in aëre fiunt, naturam eius explicare oportebat : quo facilius appareret, quid facere aut pati poſſet.

XII. Tria ſunt ergo quae accidunt, fulgurationes, fulmina, et tonitrua : quae una facta, ſerius audiuntur. Fulguratio oſtendit ignem : fulminatio emittit. Illa (ut ita dicam) comminatio eſt, et conatio ſine ictu : iſta, iaculatio cum ictu. Quaedam ſunt ex his, de quibus inter omnes convenit : quaedam, in quibus diverſae ſententiae ſunt. Convenit illis, omnia iſta in nubibus et e nubibus fieri : etiamnum convenit, et fulgurationes et fulminationes, aut igneas eſſe, aut ignea ſpecie. Ad illa nunc tranſeamus, in quibus lis eſt. Quidam putant ignem eſſe in nubibus, quidam ad tempus fieri : nec prius eſſe, quam mitti. Nec inter illos quidem quid proferat ignem, convenit. Alius enim a lumine illum colligit. Quidam autem radios ſolis intercurrentis recurrentiſque, ſaepius in ſe relatos, ignem excitare dicit. Anaxagoras ait illum ex aethere diſtillari, et ex tanto ardore coeli multa decidere, quae nubes diu incluſa cuſtodiant. Ariſtoteles multo ante ignem colligi non putat, ſed eodem momento exſilire, quo fiat. Cuius

ſententia talis eſt : Duae mundi partes in imo iacent, terra et aqua : utraque ex ſe reddit aliquid. Terrenus vapor ſiccus eſt, et fumo ſimilis, qui ventos, tonitrua, et fulmina facit : aquarum halitus humidus eſt, et imbres et nives creat. Sed ſiccus ille terrarum vapor, unde ventis origo eſt, quia coacervatus eſt, cum coitu nubium vehementer impactarum a latere eliditur : deinde, ubi latius ferit nubes proximas, plaga et cum ſono incutitur, qualis in noſtris ignibus redditur, cum flamma vitio lignorum virentium crepat. Et ut ille ſpiritus habens aliquid humidi ſecum, cum eſt conglobatus, rumpitur flamma : eodem modo ſpiritus ille, quem paulo ante exprimi colliſis nubibus dixi, impactus aliis, nec rumpi nec exſilire ſilentio poteſt. Diſſimilis autem crepitus fit, ob diſſimilem impactionem nubium. Quare aliae maiorem ſonitum habent, aliae minorem. Ceterum illa vis expreſſi ſpiritus ignis eſt, qui fulgurationis nomen habet, levi impetu accenſus et varius. Ante autem videmus fulgurationem, quam ſonum audiamus : quia oculorum velocior eſt ſenſus, et multum aures antecedit.

XIII. Falſam autem eſſe opinionem eorum, qui ignem in nubibus ſervant, per multa colligi poteſt. Si de coelo cadit, quomodo non quotidie fit, cum tantundem illic ſemper ardeat? Deinde nullam rationem reddiderunt, quare ignis, quem natura ſurſum vocat, defluat. Alia enim conditio noſtrorum ignium eſt, ex quibus favillae cadunt, quae ponderis ſecum aliquid habent. Ita non deſcendit ignis, ſed praecipitatur et deducitur. Huic ſimile nihil accidit

in igne puriſſimo, in quo nihil eſt quod deprimatur: aut ſi ulla pars eius deciderit, in periculo totus eſt: quia totum poteſt excidere, quod poteſt carpi. Deinde illud quod quotidie levitas cadere prohibet, ſi in abdito ſuo tenet grave, quomodo illic eſſe potuit, unde caderet? Quid ergo? Non aliqui ignes in inferiora ferri ſolent, ſicut haec ipſa de quibus quaerimus fulmina? Fato enim non eunt, ſed feruntur. Aliqua illos potentia deprimit, quae non eſt in aethere. Nihil enim iniuria illic cogitur, nihil rumpitur, nihil praeter ſolitum evenit. Ordo rerum eſt, et expurgatus ignis in cuſtodia mundi, ſummas ſortitus oras, operas pulcherrime circumit: hinc diſcedere non poteſt, ſed ne ab externo quidem exprimi: quia in aethere nulli incerto corpori locus eſt. Certa enim et ordinata non pugnant.

XIV. Vos, inquam, dicitis, cum cauſas ſtellarum tranſvolantium redditis, poſſe aliquas partes aëris ad ſe trahere ignem, ex aethere decidentem, et ex eo ſuperioribus locis ardore hic accendi. Sed plurimum intereſt, utrum aliquis dicat ignem ex aethere decidere, quod natura non patitur: an dicat, ex ignea vi calorem in ea, quae ſubiecta ſunt, tranſilire, an hic accendi. Non enim illinc ignis cadit, quod non poteſt fieri, ſed hic naſcitur. Videmus certe, apud nos late incendio pervagante, quaſdam inſulas, quae diu concaluerant, ex ſe concipere flammam. Itaque veriſimile eſt, in aëre ſummo, qui naturam rapiendi ignis habet, aliquid accendi calore aetheris ſuperpoſiti. Neceſſe eſt enim, ut et imus aether habeat aliquid aëri ſimile, et ſummus aër non ſit diſſimilis

imo aetheri: quia non fit ſtatim ex diverſo in diverſum tranſitus. Paulatim iſta confinio vim ſuam miſcent ita, ut dubitare poſſis, an aër, an hic iam aether ſit.

XV. Quidam ex noſtris exiſtimant, aëra, cum in ignem et aquam mutabilis ſit, non trahere aliunde cauſas flammarum novas: ipſe enim ſe movendo accendit, et cum denſos compactoſque nubium ſinus diſſipat, neceſſario vaſtum in tam magnorum corporum diruptione reddit ſonum. Illa porro nubium difficulter cedentium pugna, aliquid confert ad concitandum ignem: ſic, quemadmodum ferro aliquid manus ad ſecandum confert: ſed ſecare, ferri eſt.

XVI. Quid ergo inter fulgurationem et fulmen intereſt? dicam. Fulguratio, eſt late ignis explicitus: Fulmen, eſt coactus ignis, et impetu iactus. Solemus duabus manibus inter ſe iunctis aquam concipere, et compreſſa utrimque palma in modum ſiphonis exprimere. Simile quiddam et illic fieri puta. Nubium inter ſe compreſſarum anguſtiae medium ſpiritum emittunt, et hoc ipſo inflammant, et tormenti modo eiiciunt. Nam baliſtae quoque et ſcorpiones tela cum ſono expellunt.

XVII. Quidam exiſtimant, ipſum ſpiritum per frigida atque humida euntem, ſonum reddere. Nam ne ferrum quidem ardens ſilentio tingitur. Sed quemadmodum, ſi in aquam fervens maſſa deſcendit, cum multo murmure exſtinguitur: ita, ut Anaximenes ait, ſpiritus incidens nubibus tonitrua edit, et dum luctatur, per obſtantia et interciſa vadens, ipſa ignem fuga accendit.

XVIII. Anaximander omnia ad ſpiritum retulit. Tonitrua, inquit, ſunt nubis ictae ſonus. Quare inaequalia ſunt? quia et ipſe ictus inaequalis eſt. Quare et ſereno tonat? quia tunc quoque per craſſum et ſiccum aëra ſpiritus proſilit. At quare aliquando non fulgurat et tonat? quia tenuior et infirmior ſpiritus, qui in flammam non valuit, in ſonum valuit. Quid eſt ergo ipſa fulguratio? aëris diducentis ſe, corruentiſque iactatio; languidum ignem, nec exiturum aperiens. Quid eſt fulmen? acrioris denſioriſque ſpiritus curſus.

XIX. Anaximandrus ait, omnia iſta ſic fieri, ut ex aethere aliqua vis in inferiora deſcendit. Ita ignis impactus nubibus frigidis ſonat. At cum illas interſcindit, fulget: et minor vis ignium, fulgurationes facit, maior fulmina.

XX. Diogenes Apolloniates ait, quaedam tonitrua igne, quaedam ſpiritu fieri. Illa ignis facit, quae ipſe antecedit et nuntiat: illa ſpiritus, quae ſine ſplendore crepuerunt. Utrumque ſine altero fieri, et eſſe aliquando, concedo: ita tamen, ut non diſcreta illis poteſtas ſit, ſed utrumque ab utroque effici poſſit: Quis enim negabit ſpiritum magno impetu latum, cum efficit ſonum, effecturum et ignem? Quis et hoc non concedet, aliquando ignem quoque rumpere poſſe nubes, et non exſilire, ſi plurimarum acervo nubium, cum paucas perſcidiſſet, oppreſſus eſt? Ergo et ignis ibit in ſpiritum, perdetque fulgorem et ſpeciem, dum ſecuta in terra incendit. Adiice nunc, quod neceſſe eſt, ut impetus fulminis et praemittat ſpiritus, et agat ante ſe, et a tergo trahat ventum, cum tam vaſto

ictu aëra inciderit. Itaque omnia, antequam feriantur, intremiscunt vibrata vento, quem ignis ante se pressit.

XXI. Dimissis nunc praeceptoribus, incipiamus per nos moveri, et a confessis transeamus ad dubia. Quid enim confessi est? Fulmen ignem esse: aeque fulgurationem, quae nihil aliud est, quam flamma; futura fulmen, si plus virium habuisset. Non natura ista, sed impetu distant. Esse illum ignem, calor ostendit: qui si non esset, ostendit effectus. Magnorum enim saepe incendiorum causa fulmen fuit. Silvae illo crematae, et urbium partes: etiam quae non percussa sunt, tamen adusta cernuntur: quaedam vero velut fuligine colorantur. Quid, quod omnibus fulguritis odor sulphureus est? Ergo et utramque rem ignem esse constat, et utramque rem inter se meando distare. Fulguratio est fulmen, non in terras usque perlatum. Et rursus licet dicas, fulmen esse fulgurationem, usque in terras perductam. Non ad exercendum verba haec diutius pertracto: sed ut ista cognata esse, et eiusdem notae ac naturae, probem. Fulmen est quiddam plus, quam fulguratio. Vertamus istud. Fulguratio est paene fulmen.

XXII. Quoniam constat esse utramque rem ignem, videamus quemadmodum apud nos fieri soleat ignis. Eadem enim ratione et supra fit. Duobus modis: uno, si excitatur sicut ex lapide percusso: altero, si attritu invenitur, sicut cum duo ligna inter se diutius trita sunt. Non omnis hoc tibi materia praestabit, sed idonea eliciendis ignibus: sicut laurus, hederae, et alia in hunc usum nota pastoribus. Potest ergo fieri, ut

nubes quoque ignem eodem modo vel percussae reddant, vel attritae. Videamus quantis procellae viribus ruant, quanto vertantur impetu turbines. Id in quod tormentum obvium fit, dissipatur, et rapitur, et longe a loco suo proiicitur. Quid ergo mirum, si tanta vis ignem excutit, vel aliunde, vel sibi? Vides enim quantum fervorem sensura corpora sunt, horum transitu trita, exanimata. Nihil tamen tantum in his debet credi, ac in vi siderum, quorum ingens et confessa potentia est.

XXIII. Sed fortasse nubes quoque in nubes incitatae, fremente vento, et leviter urgente, ignem evocabunt, qui exsplendescat, nec exsiliat. Minore enim vi ad fulgurandum opus est, quam ad fulminandum. Superioribus collegimus, in quantum fervorem quaedam attrita perducerentur. Cum autem aër mutabilis in ignem, maximis viribus suis in ignem conversus, atteratur, credibile est et verisimile, ignem caducum excuti, et cito interiturum, quia non ex solida materia oritur, nec in qua possit consistere. Transit itaque: tantumque habet morae, quantum itineris: et cursus sine alimento coniectus est.

XXIV. Quomodo, inquis, cum dicatis hanc ignis esse naturam, ut petat superiora, fulmen tamen terram petit? an falsum est, quod de igne dixistis? Est enim illi aeque sursum iter, atque deorsum. Utrumque verum potest esse. Ignis enim natura in verticem surgit, et si nihil illum prohibet, ascendit. Sicut aqua natura defertur: si tamen aliqua vis accessit, quae illam in contrarium ageret, illo intenditur, unde imbre deiecta est. Fulmen autem cadit eadem ne-

cessitate, qua excutitur. Id his ignibus accidit quod arboribus: quarum cacumina si tenera sunt, ita deorsum trahi possunt, ut etiam terram attingant, sed cum permiseris, in locum suum exsilient. Itaque non est, quod eum spectes cuiusque rei habitum, qui illi non ex voluntate est. Si ignem permittis ire quo velit, coelum, id est, levissimi cuiusque sedem repetet: ubi est aliquid, quod eum ferat, et ab impetu suo avertat, id non natura, sed servitus eius fit.

XXV. Dicitis, inquit, nubes attritas edere ignem, cum sint humidae, immo udae: quomodo ergo possunt gignere ignem, quem non magis verisimile est ex nube, quam ex aqua generari?

XXVI. Ignis qui nascitur, primum in nubibus non est aqua, sed aër spissus, ad gignendam aquam praeparatus, nondum in illam mutatus, sed iam pronus et vergens. Non est quod eam existimes tunc colligi, sed effundi. Simul et fit, et cadit. Deinde si concessero humidam esse nubem, conceptis aquis plenam: nihil tamen prohibet, ignem ex humido quoque educi, immo ex ipso (quod magis mireris) humore. Quidam negaverunt, in ignem quidquam posse mutari, priusquam mutatum esset in aquam. Potest ergo nubes, salva, quam continet, aqua, ignem parte aliqua sui reddere: ut saepe alia pars ligni ardet, alia sudat. Nec hoc dico, non contraria inter se ista esse, et alterum altero perimi: sed ubi valentior ignis, quam humor est, vincit. Rursus ubi copia humoris exsuperat, tunc ignis sine effectu est. Itaque non ardent virentia. Refert ergo, quantum aquae sit. Exigua enim non resistit, nec ignem impedit. Quidni?

Maiorum noſtrorum memoria, ut Poſidonius tradit, cum inſula in Aegeo mari ſurgeret, ſpumabat interdiu mare, et fumus ex alto ferebatur. Nam demum prodebat ignem, non continuum, ſed ex intervallis emicantem, fulminum more, quotiens ardor inferius iacentis ſuperum pondus evicerat. Deinde ſaxa revoluta, rupeſque partim illaeſae, quas ſpiritus, antequam verteretur, expulerat, partim exeſae, et in levitatem pumicis verſae: noviſſime cacumen exuſti montis emicuit. Poſtea altitudini adiectum, et ſaxum illud in magnitudinem inſulae crevit. Idem noſtra memoria, Valerio Aſiatico conſule iterum accidit. Quorſus haec retuli? ut appareret, nec exſtinctum ignem mari ſuperfuſo, nec impetum eius, gravitate ingentis undae prohibitum exire. Ducentorum paſſuum fuiſſe altitudinem Aſclepiodotus Poſidonii auditor tradidit, per quam, diruptis aquis, ignis emerſit. Quod ſi immenſa aquarum vis, ſubeuntem ex imo flammarum vim non potuit opprimere: quanto minus in aëre exſtinguere ignem poterit, nubium tenuis humor et roſcidus? Adeo res iſta non habet ullam moram, quae contra cauſas ignium ſit; quos non videmus emicare, niſi impendente coelo. Serenum ſine fulmine eſt. Non habet iſtos metus dies purus, nec nox quidem, niſi obſcura nubibus. Quid ergo? Non aliquando etiam apparentibus ſtellis, et nocte tranquilla fulgurat? Sed ſcias licet nubes illic eſſe, unde ſplendor effertur: quas videri a nobis terrarum tumor non ſinit. Adiice nunc, quod fieri poteſt, ut nubes ſudae et humiles attritu ſuo ignem reddant: qui in ſuperiora expreſſus, in

parte ſincera puraque coeli viſatur: ſed fit in ſordida.

XXVII. Tonitrua diſtinxere quidam ita, ut dicerent, unum eſſe genus, cuius ſit grave murmur, quale terrarum motum antecedit, clauſo vento et fremente. Hoc quomodo illis videatur fieri, dicam. Cum ſpiritum intra ſe clauſere nubes, in concavis partibus earum volutatus aër, ſimilem agit mugitibus ſonum, raucum et aequalem, et continuum. Itaque etiam ubi illa regio humida eſt, exitum claudit. Ideo huiuſmodi tonitrua venturi praenuntia imbris ſunt. Aliud genus eſt acre, quod acerbum magis dixerim, quam ſonorum: qualem audire ſolemus, cum ſuper caput alicuius dirupta veſica eſt. Talia eduntur tonitrua, cum globata diſſolvitur nubes, et ſpiritum, quo diſtenta fuerat, emittit. Hoc proprie fragor dicitur, ſubitus et vehemens: quo edito concidunt homines, et exanimantur, quidam vero vivi ſtupent, et in totum ſibi excidunt, quos vocamus attonitos, quorum mentes ſonus ille coeleſtis loco pepulit. Hic fieri illo quoque modo poteſt, ut incluſus aër cava nube et motu ipſo extenuatus diffundatur. Deinde cum maiorem ſibi locum quaerit, a quibus involutus eſt, ſonum patitur. Quid autem? non quemadmodum illiſae manus inter ſe plauſum edunt, ſic illiſarum inter ſe nubium ſonus poteſt eſſe magnus, quia magna concurrunt?

XXVIII. Videmus, inquit, nubes impingi montibus, nec ſonum fieri. Primum omnium non quocunque modo illiſae ſunt, ſonant, ſed ſi apte ſunt compoſitae ad ſonum edendum. Averſae inter ſe manus colliſae non plaudunt, ſed palma cum pal-

ma collata plausum facit. Et plurimum interest, utrum cavae concutiantur, an planae et extentae. Deinde non tantum nubes ire oportet, sed agi magna vi, et procellosa. Etiam mons non scindit nubem, sed dirigit, et primam quamque partem eius solvit. Ne vesica quidem, quocunque modo spiritum emisit, sonat. Si ferro divisa est, sine ullo aurium sensu exit. Rumpi illam oportet, ut sonet, non secari. Idem de nubibus dico: nisi multo impetu dissiluere, non sonant. Adiice nunc, quod nubes in monte actae, non franguntur, sed circumfunduntur in aliquas partes montis, arboris ramos, frutices, aspera saxa et eminentia. Et ita discutiuntur, et si quem habent spiritum, multifariam emittunt: qui nisi universus erumpit, nec crepat. Hoc ut scias, ventus qui circa arborem funditur, sibilat, non tonat. Lato (ut ita dicam) ictu, et totum globum semel dissipante opus est, ut sonitus erumpat: qualis auditur cum tonat.

XXIX. Praeter haec natura aptus est aër ad voces. Quidni? cum vox nihil aliud sit, quam ictus aër. Debent ergo nubes utrimque dissecari, et cavae et intentae. Vides enim quanto vocaliora sunt vacua quam plena, quanto intenta quam remissa. Ita tympana et cymbala sonant: quia illa repugnantem ex ulteriore parte spiritum pulsant, haec ad ipsum aërem acta, nisi concavo, non tinniunt.

XXX. Quidam, inter quos Asclepiodotus est, iudicant sic, quorundam quoque corporum concursu tonitrua et fulmina excuti posse. Aetna aliquando multo igne abundavit: ingentem vim arenae

urentis effudit. Involutus eſt dies pulvere, populosque ſubita nox terruit. Illo tempore aiunt plurima fuiſſe tonitrua et fulmina: quae concurſu aridorum corporum facta ſunt, non nubium: quas veriſimile eſt, in tanto fervore aëris, nullas fuiſſe. Aliquando Cambyſes ad Ammonem miſit exercitum: quem arena Auſtro mota, et more nivis incidens, texit, deinde obruit. Tunc quoque verſimile eſt fuiſſe tonitrua fulminaque, attritu arenae ſeſe affricantis. Non repugnat propoſito noſtro iſta opinio. Diximus enim, utriusque naturae corpora efflare terras, et ſicci aliquid et humidi in toto aëre vagari. Itaque ſi quid tale intervenit, nubem facit ſolidiorem craſſioremque, quam ſi tantum ſimplici ſpiritu intexeretur. Illa frangi poteſt, et edere ſonum: iſta quae dixi, ſive incendiis vaporantibus aëra repleverunt, ſive ventis terras verrentibus, neceſſe eſt nubem faciant antequam ſonum. Nubem autem tam arida quam humida conferunt. Eſt autem nubes (ut diximus) ſpiſſitudo aëris craſſi.

XXXI. Ceterum mira fulminis, ſi intueri velis, opera ſunt, nec quidquam dubii relinquentia, quin divina inſit illis et ſubtilis potentia. Loculis integris ac illaeſis conflatur argentum. Manente vagina, gladius liqueſcit. Et inviolato ligno, circa pila ferrum omne diſtillat. Stat fracto dolio vinum, nec ultra triduum rigor ille durat. Illud aeque inter annotanda ponas licet, quod et hominum, et ceterorum animalium quae icta ſunt, caput ſpectat ad exitum fulminis: quod omnium percuſſarum arborum contra fulmina haſtulae ſurgunt. Quid, quod malorum ſer-

pentium, et aliorum animalium, quibus mortifera vis ineſt, cum fulmine icta ſunt, venenum omne conſumitur? Unde, inquit, ſcis? in venenatis corporibus vermis non naſcitur. Fulmina icta, intra dies verminant.

XXXII. Quid, quod futura portendunt: nec unius tantum aut alterius rei ſigna dant, ſed ſaepe totum fatorum ſequentium ordinem nuntiant, et quidem decretis evidentibus, longeque clarioribus, quam ſi ſcriberentur? Hoc autem inter nos et Tuſcos, quibus ſumma perſequendorum fulminum eſt ſcientia, intereſt. Nos putamus, quod nubes colliſae ſunt, ideo fulmina emitti. Ipſi exiſtimant, nubes collidi, ut fulmina emittantur. Nam cum omnia ad Deum referant, in ea ſunt opinione, tanquam, non quia facta ſunt, ſignificent; ſed quia ſignificatura ſunt, fiant: eadem tamen ratione fiunt, ſive illis ſignificare propoſitum eſt, ſive conſequens. Quomodo ergo ſignificant, niſi a Deo mittantur? Quomodo aves non in hoc motae, ut nobis occurrerent, dextrum auſpicium, ſiniſtrumve fecerunt. Et illas, inquit, Deus movit. Nimis illum otioſum, et puſillae rei miniſtrum facis, ſi aliis ſomnia, aliis exta diſponit. Iſta nihilominus divina ope geruntur. Sed non a Deo pennae avium reguntur, nec pecudum viſcera ſub ipſa ſecuri formantur. Alia ratione fatorum ſeries explicatur, indicia venturi ubique praemittens, ex quibus nobis quaedam familiaria, quaedam ignota ſunt. Quidquid fit, alicuius rei futurae ſignum eſt: fortuita, et ſine ratione vaga, divinationem non recipiunt. Cuius rei ordo eſt,

etiam praedictio est. Cur ergo aquilae hic honor datus est, ut magnarum rerum faceret auspicia: aut corvo, aut paucissimis avibus: ceterarum sine praesagio vox est? Quia quaedam in artem nondum redacta sunt. Quaedam vero ne redigi quidem possunt, ob nimium remotam conversationem. Ceterum nullum animal est, quod non motu et occursu suo praedicat aliquid. Non omnia scilicet, sed quaedam notantur. Auspicium est observantis. Ad eum itaque pertinet, qui in ea direxerit animum. Ceterum et illa quae pereunt. Quinque stellarum potestatem Chaldaeorum observatio excepit. Quid tu? tot millia siderum iudicas otiosa lucere? Quid est porro aliud, quod errorem incutiat peritis natalium, quam quod paucis nos sideribus assignant: cum omnia quae supra nos sunt, partem sibi nostri vindicent? Submissiora forsitan in nos propius vim suam dirigunt; et ea quae frequentius mota, aliter nos, aliter cetera animalia prospiciunt. Ceterum et illa quae aut immota sunt, aut propter velocitatem universo mundo parem immotis similia, non extra ius dominiumque nostri sunt. Aliud aspice, et distributis rem efficis, tractas. Non magis autem facile est, scire quid possint, quam dubitari debet, an possint.

XXXIII. Nunc ad fulmina revertamur: quorum ars in tria dividitur: quemadmodum exploremus, quemadmodum interpretemur, quemadmodum exoremus. Prima pars ad formulam spectat; secunda, ad divinationem; tertia, ad propitiandos deos: quos bona rogare oportet, mala deprecari. Rogare, ut

promiſſa firment: deprecari, ut remittant minas.

XXXIV. Summam eſſe vim fulminum iudicant: quia quidquid alia portendunt, interventus fulminis tollit. Quidquid ab hoc portenditur, fixum eſt, nec alterius oſtenti ſignificatione minuitur. Quidquid exta, quidquid aves minabuntur, ſecundo fulmine abolebitur. Quidquid fulmine denuntiatum eſt, nec extis, nec ave contraria refellitur. In quo mihi falli videntur. Quare? quia vero verius nihil eſt. Si aves futura cecinerunt, non poteſt hoc auſpicium fulmine irritum fieri: aut ſi poteſt, non futura cecinere. Non enim nunc avem comparo et fulmen, ſed duo veri ſigna: quae ſi verum ſignificant, paria ſunt. Itaque ſi fulminis interventus ſubmovet extorum vel augurum iudicia, male inſpecta exta, male obſervata auguria ſunt. Non enim refert, utrius rei maior potentiorve natura ſit, ſi utraque res veri attulit ſignum, quantum ad hoc par eſt. Si dicas, flammae vim maiorem eſſe, quam fumi, non mentieris: ſed ad indicandum ignem, idem valet flamma, quod fumus. Itaque ſi hoc dicunt, quoties exta aliud ſignificabunt, aliud fulmina, fulminum erit auctoritas maior, fortaſſe conſentiam: ſed ſi hoc dicunt, quamvis altera ſigna verum praedixerint, fulminis ictus priora delevit, et ad ſe fidem traxit, falſum eſt. Quare? quia nihil intereſt, quam multa auſpicia ſint. fatum unum eſt: quod ſi bene primo auſpicio intellectum eſt, ſecundo non interit: idem eſt. Ita dico, non refert, idem an aliud ſit, per quod quaerimus: quoniam de quo quaerimus, idem eſt.

XXXV. Fatum fulmine mutari non poteſt. Quid-

ni? Nam fulmen ipſum fati pars eſt. Quid ergo expiationes, procurationeſque, quo pertinent, ſi immutabilia ſunt fata? Permitte mihi illam rigidam ſectam tueri eorum, qui excipiunt iſta, et nihil aliud eſſe exiſtimant, quam aegrae mentis ſolatia. Fata aliter ius ſuum peragunt, nec ulla commoventur prece, non miſericordia flectuntur, non gratia. Servant curſum irrevocabilem, ex deſtinato fluunt. Quemadmodum rapidorum aqua torrentium in ſe non recurrit, nec moratur quidem, quia priorem ſuperveniens praecipitat: ſic ordinem rerum fati aeterna ſeries rotat, cuius haec prima lex eſt, ſtare decreto.

XXXVI. Quid enim intelligis fatum? Exiſtimo neceſſitatem rerum omnium actionumque, quam nulla vis rumpat. Hanc ſi ſacrificiis, et capite niveae agnae, exorari iudicas: divina non noſti. Sapientis quoque viri ſententiam negatis poſſe mutari. Quanto magis Dei? cum ſapiens quid ſit optimum in praeſentia ſciat, illius divinitati omne praeſens ſit. Agere tamen nunc eorum volo cauſam, qui procuranda exiſtimant fulmina: et expiationes non dubitant prodeſſe, aliquando ad ſubmovenda pericula, aliquando ad levanda, aliquando ad differenda.

XXXVII. Quid ſit quod ſequitur, paulo poſt proſequar. Interim hoc habent commune nobiſcum, quod nos quoque exiſtimamus vota proficere, ſalva vi ac poteſtate fatorum. quaedam enim a diis immortalibus ita ſuſpenſa relicta ſunt, ut in bonum vertant, ſi admotae diis preces fuerint, ſi vota ſuſcepta. Ita non eſt hoc contra fatum, ſed ipſum quoque in fato eſt. Aut futurum, inquit, eſt, aut non. Si futu-

rum eſt, etiamſi non ſuſceperis vota, fiet. Si non eſt futurum, etiamſi ſuſceperis vota, non fiet. Falſa eſt iſta interrogatio: quia illam mediam inter iſta exceptionem praeteris. Futurum, inquam, hoc eſt, ſed ſi vota ſuſcepta fuerint. Hoc quoque neceſſe, inquit, eſt, fato comprehenſum ſit, aut ſuſcipias vota, aut non.

XXXVIII. Puta me tibi manus dare, et fateri, hoc quoque fato eſſe comprehenſum, ut utique fiant vota. Ideo fient. Fatum eſt, ut hic diſertus ſit, ſed ſi literas didicerit: ab eodem fato continetur, ut literas diſcat: ideo diſcet. Hic dives erit, ſed ſi navigaverit. At in illo fati ordine, quo patrimonium illi grande promittitur, hoc quoque protinus fatum eſt, ut naviget: ideo navigabit. Idem dico tibi de expiationibus. Effugiet pericula, ſi expiaverit praedictas divinitus minas. At hoc quoque in fato eſt, ut expiet: ideo expiabit. Iſta nobis opponi ſolent, ut probetur nihil voluntati noſtrae relictum, et omne ius fato traditum. Cum de iſta re agetur, dicam, quemadmodum, manente fato, aliquid ſit in hominis arbitrio. Nunc vero id de quo agitur, explicavi, quomodo ſi fati certus eſt ordo, expiationes procurationeſque prodigiorum, pericula avertant: quia cum fato non pugnant, ſed ipſa lege fati fiunt. Quid ergo, inquis, aruſpex mihi prodeſt? Utique enim expiare, etiam non ſuadente illo, mihi neceſſe eſt. Hoc prodeſt, quod fati miniſter eſt. Sic cum ſanitas videatur eſſe de fato, debetur et medico: quia ad nos beneficium fati per huius manus venit.

XXXIX. Genera fulminum tria eſſe ait Caecinna:

Consiliarium, Auctoritatis, et quod Status dicitur. Consiliarium ante rem fit, sed post cogitationem: cum aliquid in animo versantibus, aut suadetur fulminis ictu, aut dissuadetur. Auctoritatis est, ubi post rem factam venit, quam futuram bono malove significat. Status est, ubi quietis, nec agentibus quidquam, nec cogitantibus quidem, fulmen intervenit. Hoc aut minatur, aut promittit, aut monet. Hoc monitorium vocat: sed nescio quare non idem sit, quod consiliarium. Nam et qui monet, consilium dat: sed habet aliquam distinctionem. Ideoque separatur a consiliario: quia illud suadet dissuadetque, hoc solam impendentis periculi evitationem continet. Ut cum timemus ignem aut fraudem a proximis, aut insidias a servis. Etiamnum tamen aliam distinctionem utriusque video: Consiliarium est, quod cogitanti factum est: monitorium, quod nihil cogitanti. Habet autem utraque res suam proprietatem. Suadetur deliberantibus, at ultro monentur.

XL. Primo omnium non sunt fulminum genera, sed significationum. Nam fulminum genera sunt illa, quod terebrat, quod discutit, quod urit. Quod terebrat, subtile est et flammeum, cui per angustissimum fuga est, ob sinceram et puram flammae tenuitatem. Quod dissipat, conglobatum est, et habet admixtam vim spiritus coacti et procellosi. Itaque illud fulmen per id foramen, quod ingressum est, redit et evadit. Huius late sparsa vis, rumpit icta, non perforat. Tertium illud genus, quod urit, multum terreni habet, et igneum magis est quam flammeum. Itaque relinquit magnas ignium notas, quae percussis

inhaereant. Nullum quidem ſine igni fulmen venit: ſed hoc proprie igneum dicimus, quod manifeſta ardoris veſtigia imprimit. Quod aut urit, aut fuſcat, tribus modis urit: aut enim afflat, et leni iniuria laedit, aut comburit, aut accendit. Omnia iſta urunt, ſed genere et modo differunt. Quodcunque combuſtum eſt, utique et uſtum eſt. At non omne quod uſtum, utique et combuſtum eſt. Item quod accenſum eſt. poteſt enim illud ipſo tranſitu ignis uſſiſſe. Quis neſcit quaedam uri quidem, nec ardere? Nihil autem poteſt ardere, quod non uratur. Unum hoc adiiciam. Poteſt aliquid eſſe combuſtum, quod non ſit accenſum. poteſt accenſum eſſe, nec combuſtum.

XLI. Nunc ad id tranſeo genus fulminis, quo icta fuſcantur. Hoc aut decolorat, aut colorat. Utrique diſtinctionem ſuam reddam. Decoloratur, id cuius color vitiatur, non mutatur. Coloratur, id cuius alia ſit quam fuit facies: tanquam caerulea, vel nigra, vel pallida. Haec adhuc Etruſcis et philoſophis communia ſunt. In illo diſſentiunt, quod fulmina dicunt a Iove mitti, et tres illi manubias dant. Prima (ut aiunt) monet, et placata eſt, et ipſius conſilio Iovis mittitur. Secundam mittit quidem Iupiter, ſed ex conſilii ſententia. duodecim enim deos advocat. Hoc fulmen boni aliquid aliquando facit, ſed tunc quoque non aliter, quam ut noceat. Ne prodeſt quidem impune. Tertiam manubiam idem Iupiter mittit: ſed adhibitis in conſilium diis, quos ſuperiores et involutos vocant. Quae vaſtat et includit, et mutat ſtatum privatum utique et publicum, quem invenit. Ignis enim nihil eſſe, quod ſit, patitur.

XLII. In his prima ſpecie ſi intueri velis, errat antiquitas. Quid enim tam imperitum eſt, quam credere fulmina e nubibus Iovem mittere, columnas, arbores, ſtatuas ſuas nonnunquam petere, ut, impunitis ſacrilegis, percuſſis ovibus, incenſis aris, pecudes innoxias feriat, et ad ſuum conſilium a Iove deos, quaſi in ipſo parum conſilii ſit, advocari: illa laeta et placata eſſe fulmina, quae ſolus excutiat: pernicioſa, quibus mittendis maior numinum turba interfuit? Si quaeris a me, quid ſentiam, non exiſtimo tam hebetes fuiſſe, ut crederent Iovem, aut non aequae voluntatis, aut certe minus paratum eſſe. Utrum enim cum emiſit ignes, quibus innoxia capita percuteret, ſcelerata tranſiret, aut noluit iuſtius mittere, aut non ſucceſſit? Quid ergo ſecuti ſunt, cum hoc dicerent? Ad coërcendos animos imperitorum, ſapientiſſimi viri iudicaverunt inevitabilem metum, ut ſupra nos aliquid timeremus. Utile erat in tanta audacia ſcelerum aliquid eſſe, adverſum quod nemo ſibi ſatis potens videretur. Ad conterrendos itaque eos, quibus innocentia niſi metu non placet, poſuere ſuper caput vindicem, et quidem armatum.

XLIII. Quare ergo id fulmen quod ſolus Iupiter mittit, placabile eſt: pernicioſum id, de quo deliberavit, et quod aliis quoque diis auctoribus miſit? Quia Iovem, id eſt, regem, prodeſſe etiam ſolum oportet, nocere non, niſi cum pluribus viſum eſt. Diſcant hoc ii, quicunque magnam potentiam inter homines adepti ſunt, ſine conſilio nec fulmen quidem mitti: advocent, conſiderent multorum ſententias, placita temperent, et hoc ſibi proponant, ubi

aliquid percuti debet, ne Iovi quidem ſuum ſatis eſſe conſilium.

XLIV. In hoc quoque tam imperiti non fuere, ut Iovem exiſtimarent tela mutare. poëticam iſta licentiam decent.

Eſt aliud levius fulmen, cui dextra Cyclopum,
Saevitiae flammaeque minus, minus addidit irae.
Tela ſecunda vocant ſuperi. ———

Illos vero altiſſimos viros error iſte non tenuit, ut exiſtimarent, Iovem modo levioribus fulminibus et luſoriis uti: ſed voluerunt admonere eos quibus adverſus peccata hominum fulminandum eſt, non eodem modo omnia eſſe percutienda: quaedam frangi debere, quaedam elidi et diſtringi, quaedam admoveri.

XLV. Ne hoc quidem crediderunt, Iovem, qualem in Capitolio et in ceteris aedibus colimus, mittere manu fulmina, ſed eundem quem nos Iovem intelligunt, cuſtodem rectoremque univerſi, animum ac ſpiritum, mundani huius operis dominum et artificem, cui nomen omne convenit. Vis illum fatum vocare? non errabis. Hic eſt, ex quo ſuſpenſa ſunt omnia, cauſa cauſarum. Vis illum providentiam dicere? recte dices. Eſt enim, cuius conſilio huic mundo providetur, ut inconfuſus eat, et actus ſuos explicet. Vis illum naturam vocare? non peccabis. Eſt enim, ex quo nata ſunt omnia, cuius ſpiritu vivimus. Vis illum vocare mundum? non falleris. Ipſe enim eſt, totum quod vides, totus ſuis partibus in-

ditus, et ſe ſuſtinens vi ſua. Idem Etruſcis quoque viſum eſt : et ideo fulmina a Iove mitti dixerunt, quia ſine illo nihil geritur.

XLVI. At quare Iupiter aut ferienda tranſit, aut innoxia ferit? In maiorem me quaeſtionem vocas: cui ſuus locus, ſuus dies dandus eſt. Interim hoc dico, fulmina non mitti a Iove, ſed ſic omnia diſpoſita, ut ea etiam quae ab illo non fiunt, tamen ſine ratione non fiant; quae illius eſt. Vis eorum, illius permiſſio eſt. Nam etſi Iupiter illa nunc non facit, fecit ut fierent. Singulis non adeſt: ſed ſignum, et vim, et cauſam dedit omnibus.

XLVII. Huic illorum diviſioni non accedo. Aiunt aut perpetua, aut finita eſſe fulmina, aut prorogativa. Perpetua, quorum ſignificatio in totam vitam pertinet; nec unam rem id enuntiat, ſed contextum rerum per omnem deinceps aetatem futurarum complectitur. Haec ſunt fulmina, quae prima accepto patrimonio, et in novo hominis aut urbis ſtatu fiunt. Finita ad diem utique reſpondent. Prorogativa ſunt, quorum minae differri poſſunt, averti tollique non poſſunt.

XLVIII. Dicam quid ſit, quare huic diviſioni non conſentiam. Nam et quod perpetuum vocant fulmen, finitum eſt. Aeque enim talia ad diem reſpondent. Nec ideo finita non ſunt, quia multum tempus ſignificant. Et quod prorogativum videtur, finitum eſt. Nam illorum quoque confeſſione certum eſt, quouſque impetretur dilatio. Privata enim fulmina negant ultra decimum annum, publica ultra triceſimum poſſe deferri. Hoc modo et iſta finita ſunt: quia ultra

quod non prorogentur, inclusum est. Omnium ergo fulminum et omnis eventus dies stata est. Non potest enim ulla incerti esse comprehensio. Quae inspicienda sint in fulgure, passim et vage dicunt, cum possint sic dividere, quemadmodum ab Attalo philosopho, qui se huic disciplinae dederat, divisa sunt, ut inspiciatur ubi factum sit, quando, cui, in qua re, quale, quantum. Haec si digerere in partes suas voluero, quid postea faciam, nisi in immensum procedam?

XLIX. Nunc nomina fulminum, quae a Caecinna ponuntur, perstringam: et quid de his sentiam, exponam. Ait esse postulatoria, quibus sacrificia intermissa, aut non rite facta repetuntur. Monitoria, quibus docetur, quid cavendum sit. Pestifera, quae mortem exsiliumque portendunt. Fallacia, quae per speciem alicuius boni nocent. Dant consulatum, malo futurum gerentibus; et hereditatem, cuius compendium magno sit luendum incommodo. Deprecanea, quae speciem periculi sine periculo afferunt. Peremtalia, quibus tolluntur priorum fulminum minae. Attestata, quae prioribus consentiunt. Atterranea, quae in incluso fiunt. Obruta, quibus iam prius percussa nec procurata feriuntur. Regalia, quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia urbis liberae loca: quorum significatio regnum civitati minatur. Inferna, cum e terra exsiliunt ignes. Hospitalia, quae sacrificiis ad nos Iovem arcessunt, et (ut verbo eorum molliori utar) invitant. sed si irascente domino invitant, tunc venire cum magno invitantium periculo affirmat. Auxi-

liaria, quae advocata, ſed advocantium bono veniunt.

L. Quanto ſimplicior diviſio eſt, qua utebatur Attalus noſter, egregius vir, qui Etruſcorum diſciplinam Graeca ſubtilitate miſcuerat. Ex fulminibus quaedam ſunt, quae ſignificant id quod ad nos pertinet: quaedam aut nihil ſignificant, aut id cuius intellectus ad nos non pervenit. Ex his quae ſignificant, quaedam ſunt laeta, quaedam adverſa, quaedam nec adverſa nec laeta. Adverſorum hae ſpecies ſunt. Aut inevitabilia mala portendunt, aut evitabilia, aut quae minui poſſunt, aut quae prorogari. Laeta aut manſura ſignificant, aut caduca. Mixta aut partem habent boni, partem mali; aut mala in bonum, aut bona in malum vertunt. Nec adverſa nec laeta ſunt, quae aliquam nobis actionem ſignificant, qua nec terreri nec laetari debemus: ut peregrinationem in qua nec metus, nec ſpei quidquam ſit.

LI. Revertar ad ea fulmina, quae ſignificant quidem aliquid, ſed quod ad nos non pertineat. tanquam, utrum eodem anno idem futurum ſit fulmen, quod factum eſt. Nihil ſignificant fulmina, aut id cuius notitia nos effugit: ut illa quae in vaſtum mare ſparguntur, aut in deſertas ſolitudines: quorum ſignificatio vel nulla eſt, vel perit.

LII. Pauca adhuc adiiciam ad enarrandam vim fulminis, quae non eodem modo omnem materiam vexat. Valentiora, quia reſiſtunt, vehementius diſſipat: cedentia nonnunquam ſine iniuria tranſit. Cum lapide ferroque, et duriſſimis quibusque, confligit:

quia viam necesse est per illa impetu quaerat. Itaque facit viam qua effugiat. teneris et rarioribus parcit, quanquam et flammis opportuna videantur: quia transitu patente minus saevit. Loculis itaque, ut dixi, integris, pecunia quae in his fuerat, conflata reperitur: quia ignis tenuissimus per occulta foramina transcurrit. Quidquid autem in tigno solidum invenit, ut contumax vincit. Non uno autem, ut dixi, modo saevit: sed quid quaeque vis fecerit, ex ipso genere iniuriae intelligis, et fulmen opere cognoscis. Interdum in eadem materia, multa diversa, eiusdem vis fulminis facit: sicut in arbore, quod aridissimum est, urit: quod solidissimum et durissimum est, terebrat et frangit: summos cortices dissipat, interiores libros interioris arboris rumpit ac scindit, folia perstringit ac tundit: vinum gelat, ferrum et aes fundit.

LIII. Illud est mirum, quod vinum fulmine gelatum, cum ad priorem habitum redit, potum aut exanimat, aut dementes facit. Quare id accidat quaerenti mihi, illud occurrit. Inest fulmini vis pestifera. Ex hoc aliquem remanere spiritum in eo humore quem coëgit gelavitque, verisimile est. Nec enim alligari potuisset, nisi aliquod illi esset additum vinculum. Praeterea olei quoque, et omnis unguenti, taeter post fulmen odor est. Ex quo apparet, inesse quandam subtilissimo igni, et contra naturam acto, pestilentem potentiam, quo non tantum icta cadunt, sed etiam afflata. Praeterea quocunque decidit fulmen, ibi odorem sulphuris esse certum est: qui quia natura gravis est, saepius haustus alienat. Sed ad

hoc vacui revertemur. Fortasse enim libebit ostendere, quantum omnia ista a philosophia artium parente fluxere. Illa primum et quaesivit causas rerum, et observavit effectus: et quod fulminis inspectione longe melius est, initiis rerum exitus contulit.

LIV. Nunc ad opinionem Posidonii revertar. E terra terrenisque omnibus pars humida efflatur, pars sicca et fumida. Haec fulminibus alimentum est: illa imbribus. Quidquid in aëra sicci fumosique pervenit, id includi se nubibus non fert, sed rumpit claudentia. Inde est sonus, quem nos tonitruum vocamus. In ipso quoque aëre quidquid attenuatur, simul siccatur et calet. Hoc quoque si inclusum est, aeque fugam quaerit, et cum sono evadit. Et modo universam eruptionem facit, eoque vehementius intonat: modo per partes et minutatim. Ergo tonitrua hic spiritus exprimit, dum aut rumpit nubes, aut pervolat. Volutatio autem spiritus, in nube conclusi, valentissimum est accendendi genus.

LV. Tonitrua nihil aliud sunt, quam sicci aëris sonitus, qui fieri, nisi dum aut terit, aut rumpitur, non potest. Et si colliduntur, inquit, nubes inter se, fit is quem desideras ictus, sed non universus. Neque enim tota totis concurrunt, sed partibus partes. Nec sonant mollia, nisi illisa duris sint. Itaque non auditur fluctus, nisi impactus. Ignis, inquit, missus in aquam, sonat, dum exstinguitur. Puta ita esse. pro me est. Non enim ignis tunc sonum efficit, sed spiritus per exstinguentia effugiens. Ut dem tibi, et fieri ignem in nube, et exstingui, e spiritu nascitur et attritu. Quid ergo? inquit. non po-

teſt aliqua ex his tranſcurrentibus ſtellis incidere in nubem, et exſtingui? Exiſtimemus poſſe aliquando et hoc fieri. Nunc naturalem cauſam quaerimus et aſſiduam, non raram et fortuitam. Puta me confiteri verum eſſe, quod dicis, aliquando poſt tonitrua emicare ignes, ſtellis tranſverſis et cadentibus ſimiles. Non ob hoc tonitrua facta ſunt: ſed cum hoc fieret, tonitrua facta ſunt. Clidemus ait, fulgurationem ſpeciem inanem eſſe, non ignem. Sic enim per noctem ſplendorem motu remorum videri. Diſſimile eſt exemplum.. illic enim ſplendor intra ipſam aquam apparet: hic qui fit in aëre, erumpit et exſilit.

LVI. Heraclitus exiſtimat fulgurationem eſſe velut apud nos incipientium ignium conatus, et primum flammam incertam, modo intereuntem, modo reſurgentem. Haec antiqui fulgetra dicebant: tonitrua nos pluraliter dicimus. Antiqui aut tonitruum dixerunt, aut tonum. Hoc apud Caecinnam invenio, facundum virum; qui habuiſſet aliquod in eloquentia nomen, niſi illum Ciceronis umbra preſſiſſet. Etiamnum illo verbo utebantur antiqui, correpto, quo nos producta una ſyllaba utimur. Dicimus enim ut ſplendere, ſic fulgere. At illis ad ſignificandum hanc e nubibus ſubitae lucis eruptionem mos erat, media ſyllaba correpta, ut dicerent fulgere.

LVII. Quid ipſe exiſtimem, quaeris? Adhuc enim alienis opinionibus accommodavi manum. Dicam: Fulgurat, cum repentinum late lumen emicuit. Id evenit, ubi in ignem extenuatus in nubibus aër

vertitur, nec vires, quibus longius profiliat, invenit. Non miraris, puto, fi aëra aut motus extenuat, aut extenuatio incendit. Sic liquefcit excuffa glans funda, et attritu aëris velut igne diftillat. Ideo aeftate plurima fiunt fulmina, quia plurimum calidi eft. Facilius autem attritu calidorum ignis exfiftit. Eodem modo fit fulgor qui tantum fplendet, et fulmen quod mittitur. Sed illi levior vis, alimentique eft minus. Et, ut breviter dicam quod fentio: Fulmen eft fulgur intentum. Ergo ubi calidi fumidique natura, emiffa terris, in nubes incidit, et diu in illarum finu volutata eft, noviffime erumpit. Et quia vires non habet, fplendor eft. At ubi fulgura plus habuere materiae, et maiore impetu arferunt, non apparent tantum, fed decidunt.

LVIII. Quidam utique exiftimant fulmen reverti: quidam fubfidere, ubi alimenta praegravaverunt, et fulmen ictu languidiore delatum eft. At quare fulmen fubitum apparet, nec continuatur affiduus ignis? Quia celerrimi motus eft: fimul et nubes rumpit, et aëra incendit. Deinde definit flamma quiefcente motu. Non enim eft affiduus fpiritus curfus, ut ignis poffit extendi, fed quoties fortius ipfa iactatione fe accendit, fugiendi impetum capit. Deinde cum evafit, et pugna defiit, ex eadem caufa modo ufque ad terram profertur, modo diffolvitur, fi minore vi depreffus eft. Quare oblique fertur? Quia fpiritu conftat. Spiritus obliquus eft, flexuofufque. Et quia natura ignem furfum vocat, iniuria deorfum premit, incipit obliquus effe. Interdum dum neutra vis alteri cedit, et ignis in fu-

periora nititur, et in inferiora deprimitur. Quare frequenter cacumina montium feriuntur? Quia opposita ſunt nubibus, et e coelo cadentibus, per haec tranſeundum eſt.

LIX. Intelligo quid iam dudum deſideres, quid efflagites. Malo, inquis, fulmina non timere, quam noſſe. Itaque alios doce, quemadmodum fiant. Ego mihi metum illorum excuti volo, quam naturam indicari. Sequar quo vocas. omnibus enim rebus, omnibuſque ſermonibus aliquid ſalutare miſcendum eſt. Cum imus per occulta naturae, cum divina tractamus, vindicandus eſt a malis ſuis animus, ac ſubinde firmandus: quod etiam eruditis, et hoc unum agentibus, neceſſarium eſt: non ut effugiamus ictus rerum; (undique enim tela in nos iaciuntur) ſed ut fortiter conſtanterque patiamur. Invicti eſſe poſſumus, inconcuſſi non poſſumus: quanquam interim ſpes ſubit, inconcuſſos quoque eſſe nos poſſe. Quemadmodum, inquis? Contemne mortem; et omnia quae ad mortem ducunt, contemta ſunt: ſive illa bella ſint, ſive naufragia, ſeu morſus ferarum, ſeu ruinarum ſubito lapſu procidentium pondera. Numquid amplius facere poſſunt, quam ut corpus ab anima reſolvant? Haec nulla diligentia evitat, nulla felicitas domat, nulla potentia evincit. Alia varia ſorte diſponuntur: mors omnes aeque vocat. Iratis diis propitiiſque moriendum eſt: animus ex ipſa deſperatione ſumatur. Ignaviſſima animalia, quae natura ad fugam genuit, ubi exitus non patet, tentant fugam corpore imbelli. Nullus pernicioſior hoſtis eſt, quam quem audacem anguſtiae faciunt:

longeque violentius semper ex necessitate, quam ex virtute corruitur. Maiora, aut certe paria, conatur animus magnus ac perditus. Cogitemus, nos, quantum ad mortem, proditos esse: et sumus. Ita est, Lucili. Omnes reservamur ad mortem. Totum hunc quem vides populum, quos usquam cogitas esse, cito natura revocabit et condet: nec de re, sed de die queritur. Eodem citius tardiusve veniendum est. Quid ergo? Non tibi timidissimus omnium videtur, et insipientissimus, qui magno ambitu rogat moram mortis? Nonne contemneres eum, qui inter perituros constitutus, beneficii loco peteret, ut ultimus cervicem praeberet? Idem facimus. Magno aestimamus, mori tardius. In omnes constitutum est capitale supplicium, et quidem constitutione iustissima. Nam, quod maximum solet esse solatium extrema passuris, quorum eadem causa, sors eadem est. Sequeremur traditi a iudice aut magistratu, et carnifici nostro praestaremus obsequium: quid interest, utrum ad mortem iussi eamus, an ultronei? O te dementem, et oblitum fragilitatis tuae, si tunc mortem times, cum tonat! Itane salus tua in hoc vertitur? Vives, si fulmen effugeris? Petet te gladius, petet lapis, petet febris. Non maximum ex periculis, sed speciosissimum fulmen est. Male scilicet erit actum tecum, si sensum mortis tuae celeritas infinita praevenerit, si mors tua procurabitur, si ne tunc quidem cum exspiras, supervacuus, sed alicuius magnae rei signum es. Male scilicet tecum agitur, si cum fulmine conderis. Sed pavescis ad coeli fragorem, et ad inane nubilum trepidas, et quoties aliquid effulsit, exspi-

ras. Quid ergo? honeſtius iudicas deiectione animi perire quam fulmine? Eo itaque fortior adverſus coeli minas ſurge, et cum mundus undique exarſerit, cogita te nihil habere de tanta mole perdendum. Quod ſi tibi parari credis illam coeli confuſionem, illam tempeſtatum diſcordiam, ſi propter te ingeſtae illiſaeque nubes ſtrepunt, ſi in tuum exitium tanta vis ignium excutitur: at tu ſolatii loco numera tanti eſſe mortem tuam. Sed non erit huic cogitationi locus. Caſus iſte donat metum. Eſt inter cetera quoque hoc commodum eius, quod exſpectationem tuam antecedit. Nemo unquam fulmen timuit, niſi qui effugit.

L. ANNAEI SENECAE

AD LUCILIUM

NATURALIUM QUAESTIONUM

LIBER III.

QUI EST DE AQUIS.

ARGUMENTUM.

Initio dolet tam sero ad studium naturae accessisse, cum satius sit Dei opera, quam Philippi aut Alexandri latrocinia celebrare. Aquarum deinde tractationem, a divisione in dulces & medicatas; instituit. Negat fontes & flumina ex imbribus nasci, quia experimento proprio didicit maximas pluviarum non ultra decem pedes terram madefacere. Terram igitur potius in aquas mutabilem facit. Thaletem, qui terram aqua, more navigii vehit; ineptire dicit: sed telluris corpus instar humani esse, in quo venae aquarum, ceu sanguinis, arteriae spiritus sint conceptacula. Quidam etiam fontes implentur aut deplentur certis horis aut mensibus, quomodo quartana ad horam venit, aut podagra ad tempus respondet. Ab aquis ad pisces transit, & aliquantulum circa mullos adhaeret; quos lu-

xuria Romana Euripis ſub menſas fluentibus exemtos, & vitreis ollis incluſos, vario & maculoſo colore, id eſt, picta & formoſa morte exſpirantes ſpectabat, oculoſque paſcebat ante gulam. Redit dein ad aquas, & de earum medicaminibus & miraculis plurima ex Ariſtotele & aliunde permiſcet. Ad diluvia poſtremo & fatales aquarum inundationes greſſum movet. Ea evenire, cum mare, flumina, coelum in exitium humani generis conſpiraverint. Oceanus deinde & omnis aquarum illa eluvies in ſedes ſuas revocatur, redditurque iterum terris homo inſcius ſcelerum; qui tamen in innocentia ſua non diurnat, & cito redit in nequitiam.

P R A E F A T I O.

NON praeterit me, Lucili virorum optime, quam magnarum rerum fundamenta ponam ſenex, qui mundum circuire conſtitui, et cauſas ſecretaque eius eruere, atque aliis noſcenda prodere. Quando tam multa conſequar? tam ſparſa colligam? tam occulta perſpiciam? Premit a tergo ſenectus, et obiicit annos inter vana ſtudia conſumtos. tanto magis urgeamus, et damna aetatis male exemtae labor ſarciat. Nox ad diem accedat. Occupationes recidantur: patrimonii longe a domino iacentis cura ſolvatur: ſibi totus animus vacet, et ad contemplationem ſui ſaltem in ipſo fugae impetu reſpiciat. Faciet, ac ſibi inſtabit, et quotidie brevitatem temporis metietur. Quidquid amiſſum eſt, id diligenti uſu praeſentis vitae recolliget. Fideliſſimus eſt ad honeſta ex poenitentia tranſ-

itus. Libet mihi exclamare illum poëtae inclyti verſum :

Tollimus ingentes animos, & maxima parvo
Tempore molimur. ——

Hoc dicerem, ſi puer iuveniſve molirer. Nullum enim non tam magnis rebus tempus anguſtum eſt. Nunc vero ad rem ſeriam, gravem, immenſam, poſt meridianas horas acceſſimus. Faciamus quod in itinere fieri ſolet. Qui tardius exierunt, velocitate penſant moram. Feſtinemus, et opus neſcio an ſuperabile, magnum certe, ſine aetatis excuſatione tractemus. Creſcit animus, quoties coepti magnitudinem attendit, et cogitat, quantum propoſito, non quantum ſibi ſuperſit. Conſumſere ſe quidam, dum acta regum externorum componunt, quaeque paſſi invicem auſique ſunt populi. Quanto ſatius eſt, ſua mala exſtinguere, quam aliena poſteris tradere? Quanto potius deorum opera celebrare, quam Philippi aut Alexandri latrocinia, ceterorumque, qui exitio gentium clari, non minores fuere peſtes mortalium, quam inundatio, qua planum omne perfuſum eſt; quam conflagratio, qua magna pars animantium exaruit? Quemadmodum Hannibal ſuperaverit Alpes, ſcribunt: quemadmodum confirmatum Hiſpaniae cladibus bellum Italiae inopinatus intulerit: fractiſque rebus etiam poſt Carthaginem pertinax, reges pererraverit, contra Romanos ducem ſe promittens, etiam ſine exercitu. quemadmodum non deſierit ſenex omnibus angulis bellum quaerere. adeo ſine patria eſſe pati poterat, ſine hoſte non poterat. Quanto

ſatius, quid faciendum ſit, quam quid factum ſit, quaerere; ac docere eos qui ſua permiſere fortunae, nihil ſtabile ab illa datum eſſe, eius omnia fluere aura mobilius? neſcit enim quieſcere, gaudet laetis triſtia ſuſtinere, et utraque miſcere. Itaque in ſecundis nemo confidat, in adverſis nemo deficiat. alternae ſunt vices rerum. Quid exſultas? Iſta quibus veheris in ſummum, neſcis ubi te relictura ſint: habebunt ſuum, non tuum, finem. Quid iaces? ad imum delatus es: nunc eſt reſurgendi locus. In melius adverſa, in deterius optata flectuntur. Ita concipienda eſt animo varietas, non privatarum tantum domuum, quas levis caſus impellit, ſed etiam publicarum. Regna ex infimo coorta ſupra imperantes conſtiterunt. Vetera imperia in ipſo flore cecidere. Iniri non poteſt numerus, quam multa ab aliis fracta ſint. nunc cum maxime Deus alia exaltat, alia ſubmittit, nec molliter ponit, ſed ex faſtigio ſuo nullas habitura reliquias iactat. Magna iſta, quia parvi ſumus, credimus. Multis rebus non ex natura ſua, ſed ex humilitate noſtra, magnitudo eſt. Quid praecipuum in rebus humanis eſt? Non claſſibus maria compleſſe, nec in rubri maris litore ſigna fixiſſe, nec deficiente terra ad iniurias aliorum erraſſe in Oceano, ignota quaerentem: ſed animo omne vidiſſe, et qua nulla eſt maior victoria, vitia domuiſſe. Innumerabiles ſunt, qui urbes, qui populos habuere in poteſtate: pauciſſimi, qui ſe. Quid eſt praecipuum? Erigere animum ſupra minas et promiſſa fortunae. Nihil dignum putare quod ſperes. Quid enim habet dignum, quod concupiſcas? qui a divinorum converſatione

quoties ad humana recideris, non aliter caligabis, quam quorum oculi in denſam umbram ex claro ſole rediere. Quid eſt praecipuum? Poſſe laeto animo adverſa tolerare: quidquid acciderit, ſic ferre, quaſi tibi volueris accidere. Debuiſſes enim velle, ſi ſciſſes omnia ex decreto Dei fieri. Flere, queri, ingemere, deſciſcere eſt. Quid eſt praecipuum? Animus contra calamitates fortis et contumax, luxuriae non adverſus tantum, ſed et infeſtus: nec avidus periculi, nec fugax, qui ſciat fortunam non exſpectare, ſed facere: et adverſus utramque intrepidus inconfuſuſque prodire, nec illius tumultu, nec huius fulgore percuſſus. Quid eſt praecipuum? non admittere in animum mala conſilia, puras ad coelum manus tollere: nullum petere bonum, quod ut ad te tranſeat, aliquis dare debet, aliquis amittere: optare, quod ſine adverſario optatur, bonam mentem: cetera magno aeſtimata mortalibus, etiamſi quis domum caſus attulerit, ſic intueri, quaſi exitura, qua venerint. Quid eſt praecipuum? Altos ſupra fortuita ſpiritus attollere: hominis meminiſſe, ut, ſive felix eris, ſcias hoc non futurum diu; ſive infelix, ſcias hoc te non eſſe, ſi non putes. Quid eſt praecipuum? in primis labris animam habere. Haec res efficit non e iure Quiritium liberum, ſed e iure naturae. Liber autem eſt, qui ſervitutem effugit ſui. Haec eſt aſſidua ſervitus, et ineluctabilis, et per diem ac noctem aequaliter premens, ſine intervallo, ſine commeatu. Sibi ſervire, graviſſima ſervitus eſt: quam diſcutere facile eſt, ſi deſieris multa te poſcere, ſi deſieris tibi referre mercedem, ſi ante oculos et na-

turam tuam posueris et aetatem, licet prima sit; ac tibi ipse dixeris: Quid insanio? quid anhelo? quid sudo? quid terram verso? quid forum viso? Nec multo opus est, nec diu. Ad hoc proderit nobis inspicere rerum naturam. primo discedemus a sordidis, deinde animum ipsum, quo magno summoque opus est, seducemus a corpore. Deinde in occultis exercitata subtilitas, non erit in aperto deterior. Nihil autem est apertius his salutaribus, quae contra nequitiam nostram furoremque discuntur, quae damnamus, nec ponimus.

CAPUT I.

QUAERAMUS ergo de aquis, et investigemus, qua ratione fiant: sive, ut ait Ovidius,

Fons erat illimis nitidis argenteus undis:

sive, ut ait Virgilius,

Unde per ora novem vasto cum murmure montis
It mare praeruptum, & pelago premit arva sonanti:

sive ut apud te, Iunior carissime, invenio,

Eleus Siculis de fontibus exsilit amnis.

quae ratio aquas subministret: quomodo tot flumina ingentia per diem noctemque decurrant: quare alia hibernis aquis intumescant, alia in defectu ceterorum amnium crescant. Nilum interim seponamus a turba, propriae naturae et singularis: illi diem suum dabi-

mus, nunc vulgares aquas prosequemur, tam frigidas quam calentes. In quibus quaerendum erit, utrum calidae nascantur, an fiant. De ceteris quoque disseremus, quas insignes aut sapor, aut aliqua reddit utilitas. Quaedam enim oculos, quaedam nervos iuvant, quaedam inveterata et desperata a medicis vitia percurant. Quaedam medentur ulceribus, quaedam interiora fovent potu, et pulmonis ac viscerum querelas levant. Quaedam supprimunt sanguinem: tam varius singulis usus, quam gustus est.

II. Aut stant omnes aquae, aut eunt, aut colliguntur, aut varias habent venas. Aliae sunt dulces, aliae variae: asperae quippe interveniunt, salsae amaraeque aut medicatae: ex quibus sulphuratas dicimus, ferratas, aluminosas. Indicat vim sapor. Habent praeterea multa discrimina. Primum tactus: frigidae calidaeque sunt. deinde ponderis: leves et graves sunt. deinde coloris: purae sunt et turbidae, caeruleae, lucidae. deinde salubritatis: sunt enim salubres et utiles, sunt mortiferae, sunt quae cogantur in lapidem. Quaedam tenues, quaedam pingues: quaedam alunt, quaedam sine ulla bibentis ope transeunt, quaedam haustae foecunditatem afferunt.

III. Ut stet aqua, aut fluat, loci positio efficit: in devexo fluit, in plano continetur et stagnat, et aliquando in adversum spiritu impellitur: tunc cogitur, non fluit. Colligitur ex imbribus: ex suo fonte nativa est. Nihil tamen prohibet, eodem loco aquam colligi, et nasci: quod in Fucino videmus, in quem montis circumiecti fluvii derivantur. Sed et magnae latentesque in ipso undae sunt. itaque etiam cum

hiberni defluxere torrentes, faciem ſuam ſervant.

IV. Primum ergo quaeramus, quomodo ad continuandos fluminum curſus terra ſufficiat, unde tantum aquarum exeat. Miramur, quod acceſſionem fluminum maria non ſentiant. Aeque mirandum eſt, quod detrimenta exeuntium terra non ſentit. Quid eſt, quod illam ſic implevit, ut praebere tantum ex recondito poſſit, ac ſubinde ſuppleat? Quamcunque rationem reddiderimus de flumine, eadem erit rivorum ac fontium.

V. Quidam iudicant, terram, quidquid aquarum emiſit, rurſus accipere: et ob hoc maria non creſcere, quia quod influxit, non in ſuum vertunt, ſed protinus reddunt. Occulto enim itinere ſubit terras, et palam venit, ſecreto revertitur, colaturque in tranſitu mare: quod per multiplices anfractus terrarum verberatum, amaritudinem ponit, et pravitatem ſaporis in tanta ſoli varietate exuit, et in ſinceram aquam tranſit.

VI. Quidam exiſtimant, quidquid ex imbribus terra concipit, in flumina rurſus emitti. Et hoc argumenti loco ponunt, quod pauciſſima flumina ſunt in his locis, in quibus rarus eſt imber. Ideo ſiccas eſſe aiunt Aethiopiae ſolitudines, paucoſque inveniri in interiore Africa fontes: quia fervida coeli natura ſit, et paene ſemper aeſtiva. Squalidae itaque ſine arbore, ſine cultore arenae iacent, raris imbribus ſparſae, quos ſtatim combibunt. At contra conſtat, Germaniam Galliamque, et proxime ab his Italiam, abundare rivis et fluminibus: quia coelo humido utuntur, et ne aeſtas quidem imbribus caret.

VII. Adverſus haec multa dici poſſe vides. Primum ego tibi vinearum diligens foſſor affirmo, nullam pluviam eſſe tam magnam, quae terram ultra decem pedes in altitudinem madefaciat. Omnis humor intra primam cruſtam conſumitur, nec in inferiora deſcendit. Quomodo ergo poteſt imber ſuggerere amnibus vires, qui ſummam humum tingit? Pars maior eius per fluminum alveos in mare aufertur. Exiguum eſt quod ſorbet terra, nec id ſervat. Aut enim arida eſt, et abſumit quidquid in ſe fuſum eſt: aut ſatiata, ſi quid ſupra deſiderium cecidit, excludit. Et ideo primis imbribus non augentur amnes: quia totos in ſe ſitiens terra trahit. Quid, quod quaedam flumina erumpunt ſaxis et montibus? His quid conferent pluviae, quae per nudas rupes deferuntur, nec habent terram cui inſideant. Adiice, quod in ſicciſſimis locis putei in altum acti, per ducenum aut trecenum pedum ſpatia, inveniunt aquarum uberes venas, in ea altitudine, in quam aqua non penetret: ut ſcias illic non coeleſtem eſſe, nec collectitium humorem, ſed quod dici ſolet, vivam aquam. Illo quoque argumento haec opinio refellitur, quod quidam fontes in ſummo montis cacumine redundant. Apparet ergo, illos ſurſum agi, aut ibi concipi, cum omnis aqua pluvialis decurrat.

VIII. Quidam exiſtimant, quemadmodum in exteriore parte terrarum vaſtae paludes iacent, magni et navigabiles lacus, quemadmodum ingenti ſpatio terrae maria porrecta ſunt, inſuſa vallibus: ſic interiora terrarum abundare aquis dulcibus, nec minus illas ſtagnare, quam apud nos Oceanum, et ſinus

eius : immo eo latius, quo plus terra in altum patet. Ergo ex illa profunda copia isti amnes egeruntur : quos quid miraris si terra detractos non sentiat, cum adiectos maria non sentiant?

IX. Quibusdam haec placet causa. Aiunt habere terram intra se cavos recessus, et multum spiritus : qui necessario frigescit, umbra gravi pressus. Deinde piger et immotus, in aquam, cum se desiit ferre, convertitur. Quemadmodum supra nos mutatio aëris imbrem facit, ita infra terras flumen aut rivum agit. Supra nos stare non potest segnis diu et gravis. Aliquando enim sole tenuatur, aliquando ventis expanditur. Itaque intervalla magna imbribus sunt. Sub terra vero quidquid est, quod illum in aquam convertat, idem semper est, umbra perpetua, frigus aeternum, inexercitata densitas : semper ergo praebebit fonti aut flumini causas. Placet nobis terram esse mutabilem. Hoc quoque quidquid efflavit, quia non aëre libero concipitur, crassescit, et protinus in humorem convertitur.

X. Habes primam aquarum sub terra nascentium causam. Adiicias etiam licet, quod fiant omnia ex omnibus. Ex aqua aër. Ex aëre aqua. Ignis ex aëre. Ex igne aër. Quare ergo non terra fiat ex aqua, et ex terra aqua? quae si in alia mutabilis est, et in aquam : immo maxime in hanc. Utraque cognata res est, utraque gravis, utraque densa, utraque in extremum mundi compulsa. Ex aqua terra fit. Cur non aqua fiat e terra? At magna flumina sunt. Cum videris, quanta sunt : rursus ex quanto prodeant, adspice. Miraris, cum labantur assidue, quaedam ve-

ro concitata rapiantur, quae praesto sit illis semper aqua nova? Quid si mireris quod cum venti totum aëra impellant, non deficit spiritus, sed per dies noctesque aequaliter fluit: nec ut flumina certo alveo fertur, sed per vastum coeli spatium lato impetu vadit? Quid si ullam undam superesse mireris, quae superveniat tot fluctibus fractis? Nihil deficit quod in se redit. Omnium elementorum alterni recursus sunt. Quidquid alteri perit, in alterum transit. Et natura partes suas velut in ponderibus constitutas examinat: ne portionum aequitate turbata, mundus praeponderet. Omnia in omnibus sunt. Non tantum aër in ignem transit, sed nunquam sine igne est. Detrahe illi calorem: rigescet, stabit, durabitur. Transit aër in humorem: sed nihilominus non sine humore. Et aëra et aquam facit terra: sed non magis unquam sine aqua est, quam sine aëre. Et ideo facilior invicem transitus est: quia illis in quae transeundum est, iam mixta est. Habet ergo terra humorem: hunc exprimit. Habet aëra: hunc umbra hiberni frigoris densat, ut faciat humorem. Ipsa quoque mutabilis est in humorem: natura sua utitur.

XI. Quid ergo? inquis, si perpetuae sunt causae, quibus flumina oriuntur, ac fontes: quare aliquando siccantur, aliquando quibus non fuere locis, exeunt? Saepe motu terrarum itinera turbantur, et ruina interscindit aquas, quae retentae novos exitus quaerunt, et aliquo impetu faciunt, aut ipsius quassatione terrae aliunde alio transferuntur. Apud nos evenire solet, ut amisso canali suo flumina primum refundantur: deinde quia perdiderunt viam, faciant. Hoc accidisse

ait Theophrastus in Coryco monte, in quo post terrarum tremorem nova vis fontium emersit. Sed et alios quoque casus intervenire quidam opinantur, qui aliter evocent aquas, aut a cursu suo deiiciant, atque avertant. Fuit aliquando aquarum inops Haemus: sed cum Gallorum gens a Cassandro obsessa in illum se contulisset, et silvas cecidisset, ingens aquarum copia apparuit, quas videlicet in alimentum suum nemora ducebant; quibus excisis, humor, qui desiit in arbusta consumi, superfusus est. Idem ait et circa Magnesiam accidisse. Sed pace Theophrasti dixisse liceat, non hoc est simile veri: quia fere aquosissima sunt, quaecunque umbrosissima. Quod non eveniret, si aquas arbusta siccarent; quibus alimentum ex proximo est: fluminum vero vis ex intimo manat, ultraque excipitur, quam radicibus evagari licet. Deinde succisae arbores plus humoris desiderant. Non enim tantum id quo vivant, sed et id quo crescant, trahunt. Idem ait, circa Arcadiam, quae urbs in Creta insula fuit, fontes et lacus substitisse, quia desierit coli terra, diruta urbe: postea vero quam cultores receperit, aquas quoque recepisse. Causam siccitatis hanc ponit, quod obduruerit constricta tellus, nec potuerit imbres inagitata transmittere. Quomodo ergo plurimos videmus in locis desertissimis fontes? Plura denique invenimus, quae propter aquas coli coeperunt, quam quae aquas habere coeperint, quia colebantur. Non enim esse pluvialem hanc aquam, quae vastissima flumina a fonte statim, magnis apta navigiis defert, ex hoc intelligas licet, quod per

hiemem aeſtatemque par eſt a capite deiectus. Pluvia poteſt facere torrentem: non poteſt autem aequali inter ripas ſuas tenore labentem. Aquam non faciunt imbres, ſed incitant.

XII. Paulo repetamus hoc altius, ſi videtur: et ſcies non habere quod quaeras, cum ad veram amnium originem acceſſeris. Flumen nempe fecit copia curſusque aquae perennis. Ergo ſi quaeris a me, quomodo aqua fiat: interrogabo invicem, quomodo aër fiat, aut terra. Si rerum elementa ſunt quatuor, non potes interrogare unde aqua ſit: quarta enim pars eſt naturae. Quid ergo miraris, ſi rerum naturae portio tam magna, poteſt aliquid ex ſe ſemper effundere? Quomodo aër, et ipſe quarta pars mundi, ventos et auras movet, ſic aqua rivos et flumina. Si ventus eſt fluens aër, et flumen eſt fluens aqua. Satis multum illi virium dedi, cum dixi, elementum eſt. Intelligis, quod ab illo proficiſcitur, non poſſe deficere.

XIII. Aqua, ait Thales, valentiſſimum elementum eſt. hoc fuiſſe primum putat, ex hoc ſurrexiſſe omnia. Sed et nos quoque aut in eadem ſententia, aut in ultima ſumus. Dicimus enim ignem eſſe, qui occupet mundum, et in ſe cuncta convertat. Hunc evanidum conſidere, et nihil relinqui aliud in rerum natura, igne reſtincto, quam humorem: in hoc futuri mundi ſpem latere. Ita ignis exitus mundi eſt, humor primordium. Miraris amnes ex hoc poſſe exire ſemper, qui pro omnibus fuit, et ex quo ſunt omnia? Hic humor in diductione rerum ad quartas redactus eſt, ſic poſitus, ut fluminibus edendis ſuf-

ficere, ut rivis, ut fontibus poſſet. Quae ſequitur, Thaletis inepta ſententia eſt. Ait enim, terrarum orbem aqua ſuſtineri, et vehi more navigii, mobilitateque eius fluctuare, tunc cum dicitur tremere. Non eſt ergo mirum, ſi abundat humor ad flumina fundenda, cum mundus in humore ſit totus. Hanc veterem et rudem ſententiam explode. Nec eſt quod credas, in hunc orbem aquam ſubire per rimas et facere ſentinam.

XIV. Aegyptii quatuor elementa fecere: deinde ex ſingulis bina, marem et feminam. Aërem marem iudicant, qua ventus eſt: feminam, qua nebuloſus et iners. Aquam virilem vocant mare: muliebrem omnem aliam. Ignem vocant maſculum, qua ardet flamma: et feminam, qua lucet innoxius tactu. Terram fortiorem marem vocant, ſaxa cauteſque: feminae nomen aſſignant huic tractabili ad culturam.

XV. Mare unum eſt, ab initio ſcilicet ita conſtitutum: habet ſuas venas, quibus impellitur atque aeſtuat. Quomodo maris, ſic et huius aquae mitioris vaſta in occulto via eſt, quam nullius fluminis curſus exhauriet. Abdita eſt virium eius ratio. Tantum ex illa, quantum ſuperfluum ſit, emittitur. Quaedam ex iſtis ſunt, quibus aſſentire poſſumus: ſed hoc amplius cenſeo. Placet natura regi terram: et quidem ad noſtrorum corporum exemplar, in quibus et venae ſunt et arteriae: illae ſanguinis, hae ſpiritus receptacula. In terra quoque ſunt alia itinera, per quae aqua; et alia, per quae ſpiritus currit: adeoque illam ad ſimilitudinem humanorum corporum natura formavit, ut maiores quoque noſtri aquarum appella-

verint venas. Sed quemadmodum in nobis non tantum ſanguis eſt; ſed multa genera humoris, alia neceſſarii, alia corrupti, ac paulo pinguioris, in capite cerebrum, in oſſibus medullae, muci, ſalivaeque et lacrimae, et quiddam additum articulis, per quod citius flectantur ex lubrico: ſic in terra quoque ſunt humoris genera complura. Quaedam quae matura durentur. Hinc eſt omnis metallorum humus, ex quibus aurum argentumque petit avaritia: et quae in lapidem ex liquore vertuntur. In quibuſdam vero locis terra humorque liqueſcit: ſicut bitumen, et cetera huic ſimilia. Haec eſt cauſa aquarum, ſecundum legem naturae, voluntatemque naſcentium. Ceterum ut in noſtris corporibus, ita in illa ſaepe humores vitia concipiunt: aut ictus, aut quaſſatio aliqua, aut loci ſenium, aut frigus, aut aeſtus, corrupere naturam; et ſulphuratio contraxit humorem, qui modo diuturnus eſt, modo brevis. Ergo ut in corporibus noſtris ſanguis, cum percuſſa vena eſt, tamdiu manat, donec omnis effluxit, aut donec venae ſciſſura ſubſedit, atque intercluſit, vel aliqua alia cauſa retro dedit ſanguinem: ita in terra, ſolutis ac patefactis venis, rivus aut flumen effunditur. Intereſt, quantum aperta ſit vena, quomodo conſumta aqua ſit: modo exſiccatur aliquo impedimento, modo coit velut in cicatricem, comprimitque quam fecerat viam: modo illa vis terrae, quam eſſe mutabilem diximus, deſinit poſſe alimenta in humorem convertere: aliquando autem exhauſta replentur: modo per ſe viribus recollectis, modo aliunde tranſlatis. Saepe enim inania appoſita plenis humorem in ſe attrahunt.

Saepe terra, ſi facilis eſt, ipſa in tabem reſolvitur, et humeſcit. Idem evenit ſub terra, quod in nubibus, ut ſpiſſetur, gravioremque quam ut manere in natura ſua poſſit, gignat humorem. Saepe colligitur roris modo, tenuis et diſperſus liquor, qui ex multis in unum locis confluit. Sudorem aquileges vocant: quia guttae quaedam vel preſſura loci eliduntur, vel aeſtu evocantur. Haec tenuis unda vix fonti ſufficit. At ex magnis cauſis, magniſque conceptibus excidunt amnes: nonnunquam leviter, ſi aqua pondere ſuo ſe tantum detulit; nonnunquam vehementer et cum ſono ſuo, ſi illam ſpiritus intermixtus eiecit.

XVI. Sed quare quidam fontes ſenis horis pleni, ſeniſque ſicci ſunt? Supervacuum eſt nominare ſingula flumina, quae certis menſibus magna, certis anguſta ſunt: et occaſionem ſingulis quaerere, cum poſſim eandem cauſam omnibus reddere. Quemadmodum quartana ad horam venit, quemadmodum podagra ad tempus reſpondet, quemadmodum purgatio, ſi nihil obſtitit, ſtatum diem ſervat, quemadmodum praeſto eſt ad menſem ſuum partus: ſic aquae intervalla habent, quibus ſe retrahant, et quibus reddant. Quaedam autem intervalla minora ſunt, et ideo notabilia: quaedam maiora, nec minus certa. Et quid hoc mirum eſt, cum videas ordinem rerum et naturam per conſtituta procedere? Hiems nunquam aberravit. Aeſtas ſuo tempore incanduit. Autumni, veriſque, ut ſolet, facta mutatio eſt. Tam ſolſtitium, quam aequinoctium, ſuos dies retulit. Sunt et ſub terra minus nota nobis iura naturae, ſed non minus certa. Crede infra, quidquid vides ſupra. Sunt et illic

ſpecus vaſti, ſunt ingentes receſſus, et ſpatia ſuſpenſis hinc et inde montibus laxa. Sunt abrupti in infinitum hiatus, qui ſaepe illapſas urbes receperunt, et ingentem in alto ruinam condiderunt. Haec ſpiritu plena ſunt. Nihil enim uſquam inane eſt, et ſtagna obſeſſa tenebris et locis amplis. Animalia quoque illis innaſcuntur, ſed tarda et informia: ut in aëre caeco pinguique concepta, et in aquis torpentibus ſitu: pleraque ex his caeca, ut talpae et ſubterranei mures, quibus deeſt lumen, quia ſupervacuum eſt. Inde ut Theophraſtus affirmat, piſces quibuſdam locis eruuntur.

XVII. Multa hoc loco tibi in mentem venient, quae urbane in re incredibili fabulam dicas. Non cum retibus aliquem, aut cum hamis, ſed cum dolabra ire piſcatum. Exſpecto ut aliquis in mari venetur. Quid eſt autem, quare piſces in terram non tranſeant, ſi nos maria tranſimus? Permutabimus ſedes. Hoc miraris accidere. Quanto incredibiliora ſunt opera luxuriae, quoties naturam aut mentitur, aut vincit? In cubili natant piſces: et ſub ipſa menſa capitur, qui ſtatim transferatur in menſam. Parum videtur recens mullus, niſi qui in convivae manu moritur. Vitreis ollis incluſi offeruntur, et obſervatur morientium color, quem in multas mutationes mors luctante ſpiritu vertit: alios necant in garo, et condiunt vivos. Et ſunt qui fabulas putant, piſcem vivere poſſe ſub terra, et effodi, non capi. Quam incredibile illis videretur, ſi audirent natare in garo piſcem: nec coenae cauſa occiſum eſſe ſuper coenam, cum multum in deliciis fuit, et oculos, antequam gulam, pavit.

XVIII. Permitte mihi, quaeſtione ſepoſita, caſtigare luxuriam. Nihil eſt, inquis, mullo exſpirante formoſius. Ipſa colluctatione animam agenti rubor primum, deinde pallor ſuffunditur: quam aeque variatur, et incerta facies inter vitam et mortem coloris eſt. Vacatio longa ſomniculoſae inertiſque luxuriae. Quam ſero experrecta, circumſcribi ſe et fraudari tanto bono ſenſit. Hoc adhuc tanto ſpectaculo et tam pulchro piſcatores fruebantur. Quo coctum piſcem? quo exanimem? in ipſo ferculo exſpiret. Mirabamur tantum in illis eſſe faſtidium, ut nollent attingere, niſi eodem die captum piſcem: qui, ut aiunt, ſaperet ipſum mare. Ideo curſu advehebatur, ideo gerulis cum anhelitu et clamore properantibus dabatur via. Quo pervenere deliciae? Is pro putrido iam piſcis affertur, qui non hodie eductus, hodie occiſus eſt. Neſcio de re magna tibi credere. Ipſe oportet mihi credam: huc afferatur, coram me animam agat. Ad hunc faſtum pervenere ventres delicatorum, ut guſtare non poſſint piſcem, niſi quem in ipſo convivio natantem, palpitantemque viderint. Quantum ad ſolertiam luxuriae pereuntis accedit, tanto ſubtilius quotidie et elegantius aliquid excogitat furor, uſitata contemnens. Illa audiebamus, Nihil eſſe melius ſaxatili mullo. At nunc audimus: Nihil eſt moriente formoſius. Da mihi in manus vas vitreum, in quo exſultet, in quo trepidet. Ubi multum diuque laudatus eſt, ex illo perlucido vivario extrahitur: tunc ut quiſque peritior eſt, monſtrat. Vide quomodo exarſerit rubor, omni acrior minio: vide quas per latera venas agat: ecce ſanguineum putes ventrem:

quam lucidum quiddam, caeruleumque ſub ipſo tempore effulſit! iam porrigitur et pallet, et in unum colorem componitur. Ex his nemo morienti amico aſſidet, nemo videre mortem patris ſui ſuſtinet, quam optavit. Quotuſquiſque funus domeſticum ad rogum proſequitur? Fratrum, propinquorumque extrema hora deſeritur: ad mortem mulli concurritur. Nihil enim eſt illo formoſius. Non tempero mihi, quin utar interdum temerariis verbis, et proprietatis modum excedam. Non ſunt ad popinam dentibus, et ventre, et ore contenti: oculis quoque guloſi ſunt.

XIX. Sed ut ad propoſitum revertar, accipe argumentum: magnam vim aquarum in ſubterraneis occuli, fertilem foedorum ſitu piſcium. Si quando erupit, affert ſecum immenſam animalium turbam, horridam adſpici, et turpem ac noxiam guſtu. Certe cum in Caria circa Lorymam urbem talis exſiluiſſet unda, periere quicunque illos ederant piſces, quos ignoto ante eum diem coelo novus amnis oſtendit. Nec id mirum. Erant enim pinguia et differta, ut ex longo otio, corpora: ceterum inexercitata, et in tenebris ſaginata, et lucis expertia, ex qua ſalubritas ducitur. Naſci autem poſſe piſces in illo terrarum profundo, ſit indicium, quod anguillae quoque latebroſis locis naſcuntur, gravis et ipſe cibus ob ignaviam, utique ſi altitudo illas luti penitus abſcondit. Habet ergo non tantum venas aquarum terra, ex quibus corrivatis flumina effici poſſunt, ſed et amnes magnitudinis vaſtae: quorum aliis ſemper in occulto curſus eſt, donec aliquo ſinu devorentur: alii ſub

aliquo lacu emergunt. Iam quis ignorat, esse quaedam stagna sine fundo? Quorsus hoc pertinet? Ut appareat, hanc magnis amnibus aeternam esse materiam, cuius non tanguntur extrema; sicut fluminum et fontium.

XX. At quare aquis sapor varius? propter quatuor causas. Ex solo prima est, per quod feruntur. Secunda, ex eadem simulatione eius nascitur. Tertia ex spiritu, qui in aquam transfiguratus est. Quarta ex vitio, quod saepe concipiunt corruptae per iniuriam. Hae causae saporem dant aquis varium: hae medicatam potentiam: hae gravem spiritum, odoremque pestiferum: hae levitatem gravitatemque, aut calorem, aut nimium rigorem. Interest, utrum per loca sulphure, an nitro, an bitumine plena transeant. Hac ratione corruptae, cum vitae periculo bibuntur. Hinc illud, de quo Ovidius ait:

Flumen habent Cicones, quod potum saxea reddit
Viscera, quod tactis inducit marmora rebus.

Medicamentum est, et eius naturae habet limum, ut corpora et agglutinet et induret. Quemadmodum Puteolanus pulvis, si aquam attigit, saxum est: sic e contrario, haec aqua si solidum tetigit, haeret et affigitur. Inde est, quod res abiectae in eundem lacum, lapideae subinde extrahuntur. Quod in Italia quibusdam locis evenit, sive virgam, sive frondem demerseris, lapidem post paucos dies extrahis. Circumfunditur enim corpori limus, alliniturque paulatim. Hoc minus videbitur tibi mirum, si notaveris, Albulam, et fere sulphuratam aquam, circa canales suos rivos-

que durari. Aliquam harum habent causam illi lacus, quos quisquis faucibus hausit, ut idem poëta ait,

Aut furit, aut patitur mirum gravitate soporem.

Similem habet vim mero, sed vehementiorem. Nam quemadmodum ebrietas, donec exsiccetur, dementia est, et nimia gravitate defertur in somnum: sic aquae huius sulphurea vis habet quoddam acrius ex aëre noxio virus, quod mentem aut in furorem movet, aut sopore opprimit. Hoc habet mali et Lyncestius amnis:

Quem quicunque parum moderato gutture traxit,
Haud aliter titubat, quam si mera vina bibisset,

XXI. In quosdam specus qui despexere, moriuntur: tam velox malum est, ut transvolantes aves deiiciat: talis est aër, talis locus, ex quo letalis aqua destillat. Quod si remissior fuerit aëris et loci pestis, ipsa quoque temperatior noxa, nihil amplius quam tentat nervos, velut ebrietate torpentes. Nec miror, si locus atque aër quas inficit, similesque regionibus reddit, per quas, et ex quibus veniunt. Pabuli sapor apparet in lacte, et vini vis exsistit etiam in aceto. nulla res est, quae non eius a quo nascitur, notas reddat.

XXII. Aliud est etiam aquarum genus, quod nobis placet coepisse cum mundo. Sive ille aeternus est, hoc quoque fuit semper: sive initium aliquod est illi, hoc quoque cum toto dispositum est. Quid sit hoc, quaeris? Oceanum, et quodcunque ex illo mare ter-

ras interluit. Iudicant quidam flumina quoque, quorum inenarrabilis natura eſt, cum ipſo mundo traxiſſe principia, ut Iſtrum, ut Nilum, vaſtos amnes, magiſque inſignes, quam ut dici poſſit; eandem illis originem, quam ceteris eſſe.

XXIII. Haec eſt ergo aquarum diviſio, ut quibuſdam videtur. Poſt illam coeleſtes, quas ex ſuperioribus nubila eiiciunt. Ex terrenis aliae ſunt, ut ita dicam, ſupernatantes, quae in ſumma humo repunt: aliae abditae, quarum reddita eſt ratio.

XXIV. Quare quaedam aquae caleant, quaedam etiam ferveant in tantum, ut non poſſint eſſe uſui, niſi aut in aperto evanuere, aut mixtura frigidae intepuere, plures cauſae redduntur. Empedocles exiſtimat ignibus, quos multis locis terra opertos tegit, aquam caleſcere, ſi ſubiecti ſunt ſolo, per quod aquis tranſcurſus eſt. Facere ſolemus dracones et miliaria et complures formas, in quibus aere tenui fiſtulas ſtruimus, per declive circumdatas: ut ſaepe eundem ignem ambiens aqua per tantum fluat ſpatii, quantum efficiendo calori ſat eſt. Frigida itaque intrat, effluit calida. Idem ſub terra Empedocles exiſtimat fieri: quem non falli credent ii, quibus balnearia ſine igne calefiunt. Spiritus in illa fervens loco aeſtuanti infunditur. Hic pertuſo lapſus, non aliter quam igne ſubdito, parietes et vaſa balnei calefacit. Omnis denique frigida tranſitu mutatur in calidam: nec trahit ſaporem evaporatio, quia clauſa perlabitur. Quidam exiſtimant, per loca ſulphure plena exeuntes vel introëuntes aquas, calorem beneficio materiae, per quam fluunt, trahere: quod ipſo odore guſtuque

teſtantur. Reddunt enim qualitatem eius, qua caluerunt, materiae. Quod ne accidere mireris, vivae calci aquam infunde, fervebit.

XXV. Quaedam aquae mortiferae ſunt, nec odore notabiles, nec ſapore. Circa Nonacrin in Arcadia Styx appellata ab incolis, advenas fallit: quia non facie, non odore ſuſpecta eſt: qualia ſunt magnorum artificum venena, quae deprehendi niſi morte non poſſunt. Haec autem, de qua paulo ante retuli, aqua, ſumma celeritate corrumpit: nec remedio locus eſt, quia protinus hauſta duratur: nec aliter quam gypſum ſub humore conſtringitur, et alligat viſcera. Eſt autem noxia aqua in Theſſalia circa Tempe: quam et ferae et pecus omne devitat: per ferrum et aes exit: tanta vis illi ineſt, etiam dura molliendi: nec arbuſta quidem ulla alit, et herbas necat. Quibuſdam fluminibus vis ineſt mira. Alia enim ſunt, quae pota inficiunt greges ovium: intraque breve tempus, quae fuere nigrae, albam ferunt lanam: quae albae venerant, nigrae abeunt. Hoc etiam in Boeotia amnes duo efficiunt: quorum alteri ab effectu Melas nomen eſt: uterque ex eodem lacu exeunt, diverſa facturi. In Macedonia quoque, ut ait Theophraſtus, eſt flumen, ad quod qui facere albas oves volunt, adducunt. Quod ut diutius potavere, non aliter quam infecta mutantur. At ſi illis lana opus fuerit pulla, paratus gratuitus infector eſt: ad Ceronem eundem gregem appellunt. Auctores novos habeo, eſſe in Galatia flumen, quod idem in omnibus efficiat: eſſe in Cappadocia, quo poto equis, nec ulli praeterea animali, color mutatur, et ſpargitur albo cutis. Quoſ-

dam lacus esse, qui nandi imperitos ferant, notum est. Erat in Sicilia, est adhuc in Syria stagnum, in quo natant lateres, et mergi proiecta non possunt, licet gravia sint. Huius rei palam causa est. quamcunque vis rem expende, et contra aquam statue, dummodo utriusque par sit modus: si aqua gravior est, leviorem rem, quam ipsa est, feret, et tanto supra se extollet, quanto erit levior: graviora descendent. At si aquae, et eius rei quam contra pensabis, par pondus erit: nec pessum ibit, nec exstabit, sed aequabitur aquae: et natabit quidem, sed paene mersa, ac nulla eminens parte. Hoc est cur quaedam tigna supra aquam, paene tota efferantur: quaedam ad medium submersa sint, quaedam ad aequilibrium aquae descendant. Namque cum utriusque pondus par est, neutraque res alteri cedit, graviora descendunt, leviora gestantur. Grave autem et leve est, non aestimatione nostra, sed comparatione eius quo vehi debet. Itaque ubi aqua gravior est hominis corpore, aut saxi, non sinit id quo non vincitur, mergi. Sic evenit, ut in quibusdam stagnis ne lapides quidem pessum eant.. de solidis et duris loquor. Sunt enim multi pumicosi et leves, ex quibus quae constant insulae, in Lydia natant. Theophrastus est auctor. Ipse ad Cutilias natantem insulam vidi. Alia in Vadimonis lacu vehitur, alia in lacu Statoniensi. Cutiliarum insula et arbores habet, et herbas nutrit, tamen aqua sustinetur: et in hanc atque illam partem non tantum vento impellitur, sed et aura. Nec unquam illi per diem et noctem in uno loco statio est: adeo movetur levi flatu. Huic duplex causa est. Aquae gravitas medicatae, et

ob hoc ponderoſae; et ipſius inſulae materia vectabilis, quae non eſt corporis ſolidi, quamvis arbores alat. Fortaſſe enim leves truncos, frondeſque in lacu ſparſas, pinguis humor apprehendit, ac vinxit. Itaque etiamſi qua in illa ſaxa ſunt, invenies exeſa ex fiſtuloſa: qualia ſunt quae duratus humor efficit, utique circa medicatorum fontium rivos: quae ubi purgamenta aquarum coaluerunt, ex ſpuma ſolidantur. Neceſſario leve eſt, quod ex ventoſo inanique concretum eſt. Quorundam cauſa non poteſt reddi, quare aqua Nilotica foecundiores feminas faciat, adeo ut quarundam viſcera longa ſterilitate praecluſa, ad conceptum relaxaverit: quare quaedam in Lycia aquae conceptum feminarum cuſtodiant, quas ſolent petere, quibus parum tenax vulva eſt. Quod ad me attinet, pono iſta inter temere vulgata. Creditum eſt, quaſdam aquas ſcabiem afferre corporibus, quaſdam vitiliginem, et foedam ex albo varietatem, ſive infuſa ſive pota ſit. quod vitium dicunt habere aquam ex rore collectam. Quis non graviſſimas eſſe aquas credat, quae in cryſtallum coëunt? Contra autem eſt. tenuiſſimis enim hoc evenit, quas frigus ob ipſam tenuitatem facillime gelat. Unde autem fiat eiuſmodi lapis, apud Graecos ex ipſo nomine apparet: κρύσταλλον enim appellant aeque hunc perlucidum lapidem, quam illam glaciem, ex qua fieri lapis creditur. Aqua enim coeleſtis minimum in ſe terreni habens, cum induruit, longioris frigoris pertinacia ſpiſſatur magis ac magis: donec omni aëre excluſo in ſe tota compreſſa eſt, et humor qui fuerat, lapis effectus eſt.

XXVI. Aeſtate quaedam flumina augentur, ut Nilus: cuius alias ratio reddetur. Theophraſtus eſt auctor, in Ponto quoque quoſdam amnes creſcere tempore aeſtivo: quatuor autem eſſe iudicant cauſas. Aut quia tunc maxime in humorem mutabilis terra eſt: aut quia maiores in remoto imbres ſunt, quorum aqua per ſecretos cuniculos reddita, tacite ſuffunditur. Tertia, ſi crebrioribus ventis oſtium caeditur, et reverberatus fluctu amnis reſtitit: qui creſcere videtur, quia non effunditur. Quarta ratio eſt ſiderum. Haec enim quibuſdam menſibus magis urgent, et exhauriunt flumina: cum longius receſſerunt, minus conſumunt atque trahunt. Itaque quod impendio ſolebat, id incremento accedit. Quaedam flumina palam in aliquem ſpecum decidunt, et ſic ex oculis auferuntur: quaedam conſumuntur paulatim, et intercidunt: eadem ex intervallò revertuntur, recipiuntque et nomen et curſum. Cauſa manifeſta eſt, ſub terra vacat locus. Omnis autem humor natura ad inferius, et ad inane defertur. Illo itaque recepta flumina curſus egere ſecreto: ſed cum primum aliquid ſolidi, quod obſtaret, occurrit, perrupta parte, quae minus ad exitum repugnabat, repetiere curſum ſuum.

Sic ubi terreno Lycus eſt epotus hiatu,
Exſiſtit procul hinc, alioque renaſcitur ore.
Sic modo combibitur, tacito modo gurgite lapſus,
Redditur Argolicis ingens Eraſinus in undis.

Idem et in Oriente Tigris facit: abſorbetur, et deſideratus diu, tandem longe remoto loco, non tamen

dubius an in idem ſit, emergit. Quidam fontes certo tempore purgamenta eiectant: ut Arethuſa in Sicilia, quinta quaque aeſtate per Olympia. Inde opinio eſt, Alphaeon ex Achaia eo uſque penetrare, et agere ſub mare curſum, nec ante quam in Syracuſano litore emergere. Ideoque iis diebus quibus Olympia ſunt, victimarum ſtercus ſecundo traditum flumini illic redundare. Hoc et a te traditum eſt in poëmate, Lucili cariſſime, et a Virgilio qui alloquitur Arethuſam:

Sic tibi cum fluctus ſubter labere Sicanos,
Doris amara ſuam non intermiſceat undam.

Eſt in Cherſoneſo Rhodiorum fons, qui poſt magnum intervallum temporis, foeda quaedam turbidus ex intimo fundat, donec liberatus eliquatuſque eſt. Hoc quibuſdam locis fontes faciunt, ut non tantum lutum, ſed folia, teſtaſque, et quidquid putre iacuit, expellant: ubique autem facit mare: cui haec natura eſt, ut omne immundum ſtercoroſumque litoribus impingat. Quaedam vero partes maris id certis temporibus faciunt: ut circa Meſſanam et Mylas fimo quiddam ſimile, turbulentum in litus mare profert, fervetque et aeſtuat, non ſine odore foedo. Unde illic ſtabulare Solis boves, fabula eſt. Sed difficilis ratio eſt quorundam: utique ubi tempus eius rei, de qua quaeritur, inobſervatum et incertum eſt. Itaque proxima quidem inveniri et vicina non poteſt cauſa, ceterum publica eſt illa. Omnis aquarum ſtantium clauſarumque natura ſe purgat. Nam in his quibus curſus eſt, non poſſunt vitia conſiſtere, quae ſecunda

vis defert et exportat. Illae quae non emittunt quidquid insedit, magis minusve aestuant. Mare vero cadavera, stramentaque, et naufragorum reliquiis similia, ex intimo trahit, nec tantum tempestate fluctuque, sed tranquillum quoque placidumque purgatur.

XXVII. Sed monet me locus, ut quaeram, cum fatalis dies diluvii venerit, quemadmodum magna pars terrarum undis obruatur. Utrum Oceani viribus fiat, et externum in nos pelagus exsurgat: an crebri sine intermissione imbres, et elisa aestate hiems pertinax, immensam vim aquarum ruptis nubibus deiiciat. An flumina tellus largius fundat, aperiatque fontes novos: aut non sit una tanto malo causa, sed omnis ratio consentiat, et simul imbres cadant, flumina increscant, maria sedibus suis excita percurrant, et omnia uno agmine ad exitium humani generis incumbant. Ita est. Nihil difficile est naturae, utique ubi in finem sui properat. Ad originem rerum parce utitur viribus, dispensatque se incrementis fallentibus: subito ad ruinam toto impetu venit. Quam longo tempore opus est, ut conceptus ad puerperium perducatur infans? quantis laboribus tener educatur? quam diligenti nutrimento obnoxium novissime corpus adolescit? at quam nullo negotio solvitur? Urbes constituit aetas: hora dissolvit. Momento fit cinis: diu silva. Magna tutela stant ac vigent omnia: cito ac repente dissiliunt. Quidquid ex hoc statu rerum natura flexerit, in exitium mortalium satis. Ergo cum affuerit illa necessitas temporis, multa simul fata causas movent: nec sine concussione mundi tanta mutatio est, ut quidam putant, inter quos

Fabianus eſt. Primo immodici cadunt imbres, et ſine ullis ſolibus triſte nubilo coelum eſt; nebulaque continua, et ex humido ſpiſſa caligine, nunquam exſiccantibus ventis. Inde vitium ſatis, et ſegetum ſine fruge ſurgentium marcor. Tunc corruptis quae ſeruntur manu, paluſtris omnibus campis herba ſuccreſcit: mox iniuriam et validiora ſenſere. Solutis quippe radicibus, arbuſta procumbunt et vitis; atque omne virgultum non tenetur ſolo, quod molle fluidumque eſt: iam nec gramina aut pabula laeta aquis ſuſtinet, fame laboratur, et manus ad antiqua alimenta porrigitur; quare ilex et quercus excutitur, et quaecunque in his arduis arbor commiſſura aſtricta lapidum ſtetit. Labant ac madent tecta, et in imum uſque receptis aquis fundamenta deſidunt, ac tota humus ſtagnat, fruſtra titubantium fulcra tentantur. Omne enim fundamentum in lubrico figitur, et lutoſa humo nihil ſtabile eſt. Poſtquam magis magisque nimbi ingruunt, et congeſtae ſeculis tabuerunt nives, devolutus torrens altiſſimis montibus rapit ſilvas male haerentes, et ſaxa revolutis remiſſa compagibus rotat. Abluit villas, et intermixtos ovium greges devehit; vulſisque minoribus tectis, quae in tranſitu abduxit, tandem in maiora violentus oberrat. Urbes, et implicitos trahit moenibus ſuis populos, ruinam an naufragium querantur, incertos: adeo ſimul, et quod opprimeret, et quod mergeret, venit. Auctus deinde proceſſu aliquo in ſe torrentibus raptis plana paſſim populatur. Noviſſime ruina magna gentium clarus onuſtusque diffunditur. Flumina vero ſuapte natura vaſta, et tempeſta-

tibus rapta, alveos reliquerunt. Quid tu esse Rhodanum, quid putas Rhenum, atque Danubium, quibus torrens etiam in canali suo cursus est, cum superfusi novas sibi fecere ripas, ac scissa humo simul excessere alveo? Quanta cum praecipitatione volvuntur, ubi per campestria fluens Rhenus, ne spatio quidem languidus, sed latissime velut per angustum aquas implet? Cumque Danubius non iam radices nec media montium stringit: sed iuga ipsa solicitat, ferens secum madefacta montium latera, rupesque deiectas, et magnarum promontoria regionum, quae fundamentis laborantibus a continente recesserunt. Deinde non inveniens exitum (omnia enim sibi ipse praecluserat) in orbem redit, ingentemque terrarum ambitum atque urbium uno vortice involvit. Interim permanent imbres, fit coelum gravius, ac sic diu malum ex malo colligit. Quod olim fuerat nubilum, nox est: et quidem horrida et terribilis, intercussu luminis diri. crebra enim micant fulmina, procellae quatiunt mare: tunc primum auctum fluminum accessu, et sibi angustum, iam promovet litus: non continetur suis finibus, sed prohibent exire torrentes, aguntque fluctus retro: pars tamen maior, ut maligno ostio retenta, restagnat, et agros in formam unius lacus redigit. Iam omnia, quae prospici possunt, aquis obsidentur. Omnis tumulus in profundo latet, et immensa ubique altitudo est. tantum in summis montium iugis vada sunt. In ea excelsissima cum liberis coniugibusque fugere, actis ante se gregibus: diremtum inter miseros commercium ac transitus: quoniam quidquid submissius erat, id unda complevit.

Editiſſimis quibuſque adhaerebant reliquiae generis humani: quibus in extrema perductis, hoc unum ſolatio fuit, quod tranſierat in ſtuporem metus. non vacabat timere mirantibus: ne dolor quidem habebat locum. Quippe vim ſuam perdit in eo, qui ultra ſenſum mali miſer eſt. Ergo inſularum modo eminent montes, et ſparſas Cycladas augent, ut ait ille poëtarum ingenioſiſſimus egregie, ſicut illud pro magnitudine rei dixit:

Omnia pontus erat: deerant quoque litora ponto.

niſi tantum impetum ingenii et materiae ad pueriles ineptias reduxiſſet.

Nat lupus inter oves, fulvos vehit unda leones.

Non eſt res ſatis ſobria, laſcivire devorato orbe terrarum. Dixit ingentia, et tantae confuſionis imaginem cepit, cum dixit:

Exſpatiata ruunt per apertos flumina campos.
——— Preſſaeque labant ſub gurgite turres.

Magnifice hoc, ſi non curavit, quid oves et lupi faciant. Natari autem in diluvio et in illa rapina poteſt? aut non eodem impetu pecus omne, quo raptum erat, merſum eſt? Concepiſti imaginem quantam debebas, obrutis omnibus terris, coelo ipſo in terram ruente. Perfer. Scies quid deceat, ſi cogitaveris orbem terrarum natare. Nunc ad propoſitum revertamur.

XXVIII. Sunt qui exiſtiment, immodicis imbribus vexari terras poſſe, non obrui. Magno impetu mag-

na ferienda ſunt. Faciet pluvia ſegetes malas, fructum grando decutiet, intumeſcent rivis flumina: ſed reſident. Quibuſdam placet moveri mare, et illinc cauſam tantae cladis arceſſi. Non poteſt torrentium, aut imbrium, aut fluminum iniuria fieri tam grande naufragium. Ubi inſtat illa pernicies, mutarique genus humanum placuit, fluere aſſiduos imbres, et non eſſe modum pluviis conceſſerim: ſuppreſſis aquilonibus, et flatu ſicciore: auſtris nubes et imbres et amnes abundare.

——— *Sed adhuc in damna profectum eſt.*
Sternuntur ſegetes, & deplorata colonis
Vota iacent, longique perit labor irritus anni.

Non laedi debent terrae, ſed abſcondi. Denique cum per iſta proluſum eſt, creſcunt maria, ſed ſuper ſolitum, et fluctum ultra extremum tempeſtatis maximae veſtigium mittunt. Deinde a tergo ventis ſurgentibus, ingens aequor evolvunt; quod longe a conſpectu interioris litoris frangitur. Deinde ubi litus bis terque prolatum eſt, et pelagus in alieno conſtitit, velut admoto malo cominus procurrit aeſtus ex imo receſſu maris. Nam ut aëris, ut aetheris, ſic huius elementi larga materia eſt, multoque in abdito plenior. Haec fatis mota, non aeſtu, (nam aeſtus fati miniſterium eſt) attollit vaſto ſinu fretum, agitque ante ſe. Deinde in miram altitudinem erigitur: et illis tutis hominum receptaculis ſupereſt. Nec id aquis arduum eſt, quoniam aequo terris faſtigio aſcenderet. Si quis excelſa perlibret, maria paria ſunt. Nam par undique ſibi ipſa tellus eſt. Cava et plana

undique inferiora sunt. Sed istis adeo in rotundum orbis aequatus est, in parte autem eius et maria sunt, quae in unius aequalitatem pilae coëunt. Sed quemadmodum campos intuentem, quae paulatim devexa sunt, fallunt: sic non intelligimus curvaturas maris, et videtur planum quidquid apparet. at illud aequale terris est. Ideoque ut effluat, non magna mole se tollet: dum satis est illi, ut supra paria veniat, leviter exsurgere: nec a litore ubi inferius est, sed a medio, ubi ille cumulus est, defluit. Ergo ut solet aestus aequinoctialis, sub ipsum lunae solisque coitum, omnibus aliis maior undare: sic hic qui ad occupandas terras mittitur, solitis maximisque violentior, plus aquarum trahit: nec antequam supra cacumina eorum, quos perfusurus est, montium crevit, devolvitur. Per centena millia quibusdam locis aestus excurrit innoxius, et ordinem servat. Ad mensuram enim crescit, iterumque decrescit. At illo tempore solutus legibus, sine modo fertur. Qua ratione, inquis? Eadem, qua conflagratio futura est. Utrumque fit, cum Deo visum ordiri meliora, vetera finiri. Aqua et ignis terrenis dominantur. Ex his ortus, et ex his interitus est. Ergo quandoque placuere res novae mundo, sic in nos mare emittitur desuper, ut fervor ignis, cum aliud genus exitii placuit.

XXIX. Quidam existimant terram quoque concuti, et dirupto solo nova fluminum capita detegere, quae amplius ut e pleno profundant. Berosus, qui Belum interpretatus est, ait cursu ista siderum fieri: et adeo quidem id affirmat, ut conflagrationi, atque diluvio, tempus assignet: arsura enim terrena con-

tendit, quando omnia ſidera, quae nunc diverſos agunt curſus, in Cancrum convenerint; ſic ſub eodem poſita veſtigio, ut recta linea exire per orbes omnium poſſit: inundationem futuram, cum eadem ſiderum turba in Capricornum convenerit. Illic ſolſtitium, hic bruma conficitur. Magnae potentiae ſigna: quando in ipſa mutatione anni momenta ſunt. Et iſtas ego receperim cauſas; (neque enim ex uno eſt tanta pernicies) et illam quae in conflagratione noſtris placet, huc quoque transferendam puto: ſive anima eſt mundus, ſive corpus: natura gubernante, ut arbores, ut ſata, ab initio eius uſque ad exitum quidquid facere, quidquid pati debeat, incluſum eſt: ut in ſemine omnis futuri ratio hominis comprehenſa eſt. Et legem barbae et canorum nondum natus infans habet. totius enim corporis, et ſequentis aetatis in parvo occultoque lineamenta ſunt. Sic origo mundi, non minus ſolem et lunam, et vices ſiderum, et animalium ortus, quam quibus mutarentur terrena, continuit. In his fuit inundatio, quae non ſecus quam hiems, quam aeſtas, lege mundi venit. Itaque non pluvia iſtud fiet, ſed pluvia quoque: non incurſu maris, ſed maris quoque incurſu: non terrae motu, ſed terrae quoque motu. Omnia adiuvabunt naturam, ut naturae conſtituta peragantur. Maximam tamen cauſam, ad ſe inundandam, terra ipſa praeſtabit: quam diximus eſſe mutabilem, et ſolvi in humorem. Ergo quandoque erit terminus rebus humanis, cum partes eius interire debuerint, abolerive funditus totae, ut de integro totae, rudes innoxiaeque generentur: nec ſuperſit in deteriora magiſter: plus hu-

moris, quam ſemper fuit, fiet. Nunc enim elementa ad id, quod debetur, penſa ſunt. Aliquid oportet alteri accedat, ut quae libramento ſtant, inaequalitas turbet. Accedet humori. Nunc enim habet quo ambiat terras, non quo obruat. Quidquid illi acceſſerit, neceſſe eſt in alienum locum exundet. Undare ergo terra debet, ut validiori infirma ſuccumbat. Incipiet ergo putreſcere, dehinc laxata ire in humorem, et aſſidua tabe defluere. Tunc exſilient ſub montibus flumina, ipſoſque impetu quatient: inde aura tacita manabunt. Solum omne aquas reddet, ſummi ſcaturient montes: quemadmodum in morbum tranſeunt ſana, et ulceri vicina conſentiunt: ut quaeque proxima terris fluentibus fuerint, eluentur, ſtillabunt, et deinde current, et hiante pluribus locis ſaxo, per fretum ſalient, et maria inter ſe component. Nihil erunt Hadriatici, nihil Siculi aequoris fauces, nihil Charybdis, nihil Scylla. Omnes novum mare fabulas obruet, et hic qui terras cingit Oceanus extremas, veniet in medium. Quid ergo eſt? nihilominus tenebit alienos menſes hiems, aeſtas prohibebitur, et quodcunque terras ſidus exſiccat, compreſſo ardore ceſſabit. Peribunt tot nomina, Caſpium et Rubrum mare, Ambracii et Cretici ſinus, Propontis et Pontus. Peribit omne diſcrimen. Confundetur quidquid in ſuas partes natura digeſſit. Non muri quenquam, non turres tuebuntur. Non proderunt templa ſupplicibus, nec urbium ſumma: quippe fugientes unda praeveniet, ex ex ipſis arcibus deferet. Alia ab occaſu, alia ab oriente concurrent: unus humanum genus condet dies. Quidquid tam longa for-

tunae indulgentia excoluit, quidquid ſupra ceteros extulit, nobilia pariter atque adornata, magnarumque gentium regna peſſumdabit.

XXX. Sunt omnia, ut dixi, facilia naturae: utique quae a primo facere conſtituit; ad quae non ſubito, ſed ex denuntiato venit. Iam autem a primo die mundi, cum in hunc habitum ex informi unitate diſcederet, quando mergerentur terrena, decretum eſt: et ne ſit quandoque velut in novo opere, dura molitio, olim ad haec maria ſe exercent. Non vides, ut fluctus in litora, tanquam exiturus, incurrat? Non vides, ut aeſtus fines ſuos tranſeat, et in poſſeſſionem terrarum mare inducat? Non vides, ut illi perpetua cum clauſtris ſuis pugna ſit? Quis porro iſtinc, unde tantum tumultum vides, metus eſt e mari, et magno impetu erumpentibus fluviis? Ubi non humorem natura diſpoſuit, ut undique nos, cum voluiſſet, aggredi poſſet? Mentior, niſi eruentibus terram humor occurrit, et quoties nos avaritia aut defodit, aut aliqua cauſa penetrare altius cogit, eruendi finis unda eſt. Adiice nunc, quod immanes ſunt in abdito lacus, et multum maris conditi, multum fluminum per operta labentium. Undique ergo erunt cauſae diluvio, cum aliae aquae ſubinfluunt terras, aliae circumfluunt, quae diu coërcitae vincent, et amnes amnibus iungent, paludibus ſtagna. Omnium tunc mare ora fontium implebit, et maiore hiatu ſolvet. Quemadmodum corpora noſtra ad egeſtum venter exhaurit, quemadmodum eunt in ſudorem vires: ita tellus liquefiet, et aliis cauſis quieſcentibus, intra ſe, quo mergatur, inveniet: ſic magna omnia coitura

crediderim. Nec erit longa mora exitii. Tentatur divelliturque concordia, cum ſemel aliquid ex hac idonea diligentia remiſerit mundus: ſtatim undique ex aperto ſuperne, ex abdito ab imo aquarum fiet irruptio. Nihil eſt tam violentum et incontinens ſui, tam contumax, infeſtumque retinentibus, quam magna vis undae: utetur libertate permiſſa, et iubente natura, quae ſcindit circuitque, complebit. Ut ignis diverſis locis ortus, cito miſcet incendium, flammis coire properantibus: ſic momento redundantia maria ſe committent. Nec ea ſemper licentia undis erit: ſed peracto exitio generis humani, exſtinctiſque pariter feris, in quarum homines ingenia tranſierant, iterum aquas terra ſorbebit: natura pelagus ſtare, aut intra terminos ſuos furere coget: et reiectus e noſtris ſedibus, in ſua ſecreta pelletur Oceanus: et antiquus ordo revocabitur. Omne ex integro animal generabitur, dabiturque terris homo inſcius ſcelerum, et melioribus auſpiciis natus. Sed illis quoque innocentia non durabit, niſi dum novi ſunt. Cito nequitia ſubrepit: virtus difficilis inventu eſt, rectorem ducemque deſiderat. Etiam ſine magiſtro vitia diſcuntur.

L. ANNAEI SENECAE

AD LUCILIUM

NATURALIUM QUAESTIONUM

LIBER IV.

IN QUO DE NIVE, GRANDINE, ET PLUVIA AGITUR.

ARGUMENTUM.

In Praefatione gratulatur Lucilio de otiosa Siciliae procuratione, quae Musis & literis eius spatium daret. Monet praeterea, ne adulatoribus praebeat latus. Laudes deinde Gallionis fratris interiectae, & Siciliae adiectae.

Cap. I. *Statim ab origine Nili incipit, & multa de Nilo docta & amoena interspargit. Inde ad grandinem, nivem, glaciem, pluviam abscedit: & occasione tam bella & oblata, adversus nivatas & glaciatas potiones, ac Romanam luxuriam litigare incipit, nec litigium ante librum finit.*

PRAEFATIO.

DELECTAT te, quemadmodum ſcribis, Lucili virorum optime, Sicilia, et officium procurationis otioſae. Delectabit, ſi continere id intra fines ſuos volueris, nec efficere imperium, quod eſt procuratio. Facturum te hoc, non dubito. Scio quam ſis ambitioni alienus, quam familiaris otio et literis. Turbam rerum hominumque deſiderent, qui ſe pati neſciunt. Tibi tecum optime convenit. Nec mirum paucis iſtud contingere: imperioſi nobis ipſis et moleſti ſumus: modo amore noſtri, modo taedio laboramus: infelicem animum nunc ſuperbia inflamus, nunc cupiditate diſtendimus: alias voluptate laxamus, alias ſolicitudine exurimus. Quod eſt miſerrimum, nunquam ſumus ſinguli. Neceſſe eſt itaque aſſidua ſit, in tam magno vitiorum contubernio, rixa. Fac ergo, mi Lucili, quod facere conſueſti. A turba, quantum potes, te ſepara; nec adulatoribus latus praebeas, artifices ſunt ad captandos ſuperiores. Par illis, etiamſi bene caveris, non eris. Mihi crede, capieris, ſi proditioni ipſe te trades. Habent hoc in ſe naturale blanditiae: etiam cum reiiciuntur, placent: ſaepe excluſae, noviſſime recipiuntur. Hoc enim ipſum imputant, quod repelluntur, et ſubigi ne contumelia quidem poſſunt. Incredibile eſt, quod dicturus ſum, ſed tamen verum. Ea maxime quiſque patet, qua petitur. Fortaſſe enim ideo, quia patet, petitur. Sic ergo formare, ut ſcias non poſſe te conſequi, ut ſis impenetrabilis. cum omnia caveris, per orna-

menta feriet. Alius adulatione clam utetur, parce: alius ex aperto, palam, rusticitate simulata, quasi simplicitas illa, non ars sit. Plancus artifex ante Velleium maximus, aiebat non esse occulte, nec ex dissimulato blandiendum. Perit, inquit, procari, si latet. Plurimum adulator cum deprehensus est, proficit: plus etiamnum si obiurgatus est, si erubuit. Futuros multos in persona tua Plancos cogita: et hoc non esse remedium tanti mali, nolle laudari. Crispus Passienus, quo ego nil cognovi subtilius in omnibus rebus, maxime in distinguendis et curandis vitiis, saepe dicebat, adulationi nos opponere, non claudere ostium. Et quidem sic, quemadmodum opponi amicae solet. Quae si impulit, grata est: gratior, si effregit. Demetrium egregium virum memini dicere cuidam libertino potenti, facilem sibi esse ad divitias viam, quo die poenituisset bonae mentis. Nec invidebo, inquit, vobis hanc artem, sed docebo eos quibus quaesito opus est, quemadmodum non dubiam fortunam maris, non emendi vendendique aleam subeant, non incertam fidem ruris, incertiorem fori tentent, quemadmodum non solum facili, sed etiam hilari via pecuniam faciant, gaudentesque dispolient. Te, inquit, longiorem Fido Annaeo iurabo, et Apollonio Pycta, quamvis staturam habeas Threcis cum Threce compositi. Hominem quidem non esse ullum liberaliorem, non mentiar, cum possis videri omnibus donasse, quidquid dereliquisti. Ita est, mi Iunior, quo apertior est adulatio, quo improbior, quo magis frontem suam perfricuit, cecidit alienam, hoc citius expugnat. Eo enim iam demen-

tiae venimus, ut qui parce adulatur, pro maligno ſit. Solebam tibi dicere, Gallionem fratrem meum (quem nemo non parum amat, etiam qui amare plus non poteſt) alia vitia non noſſe, hoc etiam odiſſe. ab omni illum parte tentaſti. Ingenium ſuſpicere coepiſti, omnium maximum et digniſſimum, quod conſecrari mallet, quam conteri: pedes abſtulit. Frugalitatem laudare coepiſti, qua ſic a nummis reſiluit, ut illos habere nec damnare videatur: prima ſtatim verba praecidit. Coepiſti mirari comitatem et incompoſitam ſuavitatem: quae illos quoque, quos tranſit, abducit, gratuitum etiam in obvios meritum. Nemo enim mortalium uni tam dulcis eſt, quam hic omnibus: cum interim tanta naturalis boni vis eſt, uti artem ſimulationemque non redoleat. Nemo non imputari ſibi bonitatem publicam patitur. Hoc quoque loco blanditiis tuis reſtitit, ut exclamares inveniſſe te inexpugnabilem virum adverſus inſidias, quas nemo non in ſinum recipit. Eo quidem magis hanc eius prudentiam, et in evitando inevitabili malo pertinaciam te ſuſpicere confeſſus es, quia ſperaveras poſſe apertis auribus recipi, quamvis blanda diceres, quia vera dicebas. Sed eo magis intellexit obſtandum. Semper enim falſis a vero petitur veritas. Nolo tamen tibi diſpliceas, quaſi male egeris mimum, et quaſi ille aliquid iocorum aut doli ſuſpicatus ſit. Non deprehendit te, ſed repulit. Ad hoc exemplar componere. Cum quis ad te adulator acceſſerit, dicito: Vis tu iſta verba, quae iam ab alio magiſtratu ad alium cum lictoribus tranſeunt, ferre ad aliquem, qui paria facturus, vult quidquid dixeris, audire?

Ego nec decipere volo, nec decipi possum. Laudari me a vobis, nisi laudaretis etiam malos, vellem. Quid autem necesse est in hoc descendere, ut te petere cominus possint? Longum inter vos intervallum sit. Cum cupieris bene laudari, quare hoc ulli debeas? Ipse te lauda. dic: Liberalibus me studiis tradidi, quanquam paupertas alia suaderet, et ingenium eo abduceret, ubi praesens studii pretium est. Ad gratuita carmina deflexi me, et ad salutare philosophiae studium contuli. Ostendi in omne pectus cadere virtutem: et eluctatus natalium angustias, nec sorte me, sed animo mensus, par maximis steti. Non mihi inimicitia Gaetulici Caii fidem eripuit, non in aliorum personam infeliciter amatorum, Messala et Narcissus, diu publici hostes, antequam sui, propositum meum potuerunt evertere. Cervicem pro fide opposui. Nullum verbum mihi, quod non salva conscientia procederet, excussum est. Pro amicis omnia timui, pro me nihil: nisi ne parum bonus amicus fuissem. Non mihi muliebres fluxere lacrimae, non e manibus ullius supplex pependi. Nihil indecorum nec bono, nec viro feci. Periculis meis maior, paratus ire in ea quae minabantur, egi gratias fortunae, quod experiri voluisset, quanti aestimarem fidem. Non debebat mihi parvo res tanta constare. Nec examinavit me quidem diu: neque enim paria pendebant, utrum satius esset me perire pro fide, an fidem pro me. Non praecipiti impetu in ultimum consilium, quo me eriperem furori potentium, misi. Videbam apud Caium tormenta, videbam ignes. Sciebam olim sub illo in eum statum res humanas decidisse, ut inter miseri-

cordiae opera haberetur, occidi. Non tamen ferro incubui, nec in mare aperto ore desilui, ne viderer pro fide tantum mori posse. Adiice nunc invictum muneribus animum, et in tanto avaritiae certamine nunquam suppositam manum lucro. Adiice nunc victus parsimoniam, sermonis modestiam, adversus minores humanitatem, adversus maiores reverentiam. Post hoc ipse te consule, verane an falsa memoraveris. Si vera sunt, coram magno teste lavatus es: si falsa, sine teste derisus es. Possum et ipse nunc videri te aut captare, aut experiri. Utrum libet crede, et omnes timere a me incipe. Virgilianum illud excute:

Nusquam tuta fides.

Aut Ovidianum,

——— *Qua terra patet, fera regnat Erynnis.*
In facinus iurasse putes. ———

Aut illud Menandri: (quis enim non in hoc magnitudinem ingenii sui concitavit, detestatus consensum humani generis, tendentis ad vitia?) Omnes, ait, malos vivere: et in scenam velut rusticus poëta prosiluit. Non senem excipit, non puerum, non feminam, non virum: et adiicit, non singulos peccare, nec paucos, sed iam scelus esse contextum. Fugiendum ergo, et in se redeundum est, immo etiam a se recedendum. Hoc tibi, etsi dividimur mari, praestare tentabo, ut dubium viae, iniecta manu, ad meliora perducam. Et ne solitudinem sentias, hinc tecum miscebo sermones. Erimus una, qua parte optimi sumus: dabimus invicem consilia, non ex vultu audientis pendentia. Longe te ab ista provincia abdu-

cam, ne forte magnam hiſtoriis eſſe fidem credas, et placere tibi incipias, quotiens cogitaveris. Hanc ego habeo ſub meo iure provinciam, quae maximarum urbium exercitus et ſuſtinuit et fregit, cum inter Carthaginem et Romam ingentis belli pretium iacuit, cum quatuor Romanorum principum, id eſt, totius imperii vires contractas in unum locum vidit, altamque Pompeii fortunam erexit, Caeſaris fatigavit, Lepidi tranſtulit, omniumque cepit: quae illi ingenti ſpectaculo interfuit, ex quo liquere mortalibus poſſet, quam velox foret ad imum lapſus ex ſummo, quamque diverſa via magnam potentiam fortuna deſtrueret. Uno enim tempore vidit Pompeium Lepidumque, ex maximo faſtigio aliter ad extrema deiectos, cum Pompeius alienum exercitum fugeret, Lepidus ſuum.

CAPUT I.

ITAQUE ut te tota mente abducam, quamvis multa habeat Sicilia in ſe, circaque ſe mirabilia, omnes interim provinciae tuae quaeſtiones praeteribo, et in diverſum cogitationes tuas abſtraham. Quaeram enim tecum id quod libro ſuperiore diſtuli. Quid ita Nilus aeſtivis menſibus abundet. Cui Danubium ſimilem natura philoſophi tradiderunt, quod et fontis ignoti, et aeſtate quam hieme maior ſit. Utrumque apparuit falſum. Nam et caput eius in Germania eſſe comperimus: et aeſtate quidem incipit creſcere, ſed adhuc manente intra menſuram ſuam Nilo, primis caloribus, cum ſol vehementior inter extrema veris ni-

ves emollit, quas ante consumit, quam intumescere Nilus incipiat. Reliquo vero aestatis minuitur, et ad hibernam magnitudinem redit, atque ex ea dimittitur.

II. At Nilus ante exortum Caniculae augetur mediis aestibus, ultra aequinoctium. Hunc nobilissimum amnem natura extulit ante humani generis oculos, et ita disposuit, ut eo tempore inundare Aegyptum, quo maxime usta fervoribus terra undam altius traheret, tantum hausura, quantum siccitati annuae sufficere possit. Nam in ea parte, quae in Aethiopiam vergit, aut nulli imbres sunt, aut rari, et qui insuetam aquis coelestibus terram non adiuvent. Unam, ut scis, Aegyptus in hoc spem suam habet. Proinde aut sterilis annus, aut fertilis est, prout ille magnus influxit, aut parcior. Nemo aratorum adspicit coelum. Quare non cum poëta meo iocor, et illi Ovidium suum impingo? qui ait:

——— *Nec pluvio supplicat herba Iovi.*

Unde crescere incipiat si comprehendi posset, causae quoque incrementi invenirentur. Nunc vero magnas solitudines pervagatus, et in paludes diffusus, gentibus sparsus, circa Philas primum ex vago et errante colligitur. Philae insula est aspera et undique praerupta: duobus in unum coituris amnibus cingitur, qui Nilo mutantur, et eius nomen ferunt. Urbem totam complectitur. Hanc Nilus magnus magis quam violentus, egressus Aethiopiam arenasque, per quas iter ad commercia Indici maris est, praelabitur. Excipiunt eum cataractae, nobilis insigni spectaculo lo-

cus. Ibi per arduas excisasque pluribus locis rupes Nilus insurgit, et vires suas concitat. Frangitur enim occurrentibus saxis, et per angusta eluctatus, ubicunque vincit, aut vincitur, fluctuat: et illic excitatis primum aquis quas sine tumultu leni alveo duxerat, violentus, et torrens per malignos transitus prosilit, dissimilis sibi. Quippe ad id lutosus et turbidus fluit. At ubi scopulos verberavit, spumat: et illi non ex natura sua, sed ex iniuria loci color est. Tandemque eluctatus obstantia, in vastam altitudinem subito destitutus cadit, cum ingenti circumiacentium regionum strepitu. Quem perferre gens ibi a Persis collocata non potuit, obtusis assiduo fragore auribus, et ob hoc sedibus ad quietiora translatis. Inter miracula fluminis incredibilem incolarum audaciam accepi. Bini parvula navigia conscendunt, quorum alter navem regit, alter exhaurit. Deinde multum inter rapidam insaniam Nili, et reciprocos fluctus volutati, tandem tenuissimos canales tenent, per quos angusta rupium effugiunt: et cum toto flumine effusi, navigium ruens manu temperant, magnoque spectantium metu in caput nixi, cum iam adploraveris, mersosque atque obrutos tanta mole credideris, longe ab eo, in quem ceciderant, loco navigant, tormenti modo missi. Nec mergit cadens unda, sed planis aquis tradit. Primum incrementum Nili circa insulam quam modo retuli, Philas, noscitur. Exiguo ab hac spatio petra dividitur, ἄβατον Graeci vocant: nec illam ulli, nisi antistites calcant: illa primum saxa auctum fluminis sentiunt. Post magnum deinde spatium duo eminent scopuli; Nili venas vocant inco-

lae; ex quibus magna vis funditur, non tamen quanta operire posset Aegyptum. In haec ora stipem sacerdotes, et aurea dona praefecti, cum solenne venit sacrum, iaciunt. Hinc iam manifestus novarum virium Nilus, alto ac profundo alveo fertur, ne in latitudinem excedat obiectu montium pressus. Circa Memphim demum liber, et per campestria vagus, in plura scinditur flumina, manuque canalibus factis, ut sit modus in derivantium potestate, per totam discurrit Aegyptum. Initio diducitur, deinde continuatis aquis in faciem lati ac turbidi maris stagnat: cursum illi violentiamque eripit latitudo regionum, in quas extenditur, dextra laevaque totam amplexus Aegyptum. Quantum crevit Nilus, tantum spei in annum est. Nec computatio fallit agricolam: adeo ad mensuram fluminis respondet, quam fertilem facit Nilus. Is arenoso et sitienti solo et aquam inducit et terram. Nam cum turbulentus fluat, omnem in siccis atque hiantibus locis faecem relinquit: et quidquid pingue secum tulit, arentibus locis allinit: iuvatque agros duabus ex causis, et quod inundat, et quod oblimat. Ita quidquid non adiit, sterile ac squalidum iacet. Si crevit super debitum, nocuit. Mira aeque natura fluminis, quod cum ceteri amnes abluant terras et eviscerent, Nilus tanto ceteris maior, adeo nihil exedit, nec abradit, ut contra adiiciat vires, minimumque in eo sit quod solum temperet. Illato enim limo, arenas saturat ac iungit. Debetque illi Aegyptus non tantum fertilitatem terrarum, sed ipsas. Illa facies pulcherrima est, cum iam se in agros Nilus ingessit. Latent campi, opertaeque sunt valles;

oppida insularum modo exstant. Nullum in mediterraneis, nisi per navigia commercium est. Maiorque est laetitia gentibus, quo minus terrarum suarum vident. Sic quoque cum se ripis continet Nilus, per septena ostia in mare emittitur: quodcunque elegeris ex his, mare est. Multos nihilominus ignobiles ramos in aliud atque aliud litus porrigit. Ceterum belluas, marinis vel magnitudine vel noxa pares, educat. Et ex eo quantus sit, aestimari potest, quod ingentia animalia, et pabulo sufficienti, et ad vagandum loco, continet. Balbillus virorum optimus, in omni literarum genere rarissimus, auctor est, cum ipse praefectus obtineret Aegyptum, Heracleotico ostio Nili, quod est maximum, spectaculo sibi fuisse delphinorum a mari occurrentium, et crocodilorum a flumine adversum agmen agentium, velut pro partibus proelium. Crocodilos ab animalibus placidis morsuque innoxiis victos. His superior pars corporis dura et impenetrabilis est etiam maiorum animalium dentibus; at inferior, mollis ac tenera: hanc delphini spinis, quas dorso eminentes gerunt, submersi vulnerabant, et in adversum enixi dividebant. Recisis hoc modo pluribus, ceteri velut acie versa refugerunt. Fugax animal audaci, audacissimum timido. Nec illos Tentyritae generis aut sanguinis proprietate superant, sed contemtu et temeritate. Ultro enim insequuntur, fugientesque iniecto trahunt laqueo: plerique pereunt, quibus minus praesens animus ad persequendum fuit. Nilum aliquando marinam aquam detulisse, Theophrastus est auctor. Biennio continuo, regnante Cleopatra, non ascendisse, decimo regni

anno et undecimo, conſtat. Significatam aiunt duobus rerum potientibus defectionem. Antonii enim Cleopatraeque defecit imperium. Per novem annos non aſcendiſſe Nilum ſuperioribus ſeculis, Callimachus eſt auctor. Sed nunc ad inſpiciendas cauſas, propter quas aeſtate Nilus creſcat, accedam, et ab antiquiſſimis incipiam. Anaxagoras ait, ex Aethiopiae iugis ſolutas nives ad Nilum uſque decurrere. In eadem opinione omnis vetuſtas fuit. Hoc Aeſchylus, Sophocles, Euripides, tradunt. Sed falſum eſſe, argumentis plurimis patet. Primo Aethiopiam ferventiſſimam eſſe, indicat hominum aduſtus color, et Troglodytae, quibus ſubterraneae domus ſunt. Saxa velut igni ferveſcunt, non tantum medio, ſed inclinato quoque die: ardens pulvis, nec humani veſtigii patiens: argentum replumbatur: ſignorum coagmenta ſolvuntur: nullum materiae ſuperadornatae manet operimentum. Auſter quoque, qui ex illo tractu venit, ventorum calidiſſimus eſt. Nullum ex his animalibus quae latent bruma, unquam reconditur. Etiam per hiemem in ſummo et aperto ſerpens eſt. Alexandriae quoque, quae longe ab huiuſmodi immodicis caloribus eſt poſita, nives non cadunt: ſuperiora etiam pluvia carent. Quemadmodum ergo regio tantis ſubiecta fervoribus duraturas per totam aeſtatem nives recipit? Quas ſane aliqui montes illic quoque excipiant: nunquam tamen magis quam Alpes, quam Thraciae iuga aut Caucaſus. Atqui horum montium flumina vere et prima aeſtate intumeſcunt, deinde hibernis minora ſunt. Quippe vernis temporibus imbres nivem diluunt: reliquias eius primus calor diſſi-

pat. Nec Rhenus, nec Rhodanus, nec Ister, nec Caystrus subiacent malo: aestate proveniunt. Altissimae sunt et in illis Septemtrionalibus iugis nives. Phasis quoque per id tempus et Borysthenes cresceret, si nives flumina possent contra aestatem magna producere. Praeterea si haec causa attolleret Nilum, aestate prima plenissimus flueret. Tunc enim maximae et integrae adhuc nives, ex mollissimoque tabes est. Nilus autem per menses quatuor liquitur, et illi aequalis accessio est. Si Thaleti credis, Etesiae discedenti Nilo resistunt, et cursus eius acto contra ostia mari sustinent: ita reverberatus in se recurrit: nec crescit, sed exitu prohibitus resistit, et quacunque mox potuit, inconcessus erumpit. Euthymenes Massiliensis testimonium dicit: Navigavi, inquit, Atlanticum mare. Inde Nilus fluit maior, quamdiu Etesiae tempus observant: tunc enim eiicitur mare instantibus ventis. Cum resederint, et pelagus conquiescit: minorque discedenti inde vis Nilo est. Ceterum dulcis maris sapor est, et similes Niloticis belluae. Quare ergo, si Nilum Etesiae provocant, et ante illos incipit incrementum eius, et post eos durat? Praeterea non fit maior, quo illi flavere vehementius? Nec remittitur incitaturque, prout illis impetus fuit: quod fieret, si illorum viribus cresceret. Quid, quod Etesiae litus Aegyptium verberant, et contra illos Nilus descendit, inde venturus, unde illi, si origo ab illis esset? Praeterea ex mari purus et caeruleus efflueret, non ut nunc turbidus venit. Adde, quod testimonium eius testium turba coarguitur. Tunc erat mendacio locus, cum ignota essent externa. Licebat illis fabulas

mittere. Nunc vero tota exteri maris ora mercatorum navibus ſtringitur: quorum nemo narrat nunc caeruleum Nilum, aut mare ſaporis alterius. quod et natura credi vetat: quia dulciſſimum quodque et leviſſimum ſol trahit. Praeterea quare hieme non creſcit? et tunc poteſt ventis concitari mare, aliquando quidem maioribus. Nam Eteſiae temperati ſunt. Quod ſi e mari ferretur Atlantico, ſemel oppleret Aegyptum. At nunc per gradus creſcit. Oenopides Chius ait, hieme calorem ſub terris contineri: ideo et ſpecus calidos eſſe, et tepidiorem puteis aquam: itaque venas interno calore ſiccari. Sed in aliis terris augentur imbribus flumina. Nilum, quia nullo imbre adiuvetur, tenuari, deinde creſcere per aeſtatem: quo tempore frigent interiora terrarum, et redit rigor fontibus. Quod ſi verum eſſet, aeſtate flumina creſcerent, omneſque putei aeſtate abundarent. Deinde non calorem hieme ſub terris eſſe maiorem. Aqua et ſpecus et putei tepent: quia aëra rigentem extrinſecus non recipiunt. Ita non calorem habent, ſed frigus excludunt. Ex eadem cauſa aeſtate refrigeſcunt: quia illo remotus ſeductuſque aër calefactus non pervenit. Diogenes Apolloniates ait: Sol humorem ad ſe rapit: hunc exſiccata tellus tum ex mari ducit, tum ex ceteris aquis. Fieri autem non poteſt, ut una ſicca ſit tellus, alia abundet. Sunt enim perforata omnia, et in itinera pervia. Sicca ab humidis ſumunt aliquando. Niſi aliquid terra acciperet, exaruiſſet. Ergo undas ſol trahit: ſed ex his quae premunt, maxime haec meridiana ſunt. Terra cum exaruit, plus ad ſe humoris adducit. ut in lu-

cernis oleum illo fluit, ubi exuritur: fic aqua illo incumbit, quo vis caloris et terrae aeftuantis arceffit. Unde ergo trahitur? ex illis fcilicet partibus femper hibernis, Septemtrionalibus, unde exundat. Ob hoc Pontus in infernum mare affidue fluit rapidus, non ut cetera maria, alternatis ultro citro aeftibus, in unam partem femper pronus et torrens. Quod nifi faceret, hifque itineribus, quod cuique deeft, redderetur, quod cuique fupereft, emitteretur; iam aut ficcata effent omnia, aut inundata. Interrogare Diogenem libet, quare, cum pontus et amnes cuncti invicem commeent, non omnibus locis aeftate maiora funt flumina? Aegyptum fol magis percoquit. Itaque Nilus magis crefcit. Sed in ceteris quoque terris aliqua fluminibus fit adiectio. Deinde quare ulla pars terrae fine humore eft, cum omnis ad fe ex aliis regionibus trahit: eoque magis, quo calidior eft? Deinde quare Nilus dulcis eft, fi illi e mari unda eft? Nec enim ulli fluminum dulcior guftus.

III. Grandinem hoc modo fieri, fi tibi affirmavero, quo apud nos glacies fit, gelata nube tota, nimis audacem rem fecero. Itaque ex his me teftibus numera fecundae notae, qui vidiffe quidem fe negant, fed audiffe. Aut quod hiftorici faciunt, et ipfe faciam. Illi cum multa mentiti funt ad arbitrium fuum, unam aliquam rem nolunt fpondere: fed adiiciunt, Penes auctores fides erit. Ergo fi mihi parum credis, Pofidonius tibi auctoritatem promittet, tam in illo quod praeteriit, quam in hoc quod fecuturum eft. Grandinem enim fieri ex nube aquofa, etiam in humorem verfa, fic affirmabit, tanquam interfuerit.

Quare autem rotunda ſit grando, etiam ſine magiſtro ſcire potes, cum adnotaveris, ſtillicidium omne conglomerari. Quod et in ſpeculis apparet, quae humorem halitu colligunt, et in poculis ſparſis, aliaque omni laevitate: nam et in herbarum vel arborum foliis, ſi quae guttae adhaeſerunt, in rotundum iacent.

Quid magis eſt ſaxo durum? quid mollius unda?
Dura tamen molli ſaxa cavantur aqua.

aut, ut alius poëta ait:

Stillicidî caſus lapidem cavat.

et haec ipſa excavatio rotunda fit. Ex quo apparet, illud huic quoque ſimile eſſe quod cavat. Locum enim ſibi ad formam et habitum ſuum exſculpit. Praeterea poteſt, etiamſi non fuerit grando talis, cum defertur, corrotundari, et toties per ſpatium aëris denſi devoluta aequabiliter atque in orbem teri. Quod nix pati non poteſt: quia non eſt tam ſolida, immo quia tam fuſa eſt, et non per magnam altitudinem cadit, ſed circa terras initium eius eſt. Ita non longius illi per aëra, ſed ex proximo lapſus eſt. Quare non et ego idem mihi permittam, quod Anaxagoras, cum inter nullos magis quam inter philoſophos eſſe debeat aequa libertas? Grando nihil aliud eſt quam ſuſpenſa glacies. Nix, in pruina pendens congelatio. Illud enim iam diximus, quod inter aquam et rorem intereſt, hoc inter pruinam et glaciem, nec non inter nivem et grandinem intereſſe.

IV. Poteram me, peracta quaeſtione, dimittere:

ſed bene emenſum dabo : et quoniam coepi tibi moleſtus eſſe, quidquid in hoc loco quaeritur, dicam. Quaeritur autem, quare hieme ningat, non grandinet : et vere, iam frigore infracto, grando cadat. Nam ut fallar tibi, verum mihi quidem perſuadetur, qui me uſque ad mendacia haec leviora, in quibus os praecidi, non oculi erui ſolent, credulum praeſto. Hieme aër riget : et ideo nondum in aquam vertitur, ſed in nivem, cui aër proprior eſt. Cum ver coepit, maior inclinatio aëris ſequitur, et calidiore coelo maiora fiunt ſtillicidia. Ideo, ut ait Virgilius noſter,

——— *cum ruit imbriferum ver*,

vehementior immutatio eſt aëris, undique patefacti et ſolventis ſe, ipſo tempore adiuvante. Ob hoc nimbi graves magis vaſtique quam pertinaces deferuntur. Bruma lentas pluvias habet et tenues : quales ſaepe ſolent intervenire, cum pluvia rara et minuta, nivem quoque admixtam habet. Dicimus nivalem diem, cum altum frigus, et triſte coelum eſt. Praeterea Aquilone flante, et ſuum coelum habente, minutae pluviae ſunt : Auſtro imber improbior eſt, et guttae pleniores ſunt.

V. Rem a noſtris poſitam nec dicere audeo, quia infirma videtur ; nec praeterire. Quid enim mali eſt, aliquid et faciliori iudici ſcribere? Immo ſi omnia argumenta ad obruſſam coeperimus exigere, ſilentium indicetur. Pauca enim admodum ſunt ſine adverſario. Cetera etiam ſi vincunt, litigant. Aiunt, quidquid circa Scythiam et Pontum et Septemtrionalem plagam glaciatum et adſtrictum eſt, vere relaxari. tunc

flumina gelata discedere, tunc obrutos montes nivem solvere. Credibile est ergo, frigidos spiritus inde fieri, et verno coelo remisceri. Illud quoque adiiciunt, quod nec sum expertus, nec experiri cogito. Tu quoque, censeo, si volueris verum exquirere, nivem ita cave experiaris. Minus algere aiunt pedes eorum, qui fixam et duram nivem calcant, quam eorum qui teneram et labefactam. Ergo, si non mentiuntur, quidquid ex illis Septemtrionalibus locis, iam disturbata nive, et glacie frangente se fertur, id meridianae partis tepentem iam humidumque aëra alligat, et perstringit. Itaque cum pluvia futura erat, grando fit, iniuria frigoris.

VI. Non tempero mihi, quo minus omnes nostrorum ineptias proferam. Quosdam peritos observandarum nubium esse affirmant, et praedicere, cum grando futura sit: et hoc intelligere usu ipso potuisse, cum colorem nubium notassent, quam grando toties insequebatur. Illud incredibile, Cleonis fuisse publice praepositos χαλαζοφύλακας, speculatores futurae grandinis. Hi cum signum dedissent, adesse iam grandinem, quid exspectas? ut homines ad penulas discurrerent, aut ad scorteas? Immo pro se quisque alius agnum immolabat, alius pullum. Protinus autem illae nubes alio declinabant, cum aliquid gustassent sanguinis. Hoc rides. Accipe, quod rideas magis. Si quis nec agnum nec pullum habebat, quod sine damno fieri poterat, manus sibi afferebat. Et ne tu avidas aut crudeles existimes nubes, digitum suum bene acuto graphio pungebat, et hoc sanguine litabat. Nec minus ab huius agello grando se avertebat,

quam ab illo, in quo maioribus hoſtiis exorata erat.

VII. Rationem huius rei quidam quaerunt. Alteri, ut homines ſapientiſſimos decet, negant poſſe fieri, ut cum grandine aliquis paciſcatur, et tempeſtates munuſculis redimat, quamvis munera etiam deos vincant. Alteri ſuſpicari ipſos aiunt, eſſe in ipſo ſanguine vim quandam potentem avertendae nubis, ac repellendae. Sed quomodo in tam exiguo ſanguine poteſt eſſe vis tanta, ut in altum penetret, et eam ſentiant nubes? Quanto expeditius erat dicere, Mendacium et fabula eſt? At Cleonis iudicia reddebant in illos, quibus delegata erat cura providendae tempeſtatis: quod negligentia eorum vineae vapulaſſent, aut ſegetes procidiſſent. Et apud nos in duodecim tabulis cavetur, ne quis alienos fructus excantaſſit. Rudis adhuc antiquitas credebat et attrahi imbres cantibus, et repelli: quorum nihil poſſe fieri, tam palam eſt, ut huius rei cauſa nullius philoſophi ſchola intranda ſit.

VIII. Unam rem adhuc adiiciam, et favere ac plaudere te iuvabit. Aiunt nivem in ea parte aëris fieri, quae prope terras eſt. Hanc enim plus habere caloris ex tribus cauſis. Una, quod omnis terrarum evaporatio, cum multum intra ſe fervidi aridique habeat, hoc eſt calidior, quo recentior. Altera, quod radii ſolis a terra reſiliunt, et in ſe recurrunt. Horum duplicatio proxima quaeque a terris calefacit. Quae ideo plus habent teporis, quia ſolem bis ſentiunt. Tertia cauſa eſt, quod magis ſuperiora perflantur. at quaecunque depreſſa ſunt, minus ventis verberantur.

IX. Accedit his ratio Democriti. Omne corpus quo ſolidius eſt, hoc calorem citius concipit, et diutius ſervat. Itaque ſi in ſole poſueris aeneum vas et vitreum et argenteum, aeneo citius calor accedet, diutius haerebit. Adiice deinde, quare hoc exiſtimet fieri. His, inquit, corporibus, quae duriora, et preſſiora denſioraque ſunt, neceſſe eſt minora foramina eſſe, et tenuiorem in ſingulis ſpiritum. Sequitur ut quemadmodum minora balnearia et minora miliaria citius calefiunt, ſic haec foramina occulta et oculos effugientia, et celerius fervorem ſentiant, et propter eaſdem anguſtias quidquid receperunt, tardius reddant.

X. Haec longe praeparata ad id perducunt, de quo nunc quaeritur. Omnis aër quo propior eſt terris, hoc craſſior. Quemadmodum in aqua et in omni humore faex ima eſt: ita in aëre ſpiſſiſſima quaeque deſidunt. Iam autem probatum eſt, omnia quo craſſioris ſolidioriſque materiae ſunt, hoc fidelius cuſtodire calorem receptum: ſed quo editior eſt aër, et quo longius a terrarum colluvie receſſit, hoc ſincerior puriorque eſt. Itaque ſolem non retinet, ſed velut per inane tranſmittit: ideo minus calefit.

XI. Contra autem quidam aiunt, cacumina montium hoc calidiora eſſe debere, quo ſoli propiora ſunt. Qui mihi videntur errare, quod Apenninum, et Alpes, et alios notos ob eximiam altitudinem montes in tantum putant creſcere, ut illorum magnitudo ſentire ſolis viciniam poſſit. Excelſa ſunt iſta, quamdiu nobis comparantur; at vero ubi univerſum reſpexeris, manifeſta eſt omnium humilitas. Inter ſe

vincuntur, et vincunt. Ceterum in tantum nihil attollitur, ut collatione totius nulla ſit vel maximis portio: quod niſi eſſet, non diceremus, totum orbem terrarum pilam eſſe. Pilae proprietas eſt, cum aequalitate quadam rotunditas: aequalitatem autem hanc accipe, quam vides in luſoria pila. Non multum illi commiſſurae et rimae earum nocent, quo minus par ſibi ab omni parte dicatur. quomodo in hac pila, nihil illa intervalla officiunt ad ſpeciem rotundi, ſic nec in univerſo quidem orbe terrarum editi montes, quorum altitudo totius mundi collatione conſumitur. Qui dicit altiorem montem, quia ſolem propius excipiat, magis calere debere: idem dicere poteſt, longiorem hominem citius quam puſillum debere calefieri, et citius caput eius quam pedes. At quiſquis mundum menſura ſua aeſtimaverit, et terram cogitaverit tenere puncti locum, intelliget nihil in illa poſſe ita eminere, ut coeleſtia magis ſentiat, velut in propinquum illis acceſſerit. Montes iſti quos ſuſpicimus, et vertices aeterna nive obſeſſi, nihilominus in imo ſunt. et propius quidem ſoli eſt mons, quam campus aut vallis; ſed ſic, quo modo eſt pilus pilo craſſior. Iſto enim modo, et arbor alia magis quam alia dicetur vicina coelo: quod falſum eſt: quia inter puſilla non poteſt eſſe magnum diſcrimen, niſi dum inter ſe comparantur. Ubi ad collationem immenſi corporis ventum eſt, nihil intereſt quanto alterum altero ſit maius: quia etiamſi magno diſcrimine, tamen minima vincuntur.

XII. Sed ut ad propoſitum revertar, propter has quas retuli cauſas, pleriſque placuit, in ea parte

aëris nivem concipi, quae vicina terris eſt: et ideo minus alligari, quia minore frigore coit. Nam vicinus aër et plus habet frigoris, quam ut in aquam et imbrem tranſeat, et minus quam ut duretur in grandinem. Hoc medio frigore non nimis intento nives fiunt coactis aquis.

XIII. Quid iſtas, inquis, ineptias, quibus nec literatior fit quiſquam, nec melior, tam operoſe perſequeris? Quomodo fiant nives, dicis: cum multo magis ad nos dici a te pertineat, quare emendae non ſint nives. Iubes me cum luxuria litigare. Quotidianum iſtud et ſine effectu iurgium eſt. Litigemus tamen: etiamſi ſuperior futura eſt, pugnantes ac reluctantes vincat. Quid porro? Hanc ipſam inſpectionem naturae nihil iudicas ad id, quod vis, conferre? Cum quaerimus, quomodo nix fiat, et dicimus illam pruinae ſimilem habere naturam, plus illi ſpiritus quam aquae ineſſe, non putas exprobari illis; cum emere aquam turpe ſit, ſi nec aquam quidem emunt? Nos vero quaeramus potius, quomodo fiant nives, quam quomodo ſerventur: quoniam non contenti vina diffundere veterana, et per ſapores aetateſque diſponere, invenimus quomodo ſtiparemus nivem, ut ea aeſtatem evinceret, et contra anni fervorem defenderetur loci frigore. Quid hac diligentia conſecuti ſumus? Nempe ut gratuitam mercemur aquam. Nobis dolet, quod ſpiritum, quod ſolem emere non poſſumus, quod hic aër etiam delicatis divitibuſque ex facili nec emtus venit. O quam nobis male eſt, quod quidquam a rerum natura in medio relictum eſt! Hoc quod illa fluere et patere omnibus voluit,

cuius hauſtum vitae publicum fecit; hoc quod tam homini, quam feris avibuſque, et inertiſſimis animalibus, in uſum large ac beate profudit, contra ſe ingenioſa luxuria redegit ad pretium. Adeo nihil poteſt illi placere, niſi carum. Unum hoc erat, quod divites in aequum turbae deduceret, quo non poſſent antecedere pauperrimum. Illi cui divitiae moleſtae ſunt, excogitatum eſt, quemadmodum etiam aqua caperet luxuriam. Unde ad hoc perventum ſit, ut nulla nobis aqua ſatis frigida videretur quae flueret, dicam. Quamdiu ſanus et ſalubris cibi capax ſtomachus eſt, impleturque, non premitur, naturalibus fomentis contentus eſt. Ubi quotidianis cruditatibus non temporis aeſtus, ſed ſuos ſentit, ubi ebrietas continua viſceribus inſedit, et praecordia bile, in quam vertitur, torret, aliquid neceſſario quaeritur, quo aeſtus ille frangatur, qui ipſis aquis incaleſcit, remediis incitat vitium. Itaque non aeſtate tantum, ſed et media hieme nivem hac cauſa bibunt. Quae huius rei cauſa eſt, niſi inteſtinum malum, et luxu corrupta praecordia, quibus nullum intervallum unquam quo interquieſcerent, datum eſt, ſed prandia coenis uſque in lucem perductis ingeſta ſunt, et diſtentos copia ferculorum ac varietate comeſſatio altius merſit? Deinde nunquam intermiſſa intemperantia, quidquid ante decoxerat, efferavit, et in deſiderium ſemper novi rigoris accendit. Itaque quamvis coenationem velis ac ſpecularibus muniant, et igne multo doment hiemem, nihilominus ſtomachus ille ſolutus, et aeſtu ſuo languidus, quaerit aliquid quo erigatur. Nam ſicut animo relictos ſtu-

pentesque frigida spargimus, ut ad sensum sui redeant: ita viscera istorum vitiis torpentia nihil sentiunt, nisi frigore illa vehementiore perusseris. Inde est, inquam, quod nec nive quidem contenti sunt, sed glaciem, velut certior illi ex solido rigor sit, exquirunt, ac saepe repetitis aquis diluunt: quae non e summo tollitur, sed ut vim maiorem habeat, et pertinacius frigus, ex abdito effoditur. Itaque ne unum quidem est pretium: sed habet institores aqua, et annonam, pro pudor! variam. Unguentarios Lacedaemonii urbe expulerunt, et propere cedere finibus suis iusserunt, quia oleum disperderent. Quid illi fecissent, si vidissent reponendae nivis officinas, et tot iumenta portandae aquae deservientia, cuius colorem saporemque paleis, quibus custodiunt, inquinant? At dii boni, quam facile est exstinguere sitim sanam! Sed quid sentire possunt emortuae fauces, et occallatae cibis ardentibus? Quemadmodum nihil illis satis frigidum, sic nihil satis calidum est. Sed ardentes boletos, et raptim condimento suo mersatos, demittunt paene fumantes, quos deinde restinguant nivatis potionibus. Videbis, inquam, quosdam graciles, et palliolo focalique circumdatos, pallentes et aegros, non sorbere solum nivem, sed etiam esse, et frusta eius in scyphos suos deiicere, ne inter ipsam bibendi moram tepescant. Sitim istam esse putas? Febris est: et quidem eo acrior, quod non tactu venarum, nec in cutem effuso calore deprehenditur. Sed cor ipsum excoquit luxuria invictum malum, et ex molli fluidoque durum atque patiens. Non intelligis, omnia consuetudine vim suam per-

dere? Itaque nix iſta, in qua etiamnum natatis, eo pervenit uſu, et quotidiana ſtomachi ſervitute, ut aquae locum obtineat. Aliquid adhuc quaerite illi frigidius, quia pro nihilo eſt familiaris rigor.

L. ANNAEI SENECAE

AD LUCILIUM

NATURALIUM QUAESTIONUM

LIBER V.

IN QUO DE VENTIS ET AERIS MOTU AGITUR.

ARGUMENTUM.

Differit, quid ventus. Democritum refellit, qui censet ventum esse, cum multae & confertae atomi in angusto inani ita se comprimunt, ut superfundantur. Igitur ventum fieri potius, partim aëre a sole extenuato ac diffuso, partim, quia aër animal est, & vim se movendi ac flabellandi habet. Tota deinde doctrina ventorum, tam communium XII, quam provincialium. Declinat denique sub finem suo more in hominum mores, qui ventis ad custodiendam coeli terrarumque temperiem, ad prudentiam comparandam & noscenda transmarina a Deo datis, ad bella, ambitionem, & avaritiam abutimur. Unde in incerto ponit, an nasci magis ventos, quam non nasci, profuerit: quod de Iulio Caesare Livius olim dixit.

CAPUT I.

VENTUS eſt fluens aër. Quidam ita definierunt: Ventus eſt aër fluens in unam partem. Haec definitio videtur diligentior: quia nunquam aër tam immobilis eſt, ut non in aliqua ſit agitatione. Sic tranquillum mare dicitur, cum leviter commovetur, nec in unam partem inclinatur. Itaque ſi legeris,

Cum placidum ventis ſtaret mare:

ſcito illud non ſtare, ſed ſuccuti leviter: et dici tranquillum, quia nec huc nec illo impetum capiat. Idem et de aëre iudicandum eſt, non eſſe unquam immobilem, etiamſi quietus ſit. Quod ex hoc intelligas licet. Cum ſol in aliquem clauſum locum infuſus eſt, videmus corpuſcula minima in adverſum ferri, alia ſurſum, alia deorſum, varie concurſantia. Ergo parum diligenter comprehendet quod vult, qui dixerit, Fluctus eſt maris agitatio: quia tranquillum quoque agitatur. At ille abunde ſibi caverit, cuius haec definitio fuerit: Fluctus eſt maris in unam partem agitatio. Sic in hac quoque re, de qua cum maxime quaerimus, non circumſcribetur, qui ita ſe geſſerit, ut dicat: Ventus eſt fluens aër in unam partem: aut, Ventus aër eſt fluens impetu, aut vis aëris in unam partem euntis, aut curſus aëris aliquo concitatior. Scio quid reſponderi pro definitione altera poſſit. Quid neceſſe eſt adiicere te, in unam partem fluens aër? Utique enim quod fluit, in unam partem fluit. Nemo aquam fluere dicit, ſi tantum intra ſe

movetur, ſed ſi aliquo fertur. Poteſt ergo aliquid moveri, et non fluere: at e contrario non poteſt fluere, niſi in unam partem. Sed ſive haec brevitas ſatis a calumnia tuta eſt, hac utamur: ſive aliquis circumſpectior eſt, verbo non parcat, cuius adiectio cavillationem omnem poterit excludere. Nunc ad ipſam rem accedamus, quoniam ſatis de formula diſputatum eſt.

II. Democritus ait, cum in anguſto inani multa ſunt corpuſcula, quae ille atomos vocat, ſequi ventum. At contra, quietum et placidum aëris ſtatum eſſe, cum in multo inani pauca ſunt corpuſcula. Nam quemadmodum in foro aut vico quamdiu paucitas eſt, ſine tumultu ambulatur: ubi turba in anguſtum concurrit, aliorum in alios incidentium rixa fit: ſic in hoc quo circumdati ſumus ſpatio, cum exiguum locum multa corpora impleverint, neceſſe eſt alia aliis incidant, et impellantur ac repellantur, implicenturque et comprimantur, ex quibus naſcitur ventus, cum illa quae colluctabantur, incubuere, et diu fluctuata ac dubia inclinavere ſe. At ubi in magna laxitate corpora pauca verſantur, nec arietare poſſunt, nec impelli.

III. Hoc falſum eſſe, vel ex eo colligas licet, quod tunc interim minime ventus eſt, cum aër nubilo gravis eſt. Atqui tunc plurima corpora ſe in anguſtum contulere: et inde ſpiſſatarum nubium gravitas eſt. Adiice nunc, quod circa flumina et lacus frequens nebula eſt, arctatis congeſtiſque corporibus, nec tamen ventus eſt. Interdum vero tanta caligo offunditur, ut conſpectum in vicino ſtantium

eripiat: quod non eveniret, nisi in parvum locum corpora se multa compellerent. Atqui nullum tempus magis, quam nebulosum, caret vento. Adiice nunc, quod e contrario venit, ut sol matutinum aëra spissum et humidum ortu suo tenuet. Tunc surgit aura, cum datum est laxamentum corporibus, et stipatio illorum, ac turba resoluta est.

IV. Quomodo, inquis, ergo venti fiunt, quos non negas fieri? Non uno modo. Alias enim terra ipsa magnam vim aëris eiicit, et ex abdito spirat: alias cum magna et continua ex imo evaporatio in altum agit quae emiserat, immutatio ipsa halitus mixti in ventum vertitur. Illud enim nec ut credam, mihi persuaderi potest, nec ut taceam: quomodo in nostris corporibus ex cibo fit inflatio, quae non sine magna narium iniuria emittitur, et ventrem interdum cum sono exonerat, interdum secretius: sic putant et hanc magnam rerum naturam alimenta mutantem emittere spiritum. Bene nobiscum agitur, quod semper concoquit: alioquin immundius aliquid timeremus. Numquid ergo hoc verius est, dicere, multa ex omni parte terrarum et assidua ferri corpuscula: quae, cum coacervata sunt, deinde extenuari sole coeperint, quia omne quod in angusto dilatatur, spatium maius desiderat, ventus exsistit?

V. Quid ergo? hanc solam esse causam venti existimas, aquarum terrarumque evaporationes? Ex his gravitatem aëris fieri, deinde solvi impetu, cum quae densa steterant, ut est necesse, extenuata nituntur in ampliorem locum? Ego vero et hanc iudico. Ceterum illa est longe verior causa, valentior-

que, habere aëra naturalem vim movendi ſe: nec aliunde concipere, ſed ineſſe illi ut aliarum rerum, ita huius potentiam. An hoc exiſtimas, nobis quidem datas vires eſſe, quibus nos moveremus, aëra autem inertem, inagitabilem relictum eſſe? cum aqua motum ſuum habeat, etiam ventis quieſcentibus: nec enim aliter animalia edere poſſet. Muſcum quoque innaſci aquis, et herboſa quaedam videmus, ſummo innatantia.

VI. Eſt ergo aliquid in aqua vitale. De aqua dico? Ignis qui omnia conſumit, quaedam etiam creat: et quod videri non poteſt ſimile veri, ſed tamen verum eſt, animalia igne generantur. Habet ergo aliquam vim talem aër, et ideo modo ſpiſſat ſe, modo expandit et purgat: alias contrahit, alias diducit, ac differt. Hoc ergo intereſt inter aëra et ventum, quod inter lacum et flumen. Aliquando per ſe ipſe ſol cauſa venti eſt, fundens rigentem aëra, et ex denſo coactoque explicans.

VII. In univerſum de ventis diximus: nunc viritim incipiemus illos excutere. Fortaſſe apparebit quemadmodum fiant, ſi apparuerit, quando et unde procedant. Primum ergo antelucanos flatus inſpiciamus, qui aut ex fluminibus, aut ex convallibus, aut ex aliquo ſinu feruntur. Nullus ex his pertinax eſt, ſed cadit fortiore iam ſole: nec fertur ultra terrarum adſpectum. Hoc ventorum genus incipit vere, nec ultra aeſtatem durat. Et inde maxime venit, ubi aquarum plurimum et montium eſt. Plana licet abundent aquis, tamen carent aura: hac dico, quae pro vento valet.

VIII. Quomodo ergo talis flatus concipitur, quem Graeci ἐγκολπίαν vocant? Quidquid ex se paludes et flumina emittunt (id autem et multum est, et assiduum) per diem solis alimentum est: nocte non exhauritur, sed montibus inclusum, in unam regionem colligitur. Cum illam implevit, et iam se non capit, sed exprimitur aliquo, et in unam partem procedit: hic ventus est. Itaque eo incumbit, quo liberior exitus invitat, et loci laxitas, in quam coacervata incurrant. Huius rei argumentum est, quod prima noctis parte non spirat. Incipit enim fieri tunc illa collectio, quae circa lucem iam plena est, et onerata quaerit quo defluat: et eo potissimum exit, ubi plurimum vacui est, et magna ac patens area. Adiicit autem ei stimulos ortus solis, feriens gelidum aëra. Nam etiam antequam appareat, lumine ipso valet: et nondum quidem aëra radiis impellit, iam tamen lacessit et irritat, luce praemissa. Nam cum ipse processit, alia superius rapiuntur, alia diffunduntur tepore. Ideo non ultra matutinum illis datur flare. omnis illorum vis conspectu solis exstinguitur: etiamsi violentiores flavere, circa medium tamen diem relanguescunt: nec unquam usque in meridiem aura producitur. Alia autem imbecillior ac brevior est, prout valentioribus minoribusve collecta causis est.

IX. Quare tamen tales venti vere et aestate validiores sunt? Levissimi enim cetera parte anni, nec qui vela impleant, surgunt. Quia ver aquosius est, et ex plurimis aquis, locisve ob humidam coeli naturam saturis et redundantibus, maior evaporatio est. At quare aestate profunditur? Quia post occasum

ſolis remanet diurnus calor, et magna noctis parte perdurat: qui evocat exeuntia, ac vehementius trahit, quidquid ex his ſponte reddi ſolet: deinde non tantum habet virium, ut quod evocavit, abſumat. Ob hoc diutius corpuſcula ėmanare ſolita, et efflari, terra ex ſe atque humor emittit. Facit autem ventum ſol ortus, non calore tantum, ſed etiam ictu. Lux enim (ut dixi) quae ſolem antecedit, nondum aëra calefacit, ſed percutit tantum: percuſſus autem in latus cedit. Quanquam ego ne illud quidem conceſſerim, lucem ipſam ſine calore eſſe, cum ex calore fiat. Non habet forſitan tantum teporis, quantum actu appareat. Opus tamen ſuum facit, et denſa diducit ac tenuat. Praeterea loca, quae aliqua iniquitate naturae ita clauſa ſunt, ut ſolem accipere non poſſint, illa quoque nubila et triſti luce caleſiunt, et per diem minus quam noctibus rigent. Etiamnum natura calor omnis abigit nebulas, et a ſe repellit. Ergo ſol quoque idem facit. Et ideo quibuſdam videtur, inde flatus eſſe, unde ſol. Hoc falſum eſſe ex eo apparet, quod aura in omnem partem vehit, et contra ortum plenis velis navigatur. Quod non eveniret, ſi ſemper ventus ferretur a ſole.

X. Eteſiae quoque, qui in argumentum a quibuſdam advocantur, non nimis propoſitum adiuvant. Dicam primum quid illis placeat: deinde, cur diſpliceat mihi. Eteſiae, inquiunt, hieme non ſunt: quia breviſſimis diebus ſol deſinit, priuſquam frigus evincatur. Itaque nives et ponuntur et durantur. Aeſtate incipiunt flare, cum et longius extenditur dies, et recti in nos radii diriguntur. Veri ergo ſimile eſt,

concussas calore magno nives plus humidi efflare. Item terras exoneratas nive, retectasque spirare liberius. Itaque plura ex Septemtrionali parte coeli corpora exire, et in haec loca quae submissiora ac tepidiora sunt, deferri. Sic impetum Etesias sumere: et ob hoc a solstitio illis initium est, ultraque ortum Caniculae non valent: quia iam multum e frigida coeli parte in hanc egestum est. At sol mutato cursu in nostram rectior tenditur: et alteram partem aëris attrahit, aliam vero impellit. Sic ille Etesiarum flatus aestatem frangit; et a mensium ferventissimorum gravitate defendit.

XI. Nunc, quod promisi, dicendum est, quare Etesiae illos non adiuvent, nec quidquam huic conferant causae. Dicimus autem luce auram incitari, tandem subsidere, cum illam sol attigit. Atqui Etesiae ob hoc somniculosi a nautis, et delicati vocantur, quod (ut ait Gallio) mane nesciunt surgere: eo tempore incipiunt prodire, quo ne pertinax quidem aura est. quod non accideret, si ut auras, ita illos sol comminueret. Adiice nunc, quod si causa illis flatus est, spatium diei ac longitudo, etiam ante solstitium flarent, cum longissimi dies sunt, et cummaxime nives tabescunt. Iulio enim mense iam dispoliata sunt omnia, aut certe admodum pauca iacent adhuc sub nive.

XII. Sunt quaedam genera ventorum, quae ruptae nubes et in pronum solutae emittunt. Hos Graeci ventos ἐκνεφίας vocant. Qui hoc (ut puto) modo fiunt. Cum magna inaequalitas ac dissimilitudo corporum, quae vapor terrenus emittit, in sublime eat, et alia

ex his corporibus ſicca ſint, alia humida: ex tanta diſcordia corporum inter ſe pugnantium, cum in unum conglobata ſunt, veriſimile eſt quaſdam cavas effici nubes, et intervalla inter illas relinqui fiſtuloſa, et in modum tibiae anguſta. His intervallis tenuis includitur ſpiritus: qui maius deſiderat ſpatium, cum everberatus curſu parum libero incaluit: et ob hoc amplior fit, ſcinditque cingentia, et erumpit in ventum: qui fere procelloſus eſt, quia ſuperne demittitur, et in nos cadit vehemens et acer: quod non fuſus, nec per apertum venit, ſed laborat, et iter ſibi vi ac pugna parat. Hic fere brevis flatus eſt. Quia receptacula nubium per quae ferebatur, ac munimenta perrumpit; ideo tumultuoſus venit aliquando, non ſine igne ac ſono coeli. Hi venti multo maiores diuturnioreſque ſunt, ſi alios quoque flatus ex eadem cauſa ruentes in ſe abſtulere, et in unum confluxere plures: ſicut torrentes modicae magnitudinis eunt, quamdiu ſeparatis ſuus curſus eſt: cum vero plures in ſe aquas convertere, fluminum iuſtorum ac perennium magnitudinem excedunt. Idem credibile eſt fieri et in procellis, ut ſint breves quamdiu ſingulae ſunt: ubi vero ſociavere vires, et ex pluribus coeli partibus eliſus ſpiritus eodem ſe contulit, et impetus illis accedit, et mora.

XIII. Facit ergo ventum reſoluta nubes: quae pluribus modis ſolvitur. Nonnunquam conglobationem illam ſpiritus rumpit, incluſi et in exitum nitentis luctatio: nonnunquam calor, quem modo ſol fecit, modo ipſa arietatio magnorum inter ſe corporum, et attritus. Hoc loco, ſi tibi videtur, quaeri poteſt,

cur turbo fiat. Evenire in fluminibus ſolet, ut, quam diu ſine impedimento feruntur, ſimplex et rectum illis iter ſit: ubi incurrere in aliquod ſaxum ad latus ripae prominens, retorqueantur, et in orbem aquas ſine exitu flectant, ita ut circumlatae in ſe ſorbeantur, et verticem efficiant. Sic ventus, quamdiu nihil obſtitit, vires ſuas effundit. Ubi aliquo promontorio repercuſſus eſt, aut vi locorum coëuntium in canalem devexum tenuemque collectus: ſaepius in ſe volutatur, ſimilemque illis, quas diximus converti, aquis facit verticem. Hic ventus circumactus, et eundem ambiens locum, et ſe ipſa vertigine concitans, turbo eſt. Qui ſi pugnacior eſt, ac diutius volutatur, inflammatur, et efficit quem πρηστῆρα Graeci vocant. Hic eſt igneus turbo. Hi fere omnia pericula venti erupti de nubibus produnt, quibus armamenta rapiantur, et totae naves in ſublime tollantur. Etiamnum quidam venti diverſos ex ſe generant, et impulſum aëra in alias quoque partes, quam in quas inclinavere, diſpergunt. Illud quoque dicam, quod mihi occurrit, quemadmodum ſtillicidia, quamvis iam inclinent ſe et labantur, nondum tamen effecere lapſum, ſed ubi plura coiere et turba vires dedit, tunc fluere et ire dicuntur: ſic quamdiu leves ſunt aëris motus, agitati pluribus locis, nondum ventus eſt; tunc eſſe incipit, cum omnes illos miſcuit, et in unum impetum contulit. Spiritum a vento modus ſeparat. vehementior enim ſpiritus ventus eſt; invicem ſpiritus leviter fluens aër.

XIV. Repetam nunc quod in primo dixeram,

edi e ſpecu ventos, receſſuque interiore terrarum. Non tota ſolido contextu terra in unum uſque fundatur, ſed multis partibus cava,

—— *& caecis ſuſpenſa latebris.*

alicubi habet inania ſine humore. Ibi etiamſi nulla lux diſcrimen aëris monſtrat, dicam tamen nubes nebulaſque in obſcuro conſiſtere. Nam ne hae quidem ſupra terras, quia videntur, ſunt: ſed quia ſunt, videntur. Illic quoque nihilominus ob id ſunt, quod non videntur. Flumina illic ſcias licet, noſtris paria, ſublabi: alia leviter ducta, alia in confragoſis locis praecipitando ſonantia. Quid ergo? non illud aeque dabis, eſſe aliquos et ſub terra lacus, et quaſdam aquas ſine exitu ſtagnare? Quae ſi ita ſunt, neceſſe eſt et illud, aëra onerari, oneratumque incumbere, et ventum propulſu ſuo concitare. Ex illis ergo ſubterraneis nubibus ſciemus nutriri inter obſcura flatus, cum tantum virium fecerint, quanto aut terrae obſtantia auferant, aut aliquod apertum ad hos efflatus iter occupent, et per hanc cavernam in noſtras ſedes efferantur. Illud vero manifeſtum eſt, magnam eſſe ſub terris vim ſulphuris, et aliorum non minus ignem alentium. Per haec loca cum ſe, exitum quaerens, ſpiritus torſit, accendat flammam ipſo affrictu neceſſe eſt. Deinde flammis latius fuſis, etiamſi quid ignavi aëris erat, extenuatum moveri, et viam cum fremitu vaſto atque impetu quaerere. Sed hoc diligentius perſequar, cum quaeram de motibus terrae.

XV. Nunc mihi permitte narrare fabulam. Aſcle-

piodotus auctor est, demissos quam plurimos a Philippo in metallum antiquum olim destitutum, ut explorarent quae ubertas eius esset, qui status, an aliquid futuris reliquisset vetus avaritia: descendisse illos cum multo lumine, et multos duraturo dies: deinde longa via fatigatos, vidisse flumina ingentia, et conceptus aquarum inertium vastos, pares nostris, nec compressos quidem terra supereminente, sed liberae laxitatis, non sine horrore visos. Cum magna haec legi voluptate. intellexi enim seculum nostrum, non novis vitiis, sed iam inde antiquitus traditis laborare: nec nostra aetate primum avaritiam, venas terrarum lapidumque rimatam, in tenebris male abstrusa quaesisse. Illi quoque maiores nostri, quos celebramus laudibus, quibus dissimiles querimur nos esse, spe ducti, montes ceciderunt, et supra lucrum sub ruina steterunt. Ante Philippum Macedonem reges fuere, qui pecuniam in altissimis usque latebris sequerentur, et relicto spiritu libero, in illos se demitterent specus, in quos nullum noctium dierumque perveniret discrimen, et a tergo lucem relinquerent. Quae tanta spes fuit? Quae tanta necessitas hominem ad sidera erectum incurvavit, et defodit, et in fundum telluris intimae mersit, ut erueret aurum, non minore periculo quaerendum, quam possidendum? Propter hoc cuniculos egit, et circa praedam lutulentam incertamque reptavit, oblitus dierum, oblitus naturae melioris, a qua se avertit. Nulli ergo mortuo terra tam gravis est, quam istis supra quos avaritia urgens terrarum pondus iniecit, quibus abstulit coelum, quos in imo,

ubi illud malum virus latitat, infodit. Illo descendere ausi sunt, ubi novam rerum positionem, terrarumque pendentium habitus, ventosque per coelum inane experirentur, et aquarum in illis fluentium horridos fontes, et altam perpetuamque noctem. Deinde cum ista fecerint, inferos metuunt.

XVI. Sed ut ad id, de quo agitur, revertar, venti quatuor sunt, in ortum, occasum, meridiem, septemtrionemque divisi. Ceteri, quos variis nominibus appellamus, his applicantur.

Eurus ad auroram Nabathaeaque regna recessit,
Persidaque, et radiis iuga subdita matutinis.
Vesper et occiduo quae litora sole tepescunt,
Proxima sunt Zephyro. Scythiam septemque triones
Horrifer invasit Boreas. contraria tellus
Nubibus assiduis, pluvioque madescit ab Austro.

Vel, si brevius illos complecti mavis, in unam tempestatem (quod fieri nullo modo potest) congregentur.

Una Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis
Africus: - - - -

et qui locum in illa rixa non habuit, Aquilo. Quidam illos duodecim faciunt. Quatuor enim coeli partes in ternas dividunt, et singulis ventis binos suffectos dant. Hac arte Varro, vir diligens, illos ordinat: nec sine causa. Non enim eodem semper loco sol oritur, aut occidit. Sed alius est ortus occasusque aequinoctialis (bis autem aequinoctium est:) alius solstitialis, alius hibernus. Qui surgit ab orien-

te aequinoctiali, subsolanus apud nos dicitur: Graeci illum ἀφηλιώτην vocant. Ab oriente hiberno Eurus exit: quem nostri vocavere Vulturnum. Et Livius hoc illum nomine appellat, in illa pugna Romanis parum prospera, in qua Hannibal et contra solem orientem exercitum nostrum, et contra ventum constituit: cum venti adiutorio ac fulgoris praestringentis oculos hostium vicit. Varro quoque hoc nomen usurpat. Sed et Eurus iam civitate donatus est, et nostro sermoni non tanquam alienus intervenit. Ab oriente solstitiali excitatum, Graeci Καικίαν appellant: apud nos sine nomine est. Aequinoctialis occidens Favonium mittit: quem Zephyrum esse dicent tibi, etiam qui Graece nesciunt loqui. A solstitiali occidente Corus venit, qui apud quosdam Argestes dicitur. Mihi non videtur: quia Cori violenta vis est, et in unam partem rapax; Argestes fere mollis est, et tam euntibus communis, quam redeuntibus. Ab occidente hiberno Africus furibundus et ruens, apud Graecos λὶψ dicitur. A septemtrionali latere summus est Aquilo, medius Septemtrio, imus Thrascias. Huic deest apud nos vocabulum. A meridiano axe Euronotus est. deinde Notus, Latine Auster. deinde Libonotus, qui apud nos sine nomine est.

XVII. Placet autem duodecim ventos esse: non quia ubique tot sint (quosdam enim inclinatio terrarum excludit) sed quoniam plures nusquam sunt. Sic casus sex dicimus: non quia omne nomen sex recipit, sed quia nullum plures quam sex. Qui duodecim ventos esse dixerunt, hoc secuti sunt, totidem

ventorum esse, quod coeli discrimina. Coelum enim dividitur in circulos quinque, qui per mundi cardines eunt. Est septemtrionalis, est solstitialis, est aequinoctialis, est brumalis, est contrarius septemtrionali. His sextus accedit, qui superiorem partem mundi ab inferiore secernit. Ut scis enim, dimidia pars mundi semper supra, dimidia infra est. Hanc lineam, quae inter aperta et occulta est, Graeci ὁρίζοντα vocant: nostri finitorem dixere, alii finientem. Adiiciendus est ad hunc meridianus circulus, qui horizonta rectis angulis secat. Ex his quidam circuli in transversa currunt, et alios interventu suo scindunt. Necesse autem est, tot aëris discrimina esse, quot partes. Ergo horizon sive finiens circulus, quinque illos orbes, quos modo dixi fieri, secat, et efficit decem partes, quinque ab ortu, quinque ab occasu. Meridianus circulus, qui in horizonta incurrit, regiones duas adiicit. Sic duodecim aër discrimina accipit, et totidem facit ventos. Quidam sunt quorundam locorum proprii, qui non transmittunt, sed in proximum ferunt. Non est illis a latere universi mundi impetus. Atabulus Apuliam infestat, Calabriam Iapyx, Athenas Sciron, Pamphyliam Cataegis, Galliam Circius: cui aedificia quassanti, tamen incolae gratias agunt, tanquam salubritatem coeli sui debeant ei. Divus certe Augustus templum illi, cum in Gallia moraretur, et vovit et fecit. Infinitum est, si singulos velim persequi. Nulla enim propemodum regio est, quae non habeat aliquem flatum ex se nascentem, et circa se cadentem.

XVIII. Inter cetera itaque Providentiae opera,

hoc quoque aliquis, ut dignum admiratione suspexerit. Non enim ex una causa ventos, aut invenit, aut per diversa disposuit: sed primum ut aëra non sinerent pigrescere, sed assidua vexatione utilem redderent, vitalemque tracturis. Deinde ut imbres terris subministrarent, iidemque nimios compescerent. Nam modo adducunt nubes, modo diducunt, ut per totum orbem pluviae dividi possent. In Italiam Auster impellit, Aquilo in Africam reiicit: Etesiae non patiuntur apud nos nubes consistere. Iidem totam Indiam et Aethiopiam continuis per id tempus aquis irrigant. Quid, quod fruges percipi non possunt, nisi flatu supervacua admixta servandis ventilarentur, nisi esset quod segetem excitaret, et latentem frugem, ruptis velamentis suis, quae folliculos agricolae vocant, adaperiret? Quid, quod omnibus inter se populis commercium dedit, et gentes dissipatas locis miscuit? Ingens naturae beneficium, si illud in iniuriam suam non vertat hominum furor. Nunc quod de Caesare olim maiore vulgo dictatum est, et a Tito Livio positum, in incerto esse, utrum illum magis nasci reipublicae profuerit, an non nasci; dici etiam de ventis potest: adeo quidquid ex illis utile et necessarium est, non potest his repensari, quae in perniciem suam generis humani dementia excogitat. Sed non ideo non sunt ista natura sua bona, si vitio male utentium nocent. Nimirum in hoc Providentia, ac dispositor ille mundi Deus, aëra ventis exercendum dedit, et illos ab omni parte, ne quid esset situ squalidum, effudit: non ut nos classes partem freti occupaturas compleremus milite armato, et hostem in mari aut post mare

inquireremus. Quae nos dementia exagitat, et in mutuum compellit exitium? Vela ventis damus bellum petituri, et periclitamur periculi causa. Incertam fortunam experimur: vim tempestatum nulla ope humana superabilem, mortem sine spe sepulturae. Non erat tanti, si ad pacem per ista veheremur. Nunc autem cum evaserimus tot scopulos latentes, et insidias vadosi maris; cum effugerimus procellosos desuper montes, in quos praeceps navigantes ventus impingit; cum involutos nubilo dies, et nimbis ac tonitruis horrendas noctes, cum turbinibus divulsa navigia: quis erit huius laboris ac metus fructus? quis nos fessos tot malis portus excipiet? Bellum scilicet, et obvius in litore hostis, et trucidandae gentes tracturae magna ex parte victorem, et antiquarum urbium flamma. Quid in arma cogimus populos? quid exercitus scribimus, directuros aciem in mediis fluctibus? quid maria inquietamus? Parum videlicet ad mortes nostras terra late patet. Nimis delicate fortuna nos tractat: nimis dura dedit nobis corpora, felicem valetudinem. Non depopulatur nos casus incurrens: emetiri cuique annos suos ex commodo licet, et ad senectutem decurrere. Itaque eamus in pelagus, et vocemus in nos fata cessantia. Miseri, quid quaeritis? mortem, quae ubique superest? Petet illa vos et ex lectulo; sed utique innocentes petat: occupabit vos in vestra domo; sed occupet nullum molientes malum. Hoc vero quid aliud quis dixerit, quam insaniam, circumferre pericula, et ruere in ignotos, iratum sine iniuria occurrentia devastantem, ac ferarum more occidere, quem non oderis? Illis tamen in ul-

tionem, aut ex fame morsus est: nos sine ulla parsimonia nostri alienique sanguinis, movemus maria, et navigia deducimus, salutem committimus fluctibus, secundos optamus ventos, quorum felicitas est ad bella perferri. Quousque nos malos mala nostra rapuere? Parum est, intra orbem suum furere. Sic Persarum rex stolidissimus in Graeciam traiicit, quam exercitus non vicit, cum impleverit. Sic Alexander ulterior Bactris et Indis volet quaerere, quid sit ultra magnum mare, et indignabitur aliquid esse ultimum sibi. Sic Parthis avaritia Crassum dabit. Non horrebit revocantis diras tribuni, non tempestates longissimi maris, non circa Euphratem praesaga fulmina, et deos resistentes. Per hominum deorumque iras ad aurum ibitur. Ergo non immerito quis dixerit, rerum naturam melius acturam fuisse nobiscum, si ventos flare vetuisset, et inhibito discursu furentium, in sua quemque terra stare iussisset. Si nihil aliud, certe suo quisque tantum ac suorum malo nasceretur. Nunc parum vi domestica, externis quoque laborandum est. Nulla terra tam longe remota est, quae non mittere aliquo suum malum possit. Unde scio an nunc aliquis magnae gentis in abdito dominus, fortunae indulgentia tumens, non contineat intra terminos arma, an paret classes ignota moliens? Unde scio, hic mihi, an ille ventus bellum invehet? Magna pars erat pacis humanae, maria praecludi. Non tamen (ut paulo ante dicebam) queri possumus de auctore nostri Deo, si beneficia eius corrumpimus, et ut essent contraria, efficimus. Dedit ille ventos ad custodiendam coeli terrarumque temperiem, ad evocandas supprimen-

dasque aquas, ad alendos satorum atque arborum fructus: quos ad maturitatem, cum aliis causis adducit ipsa iactatio, attrahens cibum in summa, et ne torpeant, movens. Dedit ventos ad ulteriora noscenda. fuisset enim imperitum animal, et sine magna experientia rerum homo, si circumscriberetur natalis soli fine. Dedit ventos, ut commoda cuiusque regionis fierent communia: non ut legiones equitemque gestarent, nec ut perniciosa gentibus arma transveherent. Si beneficia naturae utentium pravitate perpendimus, nihil non nostro malo accepimus. Cui videre expedit? cui loqui? Cui non vita tormentum est? Nihil invenies tam manifestae utilitatis, quod non in contrarium transferat culpa. Sic ventos quoque natura bono futuros invenerat: ipsi illos contrarios fecimus. Omnes in aliquod nos malum ducunt. Non eadem est his et illis causa solvendi: sed iusta nulli. diversis enim irritamentis ad tentandum iter impellimur. Utique alicui vitio navigatur. Egregie Plato dicit, qui nobis circa exitum iam testium loco dandus est: minima esse quae homines emant vita. Immo, Lucili carissime, si bene furorem illorum aestimaveris, id est, nostrum (in eadem enim turba volutamur) magis ridebis, cum cogitaveris, vita parari ea, in quibus vita consumitur.

L. ANNAEI SENECAE

AD LUCILIUM

NATURALIUM QUAESTIONUM

LIBER VI.

IN QUO DE TERRAE MOTU AGITUR.

ARGUMENTUM.

Naturam & caussas terrae motus docte & explicate enarrat. Ipso iam sene sub Imperio Neronis, Pompeii celebre Campaniae oppidum terrae motu desedit; in iuventute eius & Imperio Tiberii, XII urbes Asiae perditae. Non metuendus tamen terrae motus; quia magnificum a tam magna caussa perire. In caussas deinde terrae motus inquirit. Thales terram, ceu navigium, aqua ferri & fluctuari, alii aquarum sub terra latentium fluctu agitari crediderunt. Hac occasione ad quaestionem famosam digreditur, de Origine Nili. Aristoteles, Theophrastus, Callisthenes (aeternum Alexandri crimen, a quo iniuriose necatus) spiritum terrae motorem faciunt: quibus noster accedit. Ex motu Campano pestilentia orta, quae ovium ibi greges exanimavit: quidam etiam terrore lympha-

tici erravere. Denique in mores relapſus, non terrae motus, non fluctus, non arma metuenda docet; quia rem puſillam, hominis vitam tantum petunt, quam auriculae dolor, aut pes leviter offenſus, auferre poteſt.

Caput I.

POMPEIOS, celebrem Campaniae urbem, in quam ab altera parte Surrentinum Stabianumque litus, ab altera Herculanenſe conveniunt, mareque ex aperto reductum amoeno ſinu cingunt, deſediſſe terrae motu, vexatis quaecunque adiacebant regionibus, Lucili virorum optime, audivimus: et quidem diebus hibernis, quos vacare a tali periculo maiores noſtri ſolebant promittere. Nonis Febr. fuit motus hic, Regulo et Virginio Conſulibus, qui Campaniam nunquam ſecuram huius mali, indemnem tamen, et totiens defunctam metu, magna ſtrage vaſtavit. Nam et Herculanenſis oppidi pars ruit, dubieque ſtant etiam quae relicta ſunt. Et Nucerinorum colonia, ut ſine clade, ita non ſine querela eſt. Neapolis quoque privatim multa, publice nihil amiſit, leviter ingenti malo perſtricta. Villae vero praeruptae paſſim ſine iniuria tremuere. Adiiciunt his ſexcentarum ovium gregem exanimatum, et diviſas ſtatuas, motae poſt hoc mentis aliquos atque impotes ſui erraſſe. Quorum ut cauſas excutiamus, et propoſiti operis contextus exigit, et ipſe in hoc tempus congruens caſus. Quaerenda ſunt trepidis ſolatia, et demendus ingens timor. Quid enim cuiquam ſatis

tutum videri poteſt, ſi mundus ipſe concutitur, et partes eius ſolidiſſimae labant? ſi, quod unum immobile eſt in illo fixumque, ut cuncta in ſe intenta ſuſtineat, fluctuat; ſi quod proprium habet terra, perdidit, ſtare: ubi tandem reſident metus noſtri? Quod corpora receptaculum invenient? quo ſolicita confugient, ſi ab imo metus naſcitur, et funditus trahitur? Conſternatio omnium eſt, ubi tecta crepuere, et ruina ſignum dedit. tunc praeceps quiſque ſe proripit, et penates ſuos deſerit, ac ſe publico credit. Quam latebram proſpicimus, quod auxilium, ſi orbis ipſe ruinas agitet? ſi hoc, quod nos tuetur ac ſuſtinet, ſupra quod urbes ſitae ſunt, quod fundamentum quidam orbis eſſe dixerunt, diſcedit ac titubat? Quid tibi eſſe non dico auxilii, ſed ſolatii poteſt, ubi timor fugam perdidit? Quid eſt, inquam, ſatis munitum? quid ad tutelam alterius ac ſui firmum? Hoſtem muro repellam? praeruptae altitudinis caſtella vel magnos exercitus difficultate aditus morabuntur. A tempeſtate nos vindicant portus. nimborum vim effuſam, et ſine fine cadentes aquas tecta propellunt. fugientes non ſequitur incendium. adverſus tonitrua et minas coeli, ſubterraneae domus, et defoſſi in altum ſpecus, remedia ſunt. Ignis ille coeleſtis non tranſverberat terram, ſed exiguo eius obiectu retunditur. In peſtilentia mutare ſedes licet. Nullum malum ſine effugio eſt. Nunquam fulmina populos peruſſerunt; peſtilens coelum exhauſit urbes, non abſtulit. Hoc malum latiſſime patet, inevitabile, avidum, publice noxium. Non enim domos ſolum, aut familias, aut urbes ſingulas haurit, ſed

gentes totas, regionesque subvertit, et modo ruinis operit, modo in altam voraginem condit, ac ne id quidem relinquit, ex quo appareat, quod non est, saltem fuisse, sed supra nobilissimas urbes, sine ullo vestigio prioris habitus, solum extenditur. Nec desunt qui hoc genus mortis magis timeant, quo in abruptum cum sedibus suis eunt, et e vivorum numero vivi auferuntur, tanquam non omne fatum ad eundem terminum veniat. Hoc habet inter cetera iustitiae suae natura praecipuum, quod cum ad exitum ventum est, omnes in aequo sumus. Nihil itaque interest, utrum me lapis unus elidat, an monte toto premar: utrum supra me domus unius onus veniat, et sub exiguo eius tumulo ac ~~complanatione~~ exspirem, an totus caput meum terrarum orbis abscondat; in luce hunc et in aperto spiritum reddam, an in vasto terrarum dehiscentium sinu, solus in illud profundum, an cum magno comitatu populorum concidentium ferar; Nihil interest mea, quantus circa mortem meam tumultus sit, ipsa ubique tantundem est. Proinde magnum sumamus animum adversus istam cladem, quae nec evitari, nec provideri potest, Desinamus audire istos, qui Campaniae renuntiavere, quique post hunc casum emigraverunt, negantque se unquam ipsam regionem accessuros: quis enim illis promittet melioribus fundamentis hoc aut illud solum stare? Omnia eiusdem sortis sunt, et si nondum mota, tamen mobilia: hunc fortasse in quo securius consistis locum, haec nox, aut hic ante noctem dies scindet. Unde scies an melior eorum locorum conditio sit, in quibus iam vires suas fortuna

consumsit, et quae in futurum ruina sua fulta sunt? Erramus enim, si ullam terrarum partem exceptam immunemque ab hoc periculo credimus. Omnes sub eadem iacent lege. Nihil ita, ut immobile esset, natura concepit. Alia temporibus aliis cadunt. Et quemadmodum in urbibus magnis, nunc haec domus, nunc illa suspenditur; ita in hoc orbe terrarum nunc haec pars facit vitium, nunc illa. Tyros aliquando infamis ruinis fuit. Asia duodecim urbes simul perdidit: Anno priore Achaiam et Macedoniam, quaecunque est ista vis mali, quae incurrit; nunc Campaniam laesit. Circuit fatum, et si quid diu praeterit, repetit. Quaedam rarius solicitat, saepius quaedam: Nihil immune esse et innoxium sinit. Non homines tantum, qui brevis et caduca res nascimur; urbes oraeque terrarum et litora, et ipsum mare in servitutem fati venit. Quo ergo nobis permansura promittimus bona fortunae, et felicitatem, cuius ex omnibus rebus humanis velocissima est levitas, habituram in aliquo pondus ac moram credimus? Perpetua sibi omnia promittentibus in mentem non venit, idipsum, supra quod stamus, stabile non esse. Neque enim Campaniae istud aut Achaiae, sed omnis soli vitium est, male cohaerere, et ex causis pluribus resolvi; et summam manere, partibus ruere.

II. Quid ago? Solatium adversus pericula dare promiseram: ecce undique timenda denuntio. Nego quidquam esse quietis aeternae: quod et perire non possit, et perdere. Ego vero hoc ipsum solatii loco pono, et quidem valentissimi: quandoquidem sine remedio timor stultus est. ratio terrorem prudentibus

excutit: imperitis fit magna ex desperatione securitas. Hoc itaque generi humano dictum puta, quod illis subita captivitate inter ignes et hostem stupentibus dictum est,

Una salus victis, nullam sperare salutem.

Si vultis nihil timere, cogitate omnia esse timenda: circumspicite quam levibus causis discutiamur. Non cibus nobis, non humor, non vigilia, non somnus, sine mensura quadam salubria sunt. Iam intelligitis nugatoria nos esse corpuscula, et imbecilla, fluida, non magna molitione perdenda. Sine dubio id unum periculi satis esset, quod tremunt terrae, quod subito dissipantur, ac superposita diducunt. Magni se aestimat, qui fulmina et motus terrarum hiatusque formidat: vult ille imbecillitatis suae sibi conscius timere pituitam? ita videlicet nati sumus, tam felicia sortiti membra, et in hanc magnitudinem crevimus, et ob hoc nisi mundi partibus motis, nisi coelum intonuerit, nisi terra subsederit, perire non possumus. Unguiculi nos, et ne totius quidem dolor, sed aliqua a latere eius scissura conficit: et ego timeam terras trementes, quem crassior saliva suffocat? Ego extimescam emotum sedibus suis mare, et ne aestus, maiore quam solet cursu, plus aquarum trahens superveniat; cum quosdam strangulaverit potio, male lapsa per fauces. Quam stultum est, mare horrere: cum scias, stillicidio perire te posse? Nullum est maius solatium mortis, quam ipsa mortalitas. nullum autem omnium istorum quae extrinsecus terrent, quam quod innumerabilia pericula in ipso sinu sunt.

Quid enim dementius, quam ad tonitrua fuccidere; et fub terram correpere fulminum metu? Quid ftultius, quàm timere nutationem aut fubitos montium lapfus, irruptiones maris extra litus eiecti, cum mors ubique praefto fit, et undique occurrat; nihilque fit tam exiguum, quod non in perniciem generis humani fatis valeat? Adeo non debent nos ifta confundere, tanquam plus in fe mali habeant, quam vulgaris mors: ut contra, cum fit neceffarium e vita exire, et aliquando emittere animam, maiore perire ratione iuvet. Neceffe eft mori ubicunque, quandoque. Stet licet ifta humus, et fe teneat fuis finibus, nec ulla iactetur iniuria: fupra me quandoque erit. Intereft ergo, illam ego mihi, an ipfa fe mihi imponat? Diducitur ingenti potentia nefcio cuius mali: rumpitur, et me in immenfam altitudinem abducit. Quid porro? Mors levior in plano eft? Quid habeo quod querar, fi rerum natura non vult me iacere in ignobili loco? fi mihi iniicit fui partem? Egregie Vagellius meus in illo inclyto carmine:

Si cadendum eft, inquit, *mihi, coelo cecidiffe velim.* Idem licet dicere. Si cadendum eft, cadam orbe concuffo: non quia fas eft optare publicam cladem, fed quia ingens mortis folatium eft, terram quandoque videre mortalem.

III. Illud quoque proderit praefumere animo, nihil horum deos facere; nec ira numinum, aut coelum concuti, aut terram. Suas ifta caufas habent: nec ex imperio faeviunt, fed ex quibufdam vitiis, ut corpora noftra, turbantur: et tunc, cum facere videntur iniuriam, accipiunt. Nobis autem ignoran-

tibus verum, omnia terribilia ſunt, utpote quorum metum raritas auget. Levius accidunt familiaria: ex inſolito formido eſt maior. Quare autem quidquam nobis inſolitum eſt? quia naturam oculis, non ratione comprehendimus: nec cogitamus, quid illa facere poſſit, ſed tantum quid fecerit. Damus itaque huius negligentiae poenas, tanquam novis territi: cum illa non ſint nova, ſed inſolita. Quid ergo? Non religionem incutit mentibus, et quidem publice, ſive deficere ſol viſus eſt, ſive luna, cuius obſcuratio frequentior, aut parte ſui, aut tota, delituit? longeque magis illae actae in tranſverſum faces, et coeli magna pars ardens, et crinita ſidera, et plures ſolis orbes, et ſtellae per diem viſae, ſubitique tranſcurſus ignium, multam poſt ſe lucem trahentium? Nihil horum ſine timore miramur: et cum timendi ſit cauſa, neſcire; non eſt tanti ſcire, ne timeas. Quanto ſatius eſt, cauſas inquirere, et quidem toto in hoc intentum animo? Neque enim illo quidquam inveniri dignius poteſt, cui ſe non tantum commodet, ſed impendat.

IV. Quaeramus ergo, quid ſit quod terram ab infimo moveat, quid tanti molem ponderis impellat, quid ſit illa valentius, quid tantum onus vi ſua labefactet: cur modo tremat, modo luxata ſubſidat, nunc in partes diviſa diſcedat: et alias intervallum ruinae ſuae diu ſervet, alias cito comprimat: nunc amnes magnitudinis notae convertat introrſus, nunc novos exprimat: aperiat aliquando aquarum calentium venas, aliquando refrigeret: ignesque nonnunquam per aliquod ignotum antea montis aut ru-

pis foramen emittat, aliquando notos et per fecula nobiles comprimat. Mille miracula movet, faciemque mutat locis, et defert montes, fubrigit plana, valles extuberat, novas in profundo infulas erigit. Haec ex quibus caufis accidant, digna res eft excuti. Quod, inquis, erit pretium operae? quo nullum maius eft, noffe naturam. Neque enim quidquam habet in fe huius materiae tractatio pulchrius, cum multa habeat futura ufui, quam quod hominem magnificentia fui detinet; nec mercede, fed miraculo colitur. Infpiciamus ergo quid fit, propter quod accidant haec: quorum eft adeo mihi dulcis infpectatio, ut quamvis aliquando de motu terrarum volumen iuvenis ediderim, tamen tentare me voluerim, et experiri, an aetas aliquid nobis aut ad fcientiam, aut certe ad diligentiam adiecerit.

V. Caufam, qua terra concutitur, alii in aqua effe, alii in ignibus, alii in ipfa terra, alii in fpiritu putavere: alii in pluribus, alii in omnibus his. Quidam liquere ipfis aliquam ex iftis caufam effe dixerunt; fed non liquere, quae effet. Nunc fingula perfequamur. Illud ante omnia mihi dicendum eft, opiniones veteres parum exactas effe, et rudes. Circa verum adhuc errabatur. Nova omnia erant primo tentantibus, poft eadem illa limata funt: et fi quid inventum eft, illis nihilominus referri debet acceptum. Magni animi res fuit, rerum naturae latebras dimovere, nec contentum exteriori eius confpectu, introfpicere, et in deorum fecreta defcendere. Plurimum ad inveniendum contulit, qui fperavit poffe reperiri. Cum excufatione itaque veteres

audiendi ſunt. Nulla res conſummata eſt, dum incipit. Nec in hac tantum re omnium maxima atque involutiſſima, in qua etiam cum multum actum erit, omnis tamen aetas quod agat, inveniet; ſed in omni alio negotio, longe ſemper a perfecto fuere principia.

VI. In aqua cauſam eſſe, nec ab uno dictum eſt, nec uno modo. Thales Mileſius totam terram ſubiecto iudicat humore portari et innatare: ſive illud oceanum vocas, ſive magnum mare, ſive alterius naturae ſimplicem adhuc aquam et humidum elementum. Hac, inquit, unda ſuſtinetur orbis, velut aliquod grande navigium et grave his aquis quas premit. Supervacuum eſt reddere cauſas, propter quas exiſtimat, graviſſimam partem mundi non poſſe ſpiritu tam tenui fugacique geſtari: non enim nunc de ſitu terrarum, ſed de motu agitur. Illud argumenti loco ponit, aquas eſſe in cauſa, quibus hic orbis agitatur, quod in omni maiore motu erumpunt fere novi fontes: ſicut in navigiis quoque evenit, ut ſi inclinata ſunt, et abiere in latus, aquam ſorbeant; quae in omni onere eorum quae vehit, ſi immodice depreſſa ſunt, aut ſuperfunditur, aut certe dextra ſiniſtraque ſolito magis ſurgit. Hanc opinionem falſam eſſe, non eſt diu colligendum. Nam ſi terram aqua ſuſtineret, tota aliquando concuteretur, ſemper moveretur: nec agitari illam miraremur, ſed manere. Tum tota concuteretur, non ex parte: nunquam enim navis dimidia iactatur. nunc vero non terrarum univerſarum, ſed ex parte motus eſt. Quomodo ergo fieri poteſt, ut quod totum vehitur, totum non agitetur, ſi id quo vehitur, agi-

tatum est? At quare aquae erumpunt? Primum omnium saepe tremuit terra, et nihil humoris novi fluxit. Deinde si ex hac causa unda prorumperet, a lateribus terrae circumfunderetur: sicut in fluminibus ac mari videmus accidere, ut incrementum aquarum quotiens navigia desidunt, in lateribus maxime appareat. Ad ultimum non tam exigua fieret quam dicit eruptio, nec velut per rimam sentina subreperet, sed fieret ingens inundatio, ut ex infinito liquore, et ferente universa.

VII. Quidam motum terrarum aquae imputavere: sed non ex eadem causa. Per omnem, inquiunt, terram, multa aquarum genera decurrunt. Alicubi perpetui amnes, quorum navigabilis etiam sine adiutorio imbrium magnitudo est. Hinc Nilus per aestatem ingentes aquas invehit: hinc qui medius inter pacata et hostilia fluit, Danubius ac Rhenus, alter Sarmaticos impetus cohibens, et Europam Asiamque disterminans, alter Germanos, avidam gentem belli, repellens. Adiice nunc patentissimos lacus, et stagna populis inter se ignotis circumdata, et ineluctabiles navigio paludes, nec ipsis quidem inter se pervias, quibus incoluntur. Deinde tot fontes, tot capita fluminum, subitos, et ex occulto amnes vomentia. Tot deinde ad tempus collectos torrentium impetus: quorum vires quam repentinae, tam breves. Omnis haec aquarum, etiam intra terram, natura faciesque est. Illic quoque aliae vasto cursu deferuntur, et in praeceps volutae cadunt: aliae languidiores in vadis refunduntur, et leniter ac quiete fluunt. quis autem neget, vastis illas receptaculis concipi, et cessare mul-

tis inertes locis? Non est diu probandum, ibi multas aquas esse, ubi omnes sunt. Neque enim sufficeret tellus ad tot flumina edenda, nisi ex reposito multoque funderet. Si hoc verum est, necesse est aliquando illic amnis excrescat, et relictis ripis violentus in obstantia incurrat. Sic fiet motus alicuius partis, in quam flumen impetum dedit, et quam donec decrescat verberabit. Potest fieri, ut aliquam regionem rivus affluens exedat, ac secum trahat aliquam molem: qua lapsa, superposita quatiantur. Iam vero nimis oculis permittit, nec ultra illos scit producere animum, qui non credit esse in abscondito terrae sinus maris vasti. Nec enim video, quid prohibeat vel obstet, quo minus illic habeatur aliquod etiam in abscondito litus, et per occultos aditus receptum mare, quod illic quoque tantundem loci tenet, aut fortassis hoc amplius, quod superiora cum tot animalibus erant dividenda: abstrusa enim, et sine possessore deserta, liberius undis vacant. Quas quis vetat illic fluctuare, et ventis, quos omne intervallum terrarum, et omnis aër creat, impelli? Potest ergo maior solito exorta tempestas aliquam partem terrarum impulsam vehementius movere. Nam apud nos quoque multa, quae procul a mari fuerant, subito eius accessu vapulavere; et villas in conspectu collocatas, fluctus, qui longe audiebatur, invasit. Illic quoque potest accedere pelagus infernum: quorum neutrum fit sine motu superstantium.

VIII. Non quidem existimo diu te haesitaturum, an credas esse subterraneos amnes et mare absconditum. Unde enim ista prorumpunt, unde ad nos ve-

niunt, nisi quod origo humoris inclusa est? Age, cum vides interruptum Tigrim in medio itineris siccari, et non universum averti, sed paulatim, non apparentibus damnis, minui primum, deinde consumi: quo illum putas abire nisi in obscura terrarum; utique cum videas emergere iterum, non minorem eo qui prior fluxerat? Quid cum vides Alpheum, celebratum poëtis, in Achaia mergi, et in Sicilia rursus transiecto mari effundere amoenissimum fontem Arethusam? Nescis autem, inter opiniones, quibus narratur Nili aestiva inundatio, et hanc esse, a terra illum erumpere, et augeri non supernis aquis, sed ex intimo redditis? Ego quidem centuriones duos, quos Nero Caesar, ut aliarum virtutum, ita veritatis in primis amantissimus, ad investigandum caput Nili miserat, audivi narrantes, longum illos iter peregisse, cum a Rege Aethiopiae instructi auxilio, commendatique proximis regibus, penetrassent. Ad ulteriora quidem, aiebant, pervenimus, ad immensas paludes, quarum exitum nec incolae noverant, nec sperare quisquam potest, ita implicitae aquis herbae sunt, et aquae nec pediti eluctabiles, nec navigio, quod nisi parvum et unius capax, limosa et obsita palus non ferat. Ibi, inquit, vidimus duas petras, ex quibus ingens vis fluminis excidebat. Sed sive caput illa, sive accessio est Nili, sive tunc nascitur, sive in terras ex priore recepta cursu redit: nonne tu credis, illam, quidquid est, ex magno terrarum lacu ascendere? Habeant enim oportet pluribus locis sparsum humorem, et in imo coactum, ut eructare tanto impetu possint.

IX. Ignem causam motus quidam, et quidem non eandem iudicant. Inprimis Anaxagoras, qui existimat, simili paene ex causa et aëra concuti, et terram: cum in inferiore parte spiritus crassum aëra, et in nubes coactum, eadem vi qua apud nos quoque nubila frangi solent, rumpit; et ignis ex hoc collisu nubium, cursuque elisi aëris, emicuit. Hic ipse in obvia incurrit, exitum quaerens, ac divellit repugnantia: donec per angusta aut nactus est viam exeundi ad coelum, aut vi atque iniuria fecit. Alii in igne causam quidem esse, sed non ob hoc, iudicant: sed quia pluribus obrutus locis ardeat, et proxima quaeque consumat. Quae si quando exesa ceciderint, tunc sequi motum earum partium, quae subiectis adminiculis destitutae labant, donec corruere: nullo occurrente, quod onus exciperet. Tunc chasmata, tunc hiatus vasti aperiuntur: aut cum diu dubitaverunt, super ea se, quae supersunt stantque, componunt. Hoc apud nos quoque videmus accidere, quotiens incendio pars civitatis laborat: cum exustae trabes sunt, aut corrupta quae superioribus firmamentum dabant; tunc diu agitata fastigia concidunt, et tam diu differuntur atque incerta sunt, donec in solido resederunt.

X. Anaximenes ait, terram ipsam sibi esse causam motus, nec extrinsecus incurrere quod illam impellat: sed intra ipsam et ex ipsa quasdam partes eius decidere, quas aut humor solverit, aut ignis exederit, aut spiritus violentia excusserit. Sed his quoque cessantibus non deesse, propter quod aliquid abscedat aut revellatur. Nam primum omnia vetustate la-

buntur, nec quidquam tutum a senectute est. Haec solida quoque et magni roboris carpit. Itaque quemadmodum in aedificiis veteribus quaedam non percussa tamen decidunt, cum plus ponderis habuere quam virium: ita in hoc universo terrae corpore evenit, ut partes eius vetustate solvantur, solutae cadant, et tremorem superioribus afferant: primum dum abscedunt (nihil enim utique magnum sine motu eius, cui haesit, abscinditur) deinde cum deciderunt, solido exceptae resiliant, pilae more; quae cum cecidit exsultat, ac saepius pellitur, totiens a solo in novum impetum missa. Si vero in stagnantibus aquis delata sunt, hic ipse casus vicina concutit fluctu, quem subitum vastumque illisum ex alto pondus eiicit.

XI. Quidam ignibus quidem assignant hunc tremorem, sed aliter. Nam cum pluribus locis ferveant, necesse est ingentem vaporem sine exitu volvant, qui vi sua spiritum intendit: et si acrius institit, opposita diffundit: si vero remissior fuit, nihil amplius quam movet. Videmus aquam spumare, igne subiecto. Quod in hac aqua facit inclusa et angusta, multo magis illum facere credamus, cum violentus ac vastus ingentes aquas excitat. Tunc ille vaporatione inundantium aquarum, quidquid pulsaverit, agitat.

XII. Spiritum esse qui moveat, et plurimis et maximis auctoribus placet. Archelaus antiquitatis diligens, ait ita: Venti in concava terrarum deferuntur: deinde ubi iam omnia spatia plena sunt, et in quantum aër potuit, densatus est, is qui supervenit spiritus, priorem premit et elidit, ac frequentibus

plagis primo cogit, deinde perturbat. Tunc ille quaerens locum, omnes angustias dimovet, et claustra sua conatur effringere. Sic evenit, ut terrae, spiritu luctante, et fugam quaerente, moveantur. Itaque cum terrae motus futurus est, praecedit aëris tranquillitas et quies: videlicet, quia vis spiritus, quae concitare ventos solet, in inferna sede detinetur. Nunc quoque cum hic motus in Campania fuit, quamvis hiberno tempore, et inquieto, per superiores dies aër stetit. Quid ergo? Nunquam flante vento terra concussa est? Admodum raro duo flavere simul venti. Fieri tamen et potest, et solet. quod si recipimus, et constat duos ventos rem simul gerere: quidni accidere possit, ut alter superiorem aëra agitet, alter inferum?

XIII. In hac sententia licet ponas Aristotelem, et discipulum eius Theophrastum, non, ut Graecis visum est, divini, tamen et dulcis eloquii virum, et nitidi sine labore. Quid utrique placeat, exponam. Semper aliqua evaporatio est e terra, quae modo arida est, modo humido mixta. Haec ab infimo edita, et in quantum potuit, elata, cum ulteriorem locum in quem exeat non habet, retro fertur, atque in se revolvitur: dumque rixa spiritus reciprocantis iactat obstantia, et sive interclusus, sive per angusta enisus est, motum ac tumultum ciet. Straton ex eadem schola est, qui hanc partem philosophiae maxime coluit, et rerum naturae inquisitor fuit. Huius tale decretum est: Frigidum et calidum semper in contraria abeunt, et una esse non possunt: eo frigidum confluit, unde vis calida discessit: et invicem

ibi calidum eſt, unde frigus expulſum eſt. Hoc quod dico verum eſt: ſed utrumque in contrarium agi, ex hoc tibi appareat. Hiberno tempore, cum ſupra terram frigus eſt, calent putei, nec minus ſpecus, atque omnes ſub terra receſſus: quia eo ſe calor contulit, ſuperiora poſſidenti frigori cedens: qui cum in inferiora pervenit, et eo ſe quantum poterat ingeſſit, quo denſior, hoc validior eſt: huic alius ſupervenit, cui neceſſario congregatus ille iam et in anguſtum preſſus, loco cedit. Idem e contrario evenit, cum vis maior frigidi illata in cavernis eſt. Quidquid illic calidi latet, frigori cedens abit in anguſtum, et magno impetu agitur: quia non patitur utriuſque natura concordiam, nec in uno moram. Fugiens ergo, et omni modo cupiens excedere, proxima quaeque remolitur ac iactat. Ideoque antequam terra moveatur, ſolet mugitus audiri, ventis in abdito tumultuantibus. nec enim aliter poſſet, ut ait noſter Virgilius:

Sub pedibus mugire ſolum, & iuga celſa moveri:

niſi hoc eſſet ventorum opus. Vices deinde huius pugnae ſunt: deſinit calidi congregatio, ac rurſus eruptio. Tunc frigida compeſcuntur et ſuccedunt, mox futura potentiora. Dum ergo alterna vis curſat, et ultro citroque ſpiritus commeat, concutitur.

XIV. Sunt qui exiſtiment, ſpiritu quidem, et nulla alia ratione tremere terram, ſed ex alia cauſa, quam Ariſtoteli placuit. Quid ſit quod ab his dicatur, audi. Corpus noſtrum et ſanguine irrigatur, et ſpiritu, qui per ſua itinera diſcurrit. Habemus autem quaedam

angustiora animae receptacula, per quae nihil amplius quam meat: quaedam patentiora, in quibus colligitur, et unde dividitur in partes. Sic hoc totum terrarum omnium corpus, et aquis, quae vicem sanguinis tenent, et ventis, quos nihil aliud quisquam animam vocaverit, pervium est. Haec duo alicubi concurrunt, alicubi consistunt. Sed quemadmodum in corpore nostro, dum bona valetudo est, venarum quoque imperturbata mobilitas modum servat; ubi aliquid adversi est, micat crebrius, et suspiria atque anhelitus, laborantis ac fessi signa sunt: ita terrae quoque, dum illis positio naturalis est, inconcussae manent. Cum aliquid peccatur, tunc velut aegri corporis motus est, spiritu illo qui modestius perfluebat, icto vehementius, et quassante venas suas: nec, ut illi paulo ante dicebant, quibus animal placet esse terram. nam si hoc est quemadmodum animal, tota vexationem sentiet. Neque enim in nobis febris alias partes moderatius impellit, sed per omnes pari aequalitate discurrit. Vide ergo, numquid intret in illam spiritus ex circumfuso aëre: qui quamdiu habet exitum, sine iniuria labitur: si offendit aliquid, et incidit quod viam claudat, tunc oneratur primo infundente se a tergo aëre. Deinde per aliquam rimam maligne fugit, et hoc acrius fertur, quo angustius. Id sine pugna non potest fieri, nec pugna sine motu. At si nec rimam quidem per quam effluat invenit, conglobatus ille furit, et huc atque illo circumagitur, aliaque deiicit, alia intercidit: cum tenuissimus, idemque fortissimus, et irrepat quamvis in obstructa, et quidquid intravit, vi sua

diducat et diſſipet; tunc terra iactatur. Aut enim datura vento locum diſcedit; aut cum dedit, in ipſam, qua illum emiſit, cavernam fundamento ſpoliata conſidit.

XV. Quidam ita exiſtimant. Terra multis locis perforata eſt, nec tantum primos illos aditus habet, quos velut ſpiramenta ab initio ſui recepit, ſed multos illic caſus impoſuit. Alicubi diduxit, quidquid ſuperne terreni erat, aqua: alia torrentes exedere, illa aeſtibus magnis dirupta patuere. Per haec intervalla intrat ſpiritus: quem ſi incluſit mare, et altius adegit, nec fluctus retro abire permiſit, tunc ille exitu ſimul redituque praecluſo, volutatur. Et quia in rectum non poteſt tendere, quod illi naturale eſt, in ſublime ſe intendit, et terram prementem diverberat.

XVI. Etiamnum dicendum eſt, quod pleriſque auctoribus placet, et in quod fortaſſe fiet diſceſſio. Non eſſe terram ſine ſpiritu, palam eſt. Non tantum illo dico, quo ſe tenet, ac partes ſui iungit, qui ineſt etiam ſaxis mortuiſque corporibus: ſed illo dico vitali, et vegeto, et alente omnia. Hunc niſi haberet, quomodo tot arbuſtis ſpiritum infunderet, non aliunde viventibus, et tot ſatis? Quemadmodum tam diverſas radices, aliter atque aliter in ſe merſas foveret, quaſdam ſumma receptas parte, quaſdam altius tractas, niſi multum haberet animae, tam multa, tam varia generantis, et hauſtu atque alimento ſuo educantis? Levibus adhuc argumentis ago. Totum hoc coelum, quod igneus aether, mundi ſumma pars, claudit, omnes hae ſtellae, quarum iniri non poteſt numerus, omnis hic coeleſtium coetus, et (ut alia

praeteream) hic tam prope a nobis agens curſum ſol, omni terrarum ambitu non ſemel maior, alimentum ex terreno trahunt, et inter ſe partiuntur: nec ullo alio ſcilicet, quam halitu terrarum ſuſtinentur. Hoc illis alimentum, hic paſtus eſt. Non poſſet autem tam multa, tantaque, et ſeipſa maiora, terra nutrire, niſi plena eſſet animae, quam per diem et noctem ab omnibus partibus ſuis fundit. Fieri enim non poteſt, ut non multum illi ſuperſit, ex qua tantum petitur āc ſumitur: et ad tempus quidem, quod exeat, naſcitur. Nec enim eſſet perennis illi copia ſuffecturi in tot coeleſtia ſpiritus, niſi invicem iſta excurrerent, et in aliud alia ſolverentur. Sed tamen neceſſe eſt abundet ac plena ſit, et ex condito proferat. Non eſt ergo dubium, quin multum ſpiritus interlateat, et caeca ſub terra ſpatia aër latus obtineat. Quod ſi verum eſt, neceſſe eſt id ſaepe moveatur, quod re mobiliſſima plenum eſt. Numquid enim dubium eſſe poteſt cuiquam, quin nihil ſit tam inquietum quam aër, et tam verſabile et agitatione gaudens?

XVII. Sequitur ergo, ut naturam ſuam exerceat, et quod ſemper moveri vult, aliquando et alia moveat. Id quando fit? Quando illi curſus interdictus eſt. Nam quamdiu non impeditur, placide fluit: cum offenditur et retinetur, inſanit, et moras ſuas abrumpit, non aliter, quam ille

—— *Pontem indignatus Araxes.*

Quamdiu illi facilis et liber eſt alveus, primas quaſque aquas explicat. Ubi ſaxa manu vel caſu illata preſſere venientem, tunc impetum mora quaerit: et

quo plura opposita sunt, plus invenit virium. Omnis enim illa unda quae a tergo supervenit, et in se crescit, cum onus suum sustinere non potuit, vim ruina parat, et prona cum ipsis quae obiacebant fugit. Idem spiritu fit: qui quo valentior agiliorque est, citius rapitur, et vehementius septus omnes disturbat. Ex quo motus fit scilicet eius partis, sub qua pugnatum est. Quod dicitur, verum esse ex illo probatur: saepe enim cum terrae motus fuit, si modo pars eius aliqua dirupta est, inde ventus per multos dies fluxit: ut traditur factum eo terraemotu, quo Chalcis laboravit: quod apud Asclepiodotum invenies, auditorem Posidonii, in ipsis quaestionum naturalium causis. Invenies et apud alios auctores, hiasse uno loco terram, et inde non exiguo tempore spirasse ventum: qui scilicet illud iter ipse sibi fecerat, per quod ferebatur.

XVIII. Maxima ergo causa est, propter quam terra moveatur, spiritus natura citus, et locum e loco mutans. Hic quamdiu non impellitur, et in vacanti spatio latet, iacet innoxius, nec circumiectis molestus est. Ubi illum extrinsecus superveniens causa solicitat, compellitque et in arctum agit, scilicet adhuc cedit tantum, et vagatur. Ubi erepta discedendi facultas est, et undique obsistitur, tunc

——— magno cum murmure montis
Circum claustra fremit, ———

quae diu pulsata convellit ac iactat: eo acrior, quo cum valentiore mora luctatus est. Deinde cum circa perlustravit omne quo tenebatur, nec potuit evadere,

inde quo maxime impactus est, resilit: et aut per occulta dividitur, ipso terraemotu raritate facta, aut per novum vulnus emicuit. Ita eius vis tanta non potest cohiberi, nec ventum tenet ulla compages: solvit enim quodcunque vinculum, et omne onus fert secum, infususque per minima laxamentum sibi parat, indomita naturae potentia liber, utique concitatus, sibi ius suum vindicat. Spiritus vero invicta res est: nihil enim erit quod

Luctantes ventos, tempestatesque sonoras
Imperio premat, ac vinclis & carcere fraenet.

Sine dubio poëtae hunc voluerant videri carcerem, in quo sub terra clausi laterent. Sed hoc non intellexerunt, nec id quod clausum est, esse adhuc ventum: nec id quod ventus est, posse iam claudi. Nam quod in clauso est, quiescit, et aëris statio est. omnis in fuga ventus est. Etiamnum et illud accedit his argumentis, per quod appareat, motum effici spiritu, quod corpora quoque nostra non aliter tremunt, quam si spiritum aliqua causa conturbat: cum timore contractus est, cum senectute languescit, et venis torpentibus marcet, cum frigore inhibetur, aut sub accessionem cursu suo deiicitur. Nam quamdiu sine iniuria perfluit, et ex more procedit, nullus est tremor corpori. cum aliquid occurrit quod inhibeat eius officium, tunc parum potens perferendis his quae suo vigore tenebat, deficiens concutit, quidquid integer tulerat.

XIX. Metrodorum Chium necesse est audiamus, quod vult sententiae loco dicentem. Non enim per-

mitto mihi nec eas quidem opiniones praeterire, quas improbo: cum ſatius ſit omnium copiam fieri, et quae improbamus, damnare potius, quam praeterire. Quid ergo dicit? Quomodo in dolio cantantis vox, per totum cum quadam diſcuſſione percurrit ac reſonat, et tam leviter mota, tamen circuit, non ſine tactu eius tumultuque, quo incluſa eſt: ſic ſpeluncarum ſub terra pendentium vaſtitas habet aëra ſuum; quem ſimul alius ſuperne incidens percuſſit, agitat non aliter, quam illa de quibus paulo ante retuli, inania indito clamore ſonuerunt.

XX. Veniamus nunc ad eos, qui omnia iſta quae retuli, in cauſa eſſe dixerunt, aut ex his plura. Democritus plura putat. Ait enim, motum aliquando ſpiritu fieri, aliquando aqua, aliquando utroque: et id hoc modo proſequitur. Aliqua pars terrae concava eſt, et in hanc aquae magna vis confluit. Ex hac eſt aliquid tenue, et ceteris liquidius. Hoc cum ſuperveniente gravitate reiectum eſt, terris illiditur, et illas movet. Nec enim fluctuari poteſt ſine motu eius, in quod impingitur. Etiamnum quod modo de ſpiritu dicebamus, de aqua quoque dicendum eſt. Ubi in unum locum congeſta eſt, et capere ſe deſiit, aliquo incumbit, et primo viam pondere aperit, deinde impetu. Nec enim exire niſi per devexum poteſt, diu incluſa; nec in directum cadere moderate, aut ſine concuſſione eorum, per quae et in quae cadit. Si vero cum iam rapi coeperit, aliquo loco ſubſtitit, et illa vis fluminis in ſe revoluta eſt, in occurrentem terram repellitur, et illam, qua parte maxime pendet, exagitat. Praeterea aliquando madefacta tellus, li-

quore penitus accepto altius ſidit, et fundus ipſe vitiatur: tunc ea pars premitur, in quam maxime aquarum vergentium pondus inclinat. Spiritus vero nonnunquam impellit undas; et ſi vehementius inſtitit, eam ſcilicet terrae partem movet, in quam coactas aquas intulit. Nonnunquam in terrena itinera coniectus, et exitum quaerens, movet omnia: terra autem penetrabilis ventis eſt, et ſpiritus ſubtilior eſt, quam ut poſſit excludi; et vehementior, quam ut ſuſtineri concitatus ac rapidus. Omnes iſtas eſſe poſſe cauſas Epicurus ait, pluresque alias tentat, et alios, qui aliquid unum ex iſtis eſſe affirmaverunt, corripit; cum ſit arduum, de his quae coniectura ſequenda ſunt, aliquid certi promittere. Ergo, ut ait, poteſt terram movere aqua, ſi partes aliquas eluit, et abraſit, quibus deſiit poſſe extenuatis ſuſtineri, quod integris ferebatur. Poteſt terram movere impreſſio ſpiritus: Fortaſſe enim aër extrinſecus alio intrante aëre agitatur, Fortaſſe aliqua parte ſubito decidente percutitur, et inde motum capit. Fortaſſe aliqua pars terrae velut columnis quibuſdam ac pilis ſuſtinetur, quibus vitiatis ac recedentibus, tremit pondus impoſitum. Fortaſſe calida vis ſpiritus in ignem verſa, et fulmini ſimilis, cum magna ſtrage obſtantium fertur. Fortaſſe paluſtres et iacentes aquas aliquis flatus impellit, et inde aut ictus terram quatit, aut ſpiritus agitatio, ipſo motu creſcens, et ſe incitans, ab imo in ſumma uſque perfertur; nullam tamen illi placet cauſam motus eſſe maiorem, quam ſpiritum.

XXI. Nobis quoque placet, hunc ſpiritum eſſe, qui tanta poſſit conari, quo nihil eſt in rerum na-

tura potentius, nihil acrius, ſine quo nec illa quidem, quae vehementiſſima ſunt, valent. Ignem ſpiritus concitat; aquae, ſi ventum detrahas, inertes ſunt: Tunc demum impetum ſumunt, cum illas agit flatus, qui poteſt diſſipare magna ſpatia terrarum, et novos montes ſubiectos extollere, et inſulas non ante viſas, in medio mari ponere. Theren, et Theraſiam, et hanc noſtrae aetatis inſulam, ſpectantibus nobis in Aegaeo mari enatam, quis dubitat, quin in lucem ſpiritus vexerit? Duo genera ſunt (ut Poſidonio placet) quibus movetur terra, utrique nomen eſt proprium: Altera ſuccuſſio eſt, cum terra quatitur, et ſurſum ac deorſum movetur; altera inclinatio, qua in latera nutat navigii more. Ego et tertium illud exiſtimo, quod noſtro vocabulo ſignatum eſt; non enim ſine cauſa tremorem terrae dixere maiores, qui utrique diſſimilis eſt: nam nec ſuccutiuntur tunc omnia, nec inclinantur, nec vibrantur, Res minime in huiuſmodi caſu noxia, ſicut longe pernicioſior eſt inclinatio concuſſione. Nam niſi celeriter et ex altera parte properabit motus, qui inclinata reſtituat, ruina neceſſario ſequitur. Cum diſſimiles ii motus inter ſe ſint, cauſae eorum diverſae ſunt.

XXII. Prius ergo de motu quatiente dicamus. Si quando magna onera per vices vehiculorum plurium tracta ſunt, et rotae maiore niſu in ſalebras inciderunt, terram concuti ſenties. Aſclepiodotus tradit, cum petra e latere montis abrupta cecidiſſet, aedificia vicina tremore collapſa. Idem ſub terris fieri poteſt, ut ex his quae impendent rupibus aliqua reſoluta, magno pondere ac ſono in ſubiacentem cavernam

cadat, eo vehementius, quo aut plus ponderis venit, aut altius. Et ſic commovetur omne tectum cavatae vallis. Nec tantum pondere ſuo abſcindi ſaxa credibile eſt, ſed cum flumina ſupra ferantur, aſſiduus humor commiſſuras lapidis extenuat, et quotidie his ad quae religatus eſt aufert, et illam (ut ita dicam) cutem qua continetur, abradit. Deinde longa per aevum diminutio uſque eo infirmat illa, quae quotidie attrivit, ut deſinant eſſe oneri ferendo. Tunc ſaxa vaſti ponderis decidunt, tunc illa praecipitata rupes, quidquid ab imo repercuſſit, non paſſura conſiſtere,

——— *ſonitu venit, & ruere omnia viſa repente :*

ut ait Virgilius noſter. Huius motus ſuccutientis terras haec erit cauſa. Ad alteram tranſeo.

XXIII. Rara terrae natura eſt, multumque habens vacui. per has raritates ſpiritus fertur: qui ubi maior influxit, nec emittitur, concutit terram. Haec placet et aliis, ut paulo ante retuli, cauſa: ſi quid apud te profectura teſtium turba eſt. Hanc etiam Calliſthenes probat non contemtus vir. Fuit enim illi nobile ingenium, et furibundi regis impatiens. Hoc eſt Alexandri crimen aeternum, quod nulla virtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quotiens quis dixerit, Occidit Perſarum multa millia: opponetur, Et Calliſthenem. Quotiens dictum erit, Occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat; opponetur, Et Calliſthenem. Quotiens dictum erit, Omnia Oceano tenus vicit, ipſum quoque tentavit novis claſſibus, et imperium ex angulo Thraciae uſque ad Orientis terminos protulit: dice-

tur, Sed Callifthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumque exempla tranfierit, ex his quae fecit, nihil tam magnum erit, quam fcelus Callifthenis. Hic Callifthenes in libris, quibus defcribit quemadmodum Helice Burifque merfae funt, quis illas cafus in mare, vel in illas mare immiferit, dicit id quod in priore parte dictum eft. Spiritus intrat terram per oculta foramina, quemadmodum ubique, ita et fub mari. Deinde cum eft obftructus ille trames, per quem defcenderat, reditum autem illi a tergo refiftens aqua abftulit, huc et illuc fertur, et fibi ipfe occurrens terram labefactat. Ideo frequentiffime mari oppofita vexantur, et inde Neptuno haec affignata eft movendi potentia. Quifquis primas literas Graecas didicit, fcit illum apud Homerum ἐννοσίγαιον vocari.

XXIV. Spiritum effe huius mali caufam, et ipfe confentio: de illo difputabo, quomodo intret hic fpiritus: utrum per tenuia foramina, nec oculis comprehenfibilia; an per maiora ac patentiora: et utrum ab imo, an etiam per fumma terrarum. Hoc incredibile eft. Nam in noftris quoque corporibus cutis fpiritum refpuit: nec eft illi introitus, nifi per quem trahitur: nec confiftere quidem a nobis receptus poteft, nifi in laxiore corporis parte. Non enim inter nervos pulpafve, fed in vifceribus et patulo interioris partis receffu commoratur. Idem de terra fufpicari licet, vel ex hoc, quod motus non in fummo terrae, circave fumma eft, fed fubter et ab imo. Huius indicium eft, quod altitudinis profundae maria iactantur, motis fcilicet his, fupra quae fufa

ſunt. Ergo veriſimile eſt, terram ex alto moveri, et illic ſpiritum in cavernis ingentibus concipi. Immo, inquit, ceu cum frigore inhorruimus, tremor ſequitur, ſic terras quoque ſpiritus extrinſecus accidens quaſſat. Quod nullo modo poteſt fieri. Algere enim debet, ut idem illi accidat, quod nobis, quos externa cauſa in horrorem agit. Accidere autem terrae ſimile quiddam noſtrae affectionis, ſed non ex ſimili cauſa, conceſſerim. Illam interior et altior iniuria debet impellere: cuius rei argumentum vel maximum hoc poteſt eſſe, quod cum vehementi motu adapertum ingenti ruina ſolum eſt, totas nonnunquam urbes et recipit hiatus ille, et abſcondit. Thucydides ait, circa Peloponneſiaci belli tempus, Atalantam inſulam aut totam, aut certe maxima ex parte ſuperfuſam. Idem Sidoni accidiſſe, Poſidonio crede. Nec ad hoc teſtibus opus eſt. Meminimus enim, tetris interno motu divulſis, loca diſiecta, et campos interiſſe. Quod iam dicam, quemadmodum exiſtimem, fieri.

XXV. Cum ſpiritus magnum et vacuum terrarum locum penitus opplevit, coepitque rixari, et de exitu cogitare; latera ipſa intra quae latet, ſaepius percutit, ſupra quae urbes interdum ſitae ſunt: haec nonnunquam adeo concutiuntur, ut aedificia ſuperpoſita procumbant: nonnunquam in tantum, ut parietes quibus fertur omne tegimen cavi, decidant in illum ſubtervacantem locum, totaeque urbes in immenſam altitudinem vergant. Si velis credere, aiunt aliquando Oſſam Olympo cohaeſiſſe, deinde terrarum motu receſſiſſe, et ſciſſam unius magnitu-

dinem montis in duas partes. tunc effugisse Peneum, qui paludes quibus laborabat Thessalia, siccavit, abductis in se quae sine exitu stagnaverant aquis. Ladon flumen inter Helim et Megalenopolin medius est, quem terrarum motus effudit. Per hoc quid probo? In laxos specus (quid enim aliud appellem loca vacua sub terris?) spiritum convenire. Quod nisi esset, magna terrarum spatia commoverentur, et una multa titubarent. Nunc exiguae partes laborant, nec unquam per ducenta milliaria motus extenditur. Ecce hic qui implevit fabulis orbem, non transcendit Campaniam. Quid dicam, cum Chalcis tremuit, Thebas stetisse? cum laboravit Aegium, tam propinquas illi Patras de motu solum audisse? Illa vasta concussio, quae duas suppressit urbes Helicen et Burin, citra Aegium constitit. Apparet ergo, in tantum spatium motum protendere, quantum illa sub terris vacantis loci inanitas pateat.

XXVI. Poteram ad hoc probandum abuti auctoritate magnorum virorum, qui Aegyptum nunquam tremuisse tradunt. Rationem autem huius rei hanc reddunt, quod ex limo tota concreverit. Tantum enim (si Homero fides est) aberat a continenti Pharos, quantum navis diurno cursu metiri plenis lata velis potest: sed continenti admota est. Turbidus enim defluens Nilus, multumque secum limum trahens, et eum subinde apponens prioribus terris, Aegyptum annuo incremento semper ultra tulit. Inde pinguis et limosi soli est, nec ulla intervalla in se habet, sed crevit in solidum arescente limo: cuius pressa erat et sedens structura, cum partes glutina-

rentur, nec quidquam inane intervenire poterat, cum ſolido liquidum ac molle ſemper accederet. Sed movetur et Aegyptus et Delos, quam Virgilius ſtare iuſſit:

Immotamque coli dedit, & contemnere ventos.

Hanc philoſophi quoque, credula natio, dixerunt non moveri, auctore Pindaro. Thucydides ait, antea quidem immotam fuiſſe, ſed circa Peloponneſiacum bellum tremuiſſe. Calliſthenes et alio tempore ait hoc accidiſſe: Inter multa, inquit, prodigia, quibus denuntiata eſt duarum urbium Helices et Buris everſio, fuere maxime notabilia columna ignis immenſi, et Delos agitata. Quam ideo ſtabilem videri vult, quia mari impoſita, habeat concavas rupes et ſaxa pervia, quae dent deprehenſo aëri reditum. Ob hoc etiam inſulas eſſe certioris ſoli, urbeſque eo tutiores, quo propius ad mare acceſſerunt. Falſa haec eſſe, Pompeii et Herculaneum ſenſere. Adiice nunc, quod omnis ora maris obnoxia eſt motibus. Sic Paphos non ſemel corruit: ſic nobilis et huic iam familiaris malo Nicopolis. Cyprum ambit altum mare, et agitatur Tyros et ipſa tam movetur, quam diluitur. Hae fere cauſae redduntur, propter quas tremit terra.

XXVII. Quaedam tamen propria in hoc Campano motu accidiſſe narrantur, quorum ratio reddenda eſt. Aiunt enim ſexcentarum ovium gregem exanimatum in Pompeiana regione. Non eſt quare hoc putes ovibus illis timore accidiſſe. Diximus ſolere poſt magnos terrarum motus peſtilentiam fieri. Nec id mirum eſt: multa enim mortifera in alto latent

At aër ipse, qui vel terrarum culpa vel pigritia, et aeterna nocte torpescit, gravis haurientibus est: vel corruptus internorum ignium vitio, cum est longo situ emissus, purum hunc liquidumque maculat ac polluit, insuetumque ducentibus spiritum, affert nova genera morborum. Quid, quod aquae quoque inutiles pestilentesque in abdito latent, ut quas nunquam usus exerceat, nunquam aura liberior everberet? Crassae itaque, et gravi caligine sempiternaque tectae, nihil nisi pestiferum in se et corporibus nostris contrarium habent. Aër quoque qui admixtus est illis, quique inter illas paludes iacet, cum emersit, late vitium suum spargit, et haurientes necat. Facilius autem pecora sentiunt, in quae pestilentia incurrere solet quo avidiora sunt: aperto coelo plurimum utuntur, et aquis, quarum maxima in pestilentia culpa est. Oves vero mollioris naturae, quo propiora terris ferunt capita, correptas esse non miror, cum afflatus diri aëris circa ipsam humum exceperint. Nocuisset ille et hominibus, si maior exiisset: sed illum copia aëris sinceri exstinxit, antequam ut ab homine posset trahi, surgeret.

XXVIII. Multa autem terras habere mortifera, vel ex hoc intellige, quod tot venena nascuntur, non manu sparsa, sed sponte: solo scilicet habente, ut boni, ita mali semina. Quid, quod pluribus Italiae locis per quaedam foramina pestilens exhalatur vapor, quem non homini ducere, non ferae tutum est? Aves quoque si in illum inciderint, antequam coelo meliore leniatur, in ipso volatu cadunt, liventque corpora, et non aliter quam per vim elisae fau-

ces tument. Hic ſpiritus quamdiu terris continetur, tenui foramine fluens, non plus potentiae habet, quam ut deſpectantia et ultro ſibi illata conficiat. Ubi per ſecula conditis tenebris ac triſtitia loci crevit in vitium, ipſa ingraveſcit mora; peior, quo ſegnior. Cum autem exitum nactus eſt, aeternum illud umbroſi frigoris malum, et infernam noctem ſolvit, ac regionis noſtrae aëra infuſcat. Vincuntur enim meliora peioribus. Tunc etiam ille ſpiritus purior tranſit in noxium. Inde ſubitae continuaeque mortes, et monſtroſa genera morborum, ut ex novis orta cauſis. Brevis aut longa clades eſt, prout vitia valuere. Nec prius peſtilentia deſinit, quam ſpiritum illum gravem exercuit laxitas coeli, ventorumque iactatio.

XXIX. Nam quod aliquot inſanis attonitiſque ſimiles diſcurrere fecit metus, qui excutit mentes, ubi privatus ac modicus eſt: quid ubi publice terret, ubi cadunt urbes, populi opprimuntur, terra concutitur; quid mirum eſt, animos inter dolorem et metum deſtitutos aberraſſe? Non eſt facile, inter magna mala conſipere. Itaque leniſſima fere ingenia in tantum venere formidinis, ut ſibi exciderent. Nemo quidem ſine aliqua iactura ſanitatis expavit; ſimiliſque furenti, quiſquis timet: ſed alios cito timor ſibi reddit, alios vehementius perturbat, et in dementiam transfert. Inde inter bella erravere lymphatici: nec uſquam plura exempla vaticinantium invenies, quam ubi formido mentes religione mixta percuſſit. Statuam diviſam non miror, cum dixerim montes a montibus receſſiſſe, et ipſum diruptum eſſe ab imo ſolum.

Haec loca, vi quondam & vasta convulsa ruina;
(Tantum aevi longinqua valet mutare vetustas).
Dissiluisse ferunt, cum protinus utraque tellus
Una foret, venit medio vi pontus, & undis
Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque & urbes
Litore diductas, angusto interluit aestu.

Vides totas regiones a suis sedibus revelli, et trans mare iacere, quod in confinio fuerat: vides et urbium fieri gentiumque discidium, cum pars naturae concitata est de se, vel aliquod mare ingens spiritus impegit, quorum mira, ut ex toto, vis est. Quamvis enim parte saeviat, mundi tamen viribus saevit. Sic et Hispanias a contextu Africae, mare eripuit. Sic hac inundatione, quam poëtarum maximi celebrant, ab Italia Sicilia resecta est. Aliquando autem plus impetus habent, quae ex infimo veniunt. Acriora enim sunt, in quibus nisus est per angusta. Quantas res ii terrarum tremores, quamque mira spectacula ediderint, satis dictum est.

XXX. Cur ergo aliquis ad hoc stupet, quod aes unius statuae, ne solidum quidem, sed concavum ac tenue, diruptum est; cum fortasse in illud se spiritus, quaerens fugam, incluserit? Illud vero quis nescit? Diductis aedificia angulis vidimus moveri, iterumque componi. Quaedam vero parum aptata positu suo, et a fabris negligentius solutiusque composita, terraemotus saepius agitata compegit. Quod si totos parietes et totas findit domos, et latera magnarum turrium, quae solida sunt, scindit, et pilas operibus subditas dissipat; quid est, quare quisquam dignum

adnotari putet, sectam esse aequaliter ab imo ad caput in partes duas statuam? Quare tamen per plures dies motus fuit? Non desiit enim assidue tremere Campania, clementius quidem, sed ingenti damno, quia pressa et quassa quatiebat: quibus ad cadendum male stantibus, non erat impelli, sed agitari. Nondum videlicet spiritus omnis exierat, sed adhuc omissa parte maiore oberrabat.

XXXI. Inter argumenta quibus probatur, spiritu ista fieri, non est quod dubites et hoc ponere. Cum maximus editus tremor est, quo in urbes terrasque saevitum est, non potest par illi subsequi alius, sed post maximum leves motus sunt, quia vehementius exitum ventis luctantibus fecit. Reliquiae deinde residui spiritus non idem possunt, nec illis pugna est: cum iam viam invenerint, sequanturque ea qua prima vis ac maxima evasit. Hoc quoque dignum memoria iudico, ab eruditissimo et gravissimo viro cognitum: forte enim cum hoc evenit, lavabatur. vidisse se affirmabat in balneo tessellas, quibus solum erat stratum, alteram ab altera separari, iterumque committi: et aquam modo recipi in commissuras, pavimento recedente; modo, compresso, bullire et elidi. Eundem audivi narrantem, vidisse se, molles materias mollius crebriusque tremere, quam natura duras.

XXXII. Haec, Lucili virorum optime, quantum ad ipsas causas. Illa nunc quae ad confirmationem animorum pertinent: quos magis refert nostra, fortiores fieri, quam doctiores. Sed alterum sine altero non fit. Non enim aliunde animo venit robur, quam

a bonis artius, quam a contemplatione naturae. Quem enim non hic ipse casus adversus omnes firmaverit et erexerit? Quid est enim cur ego hominem aut feram, quid est cur sagittam aut lanceam tremam? maiora me pericula exspectant. Fluminibus et terris, et magnis naturae partibus petimur. Ingenti itaque animo mors provocanda est, sive nos aequo vastoque impetu aggreditur, sive quotidiano et vulgari exitu: nihil refert quam minax veniat, quantumque sit, quod in nos trahat: quod a nobis petit, minimum est. Hoc senectus a nobis ablatura est, hoc auriculae dolor, hoc in nobis humoris corrupti abundantia, hoc cibus parum obsequens stomacho, hoc pes leviter offensus. Pusilla res est hominis anima: sed ingens res est contemtus animae. Hanc qui contemserit, securus videbit maria turbari: etiamsi illa omnes excitaverint venti; etiamsi aestus, aliqua perturbatione mundi, totum in terras verterit oceanum. Securus adspiciet fulminantis coeli trucem et horridam faciem; frangatur licet coelum, et ignes suos in exitium omnium, in primis suum, misceat. Securus adspiciet ruptis compagibus dehiscens solum. Illa licet inferorum regna retegantur, stabit super illam voraginem intrepidus: et fortasse quo debet cadere, desiliet. Quid ad me, quam sint magna quibus pereo? Ipsum perire non est magnum. Proinde si volumus esse felices, si nec hominum, nec deorum, nec rerum timore vexari, si despicere fortunam supervacua promittentem, levia minitantem, si volumus tranquille degere, et ipsis diis de felicitate controversiam facere, anima in expedito est habenda. Sive il-

lam insidiae, sive morbi petent, sive hostium gladii, sive insularum cadentium fragor, sive ipsarum ruina terrarum, sive vasta vis ignium, urbes agrosque pari clade complexa, cum libet illi, eam accipiat. Quid aliud debeo, quam exeuntem hortari, et cum bonis omnibus emittere: Vade fortiter, vade feliciter. Nihil dubitaveris reddere. Non de re, sed de tempore est quaestio. Facis quod quandoque faciendum est. Nec rogaveris, nec timueris, nec te velut in aliquod malum exiturum tuleris retro. Rerum natura te, quae genuit, exspectat, et locus melior ac tutior. Illic non tremunt terrae, nec inter se venti cum magno nubium fragore concurrunt, non incendia regiones urbesque vastant, non naufragiorum totas classes sorbentium metus est, non arma contrariis disposita vexillis, et in mutuam perniciem multorum millium par furor, non pestilentia, et ardentes promiscue, communes populis cadentibus rogi. Istud leve est: quid timemus? Grave est: potius semel incidat, quam semper impendeat. Ego autem perire timeam, cum terra ante me pereat, cum ista quatiantur quae quatiunt, et in iniuriam nostram non sine sua veniunt? Helicen Burinque totas mare accepit: ego de uno corpusculo timeam? Supra oppida duo navigatur: duo autem, quae novimus, quae in nostram notitiam memoria literis servata perduxit. Quam multa alia aliis locis mersa sunt? quot populos aut terra in se, aut mare inclusit? Ego recusem mei finem, cum sciam me sine fine non esse? immo cum sciam omnia esse finita? Ego ultimum suspirium timeam? Quantum potes itaque ipse te cohortare,

Lucili, contra metum mortis. Hic eſt qui nos humiles facit: hic eſt qui ipſam vitam, cui parcit, inquietat ac perdit. Hic omnia iſta dilatat, terrarum motus, et fulmina. Quae omnia feres conſtanter, ſi cogitaveris nihil intereſſe inter exiguum tempus et longum. Horae ſunt quas perdimus. Puta dies eſſe, puta menſes, puta annos: perdimus illos, nempe perituros. Quid, oro te, refert, nunc perveniam ad illos? fluit tempus, et avidiſſimos ſui deſerit. Nec quod futurum eſt meum eſt, nec quod fuit. In puncto fugientis temporis pendeo: et magni eſt, modicum fuiſſe. Eleganter Laelius ille ſapiens dicenti cuidam, Sexaginta annos habeo: Hos, inquit, dicis ſexaginta, quos non habes? Ne ex hoc quidem intelligimus incomprehenſibilis vitae conditionem et ſortem temporis ſemper alieni, quod annos annumeramus amiſſos. Hoc affigamus animo, hoc nobis ſubinde dicamus: Moriendum eſt. Quando? Quid tua? Mors naturae lex eſt, mors tributum officiumque mortalium, malorúmque omnium remedium eſt. Optabit illam, quiſquis timet. Omnibus omiſſis, hoc unum, Lucili, meditare, ne mortis nomen reformides: effice illam tibi cogitatione multa familiarem: ut ſi ita tulerit, poſſis illi vel obviam exire.

L. ANNAEI SENECAE

AD LUCILIUM

NATURALIUM QUAESTIONUM

LIBER VII.

IN QUO AGITUR DE COMETIS.

ARGUMENTUM.

Liber hic totus in Cometarum pertractatione consumitur, pleraque ab Aristotele mutuatus. Sententiam tamen eius, uti Democriti, Epigenis, Apollonii Myndii, Callisthenis, Artemidori, Ephori, immo Zenonis sui refellit: ac tandem in opinionem veterum Chaldaeorum discedit. Cometam verum sidus esse ex illis aeternis, ex altitudine aetheris ingenti in oculos mortalium submitti, deinde rursum recipi. Motus quidem Cometarum nondum satis certos & comprehensos esse, sed futurum olim auguratur tempus, quo posteri tam aperta maiores suos nescivisse mirentur. Quaedam etiam ex duobus aevi sui Cometis discit, quorum prior sub Claudio, alter sub Nerone effulsit. Denique solemni more cum vitiis in rixam descendit. Non mirum ista & plura alia nesciri, cum nemo nisi libidini, ganeis, histrionibus & pantomimis studeat, vacuis & desertis philosophorum scholis.

CAPUT I.

NEMO usque eo tardus, et hebes, et demissus in terram est, ut ad divina non erigatur, ac tota mente consurgat: utique ubi novum aliquod e coelo miraculum fulsit. Nam quamdiu solita decurrunt, magnitudinem rerum consuetudo subducit. Ita enim compositi sumus, ut nos quotidiana, etiamsi admiratione digna sunt, transeant: contra minimarum quoque rerum, si insolitae prodierunt, spectaculum dulce fiat. Hic itaque coetus astrorum, quibus immensi corporis pulchritudo distinguitur, populum non convocat. At cum aliquid ex more mutatum est, omnium vultus in coelo est. Sol spectatorem, nisi cum deficit, non habet. Nemo observat lunam, nisi laborantem. Tunc urbes conclamant, tunc pro se quisque superstitione vana trepidat. Quanto illa maiora sunt, quod sol totidem (ut ita dicam) gradus, quot dies habet, et annum circuitu suo claudit: quod a solstitio statim inclinat, et dat spatium noctibus: quod sidera abscondit: quod terras, cum tanto maior sit illis, non urit, sed calorem suum intensionibus ac remissionibus temperando fovet: quod lunam nunquam implet, nisi adversam sibi, nec obscurat. Haec tamen non annotamus, quamdiu ordo servatur. Si quid turbatum est, aut praeter consuetudinem emicuit, spectamus, interrogamus, ostendimus. Adeo naturale est, magis nova, quam magna mirari. Idem in Cometis fit. Si rarus et insolitae figurae ignis apparuit, nemo non scire quid sit, cupit: et oblitus aliorum, de adventitio

quaerit; ignarus, utrum debeat mirari, an timere. Non enim desunt qui terreant, qui significationes eius graves praedicent. Sciscitantur itaque, et cognoscere volunt, prodigium sit, an sidus. At mehercules non aliud quis aut magnificentius quaesierit, aut didicerit utilius, quam de stellarum siderumque natura: utrum flamma contracta, quod et visus noster affirmat, et ipsum ab aliis fluens lumen, et calor inde descendens: an non sint flammei orbes, sed solida quaedam terrenaque corpora, quae per igneos tractus labentia inde splendorem trahant, coloremque, non de suo clara. In qua opinione magni fuere viri, qui sidera crediderunt ex duro concreta, et ignem alienum pascentia. Nam per se, inquiunt, flamma diffugeret, nisi aliquid haberet quod teneret, et a quo teneretur, conglobatamque nec stabili inditam corpori, profecto iam mundus turbine suo dissipasset.

II. Ad haec investiganda proderit quaerere, num Cometae eius conditionis sint, cuius superiora. Videntur enim cum illis quaedam habere communia, ortus et occasus, ipsam quoque, quamvis spargantur et longius exeant, faciem. aeque enim ignei splendidique sunt. Itaque si omnia terrena sidera sunt, his quoque eadem sors erit. Si vero nihil aliud sunt quam purus ignis, manentque mensibus senis, nec illos conversio mundi solvit et velocitas: illa quoque possunt et tenui constare materia, nec hoc discuti assiduo coeli circumactu. Illo quoque pertinebit hoc excussisse, ut sciamus, utrum mundus terra stante circumeat, an mundo stante terra vertatur. Fuerunt enim qui dicerent, nos esse, quos rerum natura nescientes ferat,

nec coeli motu fieri ortus et occaſus, ſed ipſos oriri et occidere. Digna res eſt contemplatione, ut ſciamus in quo rerum ſtatu ſimus: pigerrimam ſortiti, an velociſſimam ſedem: circa nos Deus omnia, an nos agat. Neceſſarium eſt autem, veteres ortus Cometarum habere collectos. Deprehendi enim propter raritatem eorum curſus adhuc non poteſt, nec explorari, an vices ſervent, et illos ad ſuum diem certus ordo producat. Nova haec coeleſtium obſervatio eſt, et nuper in Graeciam invecta.

III. Democritus quoque, ſubtiliſſimus antiquorum omnium, ſuſpicari ait ſe, plures ſtellas eſſe quae currant: ſed nec numerum illarum poſuit, nec nomina, nondum comprehenſis quinque ſiderum curſibus. Eudoxus primus ab Aegypto hos motus in Graeciam tranſtulit. Hic tamen de Cometis nihil dicit. Ex quo apparet, ne apud Aegyptios quidem, quibus maior coeli cura fuit, hanc partem elaboratam. Conon poſtea diligens et ipſe inquiſitor, defectiones quidem ſolis ſervatas ab Aegyptiis collegit, nullam autem mentionem fecit Cometarum: non praetermiſſurus, ſi quid explorati apud illos comperiſſet. Duo certe, qui apud Chaldaeos ſtuduiſſe ſe dicunt, Epigenes et Apollonius Myndius, peritiſſimus inſpiciendorum naturalium, inter ſe diſſident. Hic enim ait, Cometas in numero ſtellarum errantium poni a Chaldaeis, tenerique curſus eorum. Epigenes contra ait, Chaldaeos nihil de Cometis habere comprehenſi, ſed videri illos accendi turbine quodam aëris concitati et intorti.

IV. Primum ergo, ſi tibi videtur, opiniones

huius ponamus, ac refellamus. Huic videtur plurimum virium habere, ad omnes ſublimium motus, ſtella Saturni. Haec cum proxima ſigna Marti premit, aut in Lunae viciniam tranſit, aut in Solis incidit radios, natura ventoſa et frigida contrahit pluribus locis aëra, conglobatque. Deinde ſi radios Solis aſſumſit, tonat, fulguratque. Si Martem quoque conſentientem habet, fulminat. Praeterea, inquit, aliam materiam habent fulmina, aliam fulgurationes. Aquarum enim et omnis humidi evaporatio, ſplendores tantum coeli citra ictum minaces movet: illa autem calidior ſicciorque terrarum exhalatio, fulmina extundit. Trabes vero et faces, quae nullo alio inter ſe quam magnitudine diſtant, hoc modo fiunt. Cum humida terrenaque in ſe globus aliquis aëris clauſit, quem turbinem dicimus, quacunque fertur, praebet ſpeciem ignis extenti. Quae tam diu durat, quamdiu manſit aëris illa complexio, humidi intra ſe terrenique multum vehens.

V. Ut a proximis mendaciis incipiam, falſum eſt, faces et trabes exprimi turbine. Turbo enim circa terras concipitur ac fertur. Ideoque arbuſta radicitus vellit, et quocunque incubuit, ſolum nudat: ſilvas interim et tecta corripiens, inferior fere nubibus, utique nunquam altior. At contra trabes editior coeli pars oſtentat. Ita nunquam nubibus obſtiterunt. Praeterea turbo omni nube velocior rapitur, et in orbem vertitur. Super iſta velociter deſinit, et ipſe ſe ſua vi rumpit. Trabes autem non tranſcurrunt, nec praetervolant, ut faces, ſed commorantur, et in eadem parte coeli collucent. Charimander quoque, in eo

libro quem de Cometis compoſuit, ait, Anaxagorae viſum grande inſolitumque coelo lumen magnitudine amplae trabis, et id per multos dies fulſiſſe. Talem effigiem ignis longi fuiſſe, Calliſthenes tradit, antequam Burin et Helicen mare abſconderet. Ariſtoteles ait, non trabem illam, ſed Cometam fuiſſe: ceterum ob nimium ardorem non apparuiſſe ſparſum ignem, ſed procedente tempore, cum iam minus flagraret, redditam ſuam Cometae faciem. In quo igne multa quidem fuerunt digna quae notarentur: nihil tamen magis, quam quod ut ille fulſit in coelo, ſtatim ſupra Burin et Helicen mare fuit. Numquid ergo Ariſtoteles non illam tantum, ſed omnes trabes Cometas eſſe credebat? Hanc habet is differentiam, quod iis continuus ignis eſt, ceteris ſparſus. Trabes enim flammam aequalem habent, nec ullo loco intermiſſam aut languidam, in ultimis vero partibus coactam; qualem fuiſſe illam, quam modo retuli, Calliſthenes tradit.

VI. Duo, inquit Epigenes, Cometarum genera ſunt. Alii ardorem undique effundunt, nec locum mutant: alii in unam partem ignem vagum in modum comae porrigunt, et ſtellas praetermeant: quales duo aetate noſtra viſi ſunt. Illi priores criniti undique, etiam immoti, humiles fere ſunt, et eiſdem cauſis quibus trabes faceſque conflantur, et ex intemperie aëris turbidi, multa ſecum arida humidaque terris exhalata verſantis. Poteſt enim ſpiritus per anguſta eliſus accendere ſupra ſe poſitum aëra, plenum alimentis idoneis igni: deinde propellere ex nitido, ne ex aliqua cauſa refluat rurſus, ac remittatur: deinde iterum proximo die ac ſequentibus conſurgere, et eundem locum in-

flammare. Videmus enim ventos per complures dies ad constitutum redire. Pluviae quoque, et alia tempestatum genera, ad praescriptum revertuntur. Ut breviter autem voluntatem eius exprimam, eadem fere ratione hos fieri Cometas existimat, qua fiunt ignes turbine eiecti. Hoc unum interest, quod illi turbines ex superiori parte in terras deprimuntur, hi de terra in superiora elevantur.

VII. Adversus haec multa dicuntur. Primum si ventus in causa esset, nunquam Cometes sine vento appareret. nunc autem et quietissimo aëre apparet. Deinde si vento fieret, cum vento caderet: et si vento inciperet, cresceret vento; eoque esset ardentior, quo ille incitatior. His accedit illud quoque. Ventus multas aëris partes impellit, Cometes in uno loco apparet: ventus in sublime non pervenit, Cometae autem visuntur supra quam ventis ire licet. Transit deinde ad illos, quos ait certiorem habere stellarum speciem, qui et procedunt, et signa praetereunt. Hos ait ex iisdem causis fieri, quibus illos, quos dixit humiliores. hoc tantum interesse, quod terrarum exhalationes multa secum arida ferentes, celsiorem petant partem, et in editiora coeli aquilone pellantur. Deinde si illos aquilo propelleret, ad meridiem semper agerentur, quo ventus hic nititur. Atqui varie concurrunt, alii in ortum, alii in occasum, omnes in flexum: quod iter non daret ventus. Deinde si aquilones illos impetus a terris in altum levaret, aliis ventis non orirentur Cometae. atqui oriuntur.

VIII. Illam nunc rationem eius (utraque enim utitur) refellamus. Quidquid humidi aridique terra

efflavit, cum in unum coit, ipſa diſcordia corporum, ſpiritum verſat in turbinem. Tunc illa vis venti circumeuntis quidquid intra ſe comprehendit, curſu ſuo accendit, et levat in altum: ac tam diu manet ſplendor ignis expreſſi, quamdiu alimenta ſufficiunt: quibus deſinentibus, et ipſe ſubſidit. Qui hoc dicit, non notat qualis ſit turbinum curſus, et qualis Cometarum. Illorum rapidus ac violentus, et ipſis ventis citatior eſt: Cometarum lenis: et quod per diem et noctem quantum tranſierit, abſcondat. Deinde turbinum motus vagus eſt et diſiectus, et (ut Salluſtii utar verbis) verticoſus: Cometarum autem compoſitus, et deſtinatum iter carpens. Num quis noſtrum crederet, aut lunam, aut quinque ſidera rapi vento, aut turbine rotari? Non, ut puto. Quare? quia non eſt illis perturbatus et impotens curſus. Ad Cometas idem transferamus. Non confuſe nec tumultuoſe eunt, ut aliquis credat illos cauſis turbulentis et inconſtantibus pelli. Deinde etiamſi vertices iſti comprehendere terrena humidaque, et ex humili in altum exprimere poſſent: non tamen ſupra lunam efferrent. Omnis illis uſque in nubilum vis eſt. Cometas autem immixtos ſtellis videmus per ſuperiora labentes. Ergo veriſimile non eſt, in tantum ſpatium perſeverare turbinem: qui quo maior eſt, maturius corrumpitur.

IX. Utrumlibet itaque eligat: aut vis levis tam alte pervenire non poterit, aut magna et concitata citius ipſa ſe franget. Praeterea humiliores illi Cometae ob hoc (ut putant) non exeunt altius, quia plus terreni habent. Gravitas illos ſua in proximo tenet. Atqui

necesse est, his Cometis diuturnioribus et celsioribus, plenior materia sit. Neque enim diutius apparerent, nisi maioribus nutrimentis sustinerentur. Dicebam modo, non posse diu verticem permanere, nec supra lunam, aut usque in stellarum locum crescere. Nempe efficit turbinem, plurium ventorum inter ipsos luctatio. Haec diu non potest esse. Nam cum vagus et incertus spiritus convolutatus est, novissime uni vis omnium cedit. Nulla autem tempestas magna perdurat. Procellae quanto plus habent virium, tanto minus temporis. Venti cum ad summum venerunt, remittuntur omni violentia. Necesse est ista concitatione in exitium sui tendant. Nemo itaque turbinem toto die vidit, ne hora quidem. Mira velocitas eius, et mira brevitas est. Praeterea violentius celeriusque in terra circaque eam volvitur: quo celsior, eo solutior, laxiorque est, et ob hoc diffunditur. Adiice nunc, quod etiamsi in summum pertenderet, ubi sideribus iter est, utique ab eo motu, qui universum trahit, solveretur. Quid enim est illa conversione mundi citatius? hac omnium ventorum in unum coniecta vis dissiparetur, et terrae solida fortisque compages, nedum particula aëris torti.

X. Praeterea in alto manere non potest ignis turbine illatus, nisi ipse quoque permaneret turbo. Quid porro tam incredibile est, quam in turbine longior mora? Utique motus motu contrario vincitur: habet enim suam locus ille vertiginem, quae rapit coelum,

Sideraque alta trahit, celerique volumine torquet.

Et ut det eis aliquam advocationem, quod fieri nullo modo poteſt: quid de his Cometis dicetur, qui ſenis menſibus apparuerunt? Deinde duo debent eſſe motus eodem loco: alter ille divinus et aſſiduus, ſuum ſine intermiſſione peragens opus: alter novus et recens, et turbine illatus. Neceſſe eſt ergo alter alteri impedimento ſit. Atqui lunaris illa orbita, ceterorumque ſupra lunam meantium motus irrevocabilis eſt: nec haeſitat uſquam, nec reſiſtit, nec dat ullam nobis ſuſpicionem obiectae ſibi morae. Fidem non habet, turbinem, violentiſſimum et perturbatiſſimum tempeſtatis genus, in medios ſiderum ordines pervenire, et inter diſpoſita ac tranquilla verſari. Credamus ignem circumacto turbine accendi, et hunc expulſum in ſublime, praebere nobis opinionem ſpeciemque ſideris longi. At puto tale eſſe debet, quale eſt id quod ignem efficit. Turbinis autem rotunda facies eſt. In eodem enim veſtigio verſatur, et columnae modo circumagentis ſe volvitur. Ergo ignem quoque qui incluſus eſt, ſimilem eſſe illi oportet. Atqui ongus eſt, et disiectus, minimeque ſimilis in orbem coacto.

XI. Epigenem relinquamus, et aliorum opiniones perſequamur. Quas antequam exponere incipiam, illud inprimis praeſumendum eſt, Cometas non in una parte coeli adſpici, nec in ſignifero tantum orbe, ſed tam in ortu quam in occaſu, frequentiſſime tamen circa Septemtrionem. Forma eis non eſt una. Quamvis enim Graeci diſcrimina fecerint eorum quibus in morem barbae flamma dependet, et eorum qui undique circa ſe velut comam ſpargunt, et eorum qui-

bus fufus quidem eft ignis, fed in verticem tendens: tamen omnes ifti eiufdem notae funt, Cometaeque recte dicuntur. Quorum cum poft longum tempus appareant formae, inter fe eos comparare difficile eft. Illo ipfo tempore, quo apparent, inter fpectantes de habitu illorum non convenit: fed prout cuique acrior acies aut hebetior, ita dicit aut lucidiorem effe aut rubicundiorem, et crines aut in interiora deductos, aut in latera divifos. Sed five fint aliquae differentiae illorum, five non fint, eadem fiant ratione neceffe eft Cometae. Illud unum conftare debet, praeter folitum adfpici novam fideris faciem, circa fe diffipatum ignem trahentis. Quibufdam antiquorum haec placet ratio. Cum ex ftellis errantibus altera fe alteri applicuit, confufo in unum duarum lumine, faciem longioris fideris reddi. Nec hoc tunc tantum evenit, cum ftella ftellam attigit, fed etiam cum appropinquavit. Intervallum enim, quod inter duas eft, illuftratur ab utraque, inflammaturque, et longum ignem efficit.

XII. His illud refpondebimus, certum effe numerum ftellarum mobilium. Solere autem eodem tempore et has apparere, et Cometen. Ex quo manifeftum fit, non illarum coitu fieri Cometen, fed proprium et fui iuris effe. Etiamnum frequenter ftella fub altioris ftellae veftigium venit: et Saturnus aliquando fupra Iovem eft, et Mars Venerem aut Mercurium recta linea defpicit: nec tamen propter hunc curfum, cum alter alterum fubit, Cometes fit: alioquin annis omnibus fieret: omnibus enim aliquae ftellae in eodem figno fimul funt. Si Cometam faceret

ſtella ſtellae ſuperveniens, momento eſſe deſineret. Summa enim velocitas tranſeuntium eſt. Ideo omnis ſiderum defectio brevis eſt: quia cito illas idem curſus, qui admoverat, abſtrahit. Videmus ſolem et lunam intra exiguum tempus, cum obſcurari coeperint, liberari: quanto celerior debet fieri in ſtellis digreſſio, tanto minoribus? Atqui Cometae ſenis menſibus manent. quod non accideret, ſi duarum ſtellarum conventu gignerentur. Illae enim diu cohaerere non poſſunt, et neceſſe eſt illas lex celeritatis ſeparet. Praeterea iſta nobis vicina videntur, ceterum intervallis ingentibus diſſident. Quomodo ergo poteſt altera ſtella uſque ad alteram ſtellam ignem mittere, ita ut utraque iuncta videatur, cum ſint ingenti regione diductae? Stellarum, inquit, duarum lumen miſcetur, et praebet unius ſpeciem. Nempe ſic, quemadmodum rubicunda fit nubes ſolis incurſu, quemadmodum veſpertina aut matutina flaveſcunt, quemadmodum alterne arcus ſolis viſitur. Haec omnia primum magna vi efficiuntur. Sol enim eſt, qui iſta ſuccendit. Stellarum non eſt eadem potentia. Deinde nihil horum, niſi infra lunam in terrarum vicinia naſcitur. Superiora pura et ſincera ſunt, et coloris ſui ſemper. Praeterea ſi quid tale accideret, non haberet moram, ſed exſtingueretur cito: ſicut coronae, quae ſolem lunamve cingunt, intra breviſſimum ſpatium exoleſcunt. Nec arcus quidem diu perſeverat. Si quid eſſet tale, quo medium inter duas ſtellas ſpatium confunderetur, aeque cito dilaberetur. Utique non in tantum maneret, quantum morari Cometae ſolent. Stellis intra Signiferum curſus eſt, hunc gyrum premunt:

at Cometae ubique cernuntur. Non magis certum eſt illis tempus quo appareant, quam locus ullus, ultra quem non exeant.

XIII. Adverſus hoc ab Artemidoro illa dicuntur, non has tantum ſtellas quinque diſcurrere, ſed ſolas obſervatas eſſe. Ceterum innumerabiles ferri per occultum, aut propter obſcuritatem luminis nobis ignotas, aut propter circulorum poſitionem talem, ut tunc demum, cum ad extremam eorum venere, viſantur. Ergo intercurrunt quaedam ſtellae, ut ait, nobis novae, quae lumen ſuum cum ſtantibus miſceant, et maiorem quam ſtellis mos eſt, porrigant ignem. hoc ex his quae mentitur, leviſſimum eſt: tota eius narratio mundi, mendacium impudens eſt. Nam ſi illi credimus, ſumma coeli ora ſolidiſſima eſt, in modum tecti durata, et alti craſſique corporis, quod atomi congeſtae coacervataeque fecerunt. Huic proxima ſuperficies eſt ignea, ita compacta, ut ſolvi vitiarique non poſſit. Habet tamen ſpiramenta quaedam et quaſi feneſtras, per quas ex parte exteriore mundi influant ignes, non tam magni, ut interiora conturbent. Rurſus ex mundo in exteriora labuntur. Itaque haec quae praeter conſuetudinem apparent, influxerunt ex illa ultra mundum iacente materia. Solvere iſta quid aliud eſt, quam manum exercere, et in ventum iactare brachia?

XIV. Velim tamen mihi dicat iſte, qui mundo tam firma lacunaria impoſuit, quid ſit quare credamus illi tantam eſſe craſſitudinem coeli. Quid fuit, quod illo tam ſolida corpora adduceret, et ibi detineret? Deinde quod tantae craſſitudinis eſt, neceſſe eſt et magni

ponderis ſit. Quomodo ergo in ſummo manent gravia? Quomodo illa moles non deſcendit, et ſe onere ſuo frangit? Fieri enim non poteſt, ut tanta vis ponderis, quantam ille ſubſtituit, pendeat, et levibus innixa ſit. Nec illud quidem poteſt dici, extrinſecus aliqua eſſe retinacula, quibus cadere prohibeatur. Nec rurſus de medio aliquid eſſe oppoſiti, quod imminens corpus excipiat ac fulciat. Illud etiamnum nemo dicere audebit, mundum ferri per immenſum, et cadere quidem, ſed non apparere an cadat: quia praecipitatio eius aeterna eſt, nihil habens noviſſimum, in quod incurrat. Hoc quidam de terra dixerunt, cum rationem nullam invenirent, propter quam pondus in aëre ſtaret. Fertur, inquiunt, ſemper: ſed non apparet an cadat, quia infinitum eſt in quod cadit. Quid eſt deinde quo probes, non quinque tantum ſtellas moveri, ſed multas eſſe, et in multis mundi regionibus? Aut ſi hoc ſine ullo probabili argumento licet reſpondere, quid eſt, quare non aliquis aut omnes ſtellas moveri, aut nullam dicat? Praeterea nihil te adiuvat iſta ſtellarum paſſim euntium turba. Nam quo plures fuerint, ſaepius in alias incident: rari autem Cometae, et ob hoc mirabiles ſunt. Quid, quod teſtimonium dicet contra te omnis aetas, quae talium ſtellarum exortus et annotavit, et poſteris tradidit?

XV. Poſt mortem Demetrii Syriae regis, cuius Demetrius et Antiochus liberi fuere, paulo ante Achaicum bellum Cometes effulſit, non minor ſole. Primo igneus ac rubicundus orbis fuit, clarumque lumen emittens, quanto vinceret noctem. Deinde

paulatim magnitudo eius diſtricta eſt, et evanuit claritas. Noviſſime autem totus intercidit. Quot ergo coire ſtellas oportet, ut tantum corpus efficiant? Mille in unum licet congreges, nunquam hunc habitum ſolis aequabunt. Attalo regnante, initio Cometes apparuit modicus. Deinde ſuſtulit ſe diffuditque, et uſque in aequinoctialem circulum venit, ita ut illam plagam coeli, cui lactea nomen eſt, in immenſum extentus aequaret. Quot ergo conveniſſe debent erraticae, ut tam longum coeli tractum occuparent igne continuo?

XVI. Contra argumentum dictum eſt: contra teſtes dicendum eſt. Nec magna molitione detrahenda eſt auctoritas Ephoro: hiſtoricus eſt. Quidam incredibilium relatu commendationem parant, et lectorem aliud acturum, ſi per quotidiana duceretur, miraculo excitant. Quidam creduli, quidam negligentes ſunt: quibuſdam mendacium obrepit, quibuſdam placet. Illi non evitant, hi appetunt. Et hoc in commune de tota natione: quae approbari opus ſuum, et fieri populare non putet poſſe, niſi illud mendacio aſperſit. Ephorus vero non religioſiſſimae fidei, ſaepe decipitur, ſaepe decipit. Sicut hic Cometen, qui omnium mortalium oculis cuſtoditus eſt, quia ingentis rei traxit eventus, cum Helicen et Burin ortu ſuo merſerit, ait illum diſceſſiſſe in duas ſtellas: quod praeter illum nemo tradidit. Quis enim poſſet obſervare illud momentum, quo Cometes ſolutus, et in duas partes redactus eſt? Quomodo autem ſi eſt qui viderit Cometen in duas dirimi, nemo vidit fieri ex duabus? Quare au-

tem non adiecit, in quas ſtellas diviſus ſit, cum aliqua ex quinque ſtellis eſſe debuerit?

XVII. Apollonius Myndius in diverſa opinione eſt. Ait enim, Cometen non unum ex multis erraticis effici, ſed multos Cometas erraticos eſſe. Non eſt, inquit, ſpecies falſa, nec duarum ſtellarum confinio ignis extentus: ſed et proprium ſidus Cometes eſt, ſicut ſolis aut lunae. Talis forma eſt, non in rotundum reſtricta, ſed procerior, et in longum producta. Ceterum non eſt illi palam curſus: altiora mundi ſecat: et tunc demum apparet, cum in imum curſus ſui venit. Nec eſt quod putemus, eundem viſum eſſe ſub Claudio, quem ſub Auguſto vidimus: nec hunc qui ſub Nerone Caeſare apparuit, et Cometis detraxit infamiam, illi ſimilem fuiſſe, qui poſt necem divi Iulii, ludis Veneris genitricis, circa undecimam horam diei emerſit. Multi variique ſunt, diſpares magnitudine, diſſimiles colore. aliis rubor eſt ſine ulla luce: aliis candor, et purum liquidumque lumen: aliis flamma, et haec non ſincera, nec tenuis, ſed multum circa ſe volvens fumidi ardoris. Cruenti quidam, minaces, qui omen poſt ſe futuri ſanguinis ferunt. hi minuunt augentque lumen ſuum, quemadmodum alia ſidera: quae clariora, cum deſcendere, ſunt, maioraque ex loco propiore viſuntur; minora, cum redeunt, et obſcuriora, quia abducunt ſe longius.

XVIII. Adverſus hoc protinus reſpondetur, non idem accidere in Cometis, quod in ceteris. Cometae enim quo primum die apparuerint, maximi ſunt. Atqui deberent creſcere, quo propius accederent.

Nunc autem manet illis prima facies, donec incipiant exſtingui. Deinde quod adverſus priores, etiam adverſus hunc dicitur: Si erraret Cometes, eſſetque ſidus, intra ſigniferi terminos moveretur, intra quod omne ſidus curſus ſuos colligit. Nunquam apparet ſtella per ſtellam. Acies noſtra non poteſt per medium ſidus exire, ut per illud editiora proſpiciat. Per Cometen autem non aliter quam per nubem ulteriora cernuntur: ex quo apparet, illum non eſſe ſidus, ſed levem ignem ac tumultuarium.

XIX. Zenon noſter in illa ſententia eſt: congruere iudicat ſtellas, et radios inter ſe committere: hac ſocietate luminis exſiſtere imaginem ſtellae longioris. Ergo quidam nullos eſſe Cometas exiſtimant, ſed ſpecies illorum per repercuſſionem vicinorum ſiderum, aut per coniunctionem cohaerentium reddi. Quidam aiunt eſſe quidem, ſed habere curſus ſuos, et poſt certa luſtra in conſpectum mortalium exire. Quidam eſſe quidem, ſed non quibus ſiderum nomen imponas: quia dilabuntur, nec diu durant, et exigui temporis mora diſſipantur.

XX. In hac ſententia ſunt plerique noſtrorum; nec id putant veritati repugnare. Videmus enim, in ſublimi varia ignium concipi genera, et modo coelum ardere, modo

Longos a tergo flammarum albeſcere tractus,

modo faces cum igne vaſto rapi. Iam ipſa fulmina, etſi velocitate mira, ſimul et perſtringunt aciem, et remittunt, ignes ſunt aëris triti, et impetu inter ſe maiore colliſi. Ideo ne reſiſtunt quidem, ſed expreſſi

fluunt, et protinus pereunt. Alii vero ignes diu manent: nec ante discedunt, quam consumtum est omne, quo pascebantur, alimentum. Hoc loco sunt illa a Posidonio scripta miracula, columnae, clypeique flagrantes, aliaeque insigni novitate flammae: quae non adverterent animos, si ex consuetudine et lege decurrerent. Ad haec stupent omnes, et repentinum ignem ex alto efferunt, sive emicuit aliquid et fugit, sive compresso aëre et in ardorem coacto, loco miraculi stetit. Quid ergo? Non aliquando lacuna cedentis retro aetheris patuit, et vastum in concavo lumen? Exclamare posses: Quid est hoc?

——— *medium video discedere coelum,*
Palantesque polo stellas. ———

quae aliquando non exspectata nocte fulserunt, et per medium eruperunt diem. Sed alia huius rei ratio est, quare alieno tempore apparent, quas esse, etiam cum laterent, constat. Multos Cometas non videmus, quod obscurantur radiis solis: quo deficiente, quendam Cometen apparuisse, quem sol vicinus obtexerat, Posidonius tradit. Saepe autem cum occidit sol, sparsi ignes non procul ab eo videntur. Videlicet ipsa stella sole perfunditur, et ideo adspici non potest: Cometae autem radios solis effugiunt.

XXI. Placet ergo nostris, Cometas, sicut faces, sicut tubas, trabesque, et alia ostenta coeli, denso aëre creari. Ideo circa Septemtrionem frequentissime apparent, quia illic plurimum est aëris pigri. Quare ergo non stat Cometes, sed procedit? dicam. Ignium modo alimentum suum sequitur. quamvis enim illi ad

ſuperiora niſus eſt: tamen deficiente materia retroiens ipſe deſcendit. In aëre quoque non dexteram laevamque premit partem. Nulla enim illi via eſt: ſed qua illum vena pabuli ſui duxit, illo repit, nec ut ſtella procedit, ſed ut ignis paſcitur. Quare ergo per longum tempus apparet, et non cito exſtinguitur? Sex enim menſibus hic, quem nos Neronis principatu laetiſſimo vidimus, ſpectandum ſe praebuit, in diverſum illi Claudiano circumactus. Ille enim a Septemtrione in verticem ſurgens, Orientem petiit ſemper obſcurior: hic ab eadem parte coepit, ſed in Occidentem tendens, ad meridiem flexit, et ibi ſe ſubduxit oculis. Videlicet ille humidiora habuit, et aptiora ignibus, quae proſecutus eſt: huic rurſus uberior fuit et plenior regio. Huc itaque deſcendunt, invitante materia, non itinere. Quod apparet duobus, quos ſpectavimus, fuiſſe diverſum: cum hic in dextrum motus ſit, ille in ſiniſtrum. Omnibus autem ſtellis in eandem partem curſus eſt, id eſt, contrarius mundo. Hic enim ab ortu volvitur in occaſum; illae ab occaſu in ortum eunt. Et ob hoc duplex his motus eſt: ille quo eunt, et hic quo auferuntur.

XXII. Ego noſtris non aſſentior. Non enim exiſtimo Cometen ſubitaneum ignem, ſed inter aeterna opera naturae. Primum quaecunque aër creat, brevia ſunt. Naſcuntur enim in re fugaci et mutabili. Quomodo poteſt enim in aëre aliquid idem diu permanere, cum ipſe aër nunquam idem maneat? fluit ſemper, et brevis illi quies eſt. Intra exiguum momentum in alium, quam in quo fuerat, ſtatum vertitur. Nunc pluvius, nunc ſerenus, nunc inter utrum-

que varius: nubesque illi familiarissimae, in quas coit, et ex quibus solvitur, modo congregantur, modo digeruntur, nunquam immotae iacent. Fieri non potest, ut ignis certus in corpore vago sedeat, et ita pertinaciter haereat, quam quem natura, ne unquam excuteretur, aptavit. Deinde si alimento suo haereret, semper descenderet. Eo enim crassior aër est, quo terris propior: nunquam Cometes in imum usque demittitur, neque appropinquat solo. Etiamnum ignis aut it quo illum natura sua ducit, id est, sursum: aut eo quo trahit materia, cui adhaesit, et quam depascitur.

XXIII. Nullis ignibus ordinariis et coelestibus iter flexum est. Sideris proprium est, ducere orbem. Atqui hoc an Cometae alii fecerint, nescio: duo nostra aetate fecerunt. Deinde omne quod causa temporalis accendit, cito intercidit. Sic faces ardent, dum transeunt: sic fulmina in unum valent ictum: sic quae transversae dicuntur stellae et cadentes, praetervolant et secant aëra. Nullis ignibus nisi in suo mora est. Illis dico divinis, quos habet mundus aeternos, quia partes eius sunt, et opera. Hi autem aliquid agunt, et vadunt, et tenorem suum servant, paresque sunt. Nam alternis diebus maiores minoresve fierent, si ignis esset collectitius, et ex aliqua causa repentinus. Minor enim esset ac maior, prout plenius aleretur aut malignius. Dicebam modo, nihil diuturnum esse, quod exarsit aëris vitio: nunc amplius adiicio. Morari ac stare nullo modo potest. Nam et fax et fulmen et stella transcurrens, et quisquis alius est ignis ex aëre expressus, in fuga est: nec apparet, nisi dum cadit.

Cometes habet ſuam ſedem : et ideo non cito expellitur , ſed emetitur ſpatium ſuum : nec exſtinguitur , ſed excedit. Si erratica , inquit , ſtella eſſet , in ſignifero eſſet. Quis unum ſtellis limitem ponit ? Quis in anguſtum divina compellit ? Nempe haec ipſa ſidera , quae ſola moveri credis , alios et alios circulos habent. Quare ergo non aliqua ſint , quae in proprium iter et ab iſtis remotum ſeceſſerint ? Quid eſt , quare in aliqua parte coelum pervium non ſit ? Quod ſi iudicas , non poſſe ullam ſtellam niſi ſigniferum attingere : Cometes poteſt ſic latum habere circulum ; ut in hunc tamen parte aliqua ſui incidat : quod fieri non eſt neceſſarium , ſed poteſt.

XXIV. Vide ne hoc magis deceat magnitudinem mundi, ut in multa itinera diviſus ſit : nec hanc unam deterat ſemitam , certeris partibus torpeat. Credis autem in hoc maximo et pulcherrimo corpore, inter innumerabiles ſtellas , quae noctem decore vario diſtinguunt, quae aëra minime vacuum et inertem eſſe patiuntur , quinque ſolas eſſe , quibus exercere ſe liceat , ceteras ſtare , fixum et immobilem populum ? Si quis hoc loco me interrogaverit : Quare ergo non quemadmodum quinque ſtellarum , ita harum obſervatus eſt curſus ? Huic ego reſpondebo : Multa ſunt quae eſſe concedimus : qualia ſint , ignoramus. Habere nos animum , cuius imperio et impellimur et revocamur , omnes fatebuntur : quid tamen ſit animus ille rector dominuſque noſtri , non magis tibi quiſquam expediet , quam ubi ſit. Alius illum dicet eſſe ſpiritum , alius concentum quendam , alius vim divinam et Dei partem , alius tenuiſſimum aërem , alius incorporalem

potentiam. Non deerit qui ſanguinem dicat, qui calorem. Adeo animo non poteſt liquere de ceteris rebus, ut adhuc ipſe ſe quaerat.

XXV. Quid ergo miramur, Cometas, tam rarum mundi ſpectaculum, nondum teneri legibus certis: nec initia illorum fineſque noteſcere, quorum ex ingentibus intervallis recurſus eſt? Nondum ſunt anni mille quingenti, ex quo Graecia

——— *ſtellis numeros & nomina fecit.*

Multaeque hodie ſunt gentes, quae tantum facie noverint coelum, quae nondum ſciant cur luna deficiat, quare obumbretur. Hoc apud nos quoque nuper ratio ad certum perduxit. Veniet tempus, quo iſta quae nunc latent, in lucem dies extrahat, et longioris aevi diligentia. Ad inquiſitionem tantorum aetas una non ſufficit, ut tota coelo vacet. Quid, quod tam paucos annos inter ſtudia ac vitia non aequa portione dividimus? Itaque per ſucceſſiones iſtas longas explicabuntur. Veniet tempus, quo poſteri noſtri tam aperta nos neſciſſe mirentur. Harum quinque ſtellarum, quae ſe ingerunt nobis, quae alio atque alio occurrentes loco, curioſos nos eſſe cogunt, qui matutini veſpertinique ortus ſint, quae ſtationes, quando in rectum ferantur, quare agantur retro, modo coepimus ſcire. Utrum emergeret Iupiter, an occideret, an retrogradus eſſet, (nam hoc illi nomen impoſuere cedenti) ante paucos annos didicimus. Inventi ſunt qui nobis dicerent: Erratis, qui ullam ſtellam aut ſupprimere curſum iudicatis, aut vertere. Non licet ſtare coeleſtibus, nec averti: prodeunt omnia: ut ſemel miſſa ſunt,

vadunt. Idem erit illis curſus, qui ſui finis. Opus hoc aeternum irrevocabiles habet motus: qui ſi quando conſtiterint, alia ex adverſo incident, quae nunc tenor et aequalitas ſervat.

XXVI. Quid eſt ergo, cur aliqua redire videantur? Solis occurſus ſpeciem illis tarditatis imponit, et natura viarum circulorumque ſic poſitorum, ut certo tempore intuentes fallant. Sic naves quamvis plenis velis eant, videntur tamen ſtare. Erit qui demonſtret aliquando, in quibus Cometae partibus errent, cur tam ſeducti a ceteris eant, quanti qualeſque ſint. Contenti ſimus inventis: aliquid veritati et poſteri conferant. Per ſtellas, inquit, ulteriora non cernimus, per Cometas aciem tranſmittimus. Primum ſi fit iſtud, non in ea parte fit, qua ſidus ipſum eſt ſpiſſi ac ſolidi ignis, ſed qua rarus ſplendor excurrit, et in crines diſpergitur. Per intervalla ignium, non per ipſos vides. Stellae, inquit, omnes rotundae ſunt, Cometae porrecti: ex quo apparet, ſtellas non eſſe. Quis enim tibi concedet, Cometas longos eſſe? Quorum natura quidem, ut ceterorum ſiderum, globus eſt, ceterum fulgor extenditur. Quemadmodum ſol radios ſuos longe lateque dimittit, ceterum ipſi alia eſt forma, alia ei quod ex ipſo fluit lumini: ſic Cometarum corpus ipſum corrotundatur, ſplendor autem longior quam ceterorum ſiderum apparet.

XXVII. Quare? inquis. Dic tu mihi prius, quare luna diſſimillimum ſoli lumen accipiat, cum accipiat a ſole. quare modo rubeat, modo palleat. quare lividus illi et ater color ſit, cum a conſpectu ſolis excluditur. Dic mihi, quare omnes ſtellae inter ſe diſſimilem habeant

aliquatenus faciem, diversissimam soli. Quomodo nihil prohibet, ista sidera esse, quamvis similia non sint: ita nihil prohibet, Cometas aeternos esse et sortis eiusdem, cuius cetera, etiamsi faciem illis non habent similem. Quid porro? mundus ipse, si consideres illum, nonne ex diversis compositus est? Quid est quare in Leone semper sol ardeat, et terras aestibus torreat: in Aquario adstringat hiemem, flumina gelu claudat? Et hoc tamen et illud sidus eiusdem conditionis est, cum effectu et natura dissimile sit. Intra brevissimum tempus Aries extollitur, Libra tardissime iungitur: et tamen hoc sidus et illud eiusdem naturae est: cum illud exiguo tempore adscendat, hoc diu proferatur. Non vides, quam contraria inter se elementa sint? gravia et levia sunt, frigida et calida, humida et sicca. Tota huius mundi concordia ex discordibus constat. Negas Cometen stellam esse, quia forma eius non respondeat ad exemplar, nec sit ceteris similis. Vides enim quam simillima sit illa, quae tricesimo anno revertitur ad locum suum, huic quae intra annum revisit sedem suam. Non ad unam natura formam opus suum praestat, sed ipsa varietate se iactat. Alia maiora, alia velociora aliis fecit; alia validiora, alia temperatiora: quaedam autem eduxit a turba, ut singula et conspicua procederent; quaedam in gregem misit. Ignorat naturae potentiam, qui illi non putat aliquando licere nisi quod saepius facit. Cometas non frequenter ostendit, attribuit illis alium locum, alia tempora, dissimiles ceteris motus. Voluit et his magnitudinem operis sui colere, quorum formosior facies est, quam ut fortuitam putes, sive amplitudinem

eorum consideres, sive fulgorem, qui maior est ardentiorque quam ceteris. Facies vero habet insigne quiddam et singulare, non in angustum coniecta et arctata, sed dimissa liberius, et multarum stellarum amplexa regionem.

XXVIII. Aristoteles ait, Cometas significare tempestatem, et ventorum intemperantiam atque imbrium. Quid ergo? non iudicas sidus esse, quod futura denuntiat? Non enim sic hoc tempestatis signum est, quomodo futurae pluviae.

Scintillare oleum, & putres concrescere fungos:

aut quomodo indicium est saevituri maris, si marinae

In sicco ludunt fulicae; notasque paludes
Deserit, atque altam supra volat ardea nubem:

sed sic, quomodo aequinoctium in calorem frigusque flectentis anni, quomodo illa quae Chaldaei canunt, quid stella nascentibus triste laetumve constituat. Hoc ut scias ita esse, non statim Cometes ortus ventos et pluvias minatur, ut Aristoteles ait, sed annum totum suspectum facit. Ex quo apparet, illum non ex proximo, quae in proximum daret, signa traxisse, sed habere reposita et compressa legibus mundi. Fecit is Cometes, qui Paterculo et Vopisco consulibus apparuit, quae ab Aristotele Theophrastoque sunt praedicta. Fuerunt enim maximae et continuae tempestates ubique. At in Achaia, Macedoniaque, urbes terrarum motibus prorutae sunt. Tarditas, inquit, illorum argumentum est, graviores esse, multumque in se

habere terreni: ipsi praeterea cursus. fere enim compelluntur in cardines.

XXIX. Utrumque falsum est. De priore dicam prius. Quiane tardius feruntur, graves sunt? Quid ergo? Stella Saturni, quae ex omnibus iter suum lentissime efficit, gravis est. Atqui levitatis argumentum habet, quod super ceteras est. Sed maiore, inquis, ambitu circuit, nec tardius it quam ceterae, sed longius. Succurrat tibi, idem me de Cometis posse dicere, etiamsi segnior illis cursus sit. Sed mendacium est, ire eos tardius. Nam intra sextum mensem dimidiam coeli partem transcurrit hic proximus; prior intra pauciores menses recepit se. Sed quia graves sunt, inferius deferuntur. Primum non defertur, quod circumfertur. Deinde hic proximus a Septemtrione motus sui initium fecit, et per Occidentem in Meridiana pervenit, erigensque suum cursum oblituit. Alter ille Claudianus a Septemtrione primum visus, non desiit in rectum assidue celsior ferri, donec excessit. Haec sunt quae aut alios movere ad Cometas pertinentia, aut me. Quae an vera sint, dii sciunt, quibus est scientia veri. Nobis rimari illa et coniectura ire in occulto tantum licet, nec cum fiducia inveniendi, nec sine spe.

XXX. Egregie Aristoteles ait, nunquam nos verecundiores esse debere, quam cum de diis agitur. Si intramus templa compositi, si ad sacrificium accessuri vultum submittimus, togam adducimus, si in omne argumentum modestiae fingimur: quanto hoc magis facere debemus, cum de sideribus, de stellis, de deorum natura disputamus, ne quid temere, ne

quid impudenter, aut ignorantes affirmemus, aut ſcientes mentiamur? Nec miremur tam tarde erui, quae tam alte iacent. Panaetio, et his qui videri volunt, Cometen non eſſe ordinarium ſidus, ſed falſam ſideris faciem, diligenter tractatum eſt, an aeque omnis pars anni edendis Cometis ſatis apta ſit: an omnis coeli regio idonea in qua creentur: an quacunque ire, ibi etiam concipi poſſint: et cetera, quae univerſa tolluntur, cum dico illos fortuitos non eſſe ignes, ſed intextos mundo, quos non frequenter educit, ſed in occulto movet. Quam multa praeter hos per ſecretum eunt, nunquam humanis oculis orientia? Neque enim omnia Deus homini fecit. Quota pars operis tanti nobis committitur? Ipſe qui ea tractat, qui condidit, qui totum hoc fundavit, deditque circa ſe, maiorque eſt pars operis ſui, ac melior, effugit oculos, cogitatione viſendus eſt.

XXXI. Multa praeterea cognata numini ſummo, et vicinam ſortita potentiam, obſcura ſunt. Aut fortaſſe, quod magis mireris, oculos noſtros et implent et effugiunt: ſive illis tanta ſubtilitas eſt, quantam conſequi acies humana non poſſit: ſive in ſanctiore receſſu maieſtas tanta delituit, et regnum ſuum, id eſt, ſe, regit, nec ulli aditum dat, niſi animo. Quid ſit hoc, ſine quo nil eſt, ſcire non poſſumus: et miramur, ſi quos igniculos parum novimus, cum maxima pars mundi Deus lateat? Quam multa animalia hoc primum cognovimus ſeculo? et quidem multa venientis aevi populus ignota nobis ſciet. Multa ſeculis tunc futuris, cum memoria noſtri exoleverit, reſervantur. Puſilla res mundus eſt, niſi in illo quod quaerat om-

nis mundus habeat. Non ſemel quaedam ſacra traduntur: Eleuſis ſervat, quod oſtendat reviſentibus. Rerum natura, ſacra ſua non ſimul tradit. Initiatos nos credimus: in veſtibulo eius haeremus. Illa arcana non promiſcue nec omnibus patent: reducta et in interiore ſacrario clauſa ſunt. Ex quibus aliud haec aetas, aliud quae poſt nos ſubibit, diſpiciet. Quando ergo iſta in notitiam noſtram perducentur? Tarde magna proveniunt, utique ſi labor ceſſat. Id quod unum toto agimus animo, nondum perfecimus, ut peſſimi eſſemus. Adhuc in proceſſu vitia ſunt. Invenit luxuria aliquid novi, in quod inſaniat. Invenit impudicitia novam contumeliam ſibi. Invenit deliciarum diſſolutio et tabes aliquid tenerius molliuſque, quo pereat. Nondum ſatis robur omne proiecimus. Adhuc quidquid eſt boni moris, exſtinguimus laevitate et politura corporum. Muliebres munditias anteceſſimus; colores meretricios, matronis quidem non induendos, viri ſumimus. Tenero et molli ingreſſu ſuſpendimus gradum: non ambulamus, ſed incedimus. Exornamus annulis digitos: in omni articulo gemma diſponitur. Quotidie comminiſcimur, per quae virilitati fiat iniuria, ut traducatur, quia non poteſt exui. Alius genitalia excidit, alius in obſcoenam partem ludi fugit, et locatus ad mortem, infamiae armatur. Egenus etiam, in quo morbum ſuum exerceat, legit.

XXXII. Miraris, ſi nondum ſapientia omne opus ſuum implevit? Nondum tota ſe nequitia protulit. Adhuc naſcitur, et huic omnes operam damus: huic oculi noſtri, huic manus ſerviunt. Ad ſapientiam quis accedit? quis dignam iudicat, niſi quam in tranſitu

noverit? Quis philosophiam, aut ullum liberale respicit studium, nisi cum ludi intercalantur, cum aliquis pluvius intervenit dies, quem perdere licet? Itaque tot familiae philosophorum sine successore deficiunt. Academici et veteres et minores nullum antistitem reliquerunt. Quis est qui tradat praecepta Pyrrhonis? Pythagorea illa invidiosae turbae schola praeceptorem non invenit. Sextiorum nova et Romani roboris secta, inter initia sua, cum magno impetu coepisset, exstincta est. At quanta cura laboratur, ne cuius pantomimi nomen intercidat? Stat per successores Pyladis et Bathylli domus: harum artium multi discipuli sunt, multique doctores. Privatim urbe tota sonat pulpitum. In hoc viri, in hoc feminae tripudiant. Mares inter se uxoresque contendunt, uter det latus illis. Deinde sub persona, cum diu trita frons est, transitur ad ganeam. Philosophiae nulla cura est. Itaque adeo nihil invenitur ex his quae parum investigata antiqui reliquerunt, ut multa quae inventa erant, obliterentur. At mehercules si hoc totis membris premeremus, si in hoc iuventus sobria incumberet, hoc maiores docerent, hoc minores addiscerent, vix ad fundum veniretur: in quo veritas posita est, quam nunc in summa terra et levi manu quaerimus.

L. ANNAEI SENECAE

CLAUDII CAESARIS

ΑΠΟΚΟΛΟΚΥΝΤΩΣΙΣ.

L. ANNAEI SENECAE

CLAUDII CAESARIS

ΑΠΟΚΟΛΟΚΥΝΤΩΣΙΣ.

QUID actum ſit in coelo ante diem tertium Idus Octobris, Aſinio Marcello, Acilio Aviola Coſſ. anno novo, initio ſeculi feliciſſimi, volo memoriae tradere. Nihil offenſae vel gratiae dabitur. Haec ita vera ſi quis quaeſierit unde ſciam: primum, ſi noluero, non reſpondebo. Quis coacturus eſt? Ego ſcio me liberum factum, ex quo ſuum diem obiit ille, qui verum proverbium fecerat, Aut regem, aut fatuum naſci oportere. Si libuerit reſpondere, dicam quod mihi in buccam venerit. Quis unquam ab hiſtorico iurato res exegit? Tamen ſi neceſſe fuerit auctorem producere, quaerite ab eo qui Druſillam euntem in coelum vidit. Idem Claudium vidiſſe ſe dicet iter facientem, non paſſibus aequis. Velit, nolit, neceſſe eſt illi omnia videre, quae in coelo agantur. Appiae viae curator eſt: qua ſcis et divum Auguſtum, et Tiberium Caeſarem, ad deos iſſe. Hunc ſi interrogaveris, ſoli narrabit: coram pluribus nunquam verbum faciet. Nam ex quo in ſenatu iuravit ſe Druſillam vidiſſe coelum adſcendentem, et illi pro tam bono nuntio nemo credidit quid viderit, verbis conceptis affirmavit, ſe non indicaturum etiamſi in me-

dio foro hominem vidiſſet occiſum. Ab hoc ego quaecunque audivi, certe clara affero, ita illum ſalvum et felicem habeam.

Iam Phoebus breviore via contraxerat ortum
Lucis, & obſcuri creſcebant cornua ſomni:
Iamque ſuum victrix augebat Cynthia regnum;
Et deformis hiems gratos carpebat honores
Divitis autumni, iuſſoque ſeneſcere Baccho
Carpebat raras ſerus vindemitor uvas.

Puto magis intelligi, ſi dixero, menſis erat October, dies tertius Eidus Octobris. Horam non poſſum tibi certam dicere. Facilius inter philoſophos, quam inter horologia conveniet. Tamen inter ſextam et ſeptimam erat. Nimis ruſtice acquieſcunt oneri poëtae, non contenti ortus et occaſus deſcribere, ut etiam medium diem inquietent. Tu ſic tranſibis horam tam bonam?

Iam medium curſu Phoebus diviſerat orbem,
Et propior nocti feſſas quatiebat habenas,
Obliquo flexam deducens tramite lucem.

Claudius animam agere coepit, nec invenire exitum poterat. Tum Mercurius, qui ſemper ingenio eius delectatus eſſet, unam de tribus Parcis ſeducit, et ait: Quid, femina crudeliſſima, hominem miſerum torqueri pateris, nec unquam meritum, ut tamdiu cruciaretur? Annus ſexageſimus et quartus eſt, ex quo cum anima luctatur. Quid huic invides? Patere mathematicos aliquando verum dicere, qui illum ex

quo princeps factus est, omnibus annis, omnibus mensibus efferunt. Et tamen non est mirum si errant: horam eius nemo novit. Nemo enim illum unquam natum putavit. Fac quod faciendum est.

Dede neci. melior vacua sine regnet in aula.

Sed Clotho: Ego mehercule, inquit, pusillum temporis adiicere illi volebam, dum hos pauculos, qui supersunt, civitate donaret. Constituerat enim omnes Graecos, Gallos, Hispanos, Britannos, togatos videre. Sed quoniam placet aliquos peregrinos in semen relinqui, et tu ita iubes fieri, fiat. Aperit tum capsulam, et treis fusos profert. Unus erat Augurini, alter Babae, tertius Claudii. Hos, inquit, treis uno anno exiguis intervallis temporum divisos mori iubebo: nec illum incomitatum dimittam. Non oportet enim eum, qui modo se tot millia hominum sequentia videbat, tot praecedentia, tot circumfusa, subito solum destitui. Contentus erit his interim convictoribus.

Haec ait: & turpi convolvens stamina fuso,
Abrupit stolidae regalia tempora vitae.
At Lachesis redimita comas, ornata capillos,
Pieria crinem lauro frontemque coronans,
Candida de niveo subtemina vellere sumit,
Felici moderanda manu: quae ducta colorem
Assumsere novum: mirantur pensa sorores.
Mutatur vilis pretiosa lana metallo:
Aurea formoso descendunt secula filo.
Nec modus est illis, felicia vellera ducunt,

Et gaudent implere manus, ſunt dulcia penſa.
Sponte ſua feſtinat opus, nulloque labore
Mollia contorto deſcendunt ſtamina fuſo.
Vincunt Tithoni, vincunt & Neſtoris annos.
Phoebus adeſt, cantuque iuvat, gaudetque futuris:
Et laetus nunc plectra movet, nunc penſa miniſtrat.
Detinet intentas cantu, fallitque laborem.
Dumque nimis citharam, fraternaque carmina laudant,
Plus ſolito nevere manus: humanaque fata
Laudatum tranſcendit opus. Ne demite, Parcae,
Phoebus ait: vincat mortalis tempora vitae,
Ille mihi ſimilis vultu, ſimiliſque decore,
Nec cantu, nec voce minor: felicia laſſis
Secula praeſtabit, legumque ſilentia rumpet.
Qualis diſcutiens fugientia lucifer aſtra,
Aut qualis ſurgit redeuntibus heſperus aſtris:
Qualis cum primum tenebris aurora ſolutis
Induxit rubicunda diem, ſol adſpicit orbem
Lucidus, & primos e carcere concitat axes:
Talis Caeſar adeſt, talem iam Roma Neronem
Adſpiciet; flagrat nitidus fulgore remiſſo
Vultus, & effuſo cervix formoſa capillo.

Haec Apollo. At Lacheſis, quae et ipſa homini fortiſſimo faveret, fecit, et plena orditur manu, et Neroni multos annos de ſuo donat. Claudium autem iubent omnes *χαίροντας, εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων.* Et ille quidem animam ebulliit, et eo deſiit vivere videri. Exſpiravit autem dum comoedos audit, ut ſcias me non ſine cauſa illos timere. Ultima vox eius haec

inter homines audita eſt, cum maiorem ſonitum emiſiſſet illa parte, qua facilius loquebatur: Vae me, puto, concacavi me. Quid autem fecerit, neſcio: omnia certe concacavit. Quae in terris poſtea ſint acta, ſupervacuum eſt referre. Scitis enim optime: nec periculum eſt, ne excidant, quae memoriae publicum gaudium impreſſerunt. Nemo felicitatis ſuae obliviſcitur. In coelo quae acta ſint, audite: fides penes auctorem erit. Nuntiatur Iovi, veniſſe quendam bonae ſtaturae, bene canum, neſcio quid illum minari: aſſidue enim caput movere, pedem dextrum trahere. quaeſiſſe ſe cuius nationis eſſet? reſpondiſſe, neſcio quid perturbato ſono, et voce confuſa, non intelligere ſe linguam eius: nec Graecum eſſe, nec Romanum, nec ullius gentis notae. Tum Iupiter Herculem, quia totum orbem terrarum pererraverat, et noſſe videbatur omnes nationes, iubet ire et explorare, quorum hominum eſſet. Tum Hercules primo adſpectu ſane perturbatus eſt, ut qui etiam non omnia monſtra timuerit: ut vidit novi generis faciem, inſolitum inceſſum, vocem nullius terreſtris animalis, ſed (qualis eſſe marinis belluis ſolet) raucam et implicatam, putavit ſibi tertium decimum laborem veniſſe. Diligentius intuenti, viſus eſt quaſi homo. Acceſſit itaque, et quod facillimum fuit Graeculo, ait: Τίς πόθεν εἶς ἀνδρῶν, πόθι τοὶ πτόλις; Ubi haec Claudius, gaudet eſſe illic philologos homines, ſperat futurum aliquem hiſtoriis ſuis locum. Itaque et ipſe Homerico verſu Caeſarem ſe eſſe ſignificans, ait:

Ἰλιόθεν με φέρων ἄνεμος Κικόνεσσι πέλασσεν.

Erat autem ſequens verſus verior, aeque Homericus:

Ἔνθα δ' ἐγὼν πόλιν ἔπραθον, ὤλεσα δ' αὐτούς.

Et impoſuerat Herculi homini minime vaſro, niſi fuiſſet illic Febris, quae fano ſuo relicto ſola cum illo venerat: ceteros omnes deos Romae reliquerat. Iſte, inquit, mera mendacia narrat. Ego tibi dico, quae cum ipſo tot annos vixi: Lugduni natus eſt. Marci municipem vides: quod tibi narro, ad ſextum decimum lapidem a Vienna natus eſt, Gallus germanus. Itaque quod Gallum facere oportebat, Romam cepit. Hunc ego tibi recipio Lugduni natum, ubi Licinius multos annos regnavit. Tu autem qui plura loca calcaſti, quam ullus mulio perpetuarius, Lugdunenſes ſcire debes, et multa millia inter Xanthum et Rhodanum intereſſe. Excandeſcit hoc loco Claudius, et quanto poteſt murmure iraſcitur. Quid diceret, nemo intelligebat. Ille autem Febrim duci iubebat, illo geſtu ſolutae manus, et ad hoc unum ſatis firmae, quo decollare homines ſolebat. Iuſſerat illi collum praecidi. Putares omnes illius eſſe libertos, adeo illum nemo curabat. Tum Hercules: Audi me, inquit, tu, et deſine fatuari: veniſti huc, ubi mures ferrum rodunt. Citius mihi verum, ne tibi alogias excutiam. Et quo terribilior eſſet, tragicus fit, et ait:

Exprome propere, ſede qua genitus cluas,
Hoc ne peremtus ſtipite, ad terram accidas.
Haec clava reges ſaepe mactavit feros.
Quid nunc profatu vocis incerto ſonas?

Quae patria, quae gens mobile eduxit caput,
Ediſſere. equidem regna tergemini petens
Longinqua regis, unde ab Heſperio mari
Inachiam ad urbem nobile advexi pecus,
Vidi duobus imminens fluviis iugum
Quod Phoebus ortu ſemper obverſo videt:
Ubi Rhodanus ingens amne praerapido fluit,
Ararque dubitans quo ſuos curſus agat,
Tacitus quietis alluit ripas vadis.
Eſtne illa tellus ſpiritus altrix tui?

Haec ſatis animoſe et fortiter. Nihilominus mentis ſuae non eſt, et timet μωροῦ πληγήν. Claudius ut vidit virum valentem, oblitus nugarum, intellexit neminem parem ſibi Romae fuiſſe: illic non habere ſe idem gratiae: Gallum in ſuo ſterquilinio plurimum poſſe. Itaque quantum intelligi potuit, haec viſus eſt dicere: Ego te, fortiſſime deorum Hercules, ſperavi mihi affuturum apud alios: et ſi quis a me notorem petiſſet, te fui nominaturus, qui me optime noſti. Nam ſi memoria repetis, ego eram, qui tibi ante templum tuum ius dicebam totis diebus menſe Iulio et Auguſto. Tu ſcis quantum illic miſeriarum pertulerim, cum cauſidicos audirem, et diem et noctem: in quos ſi incidiſſes, valde fortis licet, maluiſſes Cloacas Augiae purgare: multo plus ego ſtercoris exhauſi. Sed quoniam volo, non mirum, quod impetum in curiam feciſti: nihil tibi cluſi eſt. Modo dic nobis, qualem deum iſtum fieri velis: ἐπικούρειος θεὸς non poteſt eſſe: οὔτε αὐτὸς πρᾶγμα ἔχει, οὔτε ἄλλοις παρέχει. Stoicus? quomodo poteſt rotundus eſſe (ut

ait Varro) ſine capite, ſine praeputio? Eſt aliquid in eo Stoici Dei: iam video, nec cor, nec caput habet. Si mehercules a Saturno petiſſet hoc beneficium, cuius menſem toto anno celebravit Saturnalia eius princeps, non tuliſſet. Illum Deum ab Iove, quem quantum quidem in illo fuit, damnavit inceſti. L. Silanum enim generum ſuum occidit. Oro propter quid? ſororem ſuam, feſtiviſſimam omnium puellarum, quam omnes Venerem vocarent, maluit Iunonem vocare. Quare, inquit, quaero enim, ſororem ſuam ſtulte ſtudere? Athenis dimidium licet, Alexandriae totum? Quia Romae, inquit, mures molas lingunt: hic nobis curva corrigit. Quid in cubiculo ſuo faciat, neſcio: etiam coeli ſcrutatur plagas, deus fieri vult. Parum eſt quod templum in Britannia habet, quod hunc barbari colunt, et ut deum orant. 'Αλώρου ϲιλάτου χήιν. Tandem Iovi venit in mentem, privatis intra curiam morantibus ſententiam dicere, nec diſputare. Ego, inquit, P. C. interrogare vobis permiſeram, vos mera mapalia feciſtis. Volo ſervetis diſciplinam curiae. Hic qualiſcunque eſt, quid de nobis exiſtimabit? Illo dimiſſo, primus interrogatur ſententiam Ianus pater: is deſignatus erat in Kal. Iulias poſtmeridianus Coſ. homo quantumvis vafer, qui ſemper videt ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω. Is multa diſerte, quod in foro vivat, dixit, quae notarius perſequi non potuit: et ideo non refero: ne aliis verbis ponam, quae ab illo dicta ſunt. Multa dixit de magnitudine deorum: non debere hunc vulgo dari honorem. Olim, inquit, magna res erat, deum fieri: iam fama nimium feciſti. Itaque ne videar in perſonam,

non in rem ſententiam dicere, cenſeo ne quis poſt hunc diem deus fiat ex his, qui ἀρούρης καρπὸν ἔδουσιν: aut ex his, quos alit ζείδωρος ἄρουρα. Qui contra hoc SC. Deus factus, fictus, pictuſve erit, eum dedi larvis, et proximo munere inter novos auctoratos, ferulis vapulare placet. Proximus interrogatur ſententiam Dieſpiter Vicae Potae filius, et ipſe deſignatus Coſ. nummulariolus. Hic quaeſtu ſe ſuſtinebat, vendere civitatulas ſolebat. Ad huncce belle acceſſit Hercules, et auriculam ei tetigit. Itaque in haec verba cenſet: Cum Divus Claudius Divum Auguſtum ſanguine contingat, nec minus Divam Auguſtam aviam ſuam, quam ipſe Deam eſſe iuſſit, longeque omnes mortales ſapientia antecellat, ſitque e republica eſſe aliquem, qui cum Romulo poſſit

——— *ferventia rapa vorare*:

cenſeo, ut D. Claudius ex hac die deus fiat, ita uti ante eum quis optimo iure factus ſit: eamque rem ad μεταμορφώσεις Ovidii adiiciendam. Variae erant ſententiae, et videbatur Claudius ſententia vincere. Hercules enim, qui videret ferrum ſuum in igne eſſe, modo huc, modo illuc curſabat, et aiebat: Noli mihi invidere, mea res agitur: deinde ſi quid volueris, invicem faciam: Manus manum lavat. Tunc Divus Auguſtus ſurrexit ſententiae ſuae dicendae, et ſumma facundia diſſeruit. P. C. vos teſtes habeo, ex quo deus factus ſum, nullum verbum me feciſſe. Semper meum negotium ago. Sed non poſſum amplius diſſimulare, et dolorem quem graviorem pudor facit, continere. In hoc terra marique pacem peperi? ideo civilia bella

compescui? ideo legibus urbem fundavi, operibus ornavi? Et quid dicam, P. C. non invenio: omnia infra indignationem verba sunt. Confugiendum est itaque a me ad Messalae Corvini disertissimi viri illam sententiam: Praecidit ius imperii. hic, P. C. qui nobis non posse videtur muscam excitare, tam facile homines occidebat, quam canis excidit. Sed quid ego de tot acribus viris dicam? Non vacat deflere publicas clades, intuenti domestica mala. Itaque illa omittam, haec referam. Etiamsi Phormea Graece nescit, ego scio. ΕΝΤΙΚΟΝΤΟΝΥΚΗΝΔΙΗΣ. senescit. Iste, quem videtis, per tot annos sub meo nomine latens, hanc mihi gratiam retulit, ut duas Iulias proneptes meas occideret, alteram ferro, alteram fame: unum abnepotem L. Silanum. Videris Iupiter, an in causa mala, certe in tua, si hic inter nos futurus est. Dic mihi, Dive Claudi, quare quenquam ex his, quos, quasque occidisti, antequam de causa cognosceres, antequam audires, damnasti? hoc fieri solet? in coelo non fit. Ecce Iupiter, qui tot annos regnat, uni Vulcano crus fregit, quem

Ῥίψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο,

et iratus fuit uxori, et suspendit illam: numquid occidit? Tu Messalinam, cuius aeque avunculus maior eram, quam tuus, occidisti. Nescio, inquis? Dii tibi malefaciant: adeo istud turpius est, quod nescis, quam quod occidisti. Iste C. Caesarem non desiit mortuum persequi. Occiderat ille socerum: hic et generum. Caius Caesar Crassi filium vetuit Magnum vocari: hic nomen illi reddidit, caput tulit. Occidit in una

domo Crassum Magnum, Scriboniam, Tristioniam, Assarionem, nobiles tamen: Crassum vero tam fatuum, ut etiam regnare posset. Cogitate, P. C. quale portentum in numerum deorum se recipi cupiat. Hunc nunc deum facere vultis? Videte corpus eius, diis iratis natum. Ad summam, tria verba cito dicat, et servum me ducat. Hunc deum quis colet? quis credet? denique dum tales deos facitis, nemo vos deos esse credet. Summa rei, P. C. si honeste inter vos gessi, si nulli durius respondi, vindicate iniurias meas. Ego pro sententia mea hoc censeo. Atque ita ex tabella recitavit: Quandoquidem Divus Claudius occidit socerum suum Appium Silanum, generos duos, Pompeium Magnum et L. Silanum, socerum filiae suae Crassum, frugi hominem, tam similem sibi, quam ovo ovum, Scriboniam socrum filiae suae, Messalinam uxorem suam, et ceteros, quorum numerus iniri non potuit: placet mihi in eum severe animadverti, nec illi rerum iudicandarum vacationem dari, eumque quamprimum exportari, et coelo intra dies XXX excedere, Olympo intra diem tertium. Pedibus in hanc sententiam itum est. Nec mora, Cyllenius illum collo obtorto trahit ad inferos,

Illuc unde negant redire quenquam.

Dum descendunt per viam sacram, interrogat Mercurius, quid sibi velit ille concursus hominum, num Claudii funus esset? Et erat omnium formosissimum, et impensa cura plenum, ut scires deum efferri, tibicinum, cornicinum, omnisque generis aeneatorum tanta turba, tantus conventus, ut etiam Claudius au-

dire poſſet. Omnes laeti, hilares, P. R. ambulabat tanquam liber. Agatho et pauci cauſidici plorabant, ſed plane ex animo. Iuriſconſulti e tenebris procedebant, pallidi, graciles, vix habentes animam, tanquam qui cummaxime reviviſcerent. Ex his unus cum vidiſſet capita conferentes, et fortunas ſuas deplorantes cauſidicos, accedit, et ait: Dicebam vobis, Non ſemper Saturnalia erunt. Claudius ut vidit funus ſuum, intellexit ſe mortuum eſſe. Ingenti enim μεγαληγορίᾳ naenia cantabatur anapaeſtis:

Fundite fletus, Edite planctus,
Fingite luctus: Reſonet triſti
Clamore forum: Cecidit pulchre
Cordatus homo, Quo non alius
Fuit in toto Fortiter orbe.
Ille citato Vincere curſu
Poterat celeres, Ille rebelles
Fundere Parthos, Levibuſque ſequi
Perſida telis, Certaque manu
Tendere nervum: Qui praecipites
Vulnere parvo Figeret hoſtes,
Pictaque Medi Terga fugacis.
Ille Britannos Ultra noti
Litora ponti, Et caeruleos
Scuta Brigantas Dare Romuleis
Colla catenis Iuſſit, & ipſum
Nova Romanae Iura ſecuris
Tremere Oceanum. Deflete virum,
Quo non alius Potuit citius
Diſcere cauſas, Una tantum

Parte audita, Saepe & neutra.
Quis nunc iudex Toto lites
Audiet anno? Tibi iam cedet
Sede relicta, Qui dat populo
Iura silenti, Cretaea tenens
Oppida centum. Caedite moestis
Pectora palmis, O causidici,
Venale genus. Vosque Poëtae,
Lugete novi; Vosque in primis
Qui concusso Magna parastis
Lucra fritillo.

Delectabatur laudibus suis Claudius, et cupiebat diutius spectare. Iniicit illi manum Talthybius deorum nuntius, et trahit capite obvoluto, ne quis eum possit agnoscere, per campum Martium: et inter Tiberim et viam Tectam descendit ad inferos. Antecesserat iam compendiaria via Narcissus libertus, ad patronum excipiendum, et venienti nitidus, ut erat a balineo, occurrit, et ait: Quid dii ad homines? Celerius, inquit Mercurius, et venire nos nuntia. Ille autem patrono plura blandiri volebat. quem Mercurius iterum festinare iussit, et virga morantem impulit. Dicto citius Narcissus evolat. Omnia procliva sunt, facile descenditur. Itaque quamvis podagricus esset, momento temporis pervenit ad ianuam Ditis: ubi iacebat, ut ait Horatius, bellua centiceps, sese movens, villosque horrendos excutiens. pusillum subperturbatur (albam canem in deliciis habere consuerat) ut illum vidit canem nigrum villosum sane: quem non velis tibi in tenebris occurrere. Et magna

inquit voce: Claudius Caesar venit. Ecce extemplo cum plausu procedunt cantantes: Εὑρήκαμεν, συγχαίρωμεν. Hic erat C. Silius Cos. desig. Iunius Praetorius, Sex. Trallus, M. Helvius Trogus, Cotta Tectus, Valens, Fabius, Equ. Rom. quos Narcissus duci iusserat. Medius erat in hac cantantium turba Mnester Pantomimus, quem Claudius decoris causa minorem fecerat. Nec non ad Messalinam cito rumor percrebuit, Claudium venisse. Convolarunt primum omnium liberti, Polybius, Myron, Harpocras, Amphaeus et Pheronactes, quos omnes, necubi imparatus esset, praemiserat. Deinde praefecti duo, Iustus Catonius, et Ruffus Pompeii F. Deinde amici, Saturnius Luscius, et Pedo Pompeius, et Lupus, et Celer Asinius, consulares. Novissime fratris filia, sororis filia, gener, socer, socrus, omnes plane consanguinei. Et agmine facto Claudio occurrunt. Quos cum vidisset Claudius, exclamat, Πάντα φίλων πλήρη. Quomodo vos huc venistis? Tum Pedo Pompeius: Quid dicis, homo crudelissime? Quaeris, quomodo? Quis enim nos alius huc misit quam tu, omnium amicorum interfector? In ius eamus: ego tibi hic sellas ostendam. Ducit illum ad tribunal Aeaci. is lege Cornelia, quae de sicariis lata est, quaerebat: postulat nomen eius recipi, edit subscriptionem: Occisos Senatores XXX, Equites Rom. CCCXV, atque plures: ceteros CCXXI. ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε. Exterritus Claudius oculos undecunque circumfert, vestigat aliquem patronum qui se defenderet. Advocatum non invenit. Tandem procedit P. Petronius, vetus convictor eius, homo Claudiana lingua disertus, et

postulat advocationem. Non datur. Accusat Pedo Pompeius magnis clamoribus. Incipit Petronius velle respondere. Aeacus, homo iustissimus, vetat. Illum tantum altera parte audita condemnat, et ait: Εἴκε πάθοι τὰ κ' ἔρεξε δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο. Ingens silentium factum est. Stupebant omnes, novitate rei attoniti: negabant hoc unquam factum. Claudio iniquum magis videbatur, quam novum. De genere poenae diu disputatum est, quid illum pati oporteret. Erant qui dicerent, si uni dii laturam fecissent, Tantalum siti periturum, nisi illi succurreretur: non unquam Sisyphum onere relevari; aliquando Ixionis miseri rotam sufflaminandam. Non placuit ulli ex veteranis missionem dari, ne vel Claudius unquam simile speraret. Placuit novam poenam excogitari debere, instituendum illi laborem irritum, et alicuius cupiditatis species sine fine et effectu. Tum Aeacus iubet illum alea ludere pertuso fritillo. Et iam coeperat fugientes semper tesseras quaerere, et nihil proficere.

Nam quotiens missurus erat resonante fritillo,
Utraque subducto fugiebat tessera fundo:
Cumque recollectos auderet mittere talos,
Lusuro similis semper, semperque petenti,
Decepere fidem: refugit, digitosque per ipsos
Fallax assiduo dilabitur alea furto.
Sic cum iam summi tanguntur culmina montis,
Irrita Sisyphio volvuntur pondera collo.

Apparuit subito C. Caesar, et petere illum in servi-

tutem coepit: producit teſtes, qui illum viderant ab illo flagris, ferulis, colaphis vapulantem. Adiudicatur C. Caeſari: illum Aeacus donat. Is Menandro liberto ſuo tradidit, ut a cognitionibus ei eſſet.

EXCERPTA QUAEDAM

E LIBRIS

SENECAE.

EXCERPTA QUAEDAM
E LIBRIS
SENECAE.

Honesta, inquit Epicurus, res est, paupertas laeta. Illa vero iam paupertas non est, si laeta est. Cui cum paupertate bene convenit, dives est. Non qui parum habet, sed qui plura cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis lateat, quantum pascat aut foeneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda concupiscit? Quis sit divitiarum modus, quaeris? Primo, habere quod necesse est: secundo, quod satis est. Nulli potest secura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat. Nullum bonum iuvat habentem, nisi ad cuius amissionem praeparatus est animus. Magnae divitiae sunt, lege naturae composita paupertas. Lex autem naturae, scis quos terminos nobis statuit? Non esurire, non sitire, non algere. Ut famem sitimque depellas, non est necesse maria tentare, nec castra sequi. Parabile est quod natura desiderat, & cito apponitur. Ad supervacua sudatur: illa sunt quae togam terunt, quae nos senescere cogunt, quae in aliena litora impingunt. Ad manum est, quod satis est. Si cui sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, miser est. Miser est, qui se beatissimum non iudicat, licet toti mundo imperet. Non est beatus, qui se id non putat

esse. Nihil habeamus, quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. Quam minimum in corpore tuo sit spoliorum. Nemo ad humanum sanguinem venit propter ipsum, vel admodum pauci. Nudum latro transmittit: etiam in obsessa via pauperi pax est. Is maxime divitiis fruitur, qui minime indiget. Si ad naturam vives, nunquam eris pauper: si ad opinionem, nunquam dives. Exiguum natura desiderat, immensum opinio. Si congeratur in te quidquid multi locupletes possederunt, si ultra privatum pecuniae modum fortuna te provehat, auro tegat, purpura vestiat, eo deliciarum opumque perducat, ut terram marmoribus abscondas, non tantum liceat habere, sed calcare divitias; accedant statuae & picturae, & quidquid ars ulla luxuriae auro & argento elaboravit; maiora cupere ab his disces. Desideria naturalia, finita sunt: ex falsa opinione nascentia, ubi desinant, non habent. nullus enim terminus falso est. Veritati aliquid extremum est: error immensus est. Retrahe te ergo a vanis: & cum voles scire, an naturalem, an vanam habeas cupiditatem, considera num alicubi consistat. Si longe progresso semper aliquid longius restat, scito id naturale non esse. Paupertas expedita, secura est. cum classicum cecinit, scit non se peti: cum aliquo conclamatum est, quomodo exeat, non quid efferat, quaerit. At cum navigandum est, non strepitu portus, non unius comitatu inquieta sunt litora. Non circumstat illum turba hominum, ad quos pascendos transmarinarum regionum optanda est fertilitas. Facile est pascere paucos ventres, & bene institutos, & nihil aliud desiderantes quam impleri. Parvo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est desideriis instantibus satisfacere.

Sanus dives est, qui licet habeat divitias, eas tamen ut fugientes habet. Quid ergo est, quare recuses eam contubernalem, cuius mores sanus dives imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugilitatis cura. Frugalitas, paupertas voluntaria est. Perpessi sunt multotiens exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, & dictu foedam tulerunt famem. & haec omnia perpessi sunt pro regno, quo magis mireris, alieno. Dubitabit aliquis ferre paupertatem, ut animum a furoribus liberet? Multis, divitias parasse, non finis miseriarum fuit, sed mutatio. Nec hoc miror. Non in rebus vitium, sed in animo ipso est. Illud quod paupertatem gravem nobis fecerat, & divitias graves faciet. Quemadmodum nihil refert, utrum aegrum in lecto ligneo, an in aureo colloces; quocunque illum transtuleris, morbum suum secum transferet: sic nihil refert, utrum aeger animus in divitiis an in paupertate sit; malum suum illum sequitur. Ad securitatem non est opus fortuna. Quod enim necessitati sat est, dabit, licet irata. Ne imparatos nos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius divites erimus, si sciemus quam non sit grave pauperes esse. Incipe cum paupertate habere contubernium.

Aude hospes contemnere opes, et te quoque dignum
Finge Deo. ——

Nemo alius dignus Deo est, nisi qui opes contemsit. Quare possessiones tibi non interdico, sed efficere volo,

ut illas intrepide possideas. quod uno consequeris modo, si te etiam sine illis bene victurum speraveris, & si illas tanquam exituras adspexeris. Discedat quisquis non te, sed aliud in te sequebatur. ob hoc unum est amanda paupertas, quod a quibus ameris, ostendit. Multum est, non corrumpi divitiarum contubernio. Magnus ille est, qui in divitiis pauper est. Nemo nascitur dives. Quisquis exit in lucem, iussus est pane & lacte esse contentus. ab his initiis regna nos non capiunt. Panem & aquam natura desiderat. nemo ad haec pauper est. intra quae si quis desiderium suum clusit, cum ipso Iove de felicitate contendat. Res inquieta, fecilitas est; ipsa se exagitat, movet cerebrum, non in uno genere. alios in cultum irritat, alios in potentiam, alios inflat, alios mollit. Si vis scire quam nihil mali sit in paupertate, compara inter se vultum pauperis & divitis. Saepius pauper & fidelius ridet: nulla solicitudine concutitur, in alto est. cura velut nubes levis transit. Horum qui felices vocantur, hilaritas ficta est: huic gravis & suprema superbia, licet non palam, tristitia est; eo quidem gravior, quod interdum non licet palam esse miseros, sed inter aerumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Abstrahunt a recto divitiae, honores, potentiae, & cetera: quae opinione hominum cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus aestimare res, de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificum, quod mentes nostras in se trahat, praeter hoc quod mirari illa consuevimus. non enim quia concupiscenda sunt, laudantur: sed quia concupiscuntur. Hanc praecedentem causam habent divitiae. mutant animos, superbiam & arrogantiam pariunt, invidiam trahunt; eo usque mentem alienant,

ut fama pecuniae nos etiam nocitura delectet. Bona omni culpa carere decet: pura sunt, non corrumpunt animos, non solicitant: extollunt quidem animos & delectant, sed sine tumore. Quae bona sunt, fiduciam faciunt; divitiae audaciam. Quae bona sunt, magnitudinem animi dant, divitiae insolentiam.

EXCERPTA ALIA.

LICET *cunctorum poëtarum carmina gremium tuum semper illustrent; aliquando deliberans, hoc tibi opusculum pro accidentibus casibus dirigere curavi, quod non praecedentes, sed posteri narrabunt. Unde ergo primum incipimus? Si tibi videtur, a morte. Ab ultimo, inquis? Immo a maximo. Ad hoc praecipue gens humana contremit: nec immerito tibi videtur hoc facere. Ceteri timores habent aliquem post se locum: mors omnia abscindit. Alia nos torquent: mors omnia devorat. Omnium quae horremus, ad hanc exitus spectat, aliorum quae per circuitum. Etiam qui alioqui se nihil timere iudicant, hoc timent. Quidquid aliud extimescimus, habet aut remedium, aut solatium. Sic ergo te forma, ut si quis tibi palam mortem minetur, omnes terriculas eius deludas.*

Morieris. Ista hominis natura est, non poena. Morieris. Hac conditione intravi, ut exirem. Morieris. Gentium ius est, quod acceperis, reddere. Morieris. Peregrinatio est vita. Multum cum deambulaveris, domum redeundum est. Morieris. Putabam te aliquid novi dicere. ad hoc veni, hoc ago, huc me singuli dies adducunt. Nascenti mihi natura protinus hunc posuit terminum.

Quid habeo quod indigner? in haec verba iuravi. Morieris. Stultum est timere, quod vitare non possis. istud non effugit, etiam qui distulit. Morieris. Nec primus, nec ultimus. multi me antecesserunt, omnes sequentur. Morieris. Hic est humani officii finis. Quis sanus exauctorari moleste tulit? Quo transit orbis, ego transibo. ad hanc conditionem cuncta gignuntur. Quod coepit, & desinit. Morieris. Nihil grave est, quod semel est. Aes alienum meum novi. hoc quidem cum eo creditore contraxi, cui decoquere non possum. Morieris. Dii melius. Nemo hac re melius mortalibus minari potest.

Sed decollaberis. Quid interest, utrum caesim moriar, an punctim? Sed saepe ferieris, & multi in te gladii concurrent. Quid refert, quam multa sint vulnera? non potest amplius quam unum esse mortiferum.

Peregre morieris. Undecunque ad inferos una via est. Peregre morieris. Ego quod debeo, solvere paratus sum. videat foenerator, ubi me appellet. Peregre morieris. Nulla terra est aliena mortuo. Peregre morieris. Non est gravior foris quam domi somnus. Peregre morieris. Hoc est, in patriam sine viatico pervenire.

Sed iuvenis morieris. Optimum est, antequam optes, mori. Iuvenis morieris. Hoc unum est, quod aeque ad iuvenem quam ad senem pertinet. Non citamur ex censu, nec exigitur numerus annorum. & adolescentes & impuberes eadem fati necessitas ducit. Optimum est mori, cum iuvat vivere. Iuvenis morieris. Quicunque ad extremum fati sui venit, senex moritur. Non enim refert quae sit hominis aetas, sed quae sit meta. Iuvenis morieris. Fortasse alicui malo subducit me fortuna: si nulli alii, vel senectuti. Iuvenis morieris. Non refert, quot annos

habeam, sed quot acceperim. si plus vivere non possum; haec est senectus mea.

Insepultus iacebis. Quid aliud respondeam, quam illud Maronis?

——— Facilis iactura sepulcri.

Si nihil sentio, non pertinet ad me iactura corporis insepulti. Si sentio, omnis sepultura tormentum est. Insepultus iacebis.

——— Coelo tegitur, qui non habet urnam.

Quid interest, ignis me an fera consumat, an tellus omnium sepultura? Istud non sentienti supervacuum est, sentienti onus. Insepultus iacebis. At tu combustus, at tu obrutus, at tu inclusus, at tu putridus, at tu eviscceratus & constrictus, ac traditus lapidi, qui te paulatim edat & exsiccet. Nulla est sepultura. non sepelimur, sed proiicimur. Non sepelieris. Quid inter tutissima trepidas? Ultra poenarum omnium terminum iste locus est. Vitae multa debemus, morti nihil. Non defunctorum causa, sed vivorum, inventa est sepultura, ut corpora & visu & odore foeda amoverentur. alios terra obruit, alios flamma consumsit, alios lapis ossa redditurus inclusit. Non defunctis, sed nostris oculis parcimus.

Aegroto. Venit tempus quo experimentum mei caperem. Non in mari tantum, aut in proelio, vir fortis apparet. exhibetur etiam in lectulo virtus. Aegroto. Non potest istud toto seculo fieri. aut ego febrem relinquam, aut ipsa me: semper una esse non possumus. Cum morbo mihi res est: aut vincetur, aut vincet.

Male de te loquuntur homines. Sed mali. Moverer, si de me Marcus Cato, si Laelius Sapiens, si alter Cato, si duo Scipiones ista loquerentur. Nunc malis displicere, laudari est. Non potest ullam auctoritatem habere sententia, ubi qui damnandus est, damnat. Male de te loquuntur. Moverer, si iudicio hoc facerent: nunc morbo faciunt. non de me loquuntur, sed de se. Male de te loquuntur. Bene nesciunt loqui: faciunt, non quod mereor, sed quod solent. quibusdam enim canibus sic innatum est, ut non pro feritate, sed pro consuetudine latrent.

Exsulabis. Erras: cum omnia fecerim, patriam meam transire non possum. Omnium una est. extra hanc nemo proficisci potest. Exsulabis. Non patria mihi interdicitur, sed locus. In quamcunque terram venio, in meam venio. Nulla terra exsilium est, altera patria est. Non eris in patria. Patria est, ubicunque bene est. Illud autem per quod bene est, in homine, non in loco est. in ipsius potestate est, quae sit illi fortuna. Si enim sapiens est, peregrinatur; si stultus, exsulat. Exsulabis. Hoc dicis: alterius loci civitate donaberis.

Dolor imminet. Si exiguus est, feramus: levis est patientia. Si gravis est, feramus: non levis est gloria. Dolor clamorem exprimat, dum secreta non exprimat. Non potest homo par dolori esse. Nec rationi dolor. Dura res est dolor. Immo tu mollis. Pauci dolorem ferre potuerunt. Simus ex paucis. Imbecilles natura sumus. Naturam infamare nolite. Illa nos fortes genuit. Fugiamus dolorem. Quid, quod ille sequitur fugientes?

Paupertas mihi gravis est. Immo tu paupertati. Non in paupertate vitium est, sed in paupere. Illa expedita

est, hilaris, tuta. Pauper sum. Nescis te opinione, non re, laborare. pauper es, quia videris. Pauper sum. Nihil deest avibus. pecora in diem vivunt. feris ad alimenta solitudo sua sufficit.

Non sum potens. Gaude; impotens non eris. Iniuriam accipere potero. Gaude; facere non poteris. Magnam pecuniam habet. Hominem illum iudicas? arca est. Quis aerario, quis plenis loculis invidet? Et iste quem dominum pecuniae existimas, loculus est. Multum habet. Utrum avarus, an prodigus est? Si avarus, non habet; si prodigus, non habebit. Iste quem beatum credis, saepe dolet, saepe suspirat. Multi illum comitantur. Mel muscae sequuntur, cadavera lupi, frumenta formicae. praedam sequitur ista turba, non hominem.

Pecuniam perdidi. Fortasse te illa perdidisset. Pecuniam perdidi. Sed habuisti. Pecuniam perdidi. Sed habebis inde periculi minus. Pecuniam perdidi. O te felicem, si cum illa avaritiam perdidisti! Sed si manet illa apud te, es tamen utcunque felicior, quod tanto malo materia subducta est. Perdidi pecuniam. Et illa quidem quam multos? Eris nunc in via expeditior, domi tutior. Non habebis, sed non timebis heredem. Exoneravit te fortuna, si intelligis, & tutiore loco posuit. Damnum putas? remedium est. Defles, gemis, miserum te clamitas, quod opibus excussus es? Tuo vitio ista tibi iactura tam tristis est. Non tam moleste ferres, si tanquam perditurus habuisses. Perdidi pecuniam. Nempe quam ut tu haberes, alius ante perdiderat.

Oculos perdidi. Habet & nox suas voluptates. Oculos perdidi. Quam multis cupiditatibus via incisa est? quam multis rebus carebis, quas ne videres, vel eruendi

erant? Non intelligis partem innocentiae esse caecitatem. Huic oculi adulterium monstrant, huic incestum, huic domum quam concupiscat, huic urbem, & mala omnia. Certe irritamenta sunt vitiorum ducesque scelerum.

Amisi liberos. Stultus es, qui defleas mortem mortalium. Quid istud aut novum, aut mirum est? Quam rara est sine isto casu domus? Quid si infelicem voces arborem, quod stante ipsa cadunt poma? & hic tuus fructus est. Nemo extra ictum vulneris positus est. Ducuntur ex plebeia domo immatura funera, ducuntur & ex regia. Non est idem ordo fati, qui & aetatis. Non quomodo quisque venit, emittitur. Quid tamen est quod indigneris? Quid contra exspectationem tuam evenit? Periere perituri. Sed ego illos superstites optabam. Verum hoc nemo tibi promiserat. Perierunt liberi mei. Habebant illi cuius essent magis quam tui: apud te precario morabantur. Educandos tibi fortuna mandaverat. recepit illos, non abstulit.

Naufragium feci. Cogita non quid perdideris, sed quod evaseris. Nudus exii. Sed existi. Omnia perdidi. Sed perire potuisti una cum omnibus.

In latrones incidi. Sed alius in accusatores, alius in fures, alius in fraudatores. Plena est insidiis via. Noli conqueri quod incideris: gaude quod evaseris. Inimicos graves habeo. Quomodo adversus feras munimenta conquiris, quomodo adversus serpentes: sic adversus inimicos auxilia circumspice, quibus illos aut arceas, aut compescas, aut quod optimum est, places. Inimicos habeo. Illud est peius, quod amicos non habes.

Amicum perdidi. Iam enim te habuisse certum est? Amicum perdidi. Alium quaere: & ibi eum quaeras,

ubi invenire possis. Quaere inter liberales artes, inter honesta & recta officia: quaere in laboribus. Ad mensam ista res non quaeritur. quaere aliquem frugi. Perdidi amicum. Fortem animum habe, si unum: erubesce, si unicum. quid tu in tanta tempestate ad unam anchoram stabas?

Uxorem bonam amisi. Utrum inveneras bonam, an feceras? Si inveneras, habere adhuc te posse ex hoc intelligas licet, quod habuisti. si feceras, bene spera. res periit. salvus est artifex. Amisi uxorem bonam. Quid in illa probabas? Pudicitiam? Quam multae diu custoditam perdidere? Decus? Quam multae inter probatas matronalis ordinis, esse coeperunt postea inter exempla mutatarum? Delectabat te fides eius? Quam multas ex optimis coniugibus pessimas videmus, ex diligentissimis solutissimas? Omnium quidem imperitorum animus, maxime tamen muliebris, in lubrico est. Si bonam uxorem habuisti, non potes affirmare in illo eam permansuram fuisse proposito. Nihil tam mobile quam feminarum voluntas; nihil tam vagum. Novimus veterum matrimoniorum repudia; &, foediores divortio, male cohaerentium rixas. Quam multae quos in adolescentia amaverunt, in communi reliquere senectute? quoties anile divortium risimus? quam multarum notus amor odio notiore mutatus est? Sed haec & fuit bona, & fuisset, si vixisset. Mors effecit, ut affirmare id sine periculo possis. Bonam uxorem amisi. Invenies, si nihil quaeris nisi bonam. Tu modo ne imagines proavosque respexeris, nec patrimonium, cui iam ipsa nobilitas cessit. Ista diu cum forma non repugnabunt. Facilius reges animum nulla vanitate tumentem. Non multum abest a contemtu viri,

quae se nimis suspicit. Duc bene institutam, nec maternis inquinatam vitiis: non cuius auriculis utrimque bina patrimonia dependeant: non quam margaritae suffocent, cui minus sit in dote quam in veste: quam in patente sella circumlatam per urbem populus ab omni parte aeque ut maritus inspexerit: cuius sarcinis domus sit angusta. Hanc facile ad tuos mores rediges, quam nondum corruperunt publici. Uxorem bonam amisi. Non erubescis flere, & intolerabilem vocare iacturam? Hoc unum deest; utrum illam lugeas, an non. Cum maritum te cogitaveris, cogita & virum. Amisi uxorem bonam. Soror bona non potest recuperari, nec mater. Uxor adventitium bonum est: non est inter illa, quae semel unicuique contingunt. Amisi uxorem bonam. Multos tibi numerare possum, quibus bonam uxorem lugentibus successit melior.

Mors, exsilium, luctus, dolor, non sunt supplicia, sed tributa vivendi. Neminem illaesum fata transmittunt. Felix est, non qui aliis videtur, sed qui sibi.

Haec excerpta libenter omisissem. Senecae enim non esse, vel caeco perspicuum est. Sed veritus sum, ne quis ea, cuicuimodi sunt, sublata quereretur. Et in eis tamen multa ex vetere libro emendavimus.

FRAGMENTA

E LIBRIS

SENECAE.

FRAGMENTA

E LIBRIS

SENECAE

QUI INTERCIDERUNT.

Quintil. cap. III, lib. VIII.

NOSTRI autem in iungendo, aut derivando paulum aliquid ausi, vix in hoc satis recipiuntur. Nam memini iuvenis admodum inter Pomponium et Senecam etiam praefationibus esse tractatum, an *gradus eliminat*, apud Attium in tragoedia, dici oportuisset.

Cap. V. eiusdem libri.

Facit quasdam sententias sola geminatio, qualis est Senecae in eo scripto, quod Nero ad Senatum misit occisa matre, cum se periclitatum videri vellet: Salvum me esse adhuc nec credo, nec gaudeo.

Cap. II, lib. IX.

Novi vero, et praecipue declamatores, audacius; nec mehercules sine motu quodam imaginantur, ut

Seneca in controverſia, cuius ſumma eſt, quod pater filium et novercam, inducente altero filio, in adulterio deprehenſos occidit. Duc, ſequor: accipe hanc ſenilem manum, et quocunque vis imprime. Et paulo poſt: Adſpice, inquit, quod diu non credidiſti. Ego vero, non video, nox oboritur, et craſſa caligo. Habet haec figura manifeſtius aliquid. Non enim narrari res, ſed agi videtur.

Ibidem.

Nam in totum iurare, niſi ubi neceſſe eſt, gravi viro parum convenit. Et eſt a Seneca dictum eleganter, Non patronorum hoc eſſe, ſed teſtium.

Plinius Nat. Hiſt. lib. VI, c. XVII.

Seneca etiam apud nos tentata Indiae commentatione, LX amnes eius prodidit, gentes duodeviginti centumque. Par labor ſit montes enumerare.

Cap. LIII, lib. IX.

Aevi piſcium memorandum nuper exemplum accepimus. Pauſilypum villa eſt Campaniae, haud procul Neapoli. in ea in Caeſaris piſcinis a Pollione Vedio coniectum piſcem, ſexageſimum poſt annum exſpiraſſe ſcribit Annaeus Seneca, duobus aliis aequalibus eius ex eodem genere etiam tunc viventibus.

Suetonius Tiberio, cap. LXXIII.

Seneca eum (Tiberium) ſcribit, intellectu defec-

tione, exemtum annulum, quasi alicui traditurum, parumper tenuisse: dein rursus aptasse digito, &c.

A. Gellius, cap. II, lib. XII. Noct. Atticarum.

Seneca in lib. XXII. Epistolarum moralium quas ad Lucilium composuit, deridiculos versus Q. Ennium de Cethego, antiquo viro, fecisse hos dicit:

——— Dictus ollis popularibus olim,
Qui tum vivebant homines, atque aevum agitabant,
Flos delibatus populi & suada medulla.

Ac deinde scribit de iisdem versibus verba haec: Admiror eloquentissimos viros, et deditos Ennio, pro optimis ridicula laudasse. Cicero certe inter bonos eius versus et hos refert. Atque id etiam de Cicerone dicit. Non miror, inquit, fuisse qui hos versus scriberet, cum fuerit qui laudaret: nisi forte Cicero summus orator agebat causam suam, et volebat hos versus videri bonos. Paulo post: Apud ipsum quoque, inquit Seneca, Ciceronem invenies etiam in prosa oratione quaedam, ex quibus intelligas, illum non perdidisse operam, quod Ennium legit. Ponit deinde quae apud Ciceronem reprehendat, quasi Enniana, quod ita scripserit in libris de Republica: Ut, Menelao Laconi fuit suaviloquens iucunditas. et, quod alio in loco dixerit, Breviloquentiam in dicendo colat. Deinde: Non fuit, inquit Seneca, Ciceronis hoc vitium, sed temporis. necesse erat haec dici, cum illa legerentur. Deinde adscribit, Ciceronem haec ipsa interposuisse ad effugiendam infamiam nimis lascivae

orationis et nitidae. De Virgilio quoque eodem in loco verba haec ponit : Virgilius quoque noſter non ex alia cauſa duros quoſdam verſus, et enormes, et aliquid ſupra menſuram trahentes interpoſuit, quam ut Ennianus populus agnoſceret in novo carmine antiquitatis aliquid. Addit non multo poſt ex Seneca : Quidam ſunt tam magni ſenſus Q. Ennii, ut licet ſcripti ſint inter hircoſos, poſſint tamen inter unguentatos placere. Et cum reprehendiſſet verſus quos ſupra de Cethego poſuimus, Qui huiuſmodi, inquit, verſus amant, liceat ſibi eoſdem admirari et Soterici lectos. Audias tamen commemorari ac referri paucà quaedam quae ipſe idem Seneca bene dixerit : quale eſt illud quod in hominem avarum et avidum et pecuniae ſitientem dixit : Quid enim refert quantum habeas ? multo illud plus eſt quod non habes.

Tertullianus de anima, cap. XLII.

Multo coactius Seneca : poſt mortem, ait, omnia finiuntur, etiam ipſa.

Lactantius divin. inſt. lib. I, cap. IV.

Annaeus quoque Seneca, qui ex Romanis vel acerrimus Stoicus fuit, quam ſaepe ſummum Deum merita laude proſequitur ? Nam cum de immatura morte differeret, Non intelligis, inquit, auctoritatem ac maieſtatem iudicis tui ? Rector is orbis terrarum, coelique et deorum omnium Deus : a quo iſta numina, quae ſingula adoramus et colimus, ſuſpenſa ſunt. Item in Exhortationibus : Hic, cum prima fundamentà molis

pulcherrimae iaceret, et hoc ordiretur, quo neque maius quidquam novit natura, nec melius, ut omnia ſub ducibus ſuis irent, quamvis ipſe per totum ſe corpus intenderat, tamen miniſtros regni ſui deos genuit. Et quam multa alia de Deo noſtris ſimilia locutus eſt? quae nunc differo, quod aliis locis opportuniora ſunt.

Cap. VII.

Et eſt illud verum, quod dixiſſe in Exhortationibus Senecam ſupra retuli, Genuiſſe regni ſui miniſtros Deum.

Eodem cap. VII.

Quod Seneca, vir acutus, in Exhortationibus ſuis vidit. Nos, inquit, aliunde pendemus. Itaque ad aliquem reſpicimus, cui, quod eſt optimum in nobis, debeamus. Alius nos edidit, alius inſtruxit: Deus ipſe ſe fecit.

Eiuſdem lib. cap. XVI.

Non illepide Seneca, in libris Moralis philoſophiae: Quid ergo eſt, inquit, quare apud poëtas ſalaciſſimus Iupiter deſierit liberos tollere? Utrum ſexagenarius factus eſt, et illi lex Papia fibulam impoſuit? an impetravit ius trium liberorum? an tandem illi venit in mentem, Ab alio exſpectes, alteri quod feceris? et timet, ne quis ſibi faciat, quod ipſe Saturno?

Lib. II, cap. II.

Recte igitur Seneca in libris Moralibus: Simulacra,

inquit, deorum venerantur: illis ſupplicant genu poſito: illa adorant: illis per totum aſſident diem, aut adſtant: illis ſtipem iaciunt, victimas caedunt: et cum haec tantopere ſuſpiciant, fabros qui illa fecere, contemnunt.

Eiuſdem lib. cap. IV.

Merito igitur etiam ſenum ſtultitiam Seneca deridet. Non, inquit, bis pueri ſumus (ut vulgo dicitur,) ſed ſemper. Verum hoc intereſt, quod maiora nos ludimus.

Cap. IX.

Melius igitur Seneca, omnium Stoicorum acutiſſimus, qui vidit nil aliud eſſe Naturam, quam Deum. Ergo, inquit, Deum non laudabimus, cui naturalis eſt virtus? Nec enim illam didicit ex ullo. Immo laudabimus. quamvis enim naturalis illi ſit, ſibi illam dedit, quoniam Deus ipſe Natura eſt.

Lib. III. cap. XV.

Eodem ductus errore Seneca, (quis enim veram viam teneret, errante Cicerone?) Philoſophia, inquit, nihil aliud eſt, quam recta vivendi ratio: vel, honeſte vivendi ſcientia: vel, ars recte vitae agendae. Non errabimus, ſi dixerimus, philoſophiam eſſe legem bene honeſteque vivendi. Et qui dixerit illam regulam vitae, ſuum illi nomen reddiderit.

Ibidem.

Idem Seneca in Exhortationibus: Plerique, inquit, philoſophorum tales ſunt, ut ſint diſerti in convicium

ſuum. quos ſi audias in avaritiam, in libidinem, in ambitionem perorantes, profeſſionis indicium putes: adeo redundant in ipſos maledicta in publicam miſſa. quos non aliter intueri decet, quam medicos, quorum tituli remedia habent, pyxides venena.

Ibidem.

Faciet ſapiens, inquit idem Seneca, etiam quae non probabit, ut etiam ad maiora tranſitum inveniat: nec relinquet bonos mores, ſed tempori aptabit: et quibus alii utuntur in gloriam, aut voluptatem, utetur agendae rei cauſa. Et paulo poſt: Omnia quae luxurioſi faciunt, quaeque imperiti, faciet et ſapiens, ſed non eodem modo, eodemque propoſito.

Cap. XVI. eiuſdem libri.

Et Seneca: Nondum ſunt, inquit, mille anni, ex quo initia ſapientiae nota ſunt. Multis ergo ſeculis humanum genus ſine ratione vixit.

Cap. XXIII.

Fuiſſe Seneca inter Stoicos ait, qui deliberaret, utrumne Soli quoque ſuos populos daret: inepte ſcilicet, qui dubitaverit.

Cap. XXV.

Platonem quidem redemiſſe Aniceris quidam traditur ſeſtertiis VIII. Itaque inſectatus eſt conviciis redemtorem Seneca, quod parvo Platonem aeſtimaverit.

Lib. V, cap. IX.

Qui volent ſcire omnia, Senecae libros in manus ſumant, qui morum vitiorumque publicorum et deſcriptor veriſſimus, et accuſator acerrimus fuit.

Eiuſdem lib. cap. XIV.

Recte igitur Seneca, incongruentiam hominibus obiectans, ait: Summa virtus illis videtur magnus animus. et iidem eum, qui contemnit mortem, pro furioſo habent. quod eſt utique ſummae perverſitatis.

Lib. VI, cap. XVII.

Item Senecae, in libris Moralis Philoſophiae dicentis: Hic eſt ille homo honeſtus, non apice, purpurave, non lictorum inſignis miniſterio, ſed nulla re minor: qui cum mortem in vicino videt, non ſic perturbatur, tanquam rem novam viderit: qui, ſive toto corpore tormenta patienda ſunt, ſive flamma ore recipienda eſt, ſive extendendae per patibulum manus, non quaerit quid patiatur, ſed quam bene. Qui autem Deum colit, haec patitur, nec timet.

Cap. XXIV, lib. VI.

Nec lucrari ſe quiſquam putet, ſi delicti conſcium non habebit. ſcit enim ille omnia in cuius conſpectu vivimus, nec ſi univerſos homines celare poſſumus: cui nihil abſconditum, nihil poteſt eſſe ſecretum. Exhortationes ſuas Seneca mirabili ſententia terminavit: Magnum, inquit, neſcio quid, maiuſque quam cogi-

tari poteſt, numen eſt. cui vivendo operam damus, huic nos approbemus. Nihil prodeſt incluſam eſſe conſcientiam. patemus Deo. Quid verius dici poteſt ab eo qui Deum noſſet, quam dictum eſt ab homine verae religionis ignaro?

Ibidem.

Idem in eiusdem operis primo: Quid agis? inquit, quid machinaris? quid abſcondis? Cuſtos te tuus ſequitur. Alium tibi peregrinatio ſubduxit, alium mors, alium valetudo: haeret hic, quo carere nunquam potes. Quid locum abditum legis, et arbitros removes? Putas tibi contigiſſe, ut oculos omnium effugias? Demens, quid tibi prodeſt non habere conſcium, habenti conſcientiam?

Eiuſdem cap. XXV.

Quanto melius et verius Seneca? Vultiſne vos, inquit, Deum cogitare? magnum et placidum, et maieſtate leni verendum: amicum, et ſemper in proximo: non immolationibus et ſanguine multo colendum: quae enim ex trucidatione immerentium voluptas eſt, ſed mente pura, bono honeſtoque propoſito. Non templa illi, congeſtis in altitudinem ſaxis, ſtruenda ſunt: in ſuo cuique conſecrandus eſt pectore.

Lib. VII, cap. XV.

Non inſcite Seneca Romanae urbis tempora diſtribuit in aetates. Primam enim dixit infantiam ſub rege Romulo fuiſſe, a quo et genita, et quaſi educata ſit Roma: deinde pueritiam ſub ceteris regibus, a quibus

et aucta sit, et disciplinis pluribus institutisque formata: at vero Tarquinio regnante, cum iam quasi adulta esse coepisset, servitium non tulisse, et reiecto superbae dominationis iugo, maluisse legibus obtemperare, quam regibus: cumque esset adolescentia eius fine Punici belli terminata, tum denique confirmatis viribus coepisse iuvenescere. Sublata enim Carthagine, quae tam diu aemula Imperii fuit, manus suas in totum orbem terra marique porrexit: donec regibus cunctis et nationibus imperio subiugatis, cum iam bellorum materia deficeret, viribus suis male uteretur, quibus se ipsa confecit. Haec fuit prima eius senectus, cum bellis lacerata civilibus, atque intestino malo pressa, rursus ad regimen singularis imperii recidit, quasi ad alteram infantiam revoluta. Amissa enim libertate, quam Bruto duce et auctore defenderat, ita consenuit, tanquam sustentare se ipsa non valeret, nisi adminiculo regentium niteretur.

B. Hieronymus adversus Iovinianum libro primo.

Claudia virgo Vestalis, cum in suspicionem venisset stupri, et simulacrum matris Idaeae in vado Tyberis haereret, ad comprobandam pudicitiam suam fertur cingulo duxisse navem, quam multa millia hominum trahere nequiverant. Melius tamen, inquit Lucani poetae patruus, cum illa esset actum, si hoc quod evenit, ornamentum potius exploratae fuisset pudicitiae, quam dubiae patrocinium.

Eodem libro.

Scripserunt Aristoteles, et Plutarchus, et noster Se-

neca, de matrimonio libros, ex quibus et superiora nonnulla sunt, et ista quae subiicimus. Amor formae oblivio est, et insaniae proximus, foedum minimeque conveniens animo sospiti vitium. turbat consilia, altos et generosos spiritus frangit, a magnis cogitationibus, ad humillimas detrahit: querulos, iracundos, temerarios, dure imperiosos, serviliter blandos, omnibus inutiles, ipsi novissime amori, facit. Nam cum fruendi cupiditate insatiabili flagrat, plura tempora suspicionibus, lacrimis, conquestionibus perdit, odium sui facit, et ipse novissime sibi odio est.

Paulo infra.

Refert praeterea Seneca, cognovisse se quendam ornatum hominem, qui exiturus in publicum, fascia uxoris pectus colligabat, et ne puncto quidem horae praesentia eius carere poterat; potionemque nullam, nisi alterius tactam labris, vir et uxor hauriebant: alia deinceps non minus inepta facientes, in quae improvida vis ardentis affectus erumpebat.

In fine.

Nam quid, ait Seneca, de viris pauperibus dicam? quorum in nomen mariti, ad eludendas leges quae contra coelibes sunt, pars magna conducitur. Quomodo potest regere mores, et praecipere castitatem, et mariti auctoritatem tueri, cui nupsit?

B. Augustinus, de civitate Dei, lib. VI, cap. X.

Libertas sane quae huic defuit, ne istam urbanam theologiam, theatricae simillimam, aperte sicut illam

reprehendere auderet, Annaeo Senecae, quem nonnullis indiciis invenimus Apoſtolorum noſtrorum claruiſſe temporibus, non quidem ex toto, verum ex aliqua parte non defuit. Affuit enim ſcribenti, viventi defuit. Nam in eo libro quem contra ſuperſtitiones condidit, multo copioſius ac vehementius reprehendit ipſe civilem iſtam et urbanam theologiam, quam Varro theatricam atque fabuloſam. Cum enim de ſimulacris ageret: Sacros, inquit, immortales, inviolabileſque deos in materia viliſſima atque immobili dedicant. Habitus illis hominum, ferarumque, et piſcium, quidam vero mixtos ex diverſis corporibus induunt. Numina vocant, quae ſi ſpiritu accepto ſubito occurrerent, monſtra haberentur. Deinde aliquanto poſt, cum theologiam naturalem praedicans, quorundam philoſophorum ſententias digeſſiſſet, oppoſuit ſibi quaeſtionem, et ait: Hoc loco dicet aliquis: Credam ego coelum et terram deos eſſe, et ſupra lunam alios, infra alios? Ego feram aut Platonem, aut Peripateticum Stratonem, quorum alter fecit Deum ſine corpore, alter ſine animo? Et ad hoc reſpondens, Quid tandem? inquit: Veriora tibi videntur T. Tatii, aut Romuli, aut Tulli Hoſtilii ſomnia? Cluacinam T. Tatius dedicavit deam, Picum Tiberinumque Romulus, Hoſtilius Pavorem atque Pallorem, teterrimos hominum affectus: quorum alter mentis territae motus eſt, alter corporis, ne morbus quidem, ſed color. Haec numina potius credes, et coelo recipies? De ipſis vero ritibus crudeliter turpibus quam libere ſcripſit? Ille, inquit, viriles ſibi partes amputat, ille lacertos ſecat. Ubi iratos deos timent, qui ſic propi-

tios habere merentur? dii autem nullo ipsi debent coli genere, si et hoc volunt. Tantus est perturbatae mentis et sedibus suis pulsae furor, ut sic dii placentur, quemadmodum ne homines quidem saeviunt. Teterrimi, et in fabulas traditae crudelitatis tyranni, laceraverunt aliquorum membra, neminem sua lacerare iusserunt. In regiae libidinis voluptatem castrati sunt quidam, sed nemo sibi, ne vir esset, iubente domino, manus intulit. Se ipsi in templis contrucidant, vulneribus suis ac sanguine supplicant. Si cui intueri vacet quae faciunt, quaeque patiuntur; inveniet tam indecora honestis, tam indigna liberis, tam dissimilia sanis, ut nemo fuerit dubitaturus, furere eos, si cum paucioribus furerent; nunc sanitatis patrocinium est insanientium turba. Iam illa quae in ipso Capitolio fieri solere commemorat, et intrepide omnino coarguit, quis credat nisi ab irridentibus aut furentibus fieri? Nam cum in sacris Aegyptiis Osirim lugeri perditum, mox autem de invento magnum esse gaudium derisisset; cum perditio eius inventioque fingatur, dolor tamen ille atque laetitia, ab eis qui nihil perdiderunt, nihilque invenerunt, veraciter exprimatur: Huic tamen, inquit, furori certum tempus est. Tolerabile est, semel in anno insanire. In Capitolium perveni, pudebit publicatae dementiae, quod sibi vanus furor attribuit, officii. Alius numina Deo subiicit, alius horas Iovi nuntiat, alius lictor est, alius unctor, qui vano motu brachiorum imitatur ungentem. Sunt quae Iunoni ac Minervae capillos disponant, longe a templo, non tantum a simulacro, stantes, digitos movent ornantium modo. Sunt quae spe-

culum teneant: sunt quae ad vadimonia sua deos advocent: sunt qui libellos offerant, et illos causam suam doceant. Doctus Archimimus, senex iam decrepitus, quotidie in Capitolio mimum agebat, quasi dii libenter spectarent, quem homines desierant. Omne illic artificum genus, operantium diis immortalibus, desidet. Et paulo post: Hi tamen, inquit, etiamsi supervacuum usum, non turpem nec infamem Deo, promittunt. sedent quaedam in Capitolio, quae se a Iove amari putant: nec Iunonis quidem, si credere poëtis velis, iracundissimae respectu terrentur. Hanc libertatem Varro non habuit, tantummodo poëticam theologiam reprehendere ausus est, civilem non ausus est, quam iste concidit. Sed si verum attendamus, deteriora sunt templa, ubi haec aguntur, quam theatra, ubi finguntur. Unde in his sacris civilis theologiae has partes potius elegit Seneca sapienti, ut eas in animi religione non habeat, sed in actibus fingat. Ait enim: Quae omnia sapiens servabit tanquam legibus iussa, non tanquam diis grata. Et paulo post: Quid quod et matrimonia, inquit, deorum iungimus, et ne pie quidem, fratrum scilicet et sororum? Bellonam Marti collocamus: Vulcano Venerem: Neptuno Salaciam: quosdam tamen coelibes relinquimus, quasi conditio defecerit: praesertim cum quaedam viduae sint, ut Populonia, vel Fulgora, et diva Rumina, quibus non miror petitorem defuisse. Omnem istam ignobilem deorum turbam, quam longo aevo longa superstitio congessit, sic, inquit, adorabimus, ut meminerimus, cultum eius magis ad morem, quam ad rem pertinere. Nec leges ergo illae, nec mos, in ci-

vili theologia id instituerunt, quod diis gratum esset, vel ad rem pertineret: sed iste, quem philosophi quasi liberum fecerunt, tamen quia ILLUSTRIS POPULI ROMANI SENATOR erat, colebat quod reprehendebat, agebat quod arguebat, quod culpabat adorabat.

Cap. XI, de eodem Seneca.

Hic inter alias civilis theologiae superstitiones reprehendit etiam sacramenta Iudaeorum, et maxime sabbata: inutiliter id eos facere affirmans, quod per illos singulos septem interpositos dies septimam fere partem aetatis suae perdant vacando, et multa in tempore urgentia non agendo laedantur. Christianos tamen, iam tunc Iudaeis inimicissimos, in neutram partem commemorare ausus est: ne vel laudaret contra suae patriae veterem consuetudinem, vel reprehenderet contra propriam forsitan voluntatem.

Ibidem.

De illis sane Iudaeis cum loqueretur, ait: Cum interim usque eo sceleratissimae gentis consuetudo convaluit, ut per omnes iam terras recepta sit, victi victoribus leges dederunt. Mirabatur haec dicens, et quid divinitus ageretur, ignorans. Subiecit plane sententiam, qua significaret, quid de illorum sacramentorum ratione sentiret. Ait enim: Illi tamen causas ritus sui noverunt, et maior pars populi facit, quod cur faciat, ignorat.

Scriptor vitae P. Virgilii Maronis.

Seneca tradidit, Iulium Montanum poëtam soli-

tum dicere, involaturum se quaedam Virgilio, si et vocem posset, et os, et hypocrisin. eosdem enim versus, eo pronuntiante, bene sonare; sine illo, inarescere quasi mutos.

Servius in VI. Aeneid.

Seneca scripsit de situ et sacris Aegyptiorum. hic dicit, circa Sienem, extremam Aegypti partem, esse locum, quem Philas, hoc est, Amicas vocant: ideo quod illic est placata ab Aegyptis Isis, quibus irascebatur, quod membra mariti Osiridis non inveniebat, quem frater Typhon occiderat. Quae inventa postea cum sepelire vellet, elegit vicinae paludis tutissimum locum, quem ad transitum constat esse difficilem. limosa enim est et papyris referta.

Idem Servius in IX. Aeneid.

Ganges fluvius Indiae est, qui secundum Senecam in situ Indiae novem alveis fluit, secundum Melonem septem: qui tamen et ipse commemorat, nonnullos dicere, quod tribus alveis fluat.

Priscianus lib. VII.

Seneca Ovidium sequens, Gausapa si sumsit, gausapa sumta proba.

Concilium Turonense II, Can. XV.

Aliqui Laici, dum diversa perpetrant adulteria, hoc quod de se sciunt, in aliis suspicantur, sicut ait Seneca, pessimum in eo vitium esse, qui in id, quod insanit, ceteros putat furere.

V. Ussani, Sul Ludus de morte Claudii,
Riv. di Filol. XLI, 1.
K. Busche, Krit. Beitr. zu Senecas Natur.
Quaest. – Rhein. Mus. LXX, 4.
O. Hense, Zu Senecas Briefen.
Rh. Mus. 74, 2.